Kur'ân Dilinde Yemin Üslûbu

Mehmet ÇALIŞKAN

KUR’ÂN DİLİNDE YEMİN ÜSLÛBU

Mehmet ÇALIŞKAN

Oku Okut Yayınları

yayin.okuokut.org

Yayınevi | Publisher: Oku Okut Yayınları | Oku Okut Publishing
Yıldırım Beyazıt Mah. Fatih Cad. No. 8/2 06760 Ankara, Türkiye
yayin.okuokut.org | yayin@okuokut.org
Sertifika No | Certificate Number: 49846

Yayın No | Publication Number: 6
Tefsir Araştırmaları Dizisi | The Series of Tafsīr Studies: 1
ISBN: 978-605-74416-5-2
Kitap Adı | Book Title: Kur'ân Dilinde Yemin Üslûbu
Çeviri Adı | Translated Title: The Style of Oath in the Qur'ānic Language
Yazar | Author: Mehmet Çalışkan ORCID: 0000-0003-1865-7732
Dizi Editör | Series Editor: Ayşe Uzun ORCID: 0000-0002-5359-6827
Yayın Yönetmeni | Editor-in-chief: Abdullah Demir ORCID: 0000-0001-7825-6573

Yayın Türü | Publication Type: E-Kitap | eBook
Basım Tarihi | Publication Date: 25 Eylül | September 2021
Yayım Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye
Yayımlandığı Ortam | Publishing Format: PDF
Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish
Ebat | Dimensions: 16 x 24 cm
Sayfa Sayısı | Pages: 181

Çalışkan, Mehmet
Kur'ân Dilinde Yemin Üslûbu / Mehmet Çalışkan. – Ankara : Oku Okut Yayınları, 2021.
181 s. ; 124 cm. - (Oku Okut Yayınları ; 6. Tefsir Araştırmaları Dizisi; 1)
Kaynakça: 171-181 ss.
ISBN: 978-605-74416-5-2
1. İslam | Islam
2. Kur'an | Qur'an
3. Yemin -- Dini Yönler – İslam | Oath--Religious aspects--Islam

Atıf Bilgisi | Cite as: Çalışkan, Mehmet. *Kur'ân Dilinde Yemin Üslûbu*. ed. Ayşe Uzun. PDF: Oku Okut Yayınları, 2021.

SUMMARY

THE STYLE OF OATH IN THE QUR'ĀNIC LANGUAGE

In this study, in particular, the subject of what qasams mean in the integrity of the Qur'ān is discussed in the context of the Surah.In the introduction of the four-part study, the subject was examined in terms of scope and method. The first chapter focused on the sameness and difference of concepts such as qasam, oath and hilf within the conceptual framework. In the linguistic framework, the letters used for Qasam are explained; the oath with him (muqsamūn bih) and the answer to the oath (muqsamūn alayh). Again, in the first chapter "zahir" and "muzmar" were explained from the types of vows.

In the second part of the study, the Qasam tradition in Arabic language and culture in the pre-Islamic period was examined. Among the subjects of the oath in ignorance are Allah, the Kaaba, idols, time and many natural beings. In the pre-Islamic period, poets, wizards, oracles, along with expressions of vows to obtain material benefits, said mysterious words that made people believe and turn to themselves. In particular, oracles left their oaths in mystery because they expressed what was sworn with them according to their beliefs and cultures but did not say the answer.

In the third chapter, the forms of qasam in the Mekkī-Madanī Mekkī and Madanī surahs were compared, and in this context, it was found that the qasams in the Mekkī surahs are an example of open vows in general. In this chapter, it is also stated that Allah swears by his person and adjectives, as well as by oath to both observant and exchange beings. In this context, it has also been determined that the qasams in Madanī surahs constitute an example of closed oaths. It is certain that the oaths constitute an introduction to the answer to the oath, as well as noting that the matters that are sworn with it are important for people. Because vows are only completed and understood by their answers. An unanswered oath turns into an action that is unclear why it was sworn. In the third chapter, there are also related examples of those who are sworn in the Qur'ān in the style of "qath and those who constitute answers to the oath. In addition, examples of vows in Qur'ānic stories are also discussed in this section.

In the fourth chapter the possible causes, goals, consequences of the bowl, and the oath of Allah were thinned, and in this chapter, the fiqh dimension of the bowl was also pointed out. Those who believe that Allah Most High will not swear by beings have suggested that this cannot be considered for Allah, since the oath aims to glorify only those who are sworn. Allah's oath to beings is to draw attention to the

benefit and harm of the beings who are sworn. In addition, it means that Allah swears to different beings and swears to him over those beings. Because those who say that there is the word "Rab" at the beginning of the objects swore understood the oath to fig as "by the Rab of Tin".

As a result, it was concluded that the oath was a means of linguistic communication and interaction to inculcate trust and trust between people and societies from the beginning of its history. In the period of ignorance, people swore an oath to anything they considered sacred, while in the Islamic period it was requested that the oath be made only to Allah. During the Islamic period, provisions on oaths were made, they were asked not to swear unless necessary, and Muslims were not welcome to swear unnecessarily. In this context, a false oath was considered a great sin.

Keywords: Tafsīr, Qur'ān, Qasam, Hilf, Style, Age of ignorance (Jahiliyyah), Mekkī, Madanī

ÖZET

KUR'ÂN DİLİNDE YEMİN ÜSLÛBU

Bu çalışmada özelde sûre bağlamında genelde Kur'ân bütünlüğünde kasemlerin ne anlama geldiğikonusuele alınmıştır. Dört bölümden oluşan çalışmanın giriş kısmında konu; kapsam ve yöntem bakımından incelenmiştir. Birincibölümde kavramsal çerçeve içinde kasem, yemin ve hilf gibi kavramların birbiriyle ayniliği ve farklığı üzerinde duruldu. Dilsel çerçeve içerisindekasem için kullanılan harfler; kendisiyle yemin edilen (muksemun bih) ve yeminin cevabı (muksemun aleyh) açıklanmıştır. Yine birinci bölümde yemin çeşitlerinden "zahir" ve "muzmar"ın açıklaması yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde İslam öncesi dönemde Arap dili ve kültüründeki kasem geleneği incelenmiştir. Cahiliyedeki yemin konuları arasında Allah, kâbe, putlar, zaman ve birçok tabiat varlıkları bulunmaktadır. İslam öncesi dönemde maddi menfaatler elde etmek için yemin ifadeleriyle beraber şairler, sihirbazlar, kâhinler gizemli sözler söyleyerek insanların kendilerine inanmalarını ve yönelmelerini sağlıyorlardı. Özellikle kâhinler, kendi inanç ve kültürlerine göre kendisiyle yemin edilen şeyi ifade ettikleri halde cevabını söylemediklerinden yeminlerini gizemlilik içinde bırakırlardı.

Üçüncü bölümde Mekkî-Medenî sûrelerdeki kasem şekilleri mukayese edilmiş ve bu bağlamda Mekkî sûrelerdeki kasemlerin genel itibariyle açık yemine örnek teşkil ettiği tespit edilmiştir. Bu bölümde ayrıca Allah'ın zat ve sıfatlarıyla yemin ettiğine dair örneklerin yanında hem müşahhas hem de mübhem varlıklara yemin ettiği hususu belirtilmiştir. Bu bağlamda Medenî sûrelerdeki kasemlerin kapalı yeminlere örnek oluşturduğu tespiti de yapılmıştır. Yeminler, kendisiyle yemin edilen hususların insanlar açısından önemli olduğuna dikkat çektiği gibi, yeminin cevabı hakkında da bir giriş oluşturduğu muhakkaktır. Çünkü yeminler cevaplarıyla ancak tamamlanır ve anlaşılır hale gelir. Cevapsız yemin ise niçin yemin edildiği belli olmayan bir eyleme dönüşür. Üçüncü bölümde ayrıca Kur'ân'da yeminüslûbu içerisinde yeminedilenlerleyemine cevap teşkil edenlere dair ilgili örnekler yer almıştır. Ayrıca Kur'ân kıssalarındaki yemin örnekleri de bu bölümde ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde ise kasemin muhtemel sebepleri, hedefleri, neticeleri, Allah'ın yemin etmesi incelenmiş olup bu bölümde ayrıca kasemin fıkhî boyutuna da işaret edilmiştir. Yüce Allah'ın varlıklara yemin etmeyeceği düşüncesinde olanlar, yeminin ancak yemin edileni yüceltmeyi hedeflediğinden bunun Allah için düşünülemeyeceği görüşünü ileri sürmüşlerdir. Allah'ın varlıklara yemin etmesi yemin edilen varlıkların fayda ve zararına dikkat çekmek içindir. Ayrıca Allah'ın değişik varlıklara yemin etmesi, o varlıklar üzerinden kendisine yemin etmesi anlamına

gelmektedir. Zira yemin edilen nesnelerin başında "rab" lafzının olduğunu söyleyenler incir'e yapılan yemini "Tîn'in rabbine yemin olsun" şeklinde anlamışlardır.

Sonuç kısmında yeminin, tarihin başlangıcından itibaren insanlar ve toplumlar arasında güven ve itimat telkin etmek için dilsel iletişim ve etkileşim aracı olduğu sonucuna varılmıştır. Buradan hareketle şunu söylemek mümkündür: C~~c~~ahiliye dönemindeinsanlar kendilerince kutsal saydıkları herhangi bir şeye yemin ederken, İslâmî dönemde yeminin sadece Allah'a yapılması istenmiştir. İslami dönemde yeminle ilgili hükümler konmuş, gerekmediği sürece yemin edilmemesi istenmiş ve Müslümanların gereksiz yere yemin etmeleri hoş karşılanmamıştır. Bu bağlamda yalan yere yapılan yemin büyük günahlardan sayılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Kasem, Yemin, Hilf, Üslûb, Cahiliye Dönemi, Mekkî, Medenî

YAZAR HAKKINDA

Mehmet Çalışkan, 1951 yılında Yozgat'ta doğdu. 1971'de Yozgat İmam Hatip Lisesi'ni, 1975'te Erzurum Yüksek İslam Enstitüsünü bitirdi. 1977-1979'da askerlik görevini yedek subay olarak yerine getirdi. 1996 yılına kadar çeşitli orta dereceli okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi meslek dersleri öğretmeni olarak görev yaptı. 1996 yılında Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalına Öğretim Görevlisi olarak atandı. 2012'de Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde "Hucurât sûresinin Ahlâkî Prensipler Açısından Tahlili" adlı teziyle yüksek lisansını, 2016 yılında aynı Enstitüde "Kur'ân Dilinde Kasem (Yemin) Üslûbu" adlı teziyle doktorasını tamamladı. Halen Yozgat Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

ABOUT THE AUTHOR

Mehmet Çalışkan was born in 1951 in Yozgat. He graduated from Yozgat Imam Hatip High School in 1971 and Erzurum Higher Islamic Institute in 1975. He served his military service as a reserve officer in 1977-1979. Until 1996, he served as a teacher of Religious Culture and Ethics in various secondary schools, vocational courses of Imam Hatip High School. In 1996, he was appointed as a lecturer in the Department of exegesis of the Faculty of Theology of Çukurova university. In 2012, he completed his master's degree at the Institute of Social Sciences of Çukurova university with his thesis "Analysis of Surah al-Hujurat in terms of moral principles" and in 2016, he completed his doctorate at the same institute with his thesis "The Style of Oath in the Qur'ānic Language". Currently, he is a faculty member in the Department of exegesis at the Faculty of Theology in the Yozgat Bozok University.

ORCID: 0000-0003-1865-7732

E-Posta: mehmet.caliskan@yobu.edu.tr

EDİTÖR HAKKINDA

Ayşe Uzun, 1986 yılında Konya'da doğdu. 2009 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesini tamamladı. 2013 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde "Muhammed Âbid el-Câbirî'nin Tefsiri ve Yorum Yöntemi" başlıklı teziyle yüksek lisansını, 2019 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde "Hicrî İlk Dört Asırda Tefsir-Sözlük İlişkisi" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. Hâlen Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

ABOUT THE EDITOR

Ayşe Uzun was born in 1986 in Konya. She graduated from Selcuk University Faculty of Theology in 2009. She completed her master's degree at Ondokuz Mayıs University Social Sciences Institute with her thesis titled "Interpretation of Mohammad Abeed al-Jabiri and method of commentary" in 2013, and her doctorate with her thesis titled "Relation Between Tafsir and Classical Arabic Dictionary in The First Four Centuries of Hijra" at Ankara Yıldırım Beyazıt University Social Sciences Institute in 2019. She still works as a faculty member at Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafsir.

ORCID: 0000-0002-5359-6827

E-Posta: a.uzun@ybu.edu.tr

THE SERIES OF TAFSĪR STUDIES

Okut Okut Publishing was founded on February 5, 2021 by Oku Okut Association to publish original research, compilations, and translated works in the field of humanities and social sciences.

Okut Okut Publishing embraces open access, non-commercial, scientific publishing. We share studies with our readers free of charge in e-book formats when they are considered appropriate for publication upon review processes and the decision of the editorial board.

Okut Okut Publishing aims to contribute to the dissemination of ever-expanding scientific knowledge by publishing high-quality open access books, in compliance with international publishing standards and ethical principles.

Okut Okut Publishing uses the *ISNAD Citation System* as its academic writing and referencing style. Each publication includes a 500-word Turkish and English abstract, and keywords.

This work in your hand is the first book in the Series of Tafsīr Studies of Okut Okut Publishing. In this study he deals with the sytle of oath in the Qur'ān. It is based on the au-thor's Ph.D. Dissertation titled "The Style of Oath in the Qur'ānic Language" completed at Çukurova University Institute of Social Sciences in 2016. This work went through editorial review and was improved as a result of the eval-uations made with the author and is presented to you its final form.

Okut Okut Publishing is willing to publish your works in open access format with a detailed summary in English.

Libraries, researchers and readers can feel free to use, store and share our publications in PDF format.

I wish you good reading.

Dr. Ayşe Uzun

Editor of the Series of TafsīrStudies

TEFSİR ARAŞTIRMALARI DİZİSİ

Oku Okut Yayınları, 5 Şubat 2021 tarihinde Oku Okut Derneği tarafından sosyal ve beşerî bilimler alanına ilişkin araştırma, derleme ve çeviri türü eserleri yayımlamak üzere kurulmuştur.

Oku Okut Yayınları; açık erişimli, gayri ticari, bilimsel yayıncılığı benimsemiştir. Başvuru sonrasında yapılan incelemelerde ve Yayın Kurulu'nca alınan kararda yayımı uygun görülen çalışmalar, e-kitap formatlarında ücretsiz olarak okuyucularımızla buluşturulmaktadır.

Oku Okut Yayınları; uluslararası yayıncılık standartları ve etik prensipleriyle uyumlu, yüksek kalitede kitapları açık erişimli olarak yayımlayarak sürekli genişleyen bilimsel bilginin yayılmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Oku Okut Yayınları, akademik yazım ve kaynak gösteriminde *İSNAD Atıf Sistemi*'nin kullanılmasını benimsemiştir. Yayımlanan tüm kitaplar, 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce özeti ile birlikte yayımlanır ve anahtar kelimeler içerir.

Elinizdeki bu çalışma, Oku Okut Yayınları'nın Tefsir Araştırmaları Dizisi'nin ilk kitabıdır. Mehmet Çalışkan bu çalışmasında, Kur'ân'da yemin üslûbunu konu edinmektedir. Bu çalışma, 2016 yılında Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan "Kur'ân Dilinde Yemin Üslûbu" isimli doktora tezine dayanmaktadır. Çalışma, tarafımızdan editöryal açıdan okunmuş ve yazarı ile yapılan değerlendirmeler sonucunda kısmen geliştirilerek şimdi sizlere sunulan bu son hâlini almıştır.

Oku Okut Yayınları, sizlerin de çalışmalarını İngilizce ayrıntılı özeti ile birlikte açık erişim formatında yayımlamaya taliptir.

Kütüphaneler, araştırmacılar ve okurlar; yayınlarımızı PDF formatında kullanabilir, depolayabilir ve özgürce paylaşabilirler.

İyi okumalar dilerim.

Dr. Ayşe Uzun

Tefsir Araştırmaları Dizisi Editörü

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM ÖNCESİ DÖNEM ARAP DİLİ VE KÜLTÜRÜNDE KASEM GELENEĞİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA KASEM ÜSLÛBU

ÖNSÖZ

İslam'ın temel kaynağı olan Kur'ân, geçmişten günümüze hem Müslümanlar hem de diğer inanç grupları tarafından sayısız araştırmaya konu olmuştur. Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi farklı dinlere mensup araştırmacılar Kur'ân'ı ilmî ve entelektüel merakla ve daha çok da İslamiyet karşıtlığı saikiyle inceleme konusu yapmışlardır. Buna karşılık müslümanlar tarihî süreçte Kur'ân'ı anlama ve aynı zamanda kendi görüşlerini temellendirip meşruiyet kazandırma gibi sebeplerle başvurmuşlardır. Ancak nüzul dönemine tanıklık eden ilk nesil müslümanlar doğrudan doğruya Kur'ân'a müracaattan çok, "yaşayan Kur'ân" konumundaki Hz. Peygamber'in açıklamalarını ve uygulamalarını rehber edinmişlerdir. Bu anlayışın dayanağı Kur'ân'ın o vasattaki pratik tecrübeyle birebir ilgili olmasıdır.

Bilindiği gibi Kur'ân yazılı bir belge/kitap formunda değil, pratik hayata doğrudan müdahil bir şifahi hitap tarzında vahyedilmiştir. Bu canlılık ve dinamikliği sonraki zamanlara ve kuşaklara aktarma görevi sahabiler ve onları takip eden nesillerdeki âlimlerce deruhte edilmiştir. Bu görev ve sorumluluk, Kur'ân'ı araştırma, anlama ve anlatma adına Müslümanları teşvik etmiştir. Kur'ân çalışmalarında ya bütün olarak Kur'ân metni ele alınmış ya da "konulu tefsir" diye adlandırılan yaklaşımla Kur'ân'dan belli bir kavram ve konu esas alınarak araştırma konusu yapılmıştır.

Bizim bu çalışmamız bir bakıma "konulu tefsir" kapsamında değerlendirilebilir. Kur'ân'ı anlamada az da olsa katkı sunabileceğimize inandığımız bu çalışmada daha çok Mekkî sûrelerde geçen kasem (yemin) ifadelerini konu edindik. Kur'ân'daki kasem örneklerini incelerken önceliğimiz cahiliye döneminden İslami hayata geçişte vahyin oynadığı rolü, İslam'ın önerdiği hayatta önceki geleneklerin, özellikle dil geleneğinin hangi ölçüde Kur'ân vahyine yansıdığını tespit edebilmektir. Çalışmamız boyunca bazen kasem bazen de yemin lafızları aynı anlamda kullanılmıştır.

Bu çalışma, yukarıda ifade edildiği gibi, Kur'ân'ın zengin üslûbu içerisinde ayrı bir yere sahip olan "kasemler"le (yeminler) ilgilidir. Kasemin çok sayıdaki âyette yer almış olması Kur'ân'ın anlatımında bu üslûbun önemli olduğunun bir göstergesidir. Bu konu Ulûmu'l-Kur'ân içerisinde "Aksâmu'l-Kur'ân" başlığı altında incelenmektedir. Kasem, her dilde olduğu gibi Arapların dilinde de sık kullanılan bir ifade ve üslup biçimidir. Bu itibarla kasemin günlük konuşmalarda ve bir edebiyat türü olan şiirlerde yer alması tabiidir. Cahiliye devri Arap toplumunda şirk inancının yaygınlığı, o dönemin kasem unsurlarının oluşumunu ve kullanımını şekillendirmiştir. Bu yüzden cahiliye toplumu, Allah'a olduğu kadar, putlarına ve kutsal saydıkları nesnelere kasemde bulunmayı hayatlarının bir parçası haline getirmişlerdir.

Kur'ân'da kasem üslûbuyla ilgili bu çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Araştırmamız, girişle başlamaktadır. Sonra araştırma konusunun önemi, amacı, yöntem ve kaynakları, çalışma konusunun temel kavramları ve cahiliye Arap dil örfünde kasemin kullanımı hakkındaki açıklamaları içermektedir. Çalışmanın birinci bölümü, kasemin kavramsal ve dilsel çerçevesini ve aynı zamanda çeşitlerini ihtiva etmektedir. Bu bölümde İslam öncesi dönemin Arap dili ve kültüründe kasem geleneği ile ilgili örneklere de yer verilmiştir.

İkinci bölümde, İslam öncesi dönemde Arap dili ve kültüründe kasem geleneği üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Kur'ân'daki kasem türleriyle ilgili örneklere yer verilmiş, bu bağlamda daha çok Mekkî- sûrelerdeki âyetlerde kasem şekilleri incelenmiş ve konuyla ilgili farklı görüşler zikredilmiştir. Dördüncü bölümde, kasemin muhtemel sebepleri, hedefleri ve neticeleri gibi meseleler incelenmiş, bu arada konunun fıkhî boyutuna da değinilmiştir. Çalışmanın son kısmında sonuç ve kaynakça da yer almıştır.

İlk bakışta basit bir mesele gibi görünen kasemler konusunda daha önceden dile getirilmiş görüşlerin çoğunlukla kasemin ilk kısmıyla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızda ilgili konuyu tüm unsurlarıyla araştırmak istediğimizden birtakım zorluklarla kısıtlılıklarla karşılaştığımızı belirtmeliyim.

Bu kitap, 27.01.2016 tarihinde yaptığımız "Kur'ân Dilinde Kasem (Yemin) Üslûbu" başlıklı doktora tezimize dayanmaktadır. Bu çalışmanın konu tespitinden yazılmasına kadar bilgi ve değerlendirmeleriyle büyük katkıda bulunan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK'e içten teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca hayatın sevinç ve sıkıntılarında bana yakinen ve her zaman destek olan eşime, çocuklarım Emine, Yusuf ve Merve'ye teşekkür ederim.

Dr. Mehmet Çalışkan

Yozgat 2021

GİRİŞ

METODOLOJİK ÇERÇEVE

1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Kur'ân-ı Kerim, miladi yedinci yüzyılın ilk yarısında Hz. Muhammed'e yirmi iki yılı aşkın bir süre içerisinde vahiy yoluyla indirilmiş bir hitaptır. İlahî irade, vahiy yoluyla gönderdiği mesajlarını peygamberlerin diliyle ulaştırmıştır. Son ilâhî hitap, Hz. Muhammed ve kavminin diliyle Arapça olarak vahyedilmiştir. Kur'ân bu durumu, "*Anlayıp kavramanız için biz onu Arapça okunup tebliğ edilen bir hitap olarak indirdik*"[1] şeklinde beyan etmiştir. Kur'ân'ın Arapça indirilmiş olması ilk muhataplar açısından anlama ve doğrudan bir iletişim sağlamaya yöneliktir. Kur'ân saf Arapça mıdır, diğer dillerden de lafızlar karışmış mıdır gibi tartışmaları bir tarafa bırakarak,[2] mezkûr âyetin ifade ettiği vahyin "açık Arapça bir lisan" üzere inmesi, vahyin insanla buluştuğu bir zaman ve zemin, mesajın ifade edildiği bir dil bulunduğunun göstergesidir. Nitekim Kur'ân, ilk muhataplarının anlayabilecekleri tarzda inançta tevhid, sosyal hayatta adalet ilkesini vazettiğinde müşrikler şiddetle bu esaslara karşı çıkmışlardır. Kur'ân'ın dil ve üslûp yönünden açıklığı, müşriklerin onu anlamama gibi mazeretlerini ortadan kaldırmıştır.

Kur'ân, meseleleri anlatırken kolay anlaşılması amacıyla olaylara adeta insanların zaviyesinden bakmış ve misalleri de ona göre vermiştir. Bu hususta şu tespitler dikkate değerdir: "Her dil belli bir toplum içinde, kendine özgü bir kültür ve uygarlık çerçevesinde biçimlenir. Bu itibarla her dilin belli bir toplumu yansıttığı ya da bir toplumun örf, âdet, inanç, hayat felsefesi gibi birçok özelliğinin dile yansıdığı söylenebilir. Bu durum Kur'ân dili için de geçerlidir."[3] Müşriklerin vahyi inkâr sebebi, onu anlayamamaktan kaynaklanmaz. Bu husustaki en önemli etken, onların sosyal, siyasî ve dinî konulardaki algılarıdır. Bir diğer ifadeyle inkâr etmelerinin en önemli nedeni, toplumda ayrıcalığa sahip bir kısım insanların kendi menfaatlerine halel geleceği zannıdır. Bu kimseler, peşin hükümlerini ve ön kabullerini öne çıkararak, İslam'ı mevcut toplumsal düzeni yok edecek bir hareket olarak görmeye ve göstermeye

---

1 Yûsuf 12/2; İbrâhîm14/4; eş-Şuarâ 26/193-195; eş-Şûrâ 42/7; ez-Zuhrûf 43/3.

2 Konuyla ilgili geniş bilgi ve değerlendirme için bk. Mustafa Öztürk, *Kur'ân Dili ve Retoriği* (Ankara: Ankara Okulu, 2010), 89-117; W. Montgomery Watt, *Kur'ân'a Giriş*, çev. Süleyman Kalkan (Ankara: Ankara Okulu, 1998), 101-103.

3 Mustafa Öztürk, *Kur'ân ve Tefsir Kültürümüz* (Ankara: Ankara Okulu, 2008), 12.

çalışmışlardır. Vahyin toplumlardaki inanç ve sosyal hayata dair birtakım hususları Allah'ın muradı doğrultusunda ıslah etmesi ya da kaldırması tabiidir.

Kur'ân'ın anlatım tarzı ve kullandığı ifade şekilleri onun anlaşılmasında ön planda yer almaktadır. Kur'ân, ilk muhataplarının dili üzere geldiğine göre söz konusu dilin kullanılma tarzının Kur'ân'ın üslûbunda yer almasında yadırganacak bir durum yoktur; hatta böyle olması gayet doğaldır. Ancak Kur'ân, mevcut edebî türlerden farklıdır. Zira o ne secili nesre ne de şiir kalıplarıyla yazılmış nazım türüne benzemektedir. Kur'ân üslûbunda kıssa, cedel, mev'iza, tekrarlar, tekîdler hep irşad metodu içerisinde yer almıştır. Hz. Peygamber'in yetiştiği toplumun gelenekleri, inançları, fikirleri ve alışkanlıklarının konuştukları dile yansıması kadar da doğal bir şey olamaz. Kur'ân'ın birçok yerinde, zikredilen dildeki bu doğal alışkanlıklardan biri de kasem (yemin) diye anılan ifade ve üslup tarzıdır. Cahiliye toplumunda[4] Araplar, kasemi çok yaygın olarak kullanmışlar gerek günlük konuşmalarda gerek şiirlerde inanç ve gelenekleri doğrultusunda oluşturdukları kalıplarla yemin etmişlerdir. Kasem edilen nesneler arasında kendilerince kutsal saydıkları şeyler bulunmaktaydı. Nitekim onların Allah'a, Kâbe'ye, kişinin ömrüne, şerefine, kuvvetine veya mızrağı üzerine yemin ettikleri bir vakıadır. Ayrıca kabile, akrabalık veya genelde ecdada yemin edilmiştir. Özellikle Hicaz bölgesinde Lât, Menât, Uzzâ gibi putlar yemin edilen nesneler arasında yer almıştır. Bu gelenek İslâm'dan önce yeminin Arapların sosyal hayatındaki rolünün önemini göstermektedir. Kur'ân, yemini, Arapların birebir kullandıkları şekilde değil, kendi üslûbu içerisinde kullanmıştır. Özellikle Mekke döneminin ilk yıllarında nazil olan sûrelerde, insanların dikkatlerini vahye daha çok çekmek için birçok kasem ifadesine yer verilmiştir. "İslâm öncesi Arap toplumunun ictimaî hayatında önemli rolü olan yemini Kur'ân-ı Kerim'in muhafaza etmesi ve âyetlerin bu yolla lafız ve mana açısından takviye edilmesi yeminin önemini ortaya koymaktadır."[5]

Kasem her zaman bir şeyin te'yîdi değil, bazen de yemin edilen şeyin önemine işaret etmek, kadrini yüceltmek ve o şeye dikkat çekmek gibi bir gayeye de matuf olabilirdi. Allah, Kur'ân'da kendi zatına yemin ettiği gibi, birçok mahlûkata da yemin etmiştir. Allah'ın zatının dışında yemin edilen nesneler arasında melekler, gök cisimleri (ay, güneş, yıldızlar), gece, gündüz, duhâ, asr gibi zaman dilimleri ve nüzul dönemindeki insanların hayatında önemli yer tutan at ve benzer varlıklar bulunmaktadır. İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350), Allah'ın Kur'ân'daki kasemleri hakkında şöyle bir çerçeve çizmiştir: "Allah, sıfatlarıyla mevsuf olan mukaddes zatına, zat ve sıfatlarının gereği olan âyetlerine veya âyetlerinin azametini gösteren bazı mahlûkata yemin

---

4 Cahiliye konusunda geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, "Cahiliye", *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/17-19; Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın (*Ankara: Ankara Okulu, 2012), 11-15; Süleyman Tülücü, "Cahiliyye" Kelimesinin Mana ve Menşe'i", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1980), 279-285.

5 Celal Kırca, "Aksâmü'l-Kur'ân", Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/290.

etmiştir."[6] Kasem lafızları kullanılarak yapılan yeminlerin neredeyse tamamı Mekke'de nazil olan sûrelerde yer alır. Medenî sûrelerdeki yeminler genellikle kapalı yeminler tarzındadır. Çalışmamızın mihverini Mekke döneminde nazil olan sûrelerdeki açık yemin örnekleri teşkil etmiştir. Ayrıca çalışmada Medine dönemi yemin örneklerine de işaret edilmiştir.

2. Araştırmanın Amacı

Çalışmamızın temel amacı, Kur'ân dilinde önemli bir yer tutan kasem üslûbunun mahiyetini ortaya koymak ve bu üslûbun Kur'ân'daki anlatım tarzlarıyla ilişkisini ve işlevini belirlemektir. Bu genel amaç kapsamında kasem ifadeleri ile kasemlerin cevapları arasındaki irtibat noktaları da tespit edilecektir. Ulaşabildiğimiz kadarıyla bu zamana kadar kasemle ilgili çalışmalarda ağırlıklı olarak muksemun bih meselesi üzerinde durulmuştur. Hâlbuki her kasemde asıl maksat, muksemun aleyh diye tabir edilen ve aynı zamanda kasemin cevabı konumunda olan mesajın vurgulanmasıdır. Bu çalışma kasemle ilgili olarak şu soruların cevabının ortaya konulmasını da amaçlamaktadır: İslam öncesi dönemde kasemin Arapların sosyal hayatındaki yeri ve işlevi nedir? Kur'ân'da kasem ifadeleri nasıl serdedilmiştir? Ne tür varlıklar üzerine yemin edilmiştir? Allah'ın yemin etmesindeki gaye ne olabilir? Genelde açık kasemin Mekkî sûrelerde bulunmasının sebebi nedir? Yeminler sadece te'kîd unsuru mudur yoksa başka hedefleri ve işlevleri de var mıdır? Yeminlerin Kur'ân bütünlüğündeki yeri nedir?

Çalışmada kasemlerin istidlal (delillendirme, istişhad) açısından değerlendirilmesinin yanında edebî yönüne de işaret edilmiştir. Kur'ân'da konuyla ilgili örneklerin çok fazla oluşu sebebiyle çalışmamızın ağırlıklı noktasını Mekkî sûrelerdeki kasemler oluşturmaktadır. Az önce de ifade ettiğimiz üzere klasik tefsir literatüründe daha çok kendisiyle yemin edilen (muksemun bih) şeyler üzerinde durulmuş ve bu konuda geniş çaplı açıklamalarda da bulunulmuştur. Hâlbuki yemin edilmesini mucip olan husus (muksemun aleyh) yemini tamamlayan bir unsurdur. Bu sebeple, çalışmamızın amaçlarından ilki kasem ile kasemin cevabı arasındaki ilginin ortaya çıkarılmasına yönelik olmasıdır. Ulûmu'l-Kur'ân kitaplarında kasem bahsine yer verilmiş, ancak konu çok kısa izahlarla özetlenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmamız, usûl çalışmalarına ve bu konuda Kur'ân'ın anlaşılmasına bilgi ve görüş açısından katkı sunma gayesi taşımaktadır. Ayrıca bu araştırma ile özelde ilgili sûreler bağlamında, genelde Kur'ân bütünlüğünde yeminlerin ne anlama geldiği hususunun açıklığa kavuşturulmasının yanında, yeminlerin iman, ahlâk ve sosyal yaşantı açısından ne gibi fonksiyon icra ettiği meselesinin incelenmesi ve bu konudaki deliller üzerinde fikrî tartışma sonucunda

---

6 Ebû Abdillah Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Tibyân fî eymâni'l-Kur'ân*, thk Abdullah b. Salim el-Batâtî (Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevâid, ts.), 6. İbn Kayyim'in bu eseri "kasem" hakkında çok geniş malûmât içermektedir. Eserin orijinal ismi *et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'ân*'dır. Eser farklı kişiler tarafından değişik adlarla neşredilmiştir.

varılacak hedefin ortaya konulması, toplum açısından da yemin kullanımının algısı ve etkisini açıklığa kavuşturmak amaçlanmaktadır.

3. Araştırmada Takip Edilecek Yöntem ve Kaynakları

Çalışmamızda kasem ifadeleri içeren âyetler bağlamındaki açıklamaların yanı sıra hadislere, sahabe ve tabiûndan menkul rivayetlere de başvurulmuştur. Kasemin öncelikli olarak İslâm öncesi dönemde nasıl kullanıldığına ilişkin bilgilerin aktarılmasıyla konunun İslâmî dönemle karşılaştırılmasına zemin hazırlanması amaçlanmıştır. Bu konu işlenirken kasem üslûbunun İslâm öncesi dönemdeki Arap dil geleneğindeki yeri, erken dönem Mekkî sûreler ve âyetlerin nüzûlündeki kasem tarzı ve bu döneme ait âyetlerin üslûbundaki kısa ve çarpıcı ifadelerle kasemler arasındaki uyum, Medine dönemindeki sosyal içerikli âyetlerdeki yemin şekilleri gibi farklı meseleler ele alınmıştır.

Kasem konusunun nüzul süreci ve tarihî bağlam içerisinde incelenmesinin Kur'ân'ın anlaşılmasında ve en azından bazı meselelerin açıklığa kavuşturulmasına katkı sağlayacağı kuşkusuzdur. Aksâmu'l-Kur'ân konusuna dair çalışmalar diğer usûl konularındaki çalışmalar ve araştırmalara nispetle oldukça azdır. Araştırmacıların Kur'ân'da kasem konusuna pek rağbet göstermemeleri dikkatimizi çekmiş ve bu durum ilgili konuyu araştırmamızda teşvik edici olmuştur. Kur'ân dilinde kasem konusunu araştırırken faydalandığımız kaynakların başında İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (öl. 751/1350) *et-Tibyân fî Eymâni'l-Kur'ân*veya diğer isimle *et-Tibyân fî Aksâmi'l-Kur'ân*adlı eseri gelmektedir. İbn Kayyim bu eserinde kasem konusuna genellikle Mekkî sûrelerdeki açık kasem örnekleri üzerinden açıklık getirmiştir. Özellikle de diğer eserlerde pek rastlanmayan muksemun bihi (kendisiyle yemin edilen) ve muksemun aleyhi (kendisine yemin edilen) tespit etmeyi amaçlamıştır. Ancak bu hususta çok örnek vermesine rağmen konu ile ilgili tartışmalara girmeyip kasem ifadeleri içeren âyetlerin geleneksel tefsirini yapmakla yetinmiştir. Ulûmu'l-Kur'ân bilgilerini toplu olarak bir arada zikrederek bu hususta öncülük eden Bedreddîn ez-Zerkeşî (öl. 794/1392) *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*adlı eserinde konumuzla ilgili açıklamalara kısaca yer vermiş ve fazla detaya girmemiştir. Zerkeşî'den sonraKur'ân ilimlerini daha sistematik şekle sokanCelâleddin es-Suyûtî'nin (öl. 911/1505) *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı kitabında da kasemle ilgili bilgiler kısa tutulmuştur.

Son dönemde Hindistanlı âlim Abdülhamîd el-Ferâhî (öl. 1348/1930) *el-İm'ân fî Aksâmi'l-Kur'ân*adlı eserinde kasem konusuyla ilgili birçok meseleyi ele almıştır. Müellif diğer görüşlere mukabil yeminlerin amacının "istidlal", yani yeminlerden hareketle Allah'ın tanınıp bilinmesine delil getirmekle ilgili olduğunu savunmuş, yemin ve cevap konusunda çok fazla örneklemeye girmemiştir. Yine son dönemde Abdurrahmân Hasen Habenneke el-Meydânî *Kavâidu Tedebbüri'l-Emsel li Kitabillâhi Azze ve Cell* adlı eserinin bir bölümünü kasem konusuna ayırmış, ancak yemin ve cevap konusunda detaylı bilgi vermemiştir. Kâzım Fethi er-Râvî'nin *Esâlîbü't-Tevkîd fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*

veTaha er-Râvî'nin *el-Kasem fi'l-Kur'ân* adlı eserleri hakkında da benzer bir değerlendirmede bulunmak mümkündür. Sadık Kılıç'ın *Aksamu'l-Kur'ân: Yemin Olsun ki* adlı eseri kasemi tanıtma ve ilgili âyetler hususunda geniş bilgiler içermesine rağmen yine bizim araştırmamızda hedeflediğimiz yemin-cevap irtibatı meselesine çok fazla girmemiştir.

Müstakil kitap çalışması tarzındaki bu eserlerin yanında Abdülbâki Turan'ın "Kur'ân-ı Kerimdeki Yeminler (Aksâmu'l-Kur'ân)" [*SÜİFD*2 (1986)], M. Faik Yılmaz'ın "Aksâmu'l-Kur'ân Bağlamında "Allah Nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder? Sorularını Yeniden Düşünmek" [*İslâmî İlimler Dergisi* 5/1 (2010)], Muhammed Coşkun'un "Aksâmu'l-Kur'ân 89/Fecr, 1-14. "Âyetleri Örneğinde Yemin İfadelerinin Anlaşılması ve Tercüme Edilmesi" (*MÜİFD*, cilt: 46, 2014), başlıklı makaleleri de yemin konusu ile ilgilidir. Çalışmamızda istifade ettiğimiz bu ve benzeri makalelerde daha çok kasemin tanıtımı, Kur'ân'daki ilgili âyetler, Allah'ın yemin etme meselesi ve hangi şeylere yemin ettiği konusu üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızda klasik tefsir literatürüne de başvurulmuştur. Bunlar arasında Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'nın (öl. 207/822) *Meâni'l-Kur'ân*, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (öl. 310/922), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Fahreddin er-Râzî'nin (öl. 606/1209) *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin (öl. 745/1344) *el-Bahru'l-Muhît*'i gibi eserler sayılabilir. Kasem ifadelerinde yer alan kelimelerin anlamları konusunda ise Râgıb el-İsfahânî'nin (öl. 503/1109) *el-Müfredât*'ının yanısıra Cevherî'nin (öl. 398/1007) *es-Sıhâh,* İbn Manzûr'un (öl. 711/1311) *Lisânu'l-Arab,* Zebîdî'nin (öl. 1205/1791) *Tâcu'l-Arûs*'u gibi Arap dili sözlükleri ile *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin (DİA) ilgili maddelerinden, âyetlerin meallerinde ise genellikle Mustafa Öztürk'ün *Kur'ân-ı Kerim Meali-Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* adlı mealinden yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE DİLSEL ÇERÇEVE

1. Kavramsal Çerçeve

Kasemle ilgili kavramsal çerçeve içinde hilf (half, halif), misak, ahid, şehadet, îlâ, eliyye ve benzer kelimeler yer alır. Fakat dilde kullanım açısından kasem, yemin ve hilf kelimeleri daha öncelikli ve ağırlıklıdır. Diğer kelimeler örf ve niyete bağlı olarak yemin anlamı kazanmıştır.[1] Bu kelimelerin yemin olabilmesi, bunları söyleyen kimsenin hangi niyetle söylediğine ve o niyette ne kadar kararlı olduğuna bağlıdır. Nitekim ağız alışkanlığı ile söylenen ve içinde yemin lafızları geçen bir sözün yemin değeri yoktur.

1.1. Kasem

Kasem, sözlükte "bölmek, kesmek ve karar vermek" anlamındadır.[2] Istılahî anlamda kasem, "Yemin eden nezdinde hakikaten veya itikâden tazim olunan bir mana ile bir şeyden çekinmek veya onu yapmaya çalışmakla nefsi rabtetmektir."[3]. O halde kasem, yapılacağı veya yapılmayacağı ifade edilen bir husus hakkında, muhataba yönelik olarak sözü daha çok kuvvetlendireceğine inanılan bir şey ile ilişkilendirerek zikretmek demektir. Diğer bir ifadeyle, yemin, yemin eden kimsenin kendi iradesiyle bir şeyi yapmaya veya terketmeye azim ve kararını ortaya koymasıdır. Kasem, sözün/haberin tahkik ve te'kîd edilmesidir. Nahivciler buna "haberle te'kîd edilen cümledir" derler.[4] Böylece yemin etmek manasına gelen "halefe" fiilinin bağlandığı "hilf" kelimesi ancak hususi hallerde kullanılırken, "kasem", kesin ve kuvvetli bir mana ifade

---

1 Ertuğrul Boynukalın, "Yemin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (*İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/417-420; Hayrettin Öztürk, "Abdülhamîd el-Ferâhî'nin 'Kur'ân'daki Yeminler' Adlı Çalışması Üzerine Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2013), 44.

2 Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhâh: Tâcu'l-lüğa ve sıhâhu'l-Arabiyye,* nşr. Şihâbüddîn Ebû Amr (Beyrut: Dâru Âlemi li'l-Melâyîn, 1998), 2/1482-1483; Ebü'l-Fazl-Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1979), 5/3656.

3 Mennâ Halil el-Kattân*, Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.), 285.

4 Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1972), 3/40; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân* (İstanbul: Kahraman Yayınevi, 1978), 2/169.

eder.[5] Kasem kullanıldığı her alanda mesuliyeti beraberinde getirir. Cahiliye döneminde de İslâmî dönemde de kasemde ortak değer, sorumluluktur. Ahid, mîsak, şahadet ve azim, eliyye kelimelerinin de yemin anlamında kullanıldığı bir vakıadır.[6]

1.2. Yemin

Arapça bir kelime olan yemin, "y-m-n" kökünden gelmektedir. Sözlükte, "kuvvet, kudret, bereket, sağ taraf, sağ el, ant içme, ahd, yüce ve güzel mevki" manalarında kullanılmıştır.[7] Çoğulu "eymün" veya "eymân"dır. Yemin terim olarak, bir sözü yapıp veya yapmamak üzere Allah'ın adını zikrederek söz vermek anlamına gelir. Yemin, bir kimsenin kararlılığını pekiştirmek ve başkalarını ikna etmek amacıyla söz ve beyanını, Allah'ın adını veya sıfatını yahut kutsal bir değeri zikrederek kuvvetlendirmesini ifade eder. Yemin, haberin kendisiyle kuvvetlendirildiği cümledir.[8] Yemin, kişiler ve kültürler arası iletişimde dikkat çekmenin ve güven oluşturmanın en yaygın ve etkili yollarından biridir. Bu bağlamda yeminler, pek çok toplumda sadece nesnelerin önem ve kutsallığına dikkat çekmek değil, aynı zamanda mesaja güven duyulmasını sağlamak, ona önem atfetmek için yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.[9] Kelimenin kök anlamından hareketle, karşılıklı söz verme, ahitleşme yapan kimseler o sırada birbirlerinin sağ elini tutardı. Bu davranışa ve anlaşmaya "sağ el", manasında yemin denilmiştir.

---

[5] Cevherî, *es-Sıhâh,* 2/1482-1483; Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî*, el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Seyyid Kîlânî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 403-404; Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Mevsılî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996), 4/45; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 5/3656; John Pedersen, "Kasem"*, MEB İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977), 6/374; C. Van Arendonk, "Hilf", *MEB İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964), 5/486; Ali Bardakoğlu, "Kasâme", *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi*(İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/528; Nadir Özkuyumcu, "Hilf", *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi*(İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/29.

[6] Boynukalın, "Yemin", 43/417.

[7] Ebû Bekr Muhammed es-Serahsî, *Kitâbu'l-mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife ts.), 8/126; Boynukalın, "Yemin", 43/417-420. İbnü'l-Cevzî'ye göre (öl. 597/1201) Kur'ân'da yemin lafzı yedi anlamda kullanılmıştır: (1) El (Tâhâ, 20/17); (2) Yön (el-Hâkka 69/19); (3) Kuvvet (es-Sâffât, 37/93); (4) Kasem (el-Bakara, 2/289, 225); (5) Ahd (et-Tevbe 9/12, 94); (6) Din (el-A'râf, 7/17); (7) Sıla/Zaid (en-Nisâ 4/3). Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzır fî ilmi'l-vucûh ve'n-nezâir,* nşr. Muhammed Abdulkerîm Kâzım er-Râzî (Beyrut: Müessetü'r-Risale 1984). 641-643.

[8] Zerkeşî, *el-Burhân,* 3/40; Suyûtî, *el-İtkân,* -2/133; Boynukalın, "Yemin", 43/417-420.; Nermin Öztürk, "İlahî Dinlerde Yemin, Keffâret ve Kurban", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2002), 167.

[9] M. Zakyı İbrahim, "Kur'ân'da Yeminler: Bintü'ş-Şâti'nin Edebî Katkısı" çev. Burhan Sümertaş, *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/3 (2013), 948-949.

Kuvvetinin fazlalığı dolayısıyla da sağ ele "yemin" denilmiştir.[10] Bir konuda anlaşan kimselerin sağ ellerini tutmalarının bir diğer anlamı, "sana verdiğim bu söz karşılığında elimi sana rehin ediyorum" şeklindedir. Yemin ifadeleri kefalet ve tazmin anlamı içerecek şekilde genişlemiştir.[11] Burada "sağ el" istiâre yoluyla ve anlam genişlemesiyle yemin anlamında kullanılmıştır. Hayır, bereket demek olan "yümnü" lafzı da buradan türetilmiştir.[12] Yukarıda ifade edildiği gibi, Arapçada yeminin yerine kasem de kullanılmıştır. Kasem'le yemin lafzı arasındaki fark, lügat anlamlarının değişik lafızlarla ifade edilmesinden ve az da olsa bu iki lafzın bazı türevlerinin uygulama alanlarının farklılık göstermesinden kaynaklanmıştır. "Allah'ın zimmeti, misâkı ve ahdi demek olan, diğer bir ifade ile Allah'a karşın bir mükellefiyeti kabul etmekten ibaret bulunan yemin, bunu yapan kimsenin bütün güç ve samimiyetini ifade eder ve o kimse söylediği sözde bütün varlığını ortaya koymuş olur. Bu itibarla böyle bir ahde giren kişi yalan söyler veya sözünü tutmazsa hem kendi ruhunu mahvetmiş hem de Allah'ı gücendirmiş olur."[13] Muhammed Hamîdullah (öl. 2002), cahiliye dönemindeki bir davanın halli hususunda şunları kaydetmiştir: "Hicazda bir şikâyetin delili olarak yazılı belgelere rastlanmaz. Bildiğim kadarı ile mantık dışı denemeler de yoktu. Davalı ve sanığın kabul ve itirafı dışında şahadet ve belli şekillerde kura çekme usulü vardı. Şahitler, doğruyu söyleyeceklerine dair Allah'a ve putlara yemin ederlerdi."[14]

İslâm'a göre yemin ister zatına ister sıfatlarına olsun ancak Allah'a yapılır. Bu hususta farklı mezhebi görüşler varsa da Allah'tan başka hiçbir varlık üzerine yemin edilmesinin caiz olmadığı esastır.[15] Biz bu çalışmada anlam yakınlığı sebebiyle bazen kasem bazen yemin lafzını kullandık.

---

10 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât,* 552-553; Şemsüddin Muhammed b. el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, nşr. Muhammed Halil Aytânî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife 1997). 4/430.

11 Ebû İshâk İbrâhîmb. Abdillah b. Muhammed en-Nüceyrâmî, *Eymânü'l-Arab fi'l-cahiliyye*, nşr. Muhibbüddin el-Hatîb (Kahire: y.y., 1382/1963). 29; Abdulhamid el-Ferâhî, *İm'ân fî aksâmi'l-Kur'ân* (Beyrut: y.y., 1994). 15.

12 Cevherî, *es-Sıhâh,*3/1621-1623; Râgıb el-İsfahânî*, el-Müfredât,* 552-553; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz fî tefsîri eşrefi'l-elfâz,* nşr. Muhammed Basil Uyûn es-Sûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 4/358; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 6/4969; Nazif Şahinoğlu, "Yemin", *MEB İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986), 13/384; Boynukalın, "Yemin", *43*/417-420.

13 Şahinoğlu, "Yemin"*, 13/384* N. Öztürk, "İlahî Dinlerde Yemin, Keffâret ve Kurban", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2002), 167-169.

14 Muhammed Hamidullah, "İslâmda İsbat Hukukunun Doğuşu", çev. M. Salih Yavuzer, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 4 (1987), 483-485.

15 bk. Buharî, "Eymân", 4; Müslim, "Eymân", 1; Ebû Dâvûd, "Eymân", 3; Nesâî, "Eymân", 4.

1.3. Hilf

Hilf, sözlükte, "anlaşma, akit ve yemin" anlamlarına gelmektedir. Terim olarak, cahiliye döneminde Araplar arasında yapılan ittifak, dostluk, dayanışma ve himayeye alma anlaşmasını ifade eder. Bu çerçevede birbirine muhalif olan kabile ve gruplar arasında diğerlerine karşı yapılan ittifaka "hilf" denilmiştir. Bu ittifak, iki kişi arasında olduğu gibi, iki kabile ve daha fazlası arasında da olabilmekteydi. İttifak akdi, bir merasimle grupları, kabileleri birleştirme; savunma ve mazlumun hakkını almak adına mücadele etme; siyasî, ekonomik, kültürel ve askerî pakt gayesi gütmekteydi. Bu açıdan bakıldığında hilf, yemin ve kasem manasını da içine alan ittifak anlamı içermektedir.[16] Öbür taraftan hilf, husûsî hâllerde kullanılırken; kasem genel hâllerde kuvvetli bir mana için kullanılmaktadır.[17] Bu konuda Kureyş içinde kendine tanınan imtiyazlarından vazgeçmeyen Abdüddâr oğullarına karşı, Abdümenâf'ın diğer Kureyş gruplarını da yanına alarak akdettiği "Hilfu'l-Mutayyebîn" ittifakı zikre değer bir örnektir. Kusayy'dan sonra Abdümenâf oğulları ile Kâbe hizmetlerini elinde bulunduran Abdüddâr oğulları arasında ihtilaf çıkmış, buna mukabil Abdümenâf oğulları kendi aralarında "Mutayyebûn" anlaşmasını yapmışlardır. Bu anlaşmada karşılıklı yemin sırasında Abdümenâf oğulları güzel koku dolu bir çanak çıkartarak Kâbe'nin yanındaki bir odaya koymuşlar, anlaşma yapan kimseler ellerini o kaba daldırmışlardır. Böylece ahit tamamlanmıştır. Yeminden sonra da ayrıca bir manevî güç olsun diye ellerini Kâbe'ye sürmüşlerdir. Aynı şekilde Abdüddâr oğulları da müttefikleriyle (Ahlâf grubu), Kâbe'nin yanında ahitlerini yeminle te'kîd etmişlerdir.[18] Dabbe, Sevr, Ukayl, Teym ve Adî kabileleri arasında yapılan "hilfu'r-ribâb" adı verilen yeminleşme de bu konuda örnekler arasındadır. Cahiliyede bu gibi hilfler çok büyük bir öneme haizdi. Hilf'ten dönmek büyük bir suç ve aşağılık bir davranış olarak kabul edilirdi.[19] Bu çerçevede Kureyş kabileleri kendi aralarında hilf yaptıkları gibi, Abdümenâfoğulları; Hâşim, Abdüşems, Muttalib ve Nevfel sırasıyla, Bizans, Habeşistan ve Sâsânî devletleri gibi yabancılarlarla da hilf akdetmişlerdir. Adı anılan kimseler bu yapılan hilf sayesinde

---

[16] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 2/963.

[17] Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, nşr. Abdulfettâh el-Hulv (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye: 1986), 23/158; Arendonk, "Hilf"*, MEB İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964), 5/*486; Pedersen, "Kasem"*, 6/*374-375; Özkuyumcu, "Hilf", *18/*29; Boynukalın, "Yemin", *43*/417-420.

[18] Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, nşr. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî 2001), 1/106-107; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye,* thk. Ömer Abdusselam Tedmüri, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1990), 1/131-132; Cevad Ali, *el-Mufassal fî tarîhi'l-Arab kable'l-İslâm* (Bağdat: y.y., 1993), 4/378; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, 23/159; Arendonk, "Hilf", *MEB İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964), 5/486; Ferâhî, İm'ân, 62.

[19] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 4/369, 378; Arendonk, "Hilf", MEB İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964), 5/486; Özkuyumcu, "Hilf", 18/30.

Kureyş'e, Hicaz ve diğer bölgelerde rahatça ticarî faaliyetlerini yapabilme imkânı ve serbest dolaşım izni sağlamışlardır. Bundan dolayı da bu kimseler "müdebbirûn" (işleri yoluna koyanlar, düzenleyiciler) şeklinde anılmışlardır.[20]

Hilf ile ortak mana birliği olan îlâf konusunda Kur'ân, Kureyş'e Ebrehe'nin saldırısından korunmuş olmalarını hatırlatmış[21] yazın ve kışın Mekke dışındaki ticaretleri için emniyet içerisindeki gidiş gelişlerini hatırlatarak, bu durumun ancak Allah'ın lütfu ve Kâbe'nin bereketi sayesinde olduğunu bildirmiştir. Bunun sonucunda "fe'l ya'budû rabbe hâze'l-beyt"[22] (Kâbe'nin rabbine ibadet etsinler), şeklindeki ilahî buyruk; ibadetin sadece Allah Teâlâ'ya hasredilmesini emretmiştir. Kureyş sûresinin başındaki "îlâf" lafzı, alıştırma, ısındırma, ahid, anlaşma anlamlarına geldiği kadar, bir şeyi diğerine katmak anlamını da ifade etmekte ve aynı zamanda "bin" sayısı manasını da içermektedir. "Katmak" lafzı ve "bin" sayısından hareketle Kureyş sûresinde onlara Allah'ın yardımı sayesinde zengin oldukları da hatırlatılmıştır.[23] Kureyşliler, bu anlaşmalar ve Kâbe'nin kutsallığı sayesinde yıl boyunca herhangi bir saldırıya maruz kalmadan ve bir korkuya mahal olmadan, istedikleri yerde ticaret yapabilmekteydiler.[24] Hilf, bir bakıma himaye idi. Arapların köklü gelenekleri arasında himayenin ayrı bir yeri vardı. Bir kimsenin himaye altına alınması, o kimseye karşı gelebilecek her türlü saldırı ve zulmün engellenmesi anlamına gelmektedir. Sanki o kimse, kendisini himaye edenin akrabası gibi muamele görürdü. Bir kimsenin başka bir kabileye iltihak etmesi, o kabilenin bütün haklarına sahip olması anlamına geliyordu. Bundan sonra o kimseler katıldıkları kabilenin mevlâ'sı olarak anılırlardı. Kabile içinde himayeci, himayesine aldığı kimseyi kendisine kardeş yaptığı gibi evlatlık olarak nesebine de dâhil edebilirdi.[25] Daha önce de belirttiğimiz üzere hilfin amaçları arasında, savunma ve mazlumun hakkını almak için mücadele etme, askerî, siyasî, ekonomik ve kültürel iş birliği yapma gibi faaliyetler bulunmaktaydı. Çöl hayatında güvende olmanın yolu,

---

20 Muhammed Hamîdullah, "Îlâf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/63; Özkuyumcu, "Hilf", 18/29-30.

21 bk. el-Fîl 105 /1-5.

22 bk. Kureyş 106/3.

23 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/55-56.

24 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/102.

25 İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı,* çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012), 1/182; Neşet Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları 1957), 117.

çeşitli şahıs ve kabillerle ittifaktan (hilf) geçmekteydi.[26] Araplar, Yahudilerle de "hibâlen" denilen anlaşma yapmışlardır.[27]

Hz. Peygamber yirmi yaşlarında, Mekke'de özellikle sosyal huzuru sağlamak üzere kurulan ve "Hilfü'l-Fudûl" adı verilen yeminle akdedilen bir ittifaka katılmıştır.[28] Adı geçen yeminde Kureyş'den olan kabileler, birbirini anlaşmaya çağırdılar ve Abdullah b. Cüdân b. Amr b. Kab b. Sa'd b. Teym b. Mürre b. Kab b. Lüayy'ın şerefi ve yaşlılığına hürmeten onun evinde toplandılar. Orada Benû Hâşim ve akrabaları ve müttefikleri Benû Muttalib, Esed b. Abdiluzzâ, Benû Zühre b. Kilâb ve Teym b. Mürre hazır bulunmuşlardır.[29] Hilfü'l-Fudûl'un oluşu sırasında şöyle yemin edilmiştir: "Allah'a yemin ederiz ki, hepimiz mazlum ile birlikte zalime karşı, bu zalim, mazlumun hakkını verinceye kadar bir el gibi olacağız. Bu ittifakımız, denizde bir tüyü ıslatabilecek kadar su kalıncaya dek; Hirâ ve Sâbir tepeleri yerinde durdukça ve mazlumun iktisadî durumunda eşitliğe tamamen riayet edilerek devam edilecektir."[30] Hz. Peygamber, Hilfü'l-Fudûl'a katılmakla iftihar eder ve şöyle derdi: "Abdullah b. Cüd'ân'ın evinde bir anlaşmaya şahit oldum ki; bana onun mukabilinde kırmızı develer verseler onun bozulmasını istemem. Şayet İslâm'da ona çağrılsam elbette icabet ederim."[31] Hz. Peygamber'in bu temennisi hayır ve iyilik adına yardımlaşmanın boyutuna bir işaret niteliğindedir. Müslümanların İyilik ve hayrın olduğu yerde bulunmalarının gerekliliği bu temennide dile getirilmiştir. Ancak Müslümanlar arasında uhüvvet (kardeşlik) esas olması nedeniyle hilf ve benzeri ittifaklara, birbirine iyilikte yardım için yeminleşmelere ihtiyaç olmadığını Hz. Peygamber, "İslâm'da hilf yoktur" ifadesiyle açıklık getirmiştir.[32] Cahiliyedeki uhuvvet (kardeşlik) anlaşması İslam'ın hedeflediği gibi değildi. Onlardaki bu anlayış, tek taraflı menfaat esasına dayanan bir yardımlaşmaydı. İslam anlayışında ise diğerkâmlık hâkimdi, bu sebeple iyilikte öncelik başkalarınaydı. Nitekim Medine döneminin başlarında muhacir ve ensarın arasında neredeyse mirasçı olacak şekilde bir uhuvvet anlaşmasının varlığı da bunu göstermektedir.[33]

---

26 Cevad Ali, *el-Mufassal*, 1/467.

27 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1//442. "Hibâlen" yemin manasında kullanılan bir lafızdır. Nitekim Râgıb, *hibâletün* lafzına "avcının ipine, ağına tahsis edilmiş" anlamını vermiştir. Râgıb el-Isfahânî, *el-Müfredât*, 107.

28 bk. Arendonk, "Hilf", 5/486.

29 Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, 23/159.

30 Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. M. Said Mutlu (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1972), 49.

31 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/134, İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr,* 1/106-107; İbn Hanbel, *el-Müsned,* 1/190; Hüseyin Certel, "Hz. Peygamber'in Risâlet Görevine Hazırlanması Bağlamında Çocukluk ve Gençlik Dönemi Yaşantıları", *EKEV Akademi Dergisi* 8/19 (2004), 48.

32 Buhârî, "Edeb" 67.

33 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/504-507.

Hilf'in tanımında da geçtiği ve söz konusu ittifaklardan da anlaşıldığı üzere "hilf", salt günlük konuşma esnasında söylenen bir yemin olmayıp, bunun kabileler arası bir dayanışma yemini olduğu ortaya çıkmaktadır. Günümüzde de özellikle devletler arası ittifaklar (Birleşmiş Milletler) veya askerî paktlar gibi oluşumlar hilf ittifakına örnek gösterilebilir. Zira bu ittifakı oluşturanlar bir tehlike karşısında birbirine yardım edeceklerine dair şartları kabul etmekte ve haksızın karşısında güç birliği yapacaklarına söz vermektedirler. Bu konuda açıkça yemin anlamına gelen bu lafızlardan başka şehide, alime, nezera ve el-illü gibi kelimeler de mecâzi yemin olarak değerlendirilir.[34]

2. Dilsel Çerçeve

2.1. Kasem Harfleri

Kasemin Arap Edebiyatındaki yerini daha iyi anlayabilmek kasemi oluşturan dilsel unsurları bilmek gerekir. Kasem, dilsel bir ifade şekli olduğuna göre, çerçevesi dilin kaideleriyle sınırlıdır. Kasem cümlesi; yemin lafzı, kendisiyle yemin edilen (muksemun bih) ve aynı zamanda kendisine yemin edilen (muksemun aleyh) diye üç unsurdan oluşur. Kasem cümlesinin ilk bölümünde, cevap kısmındaki tezi, görüşü desteklemek üzere kişiler, olaylar, nesneler kanıt gösterilir. Cevap cümlesi, yeminle geçiş yapılan sözün yargı bölümüdür. Yemin cümlesi ya fiil ya da isim cümlesi olarak gelir.

Kasem, fiil cümlesi halinde gelirse, yemin fiili, yemin edatı ve kendisiyle yemin edilen (muksemun bih) olmak üzere üç unsuru bulunur. Yemin cümlesi, isim cümlesi şeklinde gelmesi durumunda mübteda ve haberden oluşur. Haber durumundaki cevap cümlesi (muksemun aleyh), yeminin kendisini pekiştirmek ve desteklemek istediği cümledir. Yemin ve cevap cümleleri birbirini tamamlama açısından tek cümle gibidir. Kaseme cevap teşkil eden cümle isim cümlesi olması halinde cümlenin başında "lâm" veya "inne" bulunur. Cevap cümlesi fiil cümlesi ise, başında "kad" veya "lâm" bulunur. Cevap cümlesinin olumsuz olması halinde nefiy edatlarından "mâ" veya "lâ" getirilir. Buna göre diyebiliriz ki, bir ifadenin yemin olabilmesi için yemin harfleri, lafızları, yemin edilen şey ve yeminde mütemmim durumda olan yeminin hedefi veya cevabı diyebileceğimiz kısımlar bulunur. Yemin formu değişmediği halde, yemin bütünlüğünü teşkil eden lafızların değişmesi mukadderdir.[35]

Kasemde çeşitli harf, edat ve fiillerin kullanıldığını yukarıda belirtmiştik. Kasem kalıbı, cahiliye dönemindeki şirk içerikli kullanımlar hariç, İslâmî dönemde kullanılan kasem şekliyle benzerlik göstermektedir.

Kasem formunda en çok geçen harfler, "bâ, tâ, vâv ve hemze"dir. Esas itibariyle kasem harfi bâ'dır. Bu harf açık yemin lafzıyla beraber gelir. Allah lafzıyla da kullanılır

---

[34] Âl-i İmrân 3/18 ve el-Münâfikûn 63/1. âyetlerde geçen *şehide ve neşhedü* lafızlarını yemin olarak kabul etmek mümkündür. et-Tevbe 9/8. âyette "*illen*" lafzı da bir tür yemin anlamındadır.

[35] İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 7; Sadık Kılıç, *Yemin Olsun ki* (Erzurum: İhtar Yayınları, 1996), 24.

ve kendisinden önce kasem fiili bulunur. Bâ harfi Kur'ân'da yemin amacıyla üç yerde kullanılmıştır.[36] "Tâ" ise emânetâ ve hayâtâ kalıplarında olduğu gibi kelimenin sonunda da gelebilir.[37] "Tâ" harfi, vâv'ın yerine kullanılır. Bu harf sadece Allah lafzının önüne gelir. "Vâv" harfi, bâ'dan bedeldir. "Vâv" harfinin bâ'dan bedel kabul edilmesinin sebebi, her ikisinin de dudak mahreçli olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan mana itibariyle de yakın bir ilgisinin olduğu kabul edilir. Yemin harfi olan vâv, sadece zâhir bir ismin başına gelir. Yemin vâv'ı yemin fiili ile beraber bulunmaz. Vâv harfinin bâ'dan daha ziyade kullanılıyor olması, "bâ" harfinin sadece fiillerin sılasına bitişik gelmesine karşın, "vâv" harfinin fiillerin dışında da kullanılıyor olmasındandır.[38] Kasemin cevabının başında "lâm, lâ, mâ, in ve inne" harfleri bulunur. Bu harflerden "lâm" ve "inne" olumlu anlamda, "mâ", "lâ" ve "in" harfleri olumsuzluğu ifade ederken kullanılır.

Kur'ân'da bu harflere dair örnekler, "Kul belâ ve rabbî letüb'asünne" (De ki onlara "Yoo Rabbime Andolsun ki kesinlikle dirileceksininz).[39] "Ve aksemû billahi cehde eymânihim lâ yeb'asüllahu men yemût" (Onlar son derece ciddi yemin ederek Allah ölen kimseyi diriltmez)[40] dediler. "Mâ-veddeake rabbüke ve mâ-kalâ" (Ey Peygamber!) Rabbin seni ne terk etti ne de sana darıldı).[41] "Sümme câûke yahlifûne billahi in eradnâ illâ ihsânen ve tevfîkâ" (Münafıklar), Allah'a yemin ederek: "Biz sadece iyilik yapmak ve arabulmak istemiştik" (derler).[42] Bu söze karşı Allah Teâlâ: "Kul belâ ve rabbî innehû le hakkun" (De ki onlara "Evet rabbime yeminle söylüyorum ki o azap şüphe götürmez bir gerçektir)[43] buyurmuştur.

Kasemde kullanılan şekillerden birisi de evet anlamına gelen ve bir tasdik formu olan "îy"dir. "Kul îy ve rabbî innehû le hakkun"[44] (De ki onlara evet rabbime yeminle söylüyorum ki o azap bir gerçektir) örneğinde görüleceği üzere "îy" den sonra vâv ve muksemun bih olarak da "rab" gelmiştir. Bir görüşe göre, bu harf sadece tasdik anlamında kasemle beraber kullanılır. Kasemle beraber kullanırken muksemun bih

---

36 bk. el-A'râf, 7/16; el-Hicr, 15/39; Sâd 38/82.

37 Pedersen, "Kasem",*6* /376.

38 Serahsî, *el-Mebsût,* 8/131

39 et-Tegâbün 64/7.

40 en-Nahl 16/38.

41 ed-Duhâ 93/3.

42 en-Nisâ 4/62.

43 Yûnus 10/53.

44 Yûnus 10/53.

hazfedilirse, "îyv" şeklinde kasem vâv'ına bitiştiği de olmuştur. Ayrıca bu durumda "îyvh" şeklinde kasem vâv'ından sonra hâ-i sekte getirildiği de varittir.[45]

Kur'ân'da genellikle kasem fiili hazfedilmiştir. Ancak "bâ" harfiyle geldiğinde fiil zikredilir. "Aksemtü bi'llâh" (en-Nahl 16/38); "Yahlifûne bi'llâh" (Tevbe, 9/62) gibi.[46] Yemin için nesnesiz ve bâ'sız tek başına fiil de yeterli örnek olabilir.[47] Yeminlerde, "vallâhi", "billâhi", "tallâhi" şekli en yaygın ve bilinen kullanımdır. Burada "vâv", "bâ" ve "tâ" harfleri sırasıyla kullanılmıştır. "Bâ" harfinin "musâhabe/birlikte olma" anlamına geldiği bilinmektedir. "Vâv" da la'amrî, la'amruka (canıma, senin canına yemin olsun ki) tabirinde kullanılan "lâ" edatı gibi bir takviye edatıdır.[48]

"Halefe", "akseme", ve "yemene" gibi yemin fiillerinin yanısıra "eymullâh", "eymunullâh", "îmullâh", "emullâh", "mullâh", "millâh", "munullâh", "vemenellâh", "veminillâh", "leymullâh" şeklindeki kısaltılmış ifadeler de yemin lafızlarına dâhildir. Ayrıca Kur'ân'da bazen yeminden evvel "lâ" nefîy edatı da bulunur. Yeminden önce gelen bu "lâ" açıkça yemini belirtmek, kuvvetlendirmek ve tamamlamak için kullanılmış, yemin kalıbının bir mütemmimi durumundadır.[49]

"Yeminlerle ilgili yaygın sözel ifadelerden bazıları; Aksemtü, haleftü, âleytü, nezertü, üşhidü, le'amrike, le'amrî şeklindeki lafızlardır. Zaten bir yeminin ve onun nesnesinin kombinasyonları olan son ikisi hariç, diğerleri bir nesne olmadan kullanılabilir. Fakat bunlardan herhangi birisiyle beraber bir nesne kullanıldığı zaman "uksimu bi'llâh" gibi bâ ile birlikte kullanılmalıdır. "Vallâhi" veya "Rabbî" ifadelerinde olduğu gibi ise sık kullanım nedeniyle (fiil ve bâ örneğinden oluşan) yemin vâv harfiyle yer değiştirir. Tâ harfi, yalnızca Allah kelimesiyle birlikte yemin edildiğinde "Ve tâllâhi le ekîdenne esnâmeküm"[50] örneğinde olduğu gibi başta gelir."[51]

Görüldüğü üzere Araplar, sadece kasem için kullanılan harf ve fiillerin yanında sözü kuvvetlendiren, yakîn (kesinlik), bilgi ifade eden fiilleri de kasem yerinde kullanmışlar ve bunları kasem telakki etmişlerdir.[52] Arap lisanında muhatabın durumuna göre sözü kuvvetlendiren bir kısım edatlar yemin yerine kullanılmıştır. Bu edatlardan birisi de "inne"dir. İnne'nin haberinin başında te'kîd için ibtida lâmı bulunması

---

45 Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm* (Beyrut: Dâru İhyâut-Türasi'l Arabî, ts.), 11/136; Kılıç, *Yemin Olsun ki*, 3.

46 Zerkeşî, *el-Burhân,* 3/43-44; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/170.

47 Ferâhî, *İm'ân,*49.

48 Pedersen, "Kasem", 6/376.

49 Cevherî, *es-Sıhâh*, 2/1622-1623; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 6/4970; Pedersen, "Kasem", 6/376; Kılıç, *Yemin Olsun ki,* 22-23.

50 el-Enbiyâ 21/57.

51 Zakyı, "Kur'ân'da Yeminler: Bintü'ş-Şâti'nin Edebî Katkısı", 953.

52 Âlûsî, *Ruhu'l-meânî*, 28/109.

muhtemeldir. Söze daha fazla kuvvet vermek için inne ve ibtida lâmından başka açık yemin lafzı da getirilir.[53] Bazı dilcilerin lev ve levlâ'nın başındaki lâm harflerinin[54] kasem lâmı olacağına dair görüş beyan ettiği de görülmektedir.[55]

2.2. Muksemun Bih

Muksemun bih, eğer harf veya edatla yemin ediliyorsa harf veya edattan sonra, fiille yemin ediliyorsa genellikle bâ harfi cerrinden sonra gelir. Yemindeki bu öğe, yemin eden ile muhatabın değer verişine göre, şahit olarak kullanılabilecek şeylerden olur. Cahiliye dönemdeki şiirlerde şairler, şiirlerine kuvvet vermek için kendilerince kutsal saydıkları bir şey vasıtasıyla yemin etmişlerdir. Kasemde bu yemin edilen nesnelere "muksemun bih" yani kendisiyle yemin edilen denmektedir. Bir yeminde gizli veya açık kendisiyle yemin edilen şey bulunmak zorundadır.

Bu çerçevede Kur'ân'da kendisiyle yemin edilenlere baktığımızda bunların ikiye ayırıldığını görürüz. Bunlardan birisi, Allah'ın zatına ait isimleri ve sıfatları; diğeri Allah'ın azametine delalet eden O'nun çeşitli mahlûkatıdır. İslam âlimleri, Allah'ın kendi zatına yemin etmesini anlaşılır bulmakta ise de Allah'ın yaratılmışlara (kevnî âyetler) yemin etmesi hususunda ihtilafa düşmüş ve farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Esas itibariyle yemin edilen varlıkların, Allah'ın zatına ve azametine işaret ettiği yönündeki düşünceler ağırlık kazanmıştır. Zira yaratıklara yemin, Allah'a yemin olarak kabul edilmiştir.[56] Muksemun bih'le ilgili şu hususta ittifak edildiğini söyleyebiliriz: Bir kısım mahlûkat ile yemin edilmiş olması, o yemin edilen şeylere dikkat çekildiği kadar Allah'ın sonsuz kudretine dair istidlal yoluyla tefekkürde bulunulmasına işaret edilmektedir. Bu husustaki örnekleri Allah'ın zatına,[57] fiiline[58] ve mahlûkatına[59] ettiği yeminler, şeklinde formüle edebiliriz. Kur'ân'daki açık yemin örneklerinin tamamına yakını Mekke döneminde nazil olan âyetlere aittir. Bunun sebebini, yeminin yaygın olarak kullanıldığı cahiliye asrına bağlayabiliriz. Mekke halkının inanç profiline bakıldığında, halkın çoğunluğunun müşrik olduğu görülür. Müslümanlar burada müşriklerin baskısıyla karşı karşıya kalmışlar ve onlardan gelen her türlü eziyete göğüs germişlerdir. Bu dönemdeki Kur'ân âyetlerinin inişi konu ve üslup itibariyle bu sıkışık ve sıkıntılı

---

[53] Yâsîn 36/14-16. âyetlerde bir kente gönderilen iki elçi, halkla ilk karşılaştıklarında, "Biz gerçekten size gönderilen elçileriz" dedikleri halde karşılarındaki kimselerin şiddetle karşı koyduklarını görünce (Rabbimiz bilir ki biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz)" diye sözün te'kîdini artırmışlardır. Ahmet Yüksel, *Kur'ân-ı Kerîm'de Harfler ve Edatlarla Te'kîd* (Samsun: Etüt Yayınları, 2011), 18.

[54] en-Nisâ 4/82; el-A'râf 7/176; Hûd 11/91; ez-Zümer 39/57.

[55] Yüksel, *Kur'ân-ı Kerîm'de Harfler ve Edatlarla Te'kîd*, 63.

[56] Zakyı, "Kur'ân'da Yeminler: Bintü'ş-Şâti'nin Edebî Katkısı", 957.

[57] el-Hicr 15/92-93.

[58] eş-Şems 91/5-7.

[59] et-Tûr 52/1-2; en-Necm 53/1.

ortama uygun üslup ve konuları içermekteydi. Mekke ortamında Kur'ân'ı bir şekliyle işitenlerin dikkatleri yeminle Kur'ân'a çekilmek istenmiştir. Bu nedenle Mekke dönemindeki yemini istidlâlî olarak nitelemek daha akılcı gözükmektedir. Bu dönemdeki yeminlerin amacını pekiştirme, kanıtlama, akıl yürütme, delil ortaya koyma şeklinde ifade edebiliriz. Allah, özellikle Kur'ân'ın ilk muhataplarının dikkatlerini yakın ve uzak çevreye çekmeksuretiyle akıllarını kullanmalarını, kendilerine verilen nimetler hususunda, yaşadıkları mekân konusunda, dünyayı adeta bir tavan gibi saran gökyüzü hakkında tefekkür etmelerini, neticede Kur'ân ve Hz. Peygamber'in doğruluğunu ikrar ederek inanmalarını istemiştir. Çünkü yemin vasıtasıyla Allah'ın kudretine dikkat çekilirken, O'nun yaratmadaki hikmeti ve sanatına işaret edilmiştir. Yeminlerle, yeryüzü ve gökyüzündeki varlıkların insan hayatındaki rolleri hatırlatılmış, yaratılanın üzerinden Yaratıcının varlığı vurgulanmıştır. Zira kâinat ve ondaki her şey Allah'ın nâtık (konuşan) âyetleridir.[60]Kur'ân'da ve özellikle Mekkî sûrelerde kendisine kasem edilenler (muksemun bih) şu şekilde sıralanabilir:

(1) İslâm inancının temelini oluşturan kutsallar: Allah'ın zatı, melekler, Kur'ân, Hz. Peygamber, kıyâmet gibi esaslardır.

(2) Yakın ve uzak çevremizde görülen ve müşahede edilen varlıklar: Güneş, ay, yer, gök, yağmur yüklü bulutlar, yıldızlar vb.

(3) Haklarında bilgi sahibi olanların anlayabileceği şeyler: Kalem, kalemin yazdıkları, el-Beytü'l-Ma'mûr, es-Sakfu'l-Merfû, el-Bahru'l-Mescûr, Tîn, Zeytûn, on gece, nefs gibi.

(4) Herkes tarafından kabul edilen hususlar: Tek, çift, erkek, dişi, doğular, batılar, gördüklerimiz, görmediklerimiz gibi.[61]

Mekkî sûreler içerisinde yer alan yemin şekilleri, Kur'ân'ın ilk muhataplarının yabancısı olmadıkları bir üslûbu yansıtmaktaydı. Müşriklerin vahye karşı durmaları onu anlamadıklarından değil, Hz. Peygamber'in risaletini kabule yanaşmamalarından ve aynı zamanda Kur'ân'ın onların inançlarını eleştirmiş olmasındandır. Bu hususta atalarının dinine sorgusuz bağlanmaları ve müşriklerin ileri gelenlerinin toplumdaki ayrıcalıklı konumlarını kaybetme korkusu da İslam'a karşı çıkmalarında etkili olmuştur. Müşrikler, her gelen vahyi toplumsal hayatlarına bir tepki olarak görmüş ve bu sebeple inkâr etmişlerdir. Kur'ân'ın ilk nazil olan mesajları arasında yer alan kasemin ne anlattığı ve hangi mesajı verdiği muhatapları tarafından anlaşılmaktaydı. Bu açıdan Kur'ân, kapalı,

---

60 İbn Kayyim, *et-Tibyân*,5; Ferâhî, *İm'ân*, 69-72; Abdülbâki Turan, "Kur'ân-ı Kerim'deki Yeminler (Aksâmu'l-Kur'ân)", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1986), 101.

61 M. Faik Yılmaz, "Aksamu'l-Kur'ân Bağlamında 'Allah Nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder?' Sorularını Yeniden Düşünmek", *İslami İlimler Dergisi* 5/1 (2010), 140.

muğlak, anlaşılmaz ve birtakım şifreler içeren bir kitap değil, kendi ifadesi ile "Kitâbün Mübîn" (Apaçık bir kitaptır.)[62]

2.3. Muksem Aleyh

Muksemun aleyh, yeminin hedefi olan bir husustur. Diğer bir deyişle "muksemun bih"le pekiştirilen haberdir." "Muksemun aleyh"de esas mesele cümlenin haberiyye olmasıdır.[63] "Muksemun aleyh" olan cümleye yeminin cevabı da denir. Sözgelimi "*Ve'l-Asr*" yemininde "vâv" yemin edatı, "asr" muksemun bih, sûrenin ikinci âyeti muksemun aleyh'tir. Yemin, yemin edilen ve yemin edatından ibaret olursa (muksemun aleyhin) tesbiti zorlaşır ve yeminin cevabı mübhem kalabilir.

İfade edildiği üzere kasem cümlesi; yemin lafzı, kendisiyle yemin edilen ve aynı zamanda kendisine yemin edilen diye üç unsur barındırır. Bunlar adeta bir cümlede bulunan mübteda-haber gibi birbiriyle irtibatlıdır. Cevap kısmı haber hükmündedir. Bu sebeple, yeminlerin anlaşılmasında hem yemin edilen hem de yeminin cevabını birlikte değerlendirmek, meseleye bütüncül bakma adına önemli bir husustur. Yeminin geçtiği âyetlerin anlaşılmasında bu durum önemlidir. Yemin kısmı, cevabın te'kîdinden ibarettir. "Muksemun bih" ve "muksemun aleyh" bazen isim, bazen sıfat olur. İsim bazen zikredilir, bazen hazfedilir. Zikredilen bazen sarih, bazen de kinaye olur. Sarih olan "vallahi, ve'r-rahmân" gibi Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Allah'a ve başkasına ıtlak olunmaları nedeniyle kinaye kabul edilenler ise, "alîm", "hakîm", "kerîm" ve "halîm" gibi isim ve sıfatlardır.[64]

Kur'ân'da yemin edilen şeylerin cevapları genelde Tevhid, Kur'ân ve Resulün hak olduğu, ahiret hayatının gerçekliği ve insanın bazı beşerî tasarruflarına dair konulardır.[65]"Muksemun bih" çoğunlukla müşahhas şeyler olduğu halde "muksemun aleyh" mücerred konular olarak göze çarpmaktadır. Söz gelimi ahiret hayatı, mahiyeti müteşabih, keyfiyeti bizce anlaşılamayan ve tek başına akılla kavranamayan bir yaşantıdır. Bundan dolayı bu husustaki kasemler, akıl ve iman birlikteliğini sağlayarak ahiret hakkında verilen haberlerin doğruluğunu pekiştirmeye yöneliktir. Gökyüzüne, rüzgâra, güneşe, yıldıza ve diğer birçok şeylere kasem edilerek ahiret konusuna intikal edilmektedir. Böylece müşahhastan mücerrede bir geçiş söz konusudur.

---

62 el-Mâide 5/15.

63 Doğruluğu ve yanlışlığı tartışılabilen cümleler ihbârî diye nitelendirilir. Sözgelimi "Ahmet eve geldi" dendiğinde bu haberin doğru veya yanlışlığı araştırmaya muhtaç olduğu için haber tartışma konusudur. Ancak inşâî cümlede böyle bir durum söz konusu olmaz. Mesela, "Ahmet buraya gelebilse" cümlesinde bir temenni vardır. Bu ifadenin üzerinde tartışma yapılamaz. bk. Tacettin Uzun, *Anlatımlı Belâğât,* Konya 2008, 15-16.

64 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi',* 4/13.

65 İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 8; Tâhâ er-Râvî, "el-Kasem fi'l-Kur'ân", *Mecelletü'l-mecmaü'l-ilmî el-Arabî* 6 (Dımeşk 1941), 248.

Yeminlerin, yemin edatı, "muksemun bih" "muksemun aleyh"den oluştuğunu daha önce belirtmiştik. Burada vurgu yapacağımız husus, muksemun aleyh olan yeminin cevabı durumundaki hükümdür. Kur'ân'da yeminle işaret edilen konuların başında "tevhid" gelir. Saffât 37/1-4. âyetleri bu hususta örnek gösterilebilir. Bu âyetlerin ilk üçünde emre amade bekleyen, tabiat olaylarını düzenleyen, peygamberlere vahiy getiren meleklere yemin edilmiş, cevap olarak: "*Sizin ilahınız birdir*" denilmiştir. *"O göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunan her şeyin rabbidir"* şeklindeki müteakip âyette, yegâne tasarruf sahibinin Allah olduğu açıklanmış ve tevhid ilkesi desteklenmiştir.

Kur'ân'da, "muksemun aleyh" olarak gelen ikinci konu "Kur'ân'dır". Vâkıa 56/75. âyette yıldızların menzillerine yemin edilmiş, bunun büyük bir yemin olduğunu bildiren bir ara cümleden sonra, 77. âyette *"Kuşkusuz bu kelam, değeri çok büyük Kur'ân'dır"*denilmeksuretiyle Kur'ân'ın değerine işaret edilmiş hem bu âyette hem bundan sonraki üç âyette Kur'ân'ın sıfatları zikredilmiştir.[66]

Kur'ân'da yeminle işaret edilen konulardan bir diğeri "Resulün hak" olduğudur. Yâsîn 36/2. âyette Kur'ân'a yemin edilmiş, bir sonraki âyette *"Sen elbette Allah tarafından gönderilen bir elçisin"* denilerek Hz. Peygamber'in nübüvveti hem yeminle hem de cümlede var olan te'kîd unsurlarıyla beyan edilmiştir. Hz. Peygamber'in "dosdoğru bir yol üzere olduğunun"[67] belirtilmesi de risaletinin te'kîdi durumundadır. Yani *"kesinlikle sen dosdoğru yol üzere Allah tarafından gönderilen bir peygambersin*" şeklindeki ifade, "sen peygamber değilsin"[68] iddiasına bir reddiyedir.

Kur'ân'da yemin edilen bir diğer konu, ahiret hayatıdır. Teğâbun 64/7. âyette; müşrikler diriltilmeyeceklerini iddia etmişler, onların bu iddiaları hakkında Allah Teâlâ, "*De ki onlara: 'Yoo rabbime yeminle söylüyorum ki kesinlikle diriltileceksiniz. İşte o zaman Allah bütün yaptıklarınızı size tek tek bildirip hak ettiğiniz karşılığı verecektir. Ölüleri diriltmek Allah için pek kolay bir iştir"* diye buyurmuştur. Yemin ve cevabı aynı âyet içerisinde gelmiş "*le tübasünne*" (şüphesiz diriltileceksiniz) lafzı cevabı teşkil etmiştir. Ahirette dirilişe dair başka birçok âyet bulunmaktadır.[69]

Kur'ân'da yemin üslûbuyla işaret edilen bir diğer konu da "insanın halleri"dir. Kur'ân, insanın farklı tutumlarını dile getirerek onu sırat-ı müstakime yönlendirmek ve orada yürümesini sağlamak ister. Leyl 92/1-4. âyetlerde *"Karanlığı kapladığında geceye, aydınlatmaya başladığında gündüze, erkeği ve dişiyi yaratana andolsun ki 'sizler hep farklı amaçlar, farklı hedefler peşinde koşmaktasınız*"denilerek, insanın davranışındaki çeşitliliğe değinilmiştir. Sûrenin devamında cömert ve cimri insanların vasıflarından,

---

[66] Kur'ân vahyi el-Vâkıa 56/77-80. âyetlerde "kerîm", "meknûn" (korunan) gibi sıfatlarla zikredilmiştir. Kur'ân'ın "muksemun aleyh" olarak zikredilen diğer örnekleri için bk. en-Necm 53/4; el-Vâkıa 56/77; el-Hâkka 69/40-43; et-Tekvîr 81/19; et-Târık 86/13-14.

[67] Yâsîn 36/4.

[68] er-Ra'd 13/43.

[69] Örnek olarak bk. Yûnus 10/53; Zâriyât 51/5-6; Tûr 52/7; et-Teğâbun 64/7.

söz konusu insanların davranışlarının ahiretteki karşılıklarından ve cehennem azabının şiddetinden bahsedilmiştir. Aynı şekilde, Asr 103/2.âyette insanın hüsranda olduğunun buyrulması da bu duruma örnek teşkil etmektedir.

2.4. Kasemler ve Çeşitleri

Yemin, kasem harfi ve "muksemun bih"in zikri veya hazfi ile ilgili olarak, zâhir (açık) ve muzmar (kapalı) diye ikiye ayrılır. Açık yeminlerde kısmen veya tamamen yemin öğeleri bulunmakta ve ilk bakışta onun yemin cümlesi olduğu anlaşılmaktadır. Kapalı yeminlerde ya yemin lafızlarından biri bulunmakta ya da birtakım te'kid edatları vasıtasıyla cümlenin yemin olduğuna hükmedilmektedir.

2.4.1. Zâhir (Açık) Kasem

Kasem harfi, fiili ve kasem edilen şey açıkça belirtilmişse bu zâhir kasemdir. Kasem harfleri "bâ", "vâv" veya "tâ" ile yetinilip kasem hazfedilmişse, o da zâhir yemine dâhildir. Hülasa, kasem harfi ve fiili ayrı ayrı veya her ikisi birlikte zikredilmişse o ifade zâhir yemindir. "*Yahlifûne bi'llâhi*" (Allah'a kasem ediyorlar)[70] şeklindeki âyette "kasem fiili ve muksemun bih" bir aradakullanılmıştır. Buna göre fiil, *yahlifûne*; muksemun bih, *Allah* lafzıdır.

"*Ve'l-kalemi vemâ yesturûn*" (Kaleme ve yazdıklarına yemin olsun)[71] şeklindeki yemin cümlesi açık yemin örneğidir. Zira yemin harfi olan "vâv" ile beraber yemin edilen "kalem ve onun yazdıkları" birlikte zikredilmiştir. Bu ifadede yemin öğeleri tam olduğundan dolayı hiçkimse yeminin varlığından şüphe etmez.

"Ve aksemû bi'llâhi cehde eymânihim" (Olanca güçleriyle Allah adına yemin ettiler),[72] âyetinde yemin harfi ve fiili birlikte zikredilmiştir. Ayrıca burada yemini te'yîd eden birçok lafız vardır. "Aksemû bi'llâhi" kısmında Aksemû fiilinden hemen sonra da muksemun bih olan Allah lafza-i celâli onu takip etmiştir. Âyetin devamındaki "*cehde eymânihim*" kelimesi yemini pekiştirmektedir.

Sadece yemin fiilinin zikredildiği de olmuştur: "*Yahlifûne leküm*" (*Sizin için yemin ediyorlar*)[73]örneğinde her ne kadar yalnızca yemin fiili zikredilmiş olsa da bu durum açık yemin için kâfidir. "*Ve'l-Kur'âni'l-Hakîm (Hikmetli Kur'ân'a yemin olsun ki*[74] ifadesinde yemin edatı ve muksemun bih ve akabindeki *inneke lemine'l-mürselîn*" Sen elbette dosdoğru bir yol üzere (peygamber) gönderilenlerdensin) âyeti ise muksemun aleyh'tir.

70 et-Tevbe 9/74.

71 el-Kalem 68/1.

72 el-En'âm 6/109.

73 el-Mücâdele 58/18.

74 Yâsîn 36/2.

"*Leumruke*" (Ömrüne yemin olsun ki)[75] âyeti de yemin anlamında kullanılmış bir lafızdır. Bu gibi örnekler, zahir yemine delâlet etmektedir.

2.4.2. Muzmar (Gizli) Kasem

Kendisinde ne kaseme delalet eden fiil ne de kasem edilen konu açıkça belirtilmemiş olan yeminlere muzmar kasem denir. Bu çeşit kasemde sadece yeminin cevabı vardır. Bu tür cümlelerin yemin olduğu ancak kasemin cevabına dâhil olan *te'kîd lâm*'ından veya manadan anlaşılmaktadır. Eğer cümlede yemin *lâm*'ı varsa orada yeminin varlığına hükmedilir. Yeminin varlığına hükmedilen *lâm,* şart edatına bitişik geldiğinde, *kad* edatına bitişik olduğunda, te'kîd nunu ile gelen muzârînin başında bulunduğunda kendisinden sonra mahzûf bir yemin cümlesi olduğu kabul edilir. Ancak mübteda ve haberin başına gelen *lâm* harfinde ihtilaf edilmiştir.[76] Te'kîd lâm'ı ile ilgili şu örnekleri verebiliriz: "*Ve-le-neblüvenneküm bi-şeyin mine'l-havfi ve'l-cû'i ve naksin mine'l-emvâli ve'l-enfusi ve's-semerât ve beşşiri's-sâbirîn*" (Biz sizi kimi zaman düşman ve ölüm korkusuyla, kimi zaman kıtlık-kuraklık ve açlıkla, kimi zaman da mallarınızda, canlarınızda ve ürünlerinizde bir kısım kayıplarla mutlaka sınayacağız. [Ey Peygamber!] Sen bütün bunlara göğüs gerip sabredenleri [cennetle] müjdele[77]"*Letüblevünne fî emvâlikum ve enfüsikum veletesmeu'nne mine'llezîne ûtü'l-kitâbe min kablikum ve mine'llezîne eşrakû ezen kesîrâ*" (Ey Müminler!) Kimi zaman mallarınızla kimi zaman canlarınızla mutlaka sınanacaksınız. Bunun yanında hem sizden önce kendilerine vahiy gönderilenlerden (Yahudilerden) hem de müşriklerden birçok ağır söz işiteceksiniz)[78] âyetinin muzmar yemin olarak kabul edilmesi "*letüblevünne ve letesmeu'nne*" şeklinde "lâm" ile te'kîd edilmesinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler aynı zamanda yeminin cevabı durumundadır. Burada görüldüğü gibi lâm, te'kîd nunu ile başlayan muzari fiilin başına gelmiştir. Lâm, "kad" ile de gelir, "*lekad radıyallahu ani'l-mü'minîn*" (Andolsun ki Allah müminlerden razı olmuştur)[79] şeklindeki âyette olduğu gibi. Ayrıca lâm, şart edatıyla da gelmektedir. Sözgelimi, "*leinlem tentehû lenercümenneküm*" (Eğer buişten vazgeçmezseniz, andolsun ki sizi taşlarız)[80] şeklindeki âyet buna örnektir. Bu gibi örneklerin başında yemin fiili takdir edilmiştir.[81]

---

75 el-Hicr 15/72.

76 Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, thk. Muhammed Abdulhamîd (Beyrut: Matbaatü'l-Medenî, 1991), 742-743.

77 el-Bakara 2/155.

78 Âl-i İmrân 3/186.

79 el-Fetih 48/18.

80 Yâsîn 36/18.

81 Şu âyetler de muzmar kasem örnekleri olarak kabul edilir: Âl-i İmrân 3/157: "ve lein kutiltüm fî sebîlillâhi ev müttüm" (Andolsun eğer Allah yolunda öldürülür ve ölürseniz)"; el-Mü'minûn: 23/12, 49 "Ve lekad halaknâ'l-İnsân (Andolsun biz insanı süzülmüş bir özden

Mana yönüyle kaseme delâlet ettiği belirtilen "*Ve in minküm illâ vâriduhâ kâne alâ rabbike hatmen makdiyyâ*" (Ey Kâfirler!) İstisnasız hepiniz cehennemi boylayacaksınız. Bu rabbinin kesinleşmiş hükmüdür)[82] âyetinin başına "vallâhi" şeklinde yemin takdiri yapılmıştır.[83] Bu örneklerde görüleceği üzere zahir yeminin aksine muzmar yeminde "yemin harfi, fiili veya muksemun bih" açıkça zikredilmemiştir. Buradaki yemin takdiri, bir kısım harfler marifetiyle ve mananın da yemine uygun düşmesiyle yapılmaktadır.

---

yarattık)","ve lekad âteynâ mûse'l-Kitâb (Andolsun, hidayete ersinler diye Musa'ya Kitabı verdik)"; Ankebût 29/13: "veleyahmilünne eskâlehum ve eskâlen ma'a eskâlihim (Andolsun, onlar mutlaka kendi yüklerini ve kendi yükleriyle beraber nice ağır yükleri yüklenecekler-dir)". es-Secde 32/13: (le emleenne cehenneme mine'l-cinneti ve'n-nâsi ecme'în (Andolsun, cehennemi hem cinler de insanlarla dolduracağım)"; Muhammed 47/19: "fa'lem ennehû lâilâhe illallah (Bilesin ki Allah'tan başka gerçek tanrı yoktur)"; Kāf 50/38: "ve lekad halaknâ's-semâvati ve'l-ard ve mâ beynehumâ fî sitteti eyyâm (Şüphesiz biz gökleri, yeri ve bu ikisi arasındaki mevcut olan her şeyi altı günde/evrede yarattık)"; el-Haşr, 59/12: "lein uhricû lâ yahrucûne (Eğer (Yahudi kardeşleri Medine'den) çıkarılırsa onlarla beraber çıkmazlar).

82 Meryem 19/71.

83 Zerkeşî, *el-Burhân*, 3/43; Kattân, *Mebâhis,* 287.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM ÖNCESİ DÖNEM ARAP DİLİ VE KÜLTÜRÜNDE KASEM GELENEĞİ

1. Kasemin Belli Başlı Konuları ve Amaçları

İslâm'dan önceki Arap toplumu tevhid inancından uzaklaşmış ve güçlünün haklı görüldüğü bir topluluk haline gelmişti. İslâm geldikten sonra bu dönem "cahiliye dönemi" olarak anılmıştır. İslâmî dönemde ortaya çıkmış bir terim olan cahiliye, gerek Kur'ân-ı Kerim'de gerekse hadislerde Arapların İslâm'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâm anlayışından tefrik etmek için kullanılmıştır.[1] İslam'dan öncesine "cahiliye dönemi" denmesi, onların ümmî olmalarından, bilgilerinin az olmasından kaynaklanan bir isimlendirme değil, tevhidden ayrılmış olmaları, tutum ve davranışlarının bu yanlış inançları çerçevesinde şekillenmiş olmasındandır.[2] İslâm, cahiliyet algısını belirli zamanla da sınırlandırmış değildir. Onun ölçüsünde iman ve ahlâkî davranışlar esastır.[3] Nitekim "Hz. Peygamber, bir tartışma sırasında Bilal-i Habeşî'ye "Kara kadının oğlu" diye hakaret eden Ebu Zer el-Gıfârî'ye "Onu annesinin renginden dolayı mı ayıplıyorsun? Demek ki sen kendisinde hâlâ cahiliye ahlâkı kalmış bir kimsesin" demiştir.[4] Buna göre cahiliye bir çağın adı olması yanında belli bir ahlâk ve zihniyet tarzının ifadesi olup her çağda varlığını hissettirebilir."[5] Bu isabetli tespit de göstermektedir ki cahiliye anlayışı dendiği zaman, insanî ve fıtrî değerlere uymayan inanç temelli davranışların bütünü akla gelmektedir.

---

1 Fayda, "Cahiliye", 7/17-18; Ali Bulut, Cahiliye kavramının sosyal boyutuna dikkat çekmiş ve bu hususta "İslamiyet'ten önceki devirleri İslâmî devirden ayırt etmek için "cahiliye" kelimesinden daha uygun bir kavram bulunamaz. Çünkü İslam'dan önceki devrin göze çarpan en belirgin çizgisi zorbalık, zulüm, çapul, ahde vefasızlık, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmek gibi belli başlı özellikleridir" ifadelerini kullanmıştır. bk. Ali Bulut, "Câhiliye Şiirinde Bazı Dînî Motifler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 18-19 (2005), 214.

2 Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı,* 87.

3 "Hudeybiye antlaşmasının yazıldığı sırada o kâfirlerin/müşriklerin gönüllerinde cahiliyeye özgü bir kibir ve küstahlık duygusu hâkimdi." Fetih, 48/26. Bu âyetin ifadesinden kibir ve küstahlığın cahiliyenin ayrılmaz bir özelliği olduğu görülmektedir. Nitekim müşriklerin İslam'a karşı tutumlarında kibir ve kaba davranış hâkim olmuş, "Muhammed'in bizden ne farkı var, üstelik biz zenginiz o fakir, ona tabi olanlar toplumun aşağı tabakasındakilerdir" söylemleri İslam'ı kabule engel olmuştur.

4 Buhârî, "Îmân", 221.

5 Boynukalın, "Yemin", 43/419.

Ancak cahiliye çağı spesifik olarak iki döneme ayrılmaktadır. İlki tarihi kalıntılardan anlaşılan ilk dönem Araplarının yaşadığı devir; diğeri de İslam'ın doğuşuna yakın olan miladi beşinci yüzyıldan Hz. Muhammed'in İslâm'ı tebliğine kadar olan dönemdir. Buradaki "Cahiliye çağı" veya "cahiliye Arapları" ifadesiyle daha ziyade İslam öncesi Mekke, Medine, Tâif gibi şehirlerde meskûn halkla, bu şehirlere komşu Hicaz bölgesinde yaşayan Araplar kastedilmiştir. Çünkü bunlar Kur'ân'la ilk muhatap olan kimselerdir. Onlar da Adnânîlerin soyu olan Kureyş ve çevresindeki Araplardır.[6]

İslâmiyet'ten önce Arap toplumunun günlük yaşayışında yeminin ne kadar yer aldığı ve onlar için yeminin ne anlama geldiği meselesini irdelemek, Kur'ân üslûbundaki yeminlerin mahiyet ve hedefini ortaya koyma açısından önemli katkı sağlayacaktır. Daha önce de ifade edildiği üzere, Kur'ân, nüzul dönemi Araplarının diliyle vahyedilmiştir. Bu tespiti yapmanın yolu da Arap dil örfündeki yeminin yerini araştırmaktır. Kur'ân'ın ilk muhataplarının dili ve şivesi ile gelmiş olması ister istemez dil alışkanlıklarının devam edeceği anlamına gelmektedir. İslâm, cahiliye devri Araplarının kültürünü, değer ve telakkilerinin bütününü reddetmiş değildir. İslâm'ın temel anlayışına, özellikle tevhid ve ahlâki davranışlara aykırı olmayan hususlar kabul edilmiş ve o değerlerin devamı sağlanmıştır. Çünkü İslâm, insan fert ve topluluklarını muhatap almış ve onların hayatlarını kolaylaştıracak hükümleri de beraberinde getirmiştir. Buna mukâbil İslâm, şirk ve şirke bulaşmış inanç ve davranışlara geçit vermemiştir. Bu bağlamda sözlü iletişim alanında var olan ifadeler, İslâm'ın temel esasları doğrultusunda ıslah edilmiştir. Üzerinde durduğumuz dilde kasem, ifade üslûbu içerisinde insanlığın vazgeçemeyeceği bir anlatım şekli olarak Arapların da günlük konuşmalarında özellikle sözlerine kuvvet vermek için kullandıkları, muhatabı ikna enstrümanıdır.

Dil insanlıkla beraber vardır. Zamanla her toplumun bir dili ve kendisine has bir dil üslûbu oluşmuştur. İslâm öncesi Arapların konuştuğu dil içerisinde "yemin" kullanımının çok yaygın olduğu bilinmektedir. Yemin, yemin edenin söylediği sözdeki kuvvetini artıran bir etkendir. Yemin, söylendiği muhataba ve söylendiği ortama uygunluk gösterir. Söylendiği ortama uymayan veya muhatabın durumunu dikkate almadan söylenen sözler, kendisinden umulan neticeyi vermez.[7] Hayatlarıyla denk tutacak kadar yeminle özdeşleşen bir yaşantı içerisinde olan cahiliye Arapları, yeminin kendileri açısından ne kadar önemli ve ayrıcalıklı konumda olduğunu her fırsatta dile getirmişlerdir. "Bir iletişim tarzı olan yeminler Arap dilinde ve kültüründe ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Araplar yeminleri kutsal ifadeler kabul etmişler ve

---

6 Kuzey Arapları eski tarihlerde İsmailîler; Arap kaynaklarında Adnânîler diye anılır. Bunlar Yemen'in kuzeyinde Tihame, Hicaz ve Necid ile Suriye ve Irak'a kadar uzanan bölgelerde ikamet etmekte ve Hz. İsmail'in soyundan sayılmaktaydı. Arap tarihlerinde Adnanîlere Arab-ı Tabia veya Arab-ı Müsta'rebe adı da verilmektedir. bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* 1/7-8. Ayrıca bk. M. Şemsettin Günaltay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, nşr. Mehmet Mahfûz Söylemez (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 165.

7 Yüksel, *Kur'ân-ı Kerîm'de Harfler ve Edatlarla Te'kîd*, 9.

muhataba samimiyet güven telkin etmek ve/veya mesajlarının doğruluğunu iddia etmek için sıkça kullanmışlardır. Araplar, yemin ettiklerinde iddialarını önemli gördükleri bir nesneyle ilişkilendirirlerdi. Onlar böyle yapmakla kendi yaşamlarını riske atma niyetlerini de ortaya koymuş oluyorlar veya iddialarının yanlış olduğu anlaşılırsa itibarları zedelenmiş oluyordu."[8] Böylece yemin eden kimseler nezdinde, kendilerince bir kutsala yemin etmek hayatî bir mesele ile eş değer bir durumdaydı.

Cahiliyede yemin, kabile fertlerine müşterek bir mesuliyet yükleyen bir nevi manevi vahdet teşkil ettiğinden ferdî yeminlerin yanında kabile yemini olarak da görülmektedir. "Kasâme"[9] denilen yemin şekli, bir kabileye mensup elli kişinin haklı olduklarını yemin ile teyit etmelerinden ibarettir. Yemin merasimine katılanlar, sadece şahit olarak değil, o hadisenin mesuliyetini bizzat üzerlerine alarak katılırlardı. Ayrıca bu yemin merasimi, kabile ve akrabalık adına olduğu kadar kutsal saydıkları her şey adına da olabilirdi.[10]

Cahiliyedeki "kasâme" anlayışı, faili meçhul ve üzerinde katil eseri bulunan bir maktulün bulunduğu yer halkından elli kişinin, hususi bir şekilde yemin etmeleri şeklinde İslâmî dönemde de devam etmiştir.[11] İslâmî dönemde de "kasâme yemini" hukuken var olmakla beraber bunun uygulama alanı bulduğu söylenemez. Ancak yine de bu yeminin varlığı İslam'ın cahiliyedeki tüm davranışları kaldırmadığının bir delilidir.

Araplar, aralarındaki yakınlıktan dolayı düşmanlarına karşı harp ve sulhta birbirine yardım etmek üzere ahit yaptıklarında düşmanları bu ittifaktan çekinir, onlarla anlaşma yoluna giderlerdi. Onlar, mabetlerinde yaptıkları toplantılarında vardıkları ittifaklarına yemin boyutunu da katmaksuretiyle hem mekân itibariyle hem de yeminin kutsallığı nedeniyle aralarında yaptıkları anlaşmaya te'kîd üzerine te'kîd katıyorlardı. Yeminde Allah'ı da şahit tutmuş olduklarından yalancı durumuna düşmeleri halinde O'nu kızdıracaklarına inanıyorlardı.[12]

Bu toplu yemin merasimlerinin yanında ferdî yeminlerin de olması toplum yaşantısının tabi bir sonucudur. Kişinin günlük konuşmalarında sözüne kuvvet vermek için yemine başvurmuş olmasını geleneğin bir parçası olarak göreceğimiz gibi, alışkanlığın ve/veya dinî inanışın bir sonucu olarak da kabul edebiliriz. Cahiliye döneminde gerek şiirlerde gerek günlük konuşma üslûbunda ferdî yeminlerle ilgili çokça örnek bulmak mümkündür.

Yeminler, kişiler ve kültürler arasında iletişimlerde dikkat çekmenin ve muhataba güven ve itimat telkin etmenin en yaygın araçlarından birisidir. Bundan dolayı

---

8 Zakyı, "Kur'ân'da Yeminler: Bintü'ş-Şâti'nin Edebî Katkısı", 952.

9 bk. Cevherî, *es-Sıhâh*, 2/1382-1383.

10 Pedersen, "Kasem", 6/374-375.

11 Serahsî, *el-Mebsut*, 16/106, 111.

12 Ferâhî, *İm'ân,* 61.

yeminin insanlığın başlangıcından itibaren kullanılıyor olması yadsınacak bir durum değildir. Bu sebeple yeminin konuşma, anlaşma ve sözleşmelerde en önemli bir ikna aracı olduğunu söylememiz mümkündür. Nitekim Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılan şeytan Allah'a yemin ederek ona samimiyetle itaat eden kulları hariç diğer insanları azdıracağını ve yoldan çıkaracağını söylemiştir.[13] Hâliyle semâvî dinlerde yeminlerin varlığı bir hayat gerçeğidir. Nitekim İslam anlayışında olduğu gibi Yahudi inancında da Allah'ın adıyla yemin edilmesi emredilmiştir.[14] "Şu anda bana Allah adına yemin et" şeklinde bir emir geçmektedir. Öbür taraftan Tevrat'ta Allah'ın bizzat kendi zatına yemin ettiği ise, şu ifadelerle yer almıştır: "Zâtıma yemin olsun."[15] Tevrat Hz. Süleyman'ın yeminini de şöyle dile getirmektedir: "Ve Kral Süleyman Rabbe yemin etti."[16] Allah Teâlâ'nın da "Benim ismimle yalan ant etmeyeceksin ve Allah'ın ismini bozmayacaksın, ben Rabbim"[17] şeklinde mukabelede bulunduğu kaydedilmiştir.

Hıristiyanlıkta da yalan yere ve birtakım nesnelere yemin etmenin yasaklandığı görülmektedir.[18] İncil'de Hz. İsa Havarilerine "Sizin sözünüz "evet" ve hayır olsun fakat yemin etmeyiniz"[19] diye tavsiyede bulunmuştur. "Ve yine eski zaman adamlarına yalan yere ant etmeyeceksin ve antlarını rabbe ödeyeceksin; ne gök üzerine, çünkü o Allah'ın tahtıdır, ne yer üzerine, çünkü O'nun ayağının basamağıdır, ne de Yeruşalem üzerine, çünkü o, Büyük Kralın şehridir. Başın üzerine de ant etmeyeceksin, çünkü sen bir tek saçı, ak yahut kara edemezsin. Ancak sözünüz evet, hayır olsun; bunlardan ziyadesi şerirdir"[20]

İnsanın var oluşundan bu yana inançları ne olursa olsun yeminin insanlar arasında kullanılageldiğini söylemek mümkündür. Bu kullanımdan Araplar vareste değildir. Yeminde asıl olan muhatabın kabul edeceği ve kendisiyle ikna olacağı bir vasıta kullanmaktır. Bu da her milletin veya toplumun saygı duyduğu önemsediği ve kutsal kabul ettiği bir nesne olabilir. Yemin, konuşmada o kadar önemli bir figürdür ki insanın sözünde fert ve toplum olarak doğruluğu ve samimiyeti onunla tespit edile gelmiştir.[21]

Yemin sırasında üzerine en çok yemin edilen olgu, monoteist dinlerde Tanrı, politeist dinlerde ise tanrılardır. Daha sonra kutsallığına inanılan objeler gelmektedir ki bunlar da zaman, mekâna göre farklılığı gibi, kabilelerin savaşçı, ziraatçı oluşlarına

---

13 Sâd 38/82-83.

14 Tesniye 10/20.

15 Tekvin 15/16.

16 I. Krallar 2/23.

17 Levililer 19/12.

18 Matta 5/33-36.

19 Matta 5/37.

20 Matta 5/33-37.

21 Abdullah Feyzi Kocaer, Kur'ân'ı Kerim'de Yeminler, Yüksek Lisans Tezi (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994), 7.

göre de değişiklik arz etmektedir.[22] Cahiliye Arapları politeist bir inanç içerisinde oldukları için, yeminlerini tanrıları veya onlara yakın hissettikleri ve aynı zamanda kutsallık verdikleri yerlerde yapmayı tercih ederlerdi. Bu sebeple yemin ederken içinde putlarının bulunduğu Kâbe gibi kutsal mekânlara yakın olmayı uygun görmüşlerdir. Bundan maksat mabudun şahit olmasıdır. Bu yeminden sonra o hususta yalan ortaya çıkarsa, ibadet ettikleri ilâhın kendilerine kızacağına inanırlardı.[23] Cahiliye Arapları putlardan başka kaderlerini düzenlediğine inandıkları havaya, güneşe, aya, yıldızlara ve diğer gök cisimlerine ibadet ederlerdi. Bir kısım Araplar atalarına ibadet eder, kabirlerini kutsal kabul ederlerdi. Taş parçalarına, kum tepelerine tapınırlardı.[24]

Cahiliyede yemine dayanak yapılan şeyler arasında Allah, atalar, kişinin hayatı, şerefi, kuvveti, zülüfleri, putları ve bunların dışında kendilerince değer verdikleri birtakım nesneler ki bunlar arasında at ve kulağı, mızrak ve sivri ucu, kılıç ve onun keskin ucu, tabiat figürleri bulunmakta idi. Ayrıca kurbanlık bir hayvan yanında, kurbanlık sahibi üzerine de yemin edilmiştir. Cahiliyede "nâru't-tehâluf" diye isimlendirilen yemin için ateş yakılır, onun yanında yemin edilir ve akit alınırdı. Arab'ın âdetinde muksemun bih'in tazimi kastedilirdi. Yemin eden halk nazarında itibarını artırmak ve menfaatini çoğaltmak için kendilerince kadri yüce şeylere yemin ederlerdi ve onlara bir şekilde tazimde bulunurlardı. Tazim bir nevi ibadettir. Yemin ettikleri şeyler arasında sema, yer, güneş, ay, gece ve gün ve benzeri olgular vardı. Yeminden sonra o kimsenin yemininde durup durmadığını kontrol etmek için, içine tuz attıkları ateşi yakarlar. Ateş tam yanma haline gelince "ennâru teheddetke" (eğer yeminini yerine getirmemişsen bu ateş seni yaksın) şeklinde ifadede bulunurlardı. Hakikaten o şahıs yeminini bozmuşsa yemin akdini de bozmuş ve ondan kaynaklanan menfaatleri de bırakmış olurdu.[25] Şöyle ki, bu dönemde yeminini bozmak durumunda kalan kimsenin, halkın önünde elbisesinin bazı kısımlarını koparıp yırtması yeminin bozulmasına bir yaptırım olarak getirilmiş bir ceza şekli de bulunmaktaydı[26]. Yemin objelerinden anlaşılacağı üzere cahiliye Arapları, söze dinî veçhe ve kutsiyet kazandırmak ve bu sûretle ona kuvvet vermek için yemini kullandıkları gibi, bir ağız alışkanlığı olarak da yemin lafzını kullanmaktaydılar. Üzerlerine yemin edilenler, herkesçe malum olan ve kutsallığı kabul edilen veya bir şekilde değer atfedilen şeylerdi. Ancak İslami değerlerle bu kutsalların birebir örtüştüğü söylenemez. "Esasen cahiliye, haniflik ve tevhid

---

22 Öztürk, "İlahî Dinlerde Yemin, Keffâret ve Kurban", 168.

23 Ferâhî, *İm'ân,* 31.

24 M. Yaşar Kandemir, *İslam Ahlâkı* (İstanbul: y.y., 1980), 61.

25 Nüceyramî, *Eymânü'l-Arab,* 29; Ferâhî, *İm'ân*, 62-66; Pedersen, "Kasem", *İA*, 6/375-376; Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri* (İstanbul: Beyân Yayınları, 1996), 418; M. Faruk Toprak, "Klasik Arap Şiir ve Nesrinde En Sık Rastlanan Yeminler", *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 2/7 (2002), 77; Muzaffer Gedikoğlu, *Arap Dilinde Kasem*(Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 15.

26 Pedersen, "Kasem", 6/377; Öztürk, "İlahî Dinlerde Yemin, Keffâret ve Kurban", 169.

binasını zedeleyen unsurların peyda olduğu bir dönemdir; İslâm ise bu binayı özgün ve aslî yapısına kavuşturmayı hedefleyen bir yenileme dönemidir."[27] Cahiliye Arapları dini inanç ve anlayış bakımından homojen bir yapı arzetmiyordu. Bunların içerisinde hanifler diye bilinen tek Allah'a inanan kimseler olduğu gibi, yeri göğü yaratanın Allah olduğuna inandıkları halde yine de O'na putları ortak koşan ve onlara tapan kimseler de mevcuttu.[28] Bunlar, taptıkları bu putların kendilerini her şeyi yaratan Allah'a yaklaştıracağına ve o şeylerin kendilerine fayda ve zarar vereceğine inanıyorlardı. Cahiliye Araplarındaki bu inanç farklılıkları hâliyle edebiyatlarına, kültürlerine yansımaktaydı. Cahiliyedeki yemin ve sonuçları bu anlayış doğrultusunda uygulamaya konulmuş bir dil ve davranış unsurudur. Yukarıda ifade edildiği gibi cahiliye insanları Allah biliyorlardı. Sözlerini kuvvetlendirmek için yeminlerinde birinci planda muksemun bih olarak Allah lafızını kullanmaktaydılar. Şimdi müşriklerin yeminlerinde Allah'ı nasıl kullandıklarını görelim.

1.1. Allah

İslâm öncesi dönemde Mekke ve civarında yaşayan insanlar çoğunluk itibariyle politeist bir dinî inanca sahip olmalarına rağmen yemin konularının başında Allah gelmekteydi. Bu insanlar, her fırsatta Allah'a yemin etmişler ve yeri geldiğinde dualarında O'ndan yardım istemişlerdir. Cahiliye Araplarında yaratma işinin en yüce tanrı kabul edilen Allah'a nispet edilmesi, günlük hayatlarında onlara bu yüce tanrıyı bir şekilde anma hissi veriyordu.[29] Allah'ı hatırlama sebeplerinden biri de kasemlerdi. Darda kaldıklarında O'nun adıyla yemin etmeleri, şuur altında bulunan büyük bir ilahın varlığını kabul ettiklerinin bir ispatı niteliğindedir. Dilin muhtevasında inanç, örf ve adetlerin olduğunu düşündüğümüzde kaseme Allah'ı dâhil etmelerinin gerekçesi daha iyi anlaşılacaktır. Kur'ân, müşriklerin inançları arasında yeri göğü yaratanın Allah olduğu fikrinin bulunduğuna işaret etmektedir.[30] Ancak Allah düşüncesi cahiliye Araplarında etkili değildi. Allah düşüncesinin, onların günlük hayatlarında kasem ve şiir gibi bir kısım ifadeler dışında çok fazla bir anlam ifade ettiği söylenemez. "Cahiliye savaşçı şairi Bâ'is b. Şuraym el-Yeşkurî, göğü ve ayı yükselten Allah"a ant içerek düşmandan öcünü alacağını şöyle dile getiriyor: "Göğü yerine koyana, dolunay ve hilal

---

27 Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın* (Ankara: Ankara Okulu, 2015), 17. İslâm, cahiliye adetlerinden kendisine uygun olanı düzelterek ve kendine has kılarak kabul etmiş ve devam etmesini istemiştir. Bu hususta Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İslâm'dan önceki cahiliye çağının faziletleri, İslâm'da uygulanmaya devam edilecektir." bk. İbn Hanbel, *el-Müsned,* 3/425.

28 bk. Lokmân, 31/25.

29 Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar, ts.). 153.

30 Lokman 31/25; ez-Zuhrûf 43/9, 87.

durumundaki ayı yerine yerleştirene ant içerim"[31] derken aradığı kimsenin yerini bulmak için Allah vesile yapılmaktadır. Nitekim Abdulmuttalib, Kâbe'yi yıkmaya gelen Ebrehe ile görüşüp gasp edilen iki yüz devesinin kendisine teslimini sağladıktan sonra, Ebrehe'nin niyetini Mekkelilere anlatıp onların dağlara sığınmalarını sağlamış, arkasından da Kâbe'nin kapısının halkasını tutarak, Ebrehe ve askerlerine karşı yardım istemek için Kureyş'ten bir grupla beraber Allah'a şöyle dua etmiştir: "Ey Allah'ım! Şüphesiz kul kendi yükünü korur. O halde sen de kendi beytini koru. Ant olsun ki elbette onların haçları ve kuvvetleri senin kuvvet ve şiddetine galip olamayacaktır"[32] Kâbe'yi yıkmaya gelen bu orduya karşı Abdulmuttalib, duasında Kâbe'nin kutsallığını vesile ederek Allah'a yalvarmış ve O'na iltica etmiştir. Neticede Ebrehe'nin ordusunun akıbeti, Fîl sûresinde beyân edildiği üzere hezimete uğramıştır. Mekke'nin liderlerinden olan Nüfeyl b. Habib de fil olayının arkasından hissiyatını şöyle dile getirmiştir: "*Eynel meferru ve illâ lehû et-tâlibu ve'l-eşremu'l-meğlûbu leyse'l-galibe* (Yakalamak isteyen Allah, Eşrem'i mağlub edince (Ebrehe b. Eşrem için) kaçacak yer neresidir?"[33]

Kusayy'ın Allah üzerine yemin etmesine dair İbn Sa'd (öl. 230/845) şu bilgiyi vermektedir: Kilâb'ın ölümünden sonra Fatıma b. Sa'd, Rebia b. Haram'la evlendi. Kusayy o sırada süt emme çağındaydı. Rebia, Kusayy'ı kendi kabilesi olan Kuzaa kabilesine götürdü. Herkes onu Rebia'nın oğlu olarak çağırıyordu. Bu durum Kuzaa'dan bir adamla dövüşünceye kadar devam etti. Kusay'ın dövüştüğü kimse, sen bizden değilsin, senin nesebin belli değil deyip onu aşağılamak istedi. Kusay da annesine gelip babasının kim olduğunu sordu. Annesi de vallahi sen onlardan değilsin, senin baban Kilab'dır. Vallahi senin kavmin onun kavminden daha değerli, senin babaların onun babalarından daha şereflidir ve sen ancak Kureyşlisin diye cevap verdi. Kusay da "Vallahi ben burada artık durmam" deyip Rabia'nın yurdundan Mekke'ye döndü.[34] Kusay, Rabia'nın yurduna dönmeyeceğini Allah'a yemin ederek bu husustaki iradesinin kesinliğini pekiştirmiş oldu.

Nâbiğa ez-Zübyânî (öl. 604), "Yemin ettim şüphe edecek bir şey yok. Allah'tan başka kişinin gideceği bir yol yok"[35] derken, Züheyr b. Ebî Sülmâ (öl. 609) da "Tallahi, yeminle söylüyorum Zubyân kavmi, bağlanıp hapsedildiği yılı iyi bilir. Şunu iyi bil ki, Allah'a yeminle söylüyorum. Yapmayacağın işe girişme, işin sonu nereye varacak düşün"[36] diyerek Allah'a yemin etmiştir.

---

31 Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, 154.

32 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/50-51.

33 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye,*1/53.

34 İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr,*1/48-49; Ali Osman Ateş, "Kusayy b. Kilâb", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2002) *26*/460-461.

35 Mehmed Fehmî, *Arap Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: y.y., 1917), 1/565; Bulut, "Cahiliye Şiirinde Bazı Dinî Motifler", 220.

36 Bulut, "Cahiliye Şiirinde Bazı Dinî Motifler", 221-222.

Kinâne ve Kureyş telbiye getirirken "Lebbeyk Allahümme lebbeyk, lebbeyk lâ şerike leke lebbeyk, illâ şerîkun hüve leke temlikuhû ve mâ melek" (Allah'ım senin emrine âmedeyim, senin emrine hazırım, senin ortağın yoktur. Ancak bir ortağın vardır ki onun sahip oldukları da senindir"[37] derlerdi. Telbiyede Allah'ın birliği dile getirilmekle beraber, putlarını Allah'a ortak etmekten vazgeçmiyorlardı.

İslâm'dan önce Hire sarayının Hıristiyan şairi Adiy b. Zeyd atıldığı hapishanede, oraya haksız yere konduğunu dile getiren kasidesinin bir beytinde şöyle demiştir: "*Seâ el-a'dâu lâ ya'lûne şerren aleyye ve rabbi Mekke ve's-salîb (*Düşmanlar bana karşı kötülük yapmak için gayret ettiler. Mekke'nin rabbine ve salibe ant olsun ki bana yapabilecekleri hiçbir kötülükten geri kalmıyorlar.*)*" Şiirde dikkat çeken husus, Hıristiyan birinin hem Mekke'nin rabbi olan Allah'a hem de Hıristiyan inancındaki haça birlikte yemin etmiş olmasıdır. Bunun sebebi; Hıristiyanlığa geçmiş Arapların çoğunun haç ve putperestliği aynı noktada birleştirmiş olmalarıdır. Yukarıdaki örnekte halkının putperest olduğu Mekke ile Hıristiyanlığın inanç simgesi olan haçın bir arada zikredilmesinin izahı burada yatmaktadır.

Yukarıda ifade edildiği üzere yemin edilen varlıkların başında (muksemun bih) olarak çoğunlukla Allah lafzı kullanılmıştır. Bunun yanı sıra zaman zaman Allah'ın zat ve sıfatlarına da yemin edildiği görülmektedir. Şu yemin örneklerinde Allah, yaratan, gören ve her şeyin kendisine boyun eğdiği varlık olarak tavsif edilmiştir. "*Lâ vellezî semke's-semâi* (Semanın yüceliğine andolsun*)*"; "*Lâ vellezî fâlika'l-habbete ve berae'n-nesemete* (Tohumu yeşertene ve canlıyı yaratana yemin olsun*)*";[38]"*Lâ vellezî yerânî min haysü mâ nezar* (Baktığı her yerden beni görene ant olsun)"; "*Lâ ve fâlika'l-esbâh ve bâ'ise'l-ervâh* (Geceyi yarıp sabahı çıkaran ve ruhları diriltene ant olsun)";[39]"*Lâ vellezi dehâ'l-erda (*Yeryüzünü yayana ant olsun*)*";[40]; "*Lâ ve rabbi'ş-şemsi ve'l-kamer* (Ay ve güneşin rabbine andolsun*)*"; "*Lâ vellezî ahrece'l-mâe mine'l-hacer ve'n-nâre mine'ş-şecer* (Taştan suyu, ağaçtan ateşi çıkarana yemin olsun)"; "*Lâ ve râzîku'l-enâme" (*Yaratıklara rızık verene yemin olsun*)*";[41]"*Lâ ve rabbi'n-nûri ve'z-zılâm"* (Karanlık ve aydınlığın rabbine yemin olsun*)*"[42] gibi örnekler, Allah'ı yaratıcı olarak tanıyan ve bunu dillendiren cahiliye anlayışını yansıtmaktadır. Bu anlamda Ebû Talib örneğine baktığımızda o, Mut'im ve Benî Abdümenâf'dan kendisini terk edenlere kızgınlığını ve itirazını şiirle, "*fevallahi lâ tenfekkü minnâ adâvetün velâ minhüm mâ kâne min neslinâ şefrün*" (Allah'a yemin ederim

---

37 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/78.

38 Nüceyrâmî, *Eymânü'l-Arab*, 17.

39 Nüceyrâmî, Eymânü'l-Arab, 18; Toprak, "Klasik Arap Şiir ve Nesrinde En Sık Rastlanan Yeminler", 74.

40 Nüceyrâmî, *Eymânü'l-Arab*,19.

41 Nüceyrâmî, *Eymânü'l-Arab*, 20.

42 Nüceyrmî, *Eymânü'l-Arab*, 20.

ki neslimizden bir kişi kaldığı müddetçe düşmanlık ne bizden ne de onlardan ayrılacaktır) şeklinde Allah'a yeminle dile getirmiştir.[43]

Cahiliye dönemindeki Allah'ın zat ve sıfatına yapılan bu yemin örneklerinde bir özellik daha göze çarpmaktadır, o da yemin cümlesinin başında bunan "lâ"nın nefi için değil tekid için gelmiş olmasıdır. Yeminlerde geçen gökyüzünün yüceliği, tohumun yeşertilmesi ve hayatla irtibatı, Allah'ın her yerden gördüğü, sabah aydınlığı, ruhların diriltilmesi, yeryüzünün yaşanır hale getirilmesi, ay ve güneş, su ve ateş, karanlık ve aydınlık vesile edilerek Allah'a kasem edilmiş olması şirke bulanmış kalplerde bile Allah inancının varlığını göstermektedir. Bu kasemlerin hepsinde Allah'ın mutlak gücüne de işaret edilmektedir. Ancak bu ifadelerden "cahiliye inancının" tevhid üzere olduğu anlaşılmayacağı gibi, bu insanların Allah'ın sözlerini baş tacı ettikleri de söylenemez. Bu yemin örnekleri her toplumda var olan Yüce bir varlık inancının ikrarı şeklinde düşünülebilir.[44] Nitekim o yüce varlığa başka birilerini de ortak etmek cahiliye anlayışının temel vasfıdır. Müşriklerin yemin vastalarından birisi de Kâbe idi. Nitekim Kâbe'nin kutsallığı öteden beri devam edip gelen bir inançtı.

1.2. Kâbe

Cahiliyede en önemli yemin figürlerden birisi de Kâbe'dir. Kâbe o dönemde de kutsaldır ve hac için tavaf edilen bir yerdir. Araplar, politeist/çok tanrılı bir inanca sahip olmalarına rağmen, Kâbe'ye hürmet gösterme ve kutsal sayma hususunda ittifak halindeydiler. Kâbe'nin hac merkezi olması, hac mevsiminde panayırlar kurulması bu durumun göstergeleri arasında zikredilebilir. Bununla birlikte, zikredilen sebepler Kâbe'nin toplumdaki sosyal, kültürel ve ekonomik önemine de işaret etmektedir. İnsanlar Kâbe'nin kutsiyetinden istifade etmek için her fırsatta orada bulunmayı bir ibadet olarak telakki etmişler, ayrıca onu dua/isteklerinin kabulü ve yeminleri için vesile olarak görmüşlerdir. Cahiliyedeki yemin uygulamasında görüldüğü gibi, o dönem insanı söz ve fiillerine dinî bir çehre kazandırmak ve onları güçlendirmek için Kâbe'yi adeta merkeze almışlardır. Bu durumun sebebi, yeminlerini bozdukları takdirde Allah'ın gazabını çekeceklerine yönelik algılarıdır. Ayrıca, bu düşüncelerinin neticesi olarak Kâbe gibi bir kutsala yemin etmekle, yeminlerini güvence/teminat altına almış olmaktaydılar. Kâbe Arapların muahede yaptıkları en önemli bir yer olduğu kadar aynı zamanda onların harpten uzak kalmalarını sağlayan yegâne mekândı. Hac aylarında savaşları sona erdirirler ve insanlar her taraftan gelerek emniyet içerisinde haccını ifa ederdi.[45] Nitekim Mekkelilerin emniyet içerisinde yaşantılarını sürdürmeleri Fîl ve Kureyş sûrelerinde de konu edilmiştir.[46] Kâbe ile ilgili tüm bu nedenler,

---

43 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/267-268.

44 Lokmân 31/25; Zümer 39/3.

45 Ferâhî, *İm'ân,* 62.

46 el-Fîl 105/1-5; Kureyş 1-4.

onların Kâbe'ye tazimini hep canlı tuttuğu gibi, yeminlerinde de bu kutsal mekânı kullanmaları gayet tabidir. "*Lâ ve rabbi'l-beyti ve'l-hacer* (Kâbenin ve haceru'l-esvedin rabbine andolsun)"[47] şeklindeki bir yemin Kâbe çevresindeki onu tamamlayan unsurlar için de geçerli olduğunu göstermektedir. Hacıların duaları üzerine şöyle denmiştir: "*Lâ vellezî nâdî'l-hacîci lehû* (Hacıların kendisi için dua ettikleri kimseye yemin olsun)"[48] Kâbe'nin bulunduğu Mekke şehri de hâliyle dinî merkez durumundaydı. Ticaret yollarının kesişme noktasında yer alan Mekke, büyük panayırların kurulduğu mekânların da başında geliyordu.[49]

Ahtal, *"Haleftü bi men tüsâku leh'u'l-hedâyâ ve men haleftü bi Kâbetehu'n-Nüzûr"* (Kendisine hediyelerin/kurbanların sunulduğu ve Kâbesine nezirlerin adandığı zata yemin ederim) demiştir. Şair bu yeminle Kâbe vasıta gösterilerek Allah'a yemin etmektedir.[50] Bu yeminlerde hac ve meşâiri söz konusu edilirken, Kâbe merkezli bir kutsallığın ikrarı söz konusudur. Kâbe'yi tavaf için gelen insanlar, oraya getirilen kurbanlar hep yemine obje olmuşlardır.

1.3. Putlar

İslâm öncesinde mukaddes bir mahal yakınında veya kurbanlık bir hayvan yanında, ilahlar ve ecdâd üzerine yemin edilirdi. Kâhinler ekseriya tabiat tezahürleri üzere ant içmişlerdir.[51] Kâhinler, yeminlerine gizlilik katmak için anlaşılmaz bir dizi secili sözler ekler, bunlar arasına yeri, gökleri ve diğer bazı nesneleri de dâhil ederlerdi.[52] Cahiliye Arapları, ibadeti ve tavafı putlara eder, kurbanı onlar için keser ve yemini onlar adına yaparlardı. Her kabilenin kendine ait bir veya birkaç putu bulunmaktaydı. Gatafân'ın Uzzâ, Sakîf'in Lât, Hüzeyl veya Sakîf'in Menât isimli putları bunların en meşhurları arasında yer almaktaydı.[53] Cahiliye şairlerinden Dirhem b. Zeyd el-Evsî şöyle yemin etmektedir: "*İnnî ve rabbu'l-uzzâ es-sa'îd, vallâhillezî dûne beytihî*

---

47 Nüceyrâmî, *Eymânü'l-Arab*, 20.

48 Nüceyrâmî, *Eymânü'l-Arab*, 21.

49 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/93.

50 Ferâhî, *İm'ân,* 65.

51 Pedersen, "Kasem", *6*/375-376. Ayrıca bk. Ferâhî, *İm'ân*, 62-66; Toprak, "Klasik Arap Şiir ve Nesrinde En Sık Rastlanan Yeminler",77; Gedikoğlu, *Arap Dilinde Kasem*, 15.

52 "(Ey Müşrikler!) Gece, gündüz, güneş ve ay, O'nun sınırsız kudretine işaret eden delillerdendir. O hâlde sakın (Lât, Uzzâ, Ved gibi putlar aracılığıyla) güneşe ve aya secde edip tapınmayın. Siz gerçekten Allah'ı layıkınca tanıyıp O'na kulluk/ibadet etmek istiyorsanız, onların da yaratıcı olan Allah'a secde edin" mealindeki Fussilet 41/37. âyetten anlaşıldığı kadarıyla müşrikler birtakım saiklerle gök cisimlerine karşı boyun eğme ve onlara kutsallık atfetme inanç ve anlayışına sahiptiler.

53 Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl,* thk. Yusuf Ali, Bideyvî (Beyrut: Dâru'l-Kelim et-Tayyîb, 1998), 6/288.

sarifun"(Kutlu Uzzâ'nın sahibine andolsun, evinin önünde Sarif[54]bulunan ilaha[55]ant olsun*).*[56] el-Mütelemmis, Amr b. Münzir'e şöyle bir yeminle seslenmiştir: "*E teradte nî, hazre'l-hecâi velâ ve'llâti ve'l-Ensâbi lâ teil*"[57] *(*Seni hicvederim endişesiyle beni sürdün; fakat hayır, Lât ve dikilmiş taşlar hakkı için benden kurtulamazsın*).* Bu yemin örneğinde Lât ismi zikredilmesi yanında "dikili taşlar" ifadesi kullanılarak diğer putlara da gönderme yapılmış ve yemin/söz sağlamlaştırılmıştır. Benzer bir yemin de Benî Hâris b. Ka'b, kabilesinden Amr b. Câbir'den gelmiştir. "*Halefet kutayfu lâ tenhîhi serebâ ve haleftu bi'ensâbi en lâ yer'adû*" (Gudayflılar sürülerini çekmeyeceklerine yemin etmişler, ben de ensâba (dikili taşlara) yemin ediyorum ki, onları tehdit etmeyeceğim.) Evs b. Hacer de putlara şöyle yemin etmiştir: "*Ve bi'l-lâti ve'l-uzzâ ve men dînihâ ve billâhi inne'llah'e minhünne ekber*" (Lât ve Uzzâ'ya ve ona boyun eğen herkese yemin ederim. Ve Allah'a da yemin ederim ki, Allah hepsinden yücedir*.)*[58] Bu yeminin enteresanlığı, putlara yemin edilirken Allah'a da yemin etmekte bir mahzur görülmemesidir. Zira cahiliye dönemindeki Araplar gündelik hayatlarında putları aktif olarak işlerine karıştırırken yeri göğü yaratan Allah'ı[59] ise uzak tutmuşlardır. Tabiri caizse çeşni cinsinden Allah'ın sadece ismi zikredilir olmuştur.

1.4. Dehr, Zaman, Hayat

Cahiliyede yemine konu olan bir nesne de insan ömrüdür. Zûnüvâs'ın Habeşlilere yenilmesi üzerine İbn Zi'be es-Sekafî şöyle bir yeminde bulunmuştur: "*Le amruke mâ li'l-fetâ min meferri me'a'l-mevti yelhakuhû ve'l-kiber le-umruke mâli'l-fetâ suhretun le-umruke mâ in lehû min vezer*" (Ömrüne ant olsun ki, kişi için erişen ölümden ve yaşlılıktan kaçış yeri yoktur. Ömrüne ant olsun ki, kişi için geniş bir yer yoktur. Ömrüne ant olsun ki, onun için bir sığınak yoktur*.)*[60] Ömre yemin edilmesi, o kimseye değer verildiğini ve hatta onun ömrünün uzun olması için dua ve temennide bulunulduğunu gösterdiği gibi, ömrün fâniliğine de işaret edebilir.[61] Bu mananın dışında sadece söze te'kîd veren bir yemin kalıbı da olabilir.

---

54 Sarif bir yer ismi olup Mekke'den altı mil uzaklıkta bulunmaktadır. bk. Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed İbnü'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Asnâm (Putlar Kitabı),* çev. Beyza Düşüngen (Ankara: Ankara Okulu Yayınlar, 2016), 72.

55 Evinin önündeki ilahtan kasıt "hübel"dir. bk. İbnü'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Asnâm*, 72.

56 İbnü'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Asnâm*, 33.

57 İbnü'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Asnâm*, 12.

58 İbnü'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Asnâm*, 17.

59 Lokmân 31/25.

60 İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/39-40.

61 Nüceyrâmî, *Eymânü'l-Arab,* 22.

Tarafe (Amr) b. el Abd (öl. 564 [?]), ömre yemin ederek, kâhinlerin yaptığı işlere bir bakıma eleştiri getirmiştir. Kâhinler fal için kuşları uçurduklarında eğer kuşlar soldan sağa uçarsa uğurlu, tersi yönde uçarsa uğursuz olduğunu düşünmekteydiler. Bu uygulama sonucunda uğursuzluk çıktığı takdirde, kişi yapacağı işten şiddetle menedilirdi. Cahiliye şairlerinin bu konudaki anlayışlarına göre, Allah'ın herhangi bir işte ne takdir ettiği ve ne yapacağı bilinmediğinden, kâhinlerin görüşleri doğru değildir. Tarafe, *"Leamruke mâ tedrî et-tevârik bi'l-hasâ-velâ zâcirâtü't-tayri me'llâhu fâil"* şeklindeki beytinde, "Ömrüne yemin olsun ki çakıl taşlarıyla fal açan ve kuşlarla uğursuzluk arayanlar Allah'ın ne yapacağını bilmezler"[62] demektedir.

Kusay'ın birleştiriciliği hususundaki gayretini ve çalışmasını övdüğü bir şiirinde şair, şöyle yemin etmiştir: *"Kusayyünle amrî, kâne yud'a mücemmi'an bihi cemme'allahu"* (Ömrüme yemin olsun ki, Kusay birleştirci olarak adlandırıldı. Allah onun sayesinde Fihr'in kabilelerini bir araya getirdi)[63]

Cahiliye inancında ahiret anlayışının yanlış bir inanç üzerine oturmasının nedeni, dehr/zaman algısıdır.[64] Müşriklere göre hayat bu dünyadan ibarettir.[65] İnsanı yok eden şey zamanın akıp gitmesidir. İslam öncesi dehre/zamana yüklenen bu rol, o insanların ölüm sonrası hayattan şüphe duymalarına yol açmıştır. Adeta zamanı bir ilah olarak telakki etmişler ve bütün olayları dehrin gücüne bağlamışlardır. Sözlü kültürün hâkim olduğu cahiliye dönemi insanı, bu inancın etkisini özellikle her alanda olduğu gibi, şiire de yansıtmıştır. Dehre nispet edilenlerin asıl fâili Allah olduğu için Hz. Peygamber, dehre küfredilmemesini istemiştir.[66]

Cahiliye anlayışının içine düştüğü çelişki, kâinatı yaratanın Allah olduğunu itiraf etmelerine rağmen Putları O'na ortak koşmaya devam etmeleri ve nitekim müşriklerin günlük hayatlarına putları egemen kılmalarıdır.

---

62 Fehmî, *Arap EdebiyatıTarihi,* 1/67.

63 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebiyye*, 1/126.

64 Dehrin anlamı için bk. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 173; Hayrani Altıntaş, "Dehriyye", *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1994), 9/107. Ayrıca geniş bilgi için bk. Öztürk, "Kur'ân'da ve Arap Düşüncesinde 'Dehr' Kavramı", 251-270.

65 Câsiye 45/24. Bu âyetin tefsirinde Zemahşerî (öl. 538/1144), dehrîlik anlayışla ilgili açıklama yaparken; "Müşriklerin hayat bu dünya hayatıdır. Biz ölürüz, çocuklarımız yaşar. Birileri ölür, birileri yaşar. Ölümün sebebi, gece ve gündüzün mütemadiyen birbirini takip etmesidir." dediklerini, bunları bir bilgiye değil, zanlarına dayanarak söylediklerini, ölüm meleğini, ruhların Allah'ın emriyle alınması hususunu inkâr ettiklerini ve tüm olayları zamana nispet ettiklerini söylemiştir. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâ'ikı Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl,* nşr. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavviz (Riyad: Mektebetü'l-Abîkân, 1998), 5/487-488; Altıntaş, "Dehriyye", *9/107.*

66 İbn Hanbel, *el-Müsned,* 5/ 299, 311.

1.5. Tabiat Varlıkları

İslam öncesi dönemde kutsal kabul edilen şeylerin kasem malzemesi olarak kullanıldığı daha önce ifade edilmişti. Cahiliye döneminde Allah'a, zamana, bazı mekânlara, putlara yemin edildiği gibi, birtakım tabiat varlıklarına da kasem edilmiştir. Cahiliye dönemi yeminlerinde, yeryüzündeki coğrafî şekiller, rüzgâr, su, yağmur ve gökyüzündeki ay, güneş ve yıldızlar gibi varlıklar yer almıştır. "Parlak aya, yanan yıldıza, yağmur yüklü bulutlara yemin olsun ki..."[67],"Yıldızlara yemin olsun..."[68] O dönemde tabiat varlıklarına yemin etmenin anlamı, onlara bir tazim göstergesidir. Böylece yemin ettikleri nesnelerle kendi hayatları arasında bir ilgi kurmuşlar ve kendilerince bu yüce sayılan şeylerin kutsallığından faydalanmak istemişlerdir.

2. Kasem Üslûbuyla İlgili Edebî Türler

Cahiliye Araplarında sözlü kültür önde olduğu için doğaçlama sözlere, şiir ve secili ifade örneklerine çokça rastlanmaktadır. Edebî tür içerisinde "Muallâkatü's-Seb'a" örnekleri gibi yazılı olanlarına az da olsa rastlanması dil-kültür münasebetinin daha çok şifahî olarak devam ediyor olmasını değiştirecek bir durum değildir.

2.1. Kâhinler ve Seci

Cahiliye toplumunda sosyal hayata müdahil olan bir grup da kâhinlerdi. Râğıb el-Isfahânî (öl. 503/1109) geçmişte meydana gelip gizli kalan haberleri zan üzere bildiren kimseye "kâhin", gelecekten zan üzere haber veren kimseye de "arrâf" dendiğini belirtir. Ayrıca Râğıb, Hz. Peygamber'in "Kim arrâf ve kâhine gider de onun söylediklerini tasdik ederse Ebu'l-Kâsım'a indirileni inkâr etmiş olur" şeklindeki uyarısını da nakleder.[69] "Kehanet, sezgi veya bir tür ilhamla yahut bazı işaretlerin yorumuyla ileride meydana gelecek olayları önceden görme ya da haber verme, gizli veya esrarengiz bilgiyi ortaya çıkarma işi yahut sanatı; kâhin ise bu işi yapan kişidir."[70] O dönemin anlayışında Râgıb'ın tanımının aksine kâhin, gelecekten haber veren, tabiatüstü güçlere sahip, bu güçleri meslek olarak kullanan ve yaptığı işler karşılığında ücret alan kişilerdir. Manevî güce sahip olduğuna inanılan kâhine davaların çözümü için de sık sık müracaat edilir ve bu davaları pratik bir şekilde çözmesi beklenirdi. Kâhinler insanları kandırabilmek için, her fırsatta yemine

---

67 Kâzım Fethî er-Râzî, "Kur'ân-ı Kerim'de Te'kid Üslupları", çev. Hasan Keskin, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*6/1 (2002), 211.

68 Nüceyramî, *Eymânü'l-Arab*, 28.

69 Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât,* 443.

70 Ömer Faruk Harman, "Kâhin", *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/170.

başvuruyorlardı. Adeta her konuda kâhinin ruhani egemenliği ve otoritesi vardı.[71] İbn Haldûn (öl. 808/1406) kâhinlerle peygamberleri karşılaştırırken kâhinlerin bilgi kaynağının cin ve şeytanlar[72] Cahiliye toplumunda hakem rolünde bulunan kâhinler, güçlüden yana olmayı tercih ediyorlardı. Yeminler, her fırsatta insanları baskı altına almak için kâhinlerin kullandığı yollardan biriydi. Cahiliye Arap toplumunda, iletişim sözlü hitabete dayandığı için, yeminlerle desteklenmiş sözlü anlatıma başvurulmaktaydı. İslâm öncesi sözlü ve yazılı edebiyatın oluşmasında kâhinlerin de katkısı olduğu bir gerçektir. Kâhinlerin halk üzerindeki manevî otoriteleri düşünüldüğünde bu durumun sebebi kendiliğinden ortaya çıkar. Halk da kâhinlerin cinlerle irtibat kurduklarına ve gayba muttali olduklarına inandığı için kâhinlerin otoritelerinin devamına yardımcı olmuştur.[73] W. Montgomery Watt kâhinlerin halk nazarında olağanüstü sözler söylediklerine inanıldığına dair şu görüşleri ileri sürer: "Sami halklar arasında tabiatüstüne ait bilgiyi, kafiye gibi, olağandışı sözlü ifade biçimleri ile ilişkilendirme konusunda köklü bir gelenek vardı."[74] O dönem anlayışında kâhinlerin olağanüstü bilgileri doğrudan cin veya ruhlardan aldıklarına inanılırdı. Kâhinlere her şey danışılır, onlar da kehanetlerinin daha etkileyici olması için sözlerini yeminlerle süslerlerdi. Kâhinler, umumiyetle aydınlık ve karanlık gibi soyut kavramlar ile yer, gök, güneş, ay ve yıldızlar gibi nesnelere, çeşitli bitkiler ve hayvanlar üzerine yemin ederlerdi. Nitekim Sevâd b. Karîb ed-Devsî, *"Uksimu bi'd-diyâi ve'l-haleki ve'ş-şurûki ve'd-delek*" (Aydınlığa, karanlığa, güneşin doğuşuna ve batışına kasem ederim*)* demiştir.[75] Secili,[76] vezinli ve akıcı olan bu örnekte de görüldüğü üzere, kâhinlerin yeminlerinin tipik özelliği muksemun bih'lerin genellikle doğa hadiselerinden alınması ve takip eden muksemun aleyh ile bir ilişki taşımamasıdır. Esasen bu tür bir ilişkinin olmaması, büyük ihtimalle bilinçli olarak oluşturulan ve bu tür yeminlere

---

71 Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 1/302.

72 Şeytanların semada taşlandığına dair bk. el-Hicr 15/17; eş-eş-Şuarâ 26/212; es-Sâffât 37/7; el-Mülk 67/5; Cin 72/8. Hz. Peygamber'in, "meleklerin göklerde olup bitenleri kendi aralarında konuşurken "kulak hırsızlığı yapan şeytanların" meleklerden duydukları haberleri binbir yalan katarak kâhinlere ulaştırdıklarını" söylediğine dair rivayetler mevcuttur. bk. İbn Hanbel, *el-Müsned,2*/14; Buhârî, "Bed'ü'l-halk" 6; "Tefsir" 15/1; İbn Mâce, "Mukaddime" 13. Bu hususta daha geniş açıklama için bk. İlyas Çelebi, "İstirak-ı Sem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (*İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/372.

73 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 5/3950.

74 Watt, *Kur'ân'a Giriş*, 94; Öztürk, *Kur'ân Dili ve Retoriği*, 119-120.

75 Nüceyrâmî, *Eymânü'l-Arab*, 32; Öztürk, *Kur'ân Dilive Retoriği,* 121.

76 Seci' sözlükte güvercin ve kumru gibi kuşların nağmelerini tekrarlamaksuretiyle ötmelerine denilir. Belağatta ise fıkra ve mısrâ sonlarındaki kelimelerin son harflerinin aynı olmasıdır. Nesirde seci', nazımda kâfiye gibidir. İsmail Durmuş, "Seci", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/273.

gücünü veren gizemli bir hava yaratan faktörlerden biridir.[77] Müşrikler, Hz. Peygamber'e karşı çıkarken onu, "kâhin," "şair" ve "mecnun" olmakla nitelendirmişlerdir.[78]Kur'ân'daki yeminlerde kullanılan yer, gök, güneş, ay gibi figürlerin kâhinlerin sözlerinde de yer almış olmasından dolayı müşrikler, Hz. Peygamber ve kâhinler arasında bir benzerlik kurmak istemişlerdir. Bu ithamlarla Hz. Peygamber'i insanların gözünde şairlerin ve kâhinlerin sefih durumunda gösterip iman yolunu kapatma gayretleri bulunmaktadır. Hâlbuki şairlerin şiirinde; kâhinlerin secili sözlerinde, yiğitlik, cesaret, cömertlik temaları olduğu kadar, kendi kabilesini övüp diğerlerini yerme, öç almak, içki, kumar, kadın ve av gibi konular da yer almıştır. Onların Hz. Peygamber'i, şair ve kâhinlere benzetmelerinin sebebi, kendilerince Kur'ân'ın etkisini azaltmaya veya tamamen yok etmeye matuf bir iftiradır. Kur'ân'da, müşriklerin Hz. Peygamber'in şair ve kâhin olduğuna dair iddiaları reddedilerek onun Allah'ın elçisi olduğu beyan edilmiştir.[79]

Müşrikler, Âdiyât ve Tûr sûrelerindeki yemin lafızlarıyla kâhinlerin secili sözleri arasında kendilerince bir benzerlik kurmuşlardır.[80] Özellikle "Mekkî âyetlerdeki ritmik sözel armoninin -ki bu armoni, Mekke döneminde Arap şair ve ediplerinin en güçlü silahı olan şiirin otoritesine son vermiştir- edebî zevk bakımından şiirselliği çağrıştırdığını; uzun cümlelerden oluşan Medenî âyetlerin ise büyük ölçüde nesre ait özellikler taşıdığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Kur'ân teknik anlamda ne tam bir nesir ne de bir şiirdir. Nitekim bu gerçek, "*Biz ona şiir öğretmedik*"[81] ve "*O bir şairin sözü değildir*"[82] mealindeki âyetlerde de açıkça beyan edilmiştir."[83] Realite, Kur'ân'ın kendine has bir üslûbunun olduğunu göstermektedir. Hz. Musa'nın asasının diğer sihir gösterilerine konu olan malzemeleri yutmasına benzer şekilde Kur'ân, secili veya secisiz insanların ortaya koyduğu tüm edebî ürünlerden farklı ve üstün olduğunu ispat etmiştir. Cahiliyedöneminde sözlü Arap edebiyatının gelişmiş olduğu bilinmektedir. Sözlü bir hitap olan Kur'ân'ın ilk muhataplarının bir kısım ifade ve lafızlarını kullanmış olması onun insanların ortaya koydukları eserlerden tamamen farklı olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Kaldı ki yine onların söz ustaları tarafından bu durum itiraf edilmiş, bir bakıma Kur'ân'ın hakkı teslim edilmiştir.

---

77 Öztürk, "Abdülhamîd el-Ferâhî'nin 'Kur'ân'daki Yeminler' Adlı Çalışması Üzerine Bir Değerlendirme", 54.

78 el-Müminûn 23/25; es-Sâffât 37/36. Kâhin ve mecnûn lafızlarının eş anlamlı olduğuna dair bk. Mehmet Yalar, "Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 107.

79 et-Tûr 52/29; el-Hâkka 69/41; et-Tekvîr 81/22-23.

80 Watt, *Kur'ân'a Giriş,* 94-95.

81 Yâsîn 36/69.

82 el-Hâkka 69/41.

83 Öztürk, *Kur'ân Dili Retoriği*, 109.

2.2. Şairler ve Şiir

Şair, sözlükte "bir şeyi bütün incelikleriyle sezerek vâkıf olmak; ölçülü ve ahenkli söz söylemek" anlamlarındaki "şi'r" kökünden türeyen bir kelimedir. Terim olarak "bilgi, seziş, duygu ve heyecanlarını ölçülü ve ahenkli biçimde ifade eden kimse" şeklinde tanımlanmıştır.[84] Cahiliye döneminde şairlerin ilham aldığına inanılırdı.[85] Onlara göre şairler, her insanın farkına varamayacağı şeyleri bilmek ve sezmek gibi bir yeteneğe sahiptiler. Ancak bu yetenek onlara kişisel gayretleri sonucunda değil, cinler vasıtasıyla verilmiştir. Cahiliye toplumunda şairler, kabilesinin sözcüsü ve savunucusu durumundaydı. Şairin kendi kabilesini övüp, düşman kabileyi yermesi kabilesi açısından büyük bir moral kaynağıydı.[86] Onun için toplumun liderleriyle beraber, zenginler, şair ve kâhinler özel bir konumda kabul edilmişlerdir.[87] Cahiliye devri şairlerinin şiirlerinde, kendi lehçeleri de etkili olmakla birlikte ortak dil olarak benimsenen Kureyş lehçesini esas alıyorlardı.[88]

Araplar, günlük konuşmalarının yanı sıra şiirlerinde de sıkça yemin lafzını kullanmışlardır. Yemin kullanımı özellikle Arap şiirinde, şair ve kâhinlerce yerli yersiz kullanılmış bir ögedir. Bunu "seci" formu içerisinde gerçekleştirmişlerdir. Araplar güzel gördükleri bir şeye tazim etmişler ve onu yeminle de desteklemişlerdir.[89] Mâtürîdî (öl. 333/944), "Kasem yemin edilen şeyin azametine delâlet eder. Arapların âdeti, bir şeyi güzel gördüklerinde ona tazim etmek ve tazim ettikleri şeye yemin etmektir. Binâenaleyh kasem, yemin edilen eşyanın önemine delâlet eder. Kur'ân-ı Kerim'de kendisine kasem edilen eşya üzerinde düşünülecek olursa, bunların kendilerine kasem edilmemiş olsaydı bile, te'kîd edilmesi gereken, haddizatında takviye ve ispat edecek nitelikte bulunan şeyler olduğu görülür"[90] diyerek bu nesnelerin varlığının Arapların anlayışında bir te'kîd ve aynı zamanda bir tazim konusu olduğu yönündeki kanaatini belirtmiştir.

---

[84] Nasuhi Ünal Karaarslan, "Şair", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2001), 38/298-301

[85] Âlûsî, *Buluğu'l-Ereb*, II. 365-367.

[86] Karaarslan, "Şair", *38/*299-301. Şair ve hatipleriyle övünmek için Medine'ye gelip Hz. Peygamber'e kaba bir şekilde hitabeden Benî Temim'den bir grup, cahiliyeden kalma bu adetlerini icra etmek istemişlerdir. Bu olay, Hucurât, 49/4-5. âyetlerinin nüzulsebebi hakkında bk. Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, nşr. Kemâl Besyûnî Zeğlûl (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991), 402-406.

[87] Cevad Ali, *el-Mufassal*, 4/561.

[88] Karaarslan, "Şair", *38/*299-301.

[89] M. Ragıb İmamoğlu, *İmam Ebû Mansûr el-Mâturidî ve Te'vîlâtu'l-Kur'ân'daki Tefsir Metodu* (Ankara: DİB Yayınları, 1991), 75.

[90] İmamoğlu, *İmam Ebû Mansûr el-Mâturidî*, 76.

İkrime b. Âmir, Esved b. Maksûd'a şiirle şöyle beddua etmiştir: "Ey Allah'ım, Esved b. Maksûd'u zelîl ve hakir eyle. Ey övgülere lâyık rabbim sen onun ahdini boz."[91]Toshihiko Izutsu (öl. 1993), o dönem şairleriyle ilgili olarak farklı bir görüşü dile getirmiş ve cahiliye şiirlerinin çoğunun İslâm'ın zuhuruna yakın zamanlara ait olduğunu, daha önceki Şamanist şair görüntülerinin kalmadığını ve İslâm'ın ortaya çıktığı zamanlarda şiirin bir sanat dalı haline geldiğini, şairlerden İmruülkays, Tarafe ve diğer şairlerin artık şaman değil, birer sanatkâr olduklarını ileri sürmüştür.[92]

Cahiliyede yaşamış şairlere ait olduğu kabul edilen bu gibi şiirlerin İslâmî dönemde düzenlendiği ve onlara nispet edildiği anlayışı özellikle müsteşrikler tarafından dillendirilmiştir. İslâm öncesi şiirlerde Allah, ahiret ve hesap gibi konularınyer alması, bu bilgilerin kaynağının atalarından tevarüs eden bilgiler olabileceği gibi bu bilgi ve kavramlara sahip olmalarında haniflerin de rollerinin bulunacağını göz ardı etmemek gerekir.[93] Bu inanç, onların konuşmalarına, şiirlerine ve yeminlerine yansımıştı. Bu öyle bir anlayıştı ki bir taraftan puta ulviyet verirken ve ona ibadetini sunarken, diğer taraftan Allah'ı da anmaktan geri durmazlardı ve bu durumu hiç de yadırgamazlardı.

Cahiliye dönemi ile ilgili anlatılanlar üzerine bir değerlendirme yapacak olursak; "cahiliye" kavramı, Arapların İslam öncesi inanç ve davranışlarını yansıtan bir ifadedir. Bu lafız, Kur'ân'da da bu manada kullanılmıştır.[94]Kur'ân, Hz. Peygamber ve kavminin diliyle vahyedildiği için onların kültür ve değer telakkilerini de konu edinmiştir. Nitekim Kur'ân tevhid ve ahlâkî davranışlara aykırı olmayan İslam öncesi değerlerin devamını sağlamıştır. İslam öncesinde sözlü ve yazılı ifade tarzı içerisinde var olan kasem, İslamî dönem içerisinde de metot olarak korunmuş, ancak içerik olarak ıslah edilmiştir. Kasem, söylenen söze kuvvet veren bir üslûptur Araplar kaseme son derece önem vermişler, onunla yalan söylememeyi ve ondan dönmemeyi hayat memat meselesi saymışlardır.

Kasemler, ferdî olduğu kadar kabile yemini olarak da görünmektedir. Araplar, yemin ittifakında dinî, siyasî ve ticarî birtakım gayeleri hedeflemişlerdir. Kendisiyle kasem edilen varlık ve nesnelerle (muksemun bih) ve kaseme konu olan hususlar (muksemun aleyh), toplumların inanç ve kültür yapılarına göre değişiklik gösterebilir. Ancak kasemde değişmeyen bir durum varsa o da kendisiyle yemin edilen şeyin muhatabın kabul edebileceği kutsallar olmasıdır. Cahiliyede "muksemun bih" Allah, putlar, hava, güneş, sema, ay, Kâbe, kurban ve yerleri, bunların dışında birtakım zaman, mekân ve olaylardır. Esasen işaret edildiği üzere, İslam öncesi Araplarında Allah inancı vardı. Fakat melekleri, yıldızları ve diğer gök cisimlerini ve putları tapınma aracı

---

91 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/51.

92 Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, 211-212.

93 Bulut, "Cahiliye Şiirinde Bazı Dinî Motifler", 232; Yalar, "Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi", 99.

94 el-Fetih 48/26.

olarak da kullanıyorlardı. Çünkü onlar, bu tapınma enstrümanlarını Allah'a yaklaştıracak birer vasıta olarak görmekteydiler. Arapların gündelik hayatında tapınma objeleri, Allah'ın yanı sıra bazı putlardır.

Cahiliye döneminde kasem üslûbunu, kâhin ve şairlerin secili ve şiir formatındaki anlatım şekilleri belirlemiştir. Bu iki gurup, Cahiliye toplumunda sezgi ve ilhamla gizli birtakım haberlere ulaşan ve cinlerle irtibatı olan kimseler olarak bilinirlerdi. Kâhin ve şairler insanların bu inanç zafiyetinden faydalanarak her türlü menfaati elde etme yoluna gitmişlerdir. Kâhin ve şairlerin en önemli argümanlarından birisi sözlerine çokça kattıkları kasemlerdir. Müşrikler, kâhin ve şairlere ilişkin anlayışlarını Hz. Peygamber'e de yakıştırmak istemişler ve onu bu yolla itibarsızlaştırma gayreti içine girmişlerdir. Netice olarak diyebiliriz ki kasem, cahiliye anlayışında kutsal sayılan nesnelerle söz ve davranışları sağlamlaştırmak için vazgeçilmez bir iletişim aracı olarak görünmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA KASEM ÜSLÛBU

1. Kur'ân'da Kasemler

Kur'ân'da onyedi sûrenin başında kasem bulunmaktadır. Bunların dışında bazı sûrelerde hemen ilk lafızların peşinden, bazısında da sûrenin içinde kasem ifadeleri geçmektedir.[1] Tevhide uymayanları dışarıda bıraktığımızda Kur'ân'da kullanılan yemin şekillerinin cahiliye döneminde de kullanılan benzer lafızlar olduğunu görürüz. Yeminlerin bir iletişim aracı olarak dil üslûbunun içerisinde bulunması normal bir durumdur. Daha önce değindiğimiz üzere aralarında anlam ve uygulama farklılıkları bulunmakla birlikte "kasem", "hilf", "yemin" ve "eliyye" Kur'ân'da yemin kalıbı içinde kullanılan lafızlardır. Bu lafızlardan kasem Kur'ân'da müştaklarıyla beraber otuz üç, hilf on üç, yemin yetmiş bir ve eliyye ise üç defa geçmektedir. Hilf, yalnız bir yerde mübâlağa sîgasıyla isim olarak gelmiş,[2] diğer on ikisinde fiil olarak zikredilmiştir. Bu fiillerin biri mazi geriye kalanı muzâridir.[3] Hilf, mazi fiille gelen hilf yemini, muzâri fiille gelenden daha açıktır ve daha kesinlik ifade eder.[4] Hilf, muzâri sigasıyla geldiğinde bir vakıanın gelecekte tekrar edeceğini gösterir.[5] Âişe Abdurrahmân, hilfin kasemle aynı anlama gelmediğini, Kur'ân'da on üç yerde gelen hilfin istisnasız yeminin bozulmasıyla ilgili olduğunu söyler. Kaseme gelince onun Allah'a nispeti sabittir.[6]

Kur'ân'da yemin anlamına gelen lafızlardan birisi de kasemdir. Kasem, Kur'ân'da k-s-m şeklinde sülasi formunda (üç harfli sigada) mazi, muzari ve ism-i mef'ul olarak birer defa kullanılmıştır. Üç defa "kısmet" şeklinde isim olarak kullanıldığı

---

1 Hurûf-i mukattaa harfinden hemen sonra kasem gelen sûreler: Yâsîn, Sâd, ez-Zuhrûf, ed-Duhân, Kāf ve en-Nûn sûrenin hemen başında kasem ifadeleri geçen sûreler: es-Sâffât, ez-Zâriyât, et-Tûr, en-Necm, el-Mürselât, el-Kıyâmet, en-Nâziât, el-Burûc, et-Târık, el-Fecr, el-Beled, eş-Şems, el-Leyl, ed-Duhâ, et-Tîn, el-Âdiyât ve el-Asr Bunlardan başka birçok sûrenin içinde de kasem lafzı geçmektedir: en-Nisâ 4/65; Yûnus 10/53; el-Hicr, 15/92; Meryem, 19/68; Sebe' 34/3; ez-Zâriyât 51/23; el-Vâkıa 56/75, 77; et-Teğâbûn 64/7; el-Meâric 70/40; el-İnşikâk 84/ 16-18 İlgili konuda bk. Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/179.

2 el-Kalem 68/10.

3 en-Nisâ 4/62; el-Mâide 5/89; et-Tevbe 9/42, 56, 62, 74, 95-96, 107; el-Mücâdele 58/14, 18.

4 el-Mâide 5/89.

5 Muhammed Muhtar es-Selâmî, *el-Kasem fî Lügat ve fi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1999), 21-22.

6 Zakyı, "Kur'ân'da Yeminler: Bintü'ş-Şâti'nin Edebî Katkısı", 965; Selâmî, *el-Kasem fî Lügat ve fi'l-Kur'ân*, 23.

görülmektedir. K-s-m maddesinin ziyade bablarından "istekseme" şeklinde bir kere geçmektedir. "el-Mükassimât" bir; "akseme" sekiz; "yüksimu" on iki; "kâseme" bir; "tekâseme" bir; "el-müktesimîn" bir; "kasem" kalıbında isim olarak iki defa zikredilmiştir.

Yemin lafzı Kur'ân'da ancak isim olarak geçmektedir.[7]Kur'ân'da Kaseme göre yemin lafzı daha çok kullanılmıştır. Bu kelime müfred olarak "yemin", cemi' olarak "eymân" şeklinde gelmektedir. Yemin lafzı, Kur'ân'da dokuz yerde "sağ el" on dokuz yerde "sağ taraf/yön", onbeş yerde "köle", üç yerde "kurtulanların makamı" yirmi dört yerde ise "kasem/yemin" anlamında kullanılmıştır.[8]

Kur'ân'da yemin kastedilen lafızlardan biri de "eliyye" dir. Çoğulu "elâyâ" olan "eliyye" lafzı, fiil ve mastar olarak (âlâ, yûlî, îlâen) gelmektedir.[9] Bu yemin şekli Kur'ân'da iki defa yer almaktadır.[10]

Sünnetullah gereği diğer kutsal kitaplar gibi Kur'ân da kendisine vahyedilen Peygamberin diliyle gelmiştir.[11] Haliyle Kur'ân'ın ilk muhatapları, Hz. Peygamber'in de içinde doğup büyüdüğü kendi kavmi olmuştur. "Hz. Peygamber'in yetiştiği toplum ve dönemin gelenekleri, inançları, fikirleri ve alışkanlıklarıyla onun gönderilişi, pratik hayatı, dolayısıyla Kur'ân'ın vahyi ve vahye muhatap olan toplumun genel durumu arasında çok sağlam bağlar vardır."[12]Kur'ân, Kureyş lisanı üzere indiği gibi, neredeyse o dildeki tüm özellikleri kullanmıştır.[13] "Kur'ân'ın Arapça bir söz olarak vahyedilme sebebi ise, yine sanıldığı gibi Arapçanın Âdem'in cennete konulup bilahare kovulduğu zamandan bu yana diğer dillere kesbedegeldiği faikıyet değil, Allah'ın son elçisinin mensup olduğu kabilenin Arapça konuşup anlaşmalarıdır. 'Arapça Kur'ân' terkibi, Allah'ın kelamını okuma ve anlamanın birinci şartı olan dilin beşerî algının sınırlarını aşmamasını ima etmekle birlikte, anlamanın sadece Arap dilinin özel yapısı ile değil, insanın yaşanılan tarihindeki bütün kodlara yapılan atıfları kavramakla gerçekleşir. Nitekim vahyin ilk muhatapları olan insanlar, onu, bildikleri dilin ıstılah ve gramerine göre anlayıp yorumlamışlardır."[14]

---

7 es-Sâffât 37/93; ez-Zümer 39/67.

8 Selâmî, *el-Kasem fî Lügat ve fi'l-Kur'ân*, 31-34.

9 Selâmî, *el-Kasem fî Lügat ve fi'l-Kur'ân*, 36.

10 el-Bakara 2/226, en-Nûr 24/22.

11 en-Nahl 16/103; Tahâ 20/113; eş-Şuarâ 26/193-195; ez-Zümer 39/27-28; el-Ahkâf 46/12.

12 Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 1/144.

13 Ferâhî, *İm'ân*, 29; Watt, *Kur'ân'a Giriş*, 96.

14 Öztürk, *Kur'ân Dili ve Retoriği*, 9. Benzer yorumlar için bk. Mustafa Öztürk, *Tefsirin Halleri* (Ankara: Ankara Okulu, 2013), 319.

Kur'ân, sadece Mekke'de meskûn halkın değil, tüm Hicaz halkının konuşup anlaştığı bir dil üzere indiği için[15] onun ilk muhatapları olan kimseler Kur'ân'ı anlamakta zorluk çekmemiştir. Lakin onun tevhid, ahiret, adalet anlayışı ve bazı sosyal meselelerde getirdiklerine karşı çıkıp itiraz etmişler ve vahyi kabul etmemekte aşırı direnç göstermişlerdir. Kur'ân, Arapçanın tüm dil üslûbunu, fesahatini, belâgatini kullanmıştır. Bu üslûp içerisinde yer alan tekrar, temsil, hurûf-u mukattaa, kıssa, mecaz ve mübhemler Kur'ân anlatım özellikleri arasında nasıl bir etkinliğine sahipse yeminler de aynı şekilde etkin/etkilidir. Kur'ân mesajlarının doğrudan ilk muhataplarıyla ilgili olması "yakınlık faktörü" ile açıklanmıştır. Araplar Kur'ân'ın ilk muhatapları iken, diğer insanlar hem zaman hem de mekân bakımından uzakta olmalarına rağmen Kur'ân'a muhatap olma noktasında eşittirler. Böylece Kur'ân'ın evrensel ruhuna zarar vermeden, onun Araplara doğrudan hitap etmesi yadırganacak bir durum değildir. Arapların her fırsatta her konuya kuvvet vermek için yemin etmeleri, sebebiyle bu üslûbun Kur'ân'da sıkça geçmesi de aynı şekilde yadırganmamalıdır.[16]"Kur'ân âyetleri birer mesaj şeklinde onun ilk muhatapları olan Arap toplumuna iletildiğinde onların anlayabileceği türden kodlama sistemine sahip bulunuyordu. Çünkü Kur'ân'ın insanlara gönderiliş amacı tutum değişikliği meydana getirmektir. İnsanların tutum değişikliğine gidebilmeleri için tutumun hangi yönde değişeceğinin bilgisine ulaşmaları gerekmektedir. Bu bilgiye de ancak, iletişim sayesinde ulaşılabilmektedir."[17] Aslında yeminler, kişiler ve kültürler arasında dikkat çekmenin ve güven oluşturmanın en yaygın ve en etkili iletişim vasıtalarından biridir. Bunun içindir ki Kur'ân, muhataplarına hitap ederken yeminleri sıkça kullanmıştır. Kur'ân'daki bu üslûp, edebî yönde de açıklanabilir olduğu hâlde, bu konudaki araştırmaların sadece dinî yönde yapıldığını, yemin edilen şeylerin kutsallık ve fayda açısından değerlendirildiğini görüyoruz. Bu anlayışa karşı çıkan Ferâhî'ye (1863-1930) göre yemin, kendisiyle yemin edileni yüceltmekten ziyade muksemun aleyh olan yeminin hedefindeki konuya bir delil sunmaktır. Ferâhî, yeminleri teolojik açıdan değil, tarihî ve dilbilimsel zaviyeden değerlendirme taraftarıdır.[18] Allah'ın mahlûkata yemin etmesi meselesini Ferâhî'nin "delil sunma" olarak nitelemesi buna mukâbil yemin edilen şeylerin yüceltilmesinin yeminde amaç olmadığını savunmasının, bu yöndeki zihin karışıklıklarının berraklaşmasında faydalı olduğu

---

15 Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı,* 1/53. Ayrıca bk. Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl,*4/286.

16 Zakyı, "Kur'ân'da Yeminler: Bintü'ş-Şâti'nin Edebî Katkısı", 956.

17 Ayşegül Şen, *Kur'ân-ı Kerim'de Tekrarlar, Yeminler ve Mesellerin İletişim Açısından Değerlendirilmesi,* Yüksek Lisans Tezi (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006), 155.

18 Ferâhî, *İm'ân,* 24-32; Zakyı, "Kur'ân'da Yeminler: Bintü'ş-Şâti'nin Edebî Katkısı", 948.

kanısındayız. Buradan hareketle "Müminler, Allah'tan başka hiçbir şeye yemin edemez" hükmünün önemini daha iyi kavrayabiliriz.[19]

Kur'ân'daki yeminler aynı zamanda birer belâgat ve fesâhat örneğidir. Kur'ân'daki yemin kalıpları söze ve muhataba uygun kullanılmıştır. *"Felâ ve rabbike"* örneğinde muhatabın bu ifade karşısında dikkat kesilmemesi mümkün değildir. Yani yemin kalıbı maksadı belli bir ifade şeklidir. Derveze, bu hususu şöyle ifade etmektedir: "Kur'ân'daki yeminler açıkça görüldüğü üzere, alışılagelinen konuşma/dil üslûbuna dâhil olduğundan dolayı, birçok kez ve çeşitli şekillerde Kur'ân'da geçen malum bir tarzdır."[20] Bazı kimseler söylenen sözü herhangi bir delil istemeden kabul ettiği halde, bazısı hükmün sübutu hususunda bir tereddüt içerisinde olabilir. Bu kimselerin tereddütlerini izale etmek sözün kuvvetlendirilmesini gerektirir. Bazı kimseler tamamen inkâr içerisinde olabilir, onlara da sözün etkisini artıran ek ifadelerin kullanılması elzemdir. Kasem, bir şeyi insan kalbinde pekiştiren bir unsurdur. İnsanların bir kısmı, Kur'ân karşısında kimi şüpheci, kimi inkârcı, kimi de çetin bir hasım halinde durunca, Allah'ın kelamında şüpheleri gideren, hüccet getiren, haberleri teyit eden kasem kullanılmıştır.[21]

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e vahyetmeksuretiyle insanlarla iletişim kurmuş, onlara dinini bu vesileyle ulaştırmıştır. Hz. Peygamber, Kur'ân'ın amacı doğrultusunda insanlara canlı bir model olmuştur. Kur'ân'da insanlara etki edecek ve onları iyiliğe sevk edecek idrakleri ölçüsündeki hitap şekilleriyle seslenilmiştir.[22]. Akıcı ve vurgulu bir anlatıma sahip olan âyetler kasemleri (yeminler) de içermekteydi. İlk inen âyetlerin veciz ve şiirsel olması Hz. Peygamber'in şair ve kâhine benzetilmesine sebep olmuştur. Ancak, kısa zamanda bunun böyle olmadığını bu konuda iftirada bulunanlar da anlamışlardır.[23]

---

19 Öztürk, "Abdülhamîd el-Ferâhî'nin 'Kur'ân'daki Yeminler' Adlı Çalışması Üzerine Bir Değerlendirme", 40.

20 Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 1/363.

21 Arapça belâgat kitaplarının meânî bölümünde haberî cümlelerle ilgili geniş açıklamalar yapılmıştır. Bu konuda söz konusu olan unsurlar; haber, haber veren ve haberi işitendir. Muhatabın durumuna göre verilen haber ya te'kîdli veya te'kîde ihtiyaç duyulmadan verilir. Cümlenin sonunda herhangi bir konuda doğrudur, yanlıştır, şeklinde bir hüküm verilebiliyorsa buna haber denir. "Kur'ân bir rehberdir" ifadesi haberî cümle örneğidir. Henüz meydana gelmemiş bir işten bahsediliyorsa bu inşâdır. Temenni, soru, emir ve nehiy, nidâ cümleleri inşâî cümleleridir. "Kur'ân'ı oku" cümlesi inşâî bir örnektir. bk. Kattân, *Mebâhîs*, 285; Ali Bulut, *Belâgat*, İstanbul 2013, 55-57; Aişe Abîze, *Dirâse Vazifiyye li Üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Cezâir: doktora tezi, 2008-2009), 45; Yüksel, *Kur'ân-ı Kerim'de Harfler ve Edatlarla Te'kîd*,18.

22 Yüksel, *Kur'ân-ı Kerîm'de Harfler ve Edatlarla Te'kîd,* 11.

23 bk. el-Müddessir, 74/18-25.

Kur'ân'ın yemin üslûbu, Allah'ın kendi zatının yanında diğer birçok mahlûkata da yemin etmesi şeklinde tecelli etmiştir. Hadislerde yeminin sadece Allah'a yapılabileceği, bunun dışında mahlûka yeminin caiz olmadığı belirtilmiştir.[24] İlgili hadislerden hareketle mahlûkata yeminin Allah'a izafe etmenin uygun olmayacağını Allah'ın bu telakkiden münezzeh olduğunu ileri sürenler de olmuştur.[25] Allah'ın Kur'ân'da bizzat yemin sigalarıyla yemin ettiği bir gerçektir.[26]

Kur'ân'da yeminin sebepleri arasında; İslâm öncesi Arapların hayatında yeminin büyük rolünün olması, anlatılan hususlara yeminle vurgu yapılması, bu yolla kendisine yemin edilenin öneminin vurgulanmış olması, yeminle muhatapların dikkati ilgili konuya çekilmek istenmiş olması gibi sebepler gösterilebilir.[27]

"İslâm öncesi Arap toplumunun içtimai hayatında önemli rolü olan yemin olgusunu Kur'ân-ı Kerim'in muhafaza etmesi ve âyetlerin bu yolla lafız ve mana açısından takviye edilmesi, yeminin önemini açıkça ortaya koymaktadır. Yemin, Allah'ın ister kendi zatına ister mahlûkatına yapılmış olsun, te'kîd ve teyitte bulunulan hususlar; tevhid, Kur'ân, Hz. Peygamber, ahiret, ceza ve mükâfat gibi İslâm inancının temel unsurları ile ilâhî tebliğin muhatabı olan insan ve onun maddî-manevî birtakım özellikleridir."[28] Netice itibariyle Kur'ân, temel mesajlarını bazı yemin ifadeleri üzerinden aktarmakta, böylece hem Arapların bildikleri bir üslûbu devam ettirmekte, hem de mesajların daha etkili bir şekilde karşılık bulmasını sağlamış olmaktadır.[29]

1.1. Mekkî ve Medenî sûrelerde Kasemler

Mekke ve Medine dönemlerindeki yemine konu olan âyetlere baktığımızda yemin şekillerinin dönemlerin özelliğine göre değişiklik gösterdiğini görmekteyiz. Mekke dönemi Hz. Peygamber ve Müslümanlar açısından sıkıntılı bir dönem olduğu kadar, İslâm inancının henüz anlaşılması ve aynı zamanda temelinin atıldığı devre olarak da kabul edilebilir. Bu yönüyle Mekke dönemine vahyin yer edinme, kabul görme, İslâm

---

24 Buhârî, "Menâkibu'l-Ensâr" 26, "Edeb" 74, "Eymân" 4, "Tevhid" 13; İbn Hanbel, *el-Müsned,*2/7; Ebû Dâvûd, "Eymân" 5; Tirmizî, "Nüzûr" 8; Nesâî, "Eymân" 4.

25 Râzî burada durum tespiti yapmaktadır. Onun görüşü Allah mahlûkata yemin etmiştir. bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 26/117.

26 Kırca, "Aksâmü'l-Kur'ân", 2/290.

27 İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 8; Suyûtî, *el-İtkân,* 5/739; Kattân, *Mebâhis,* 432; Abdurrahmân Hasen Habenneke el-Meydânî, *Kavâidü't-Tedebbüri'i-Emsel li Kitâbillâhi Azze ve Celle,* Beyrut 2009, 463-464.

28 Celal Kırca, "Aksâmü'l-Kurân" (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/290.

29 Muhammed Coşkun, "Aksâmu'l-Kur'ân 89/Fecr, 1-14. Âyetleri Örneğinde Yemin İfadelerinin Anlaşılması ve Tercüme Edilmesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 46 (2014), 44.

adına söylenenlerin ispat devresi demek mümkündür. İlk muhataplara yakın ve uzak çevreden bildikleri şeylerle yemin edilmiş ve istidlâlî bir anlatım gerçekleştirilmiştir. Erken Mekke dönemine ait sûrelerin ana teması tevhid, nübüvvet ve ahirettir. Ayrıca bu sûrelerde insanın yaratıcısına kulluğu ve bu bağlamda bireysel ve toplumsal olarak insan tabiatı, davranışları ve bu husustaki ahkâmdan da bahsedilmektedir. Mekkî sûrelerde zikri geçen konulara müşriklerin sert bir tutumla karşılık vermelerine paralel olarak âyetlerdeki üslûp da sertleşmiş, kıyamet sahneleri, cehenmem azabı ve geçmiş milletlerin helak olmaları dehşet verici bir tarzda anlatılmıştır. Bunlara ilave olarak, kevnî deliller ve aklî hüccetler dönemin şartları içinde Mekkî sûrelerin özellikleri arasında yerini almıştır.[30]

Mekke dönemindeki ilk inen âyetlerin veciz ifade şekilleri yeminler için de söz konusudur. Bu dönem yeminlerinde "muksemun bih"'lerin arka arkaya uygun bir ses tonu içerisinde sıralandığı görülür. Bu şekildeki yemin örnekleri Medîne dönemindeki yemin örneklerinde görülmez. İşaret edildiği gibi, Mekkî dönem âyetlerindeki yeminlerin tamamı, Allah'ın bizzat kendi zatına ve mahlûkatına yöneliktir. Bu dönemde kendisine yemin edilenler arasında Kur'ân,[31] melekler,[32] yıldızlar,[33] sema,[34] güneş[35] ve ay[36] gibi varlıklar bulunmaktadır. Allah'ın bunlarla yemin etmesinde insanların dikkatini çekmeye ve istidlâlî bir tefekkür oluşturmaya yönelik mesajlar bulunduğu düşünülebilir. Şurası muhakkak ki, üzerine yemin edilen şeyler ve bu yemin şekli Kur'ân'ın ilk muhatapları tarafından bilinmekteydi. Eğer kendisiyle yemin edilen şey bilinmeseydi yemin edilen şeyin şahitlik vasfı olmayacağından yemine konu olan hususun önemi fark edilmeyebilirdi. Bu yeminlerin konusu içerisinde yer alan özellikle sema ve yıldızlara dair cahiliye Araplarının onlara kutsallık verme ve onları ilah olarak görme gibi inançlarının olduğu düşünülürse Mekke dönemindeki yeminlerin tevhidi ikame etme adına öneminin büyüklüğü anlaşılacaktır. Bu bakımdan Arapların gelişigüzel kullandıkları yeminleri Allah, birer hidayet vesilesi kılmıştır.

Yemin edilenin ardından bir cevabın gelmesi, ilk dönem Kur'ân sûrelerinin diğer bir özelliğidir. Kur'ân muhataplarına, hiç de yadırgamayacakları, onların yaygın olarak kullandıkları bir üslûp ile hitap etmektedir. Doğadaki somut olgular üzerine yapılan yeminler, uyumlu kafiyelerle birlikte, âyetlerde harikulade bir güzellik oluşturmuştur. Bu sayede yemin ile vakıalar arasında hikmet ve gerçeklerin doğru olarak görülmesi sağlanmakta, aynı zamanda onlar hakkındaki yanlış değerlendirmeler

---

[30] Kattân, *Mebâhis,* 47

[31] Yâsîn 36/2; Sâd 38/1; ez-Zuhrûf 43/2; ed-Duhân 44/2; Kāf 50/1.

[32] es-Sâffât 37/1-4.

[33] en-Necm 53/1.

[34] el-Burûc 85/1.

[35] eş-Şems 91/1.

[36] el-Müddessir 74/32.

giderilmektedir. Böylece yemin edilen vakıalardaki hikmet ve gerçeklerin tanıklığında, yemin cevabındaki gerçekler/hikmetler ortaya konmaktadır. Bir başka deyişle, yemindeki vakıalar gerçek olduğu gibi cevaptaki vakıalar da gerçektir, hikmetle doludur. Mekkî sûrelerdeki mücadele ve mücahede daha çok müşriklere yönelikti. Bu üslûp içerisinde yeminler açık (zahir) yemin örnekleri olarak verilmiştir.

Medine döneminde, Yahudi, Hıristiyan ve münafıklar da muhataplar arasındaydı. Hz. Peygamber ve Müslümanlar orada artık hâkim durumdaydılar. Bu ortama uygun olarak Medenî sûrelerde iman temeli üzerine toplumsal düzeni sağlamak için kurallar konmuş, fertlerin karşılıklı hak ve görevleri dile getirilmiştir. Bu dönemdeki yemin içerikli âyetler de içinde bulundukları konjonktüre uygun gelmiştir. Bu uygunluk, yeminlerin daha çok sosyal içerikli olmalarını gerekli kılmıştır. Bu dönem âyetlerdeki yemin formatının Mekke döneminde nazil olan açık yemin kalıplarından farkı, yeminlerin gizli (muzmar) olmasıdır. Bu durumda yeminler bazı edatlar ve harfler vasıtasıyla bilinmektedir. Yine bu yeminler, Medenî sûrelerin muhteva özelliklerine uygun bir şekilde sosyal konuları kapsamaktadır. Bu sebeple bu dönemdeki yemin lafızlarının geçtiği "muksemun bih"'ler istidlâli olmaktan çok, bilgi yüklü ve hüküm içerikli haberlerdir.

Medine dönemindeki yeminlere dair âyetlerin içeriği, imanın hakikati, müminlerin imtihanı,[37] Allah yolunda yapılan mücadelenin te'kîdi,[38]Allah yolunda savaşanların mağfiretle karşılanacakları,[39] Yahudi ve Hıristiyanların inanç durumları[40] ve Müslümanların onlara karşı alacağı tavırlar üzerine kuruludur.[41]

İmanın hakikatiyle ilgili olarak, Allah ve Resulüne inanan, Allah yolunda hiç tereddüt etmeden mal ve canıyla mücadele eden kimselerin imanlarında samimi olduklarını anlatan "inne" ile başlayan Hucurât 49/15. âyet örnek gösterilebilir. Müminlerin imtihanına örnek olarak "*ve le neblüvennekküm*" ifadesiyle başlayan âyeti zikretmek mümkündür: "Bazen korku, bazen açlık, bazen de mallardan canlardan ve ürünlerden eksiltmeksuretiyle sizi sınayacağız."[42] âyetin başlangıç lafızlarındaki te'kîdler yemine hamledilmiştir.

Medenî sûrelerde gerçek müminin vasıfları sıralanır. Hz. Peygamber'e olan itaatin samimiyet derecesinde en ufak bir tereddüdün olması o kimseyi mümin olma noktasında tartışmalı hale getirir: "Hayır, rabbine andolsun ki, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip sonra senin verdiğin hükmü içlerinde bir sıkıntı

37 el-Bakara 2/155; el-Mâide 5/94.

38 et-Tevbe 9/25.

39 Âl-i İmrân 3/157.

40 el-Mâide 5/17, 72-73.

41 Turan, "Kur'ân-ı Kerim'deki Yeminler (Aksâmu'l-Kur'ân)", 98.

42 el-Bakara 2/155. Ayrıca bk. Âl-i İmrân 3/186; el-Maide 5/94; Muhammed 47/31.

duymadan tamamen kabul etmedikçe inanmış olmazlar."[43] Müminlerin kazandığı zaferlerle ilgili olarak; "*İman edip de imanına göre hareket edenleri Allah, dünyada kendilerine imkânlar verip her bakımdan zafere ulaştıracağını vaat etmektedir*"[44] şeklinde tercüme edebileceğimiz ve "*vaade'llâh*" diye başlayan âyet Medenî bir yemin örneğidir. Allah yolunda savaşanların mükâfatları konusunda ise, "*velein kutiltüm*" şeklinde başlayan âyette Allah yolunda öldürülenlerin affedildikleri ve günahlarının bağışlandığı beyan edilmiştir.[45] Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında yemine konu olan âyetlerde, Hz. İsa hakkında "*ona Allah veya üç uknumdan birisi demeleri sebebiyle kâfir oldukları*" açıklanmıştır. Bu husustaki iki âyet de *"le kad"* şeklinde başlamıştır.[46]

1.2. Kur'ân'da Kaseme Konu Olan Varlıklar

Mekke döneminde nazil olan sûrelerdeki yeminlerin istidlâlî olduğunu belirtmiştik. Bu yeminlerle insanın içinde yaşadığı yakın ve uzak çevresini iyi okuması, tanıması ve eşyanın yaratılış hikmetini kavraması hedeflenmiş görünmektedir. Yemin şekilleri hangi tür kalıpla olursa olsun, muhataba sözün doğrulunu kabul ettirme veya onu ikna etme gibi bir amaca yönelik olduğunda kuşku yoktur. Üzerlerine yemin edilen eşya veya nesnelerin çeşitliliğinin, muhatapların anlayış ve kültür yapılarıyla ilgili olması muhtemeldir.[47] Allah birtakım gerçekleri takviye etmek için özellikle insanın müşahhas dünyasındaki varlıklara yemin etmiştir. Kur'ân'ın her devirdeki muhatapları, üzerine yemin edilen şeyleri en azından zahiri anlamı itibariyle kavramakta zorlanmamışlardır. Çünkü "muksemun bih" olarak ifade edilen ve Allah'ın zatının dışındaki bu varlıklar müşahhas dünyamızın unsurlarıdır.

Bu bölümde Allah'ın yemin ettiği varlıkları önce toplu halde, sonra başlıklar halinde açıklamaya gayret edeceğiz. Açık yemin üslûbuyla Kur'ân'da yemin edilen varlıklar (muksemun bihler) Allah'ın kendi zatı ve bazı sıfatları başta olmak üzere yemin edilen diğer varlıklardır. Gerek kendisiyle yemin edilen varlıklar ve gerekse bunların Mekkî sûre üslûbu içerisinde yer almış olması merakı celbedici bir durumdur. Kur'ân'da üzerine yemin edilen varlıklara baktığımızda şöyle bir tablo ile karşılaşırız: Ömür,[48]Kur'ân,[49] melekler, rüzgârlar, yağmur yüklü bulutlar, yıldızlar,[50] kalem ve

---

43 en-Nisâ 4/65.

44 en-Nûr 24/55. Şu âyetler de bu manada yemin olarak kabul edilmiştir: Âl-i İmrân 3/123, 152; et-Tevbe 9/25; el-Hacc 22/59, 40, 60; el-Fetih 48/18, 27.

45 Âl-i İmrân 3/157.

46 el-Mâide 5/17, 73.

47 Gedikoğlu, *Arap Dilinde Kasem*, 94.

48 el-Hicr 15/72.

49 Yâsîn 36/1-2; Sâd 38/1; ez-Zuhrûf 43/1-2; ed-Duhân 44/1-2; Kâf, 50/1.

50 es-Sâffât 37/1-4; ez-Zâriyât 51/1-4; en-Necm 53/1; el-Vâkıa 56/75; en-Nâziât 79/1-5.

yazdıkları,[51] Tûr, ince deriler üzerine yazılan kitab/ilahî kelam, ibadet için gelenlerle şenlenen (mamur olan) Kâbe, kubbe gibi duran gökyüzü, dalgalanıp kabaran deniz,[52] Burçlarla/yıldız kümeleriyle dolu gökyüzü, mutlaka gelip çatacağı vaat edilen gün, kıyâmet günü şahitlik edenler ile haklarında şahitlik edilenler,[53] akşamın alaca karanlığı, gece ve onun karanlık örtüsü altında barınan her şey, dolunay haline gelen ay,[54] târık,[55] kıyâmet günü ve o gün pişmanlıkla dövünecek nefis,[56] sabahın aydınlığı, zilhiccenin ilk on gecesi, zilhiccenin dokuzuncu ve onuncu günü, Müzdelife'de geçen gece, tek ve çift, geçip giden gece,[57] Mekke, baba ve evlad,[58] güneş ve ışığı, gündüz, gece, gökyüzünü bir tavan gibi bina eden, yeryüzünü bir yaygı gibi serip döşeyen, insan nefsine kabiliyetler veren ve yine ona hem kötülüğü hem de kötülükten sakınmayı ilham eden,[59] erkek ve dişiyi yaratan o sınırsız kudret sahibi,[60] kuşluk vakti,[61] İncir dağı ve zeytin dağı, Sina dağı,[62]nefes nefese koşan, koşarken kıvılcımlar saçan, sabahın erken vaktinde baskın yapan tozu dumana katan ve düşmanın tam ortasına dalan atlar,[63]asr.[64]Bunlar Allah'ın üzerine yemin ettiği varlıklardır. Allah'ın yemin ettiği şeylerin hedefinde cevap olarak tevhid,[65] Hz. Muhammed'in nübüvvetinin tasdiki ve doğruluğu,[66]Kur'ân'ın gerçekliği,[67] ceza, va'd ve va'îd,[68] insanın halleri, nitelik ve nicelikleri bulunmaktadır.[69]

---

51 el-Kalem 68/1.

52 et-Tûr 52/1-6.

53 el-Burûc 85/1-3.

54 el-İnşikâk 84/16-18; Leyl 92/2.

55 et-Târık 86/1.

56 el-Kıyâmet 75/1-2.

57 el-Fecr 89/1-4.

58 el-Beled 90/1-3.

59 eş-Şems 91/1-8.

60 el-Leyl 92/1-3.

61 ed-Duhâ 93/1-2.

62 et-Tîn 95/1-3.

63 el-Âdiyât 100/1-5.

64 el-Asr 103/1.

65 es-Sâffât 37/4; Fecr 89/14.

66 Yâsîn 36/3-4; en-Necm 53/2-3.

67 ez-Zuhrûf 43/3; ed-Duhân 44/3; Tûr 52/7; en-Necm 53/4; el-Vâkıa 56/77; el-Hâkka 69/40; et-Tekvîr 81/19; et-Târık 86/13.

68 Yunus 10/53; el-Hicr 15/92; Sebe' 34/3; ez-Zâriyât 51/5-6; et-Teğâbün 64/7; el-Mürselât 77/7.

69 el-İnşikâk 84/19; el-Leyl 92/4; et-Tîn 95/4; el-Âdiyât 100/1-5;el-Asr 103/2.

1.3. Kasem Şekilleri ve "Lâ Uksimu" Meselesi

"Lâ uksimu" veya "felâ uksimu" kalıpları kasemdeki vurgu kuvvetini artıran şekillerdir. Kasemdeki vurgu haliyle cevap durumundaki haberin ağırlığını da etkileyecektir. Öbür taraftan "*Kul îy ve rabbî*"[70] veya "*Kul belâ ve rabbî*"[71] veya "Kâlû belâ ve *rabbinâ*"[72] şeklinde gelmesi kasemlerin çeşitliliğini göstermektedir. Nitekim bu şekildeki kasem kalıpları, inkârın şiddetli olduğu bir anlayışın bazen önünde bazen hemen sonrasında gelir. Kasem harfleri de kasemin oluşmasında etkin rol oynar. "*Fe-bi'izzetike*"[73] (İzzetin ve şerefin hakkı için) örneği "bâ" harfinin manaya katkısını göstermektedir. Şurada şu kasem gelecek diye kesin bir kural yoktur. Ancak konuların önemine göre kasemin belâgatinin arttığı gözlenmektedir.[74] Kasem, bilindiği gibi bir haber üzerine gelir. Zahirde bizzat Allah'ın kasem etmesinin yanında daha çok Medenî sûrelerde rastladığımız belirli şahıs ve gruplara tahsis edilebilecek kasem örnekleri ayrı bir anlatım formatıdır. Sözgelimi "*Aksemû billâhi cehde eymânihim*"[75] şeklindeki yemin kalıbı, münafıkların kasemle Allah'ın ismini istismar ettiklerini ve bununla asıl niyetlerini gizlediklerini göstermesi açısından manidardır. Kasemi Kur'ân üslûbundan ayırmak mümkün değildir. Tüm âyet ve sûreler Allah'ın kelamı olması bakımından eşittir, ancak bunların farklı anlatım üslûbu içerisinde sunulduğu da bir vakıadır. Peygamberlerin sözleri, inanmayan kavimlerin liderlerinin söyledikleri, İblis'in, meleklerin, inanan ve inanmayan insanların sözlerinin Kur'ân'da veriliş biçimi kasem için de geçerlidir.

Kasem fiiline "lâ" nefîy edatının gelmesi meselesine dönersek, Kur'ân'da sekiz sûrede dokuz defa bu tip kasemin varlığını görmekteyiz.[76] Müfessirler kasem konusunda en çok bu meselede farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Bunun sebebi kasemden önceki "lâ" edatının yeminin bir parçası olup olmadığı ve yeminin bir parçası ise manaya katkısı meselesindeki farklı anlayışlardır. Bu konudaki belli başlı görüşler şöyledir:

1- Kasem fiilinin başına gelen "lâ", daha önce Arapların şiir ve günlük konuşmalarında aşina oldukları nefîy anlamı taşıyan bir edattır. "Muksemun aleyh" olumsuz olursa yemin fiilinin başına lâ'nın gelmesi muhtemeldir.[77] Kıyâme sûresinin başında

---

70 Yunus 10/53.

71 Sebe' 34/3.

72 el-En'âm 6/30.

73 Sâd 38/82.

74 Kılıç, *Yemin Olsun ki*, 23.

75 el-Mâide 5/53.

76 en-Nisâ 4/65; el-Vâkıa 56/75; el-Hâkka 69/38-39; el-Meâric 70/40; el-Kıyâme 75/1-2; et-Tekvîr 81/15; el-İnşikâk 84/16; el-Beled 90/1.

77 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/447.

"*Lâ uksimu*" denilerek "*Kıyâmet gününe ve nefs-i levvâmeye*" yemin edilmiş ve yeminin birinci cevabı olarak müşriklerin inandıklarının aksine *"İnsan bir gün kendisini diriltip kemiklerini yeniden bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor"* âyeti gösterilmiş, bir başka cevab olarak da "letübasünne" olabileceği söylenmiştir. Müşriklerin ahiretteki dirilmeye şiddetle karşı çıkmalarına karşı "durum sizin dediğiniz gibi değil orada muhakkak dirileceksiniz"anlamını te'kîd için kasemin başına "lâ" getirilerek o inancın zıddının gerçekleşeceği belirtilmiştir. Bu görüşe göre lâ'nın varlığı "uksimu"dan ayrı nefîy edatıdır. Lâ'ya nefîy edatı denilerek, onun diriliş üzerine müstakil olarak vurgu yaptığı rolü biçilmiş olmaktadır.[78] Bu duruma göre kasem fiilinden önce gelen "lâ" edatı öldükten sonraki hayatı inkâr edenlere bir nevi itiraz anlamı taşımaktadır. Ardından gelen yemin kalıbı, ahiret vurgusunu artırmıştır. Nahiv âlimleri, bu sûredeki lâ'nın inkâr edenlerin sözlerini reddetmek ve kıyâmetin mutlaka vuku bulacağını ifade için kullanıldığı kanaatindedirler.[79] Bu duruma göre lâ, yeminle inkârı (reddedileni) ayırmış, kasem yeni bir başlangıç olarak görülmüştür.

2- Yeminin başındaki lâ'nın nefîy anlamında olmayıp, lâm'ın fethasının işbâ[80] ile okunmasıdır. Bu duruma göre "lâ" ibtida lamı yani te'kîd lâmıdır. Bu manada Kıyâme sûresindeki kalıbın "*le ene uksimu*" şeklinde te'kîd için geldiği söylenmiştir. Kıyâme ve Beled sûrelerindeki lâ'nın kelamın başında yani kasemden önce geldiğini, bunun da sebebinin nefîy ve te'kîdin uyumu şeklinde anlaşılabileceği belirtilmiştir.[81] Zeccâc (öl. 311/923), Kıyâme sûresindeki "lâ"nın sıla olduğu görüşündedir, bu lâ'nın Hadîd 57/29. âyetteki "*liellâ*" nın durumuna benzediğini ifade eder.[82] Buradaki zaid ve sıla ifadelerinden lâ'nın lüzumsuz olduğuna dair bir anlam çıkarılmaz. Ayrıca, lâ'yı ibtida kabul ederek "*le uksimu bi-yevmi'l-kıyâme*" şeklindeki okuma, lâ'nın te'kîd olarak görülmesindendir. "Lâ", mücerred te'kîttir, Resûlü inkâr eden birine, "*lâ vallahi inne'r-resûle lehakkun*" (Hayır Allah'a yemin olsun ki resûl gerçekten doğrudur) örneğinde olduğu gibi

---

78 Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, 29/139; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: ed-Dâru Tunusiyye, 1984), 29/338.

79 Zemahşerî, el-Keşşâf, 6/266-267.

80 İşbâ', lügatta doyurmak anlamına gelir. Arap nazmında vezin veya kafiye zaruretinden dolayı kelimeye bir harf katma olarak tanımlanır. Kıraat ıstılahında ise teshîli caiz olan bazı harflerin mahrecinden çıkarılması şeklinde tarif edilir. bk. Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları* (İstanbul 1997), 78-79.

81 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/266-267; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 30/214-215; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/447; Kattân, *Mebâhîs*, 287.

82 Ebû İshâk İbrâhîmb. Serî ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuh*, nşr. Abdulcelîl Şelebî (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1988), 5/205; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V. 266. Hadîd sûresinin 29. âyetinde olumsuz bir anlam değil sıla/zaid ve daha çok da te'kîd anlamı ağır basan bir kullanım söz konusudur. "Yahudiler ve Hıristiyanlar iyi bilmeliler ki Allah'ın vahiy ve peygamberlik lütfuna onlar asla karışamazlar." Bu âyetteki "li-ellâ" lafzıyla ilgili açıklama için bk. Mustafa Öztürk, *Kur'ân-ı Kerim Meali* (İstanbul 2011), 754.

lâ, yemini te'kîd etmektedir.[83] Vâkıa sûresindeki "*felâ uksimu*"[84] kalıbındaki kasemde, sonraki âyetin de delaletiyle haberin nefyî değil, te'kîdi söz konusudur. Büyük bir kasemle büyük bir haber verilmektedir. Verilen haber, Kur'ân'ın yüceliğidir. Buradaki kasemin büyüklüğü, insanlar nazarındaki yıldızlara atfedilen anlayışı yansıtmaktadır. Aslında bu kalıbı öteden beri Araplar kullanmaktaydı. Bu kullanışta da kuvvetli bir vurgu olduğu gerek "muksemun bih"'den gerek "muksemun aleyh"'den anlaşılmaktadır.

3- "Lâ", durumun açıklığından dolayı yemin gerektirecek bir hususun olmadığını gösterir. Bu da kasemin nefyidir. Râzî (öl. 606/1209) bunu en doğru görüş olarak aktarmıştır. Bu takdirde Kıyame sûresinin birinci âyetininin şöyle analaşılabileceği varsayılmıştır: "Sana karşı kıyâmet gününe ve nefsi levvâmeye yemin etmiyorum. Yemin etmeksizin sana soruyorum, 'ölümle dağılan kemikleri toplayamayacağımızı mı sanıyorsun' bunun gerçekleşeceği, yemine gerek duymayacak kadar açıktır"[85] şeklindedir. Bu görüşe göre insanların tekrar dirilmesinin izahında yemine gerek yoktur. Allah yaratır, öldürür ve tekrar diriltir.[86]

4- "Lâ" ile kasemden evvel muhatabın zihni boşaltılmış, sonra olması ve inanılması gerekenler zikredilmiş ve ona "Şimdi zihninden bütün muhalif fikirleri sil. Söylenecek ve dinlenecek başka şey yok, ancak şu söyleyeceğim hakikat var"[87] şeklinde bir mukabelede bulunulmuştur. Nitekim Hz. Peygamber'in şu yemini de bu anlamı desteklemektedir. "*Lâ ve musarrifi'l-kulûb*" veya "*lâ ve mukallibi'l-kulûb*" *(*Hayır, kalpleri çeviren zata yemin olsun ki*)*.[88] Bu yeminin, şunu kesinlikle biliniz ki Allah'tan başka kalpleri çevirecek ve ona müdahale edebilecek kimse yoktur, şeklinde anlaşılması da mümkündür.

Bu tanımlar ve açıklamalardan anlaşılan "lâ" üç anlamda değerlendirilmiştir. "Lâ" zâid (sıla), "Lâ" ibtidâ ve nefîy anlamında olan "La"dır. "Nefîy anlamı" da iki şekilde anlaşılmış, birincisi kasem lafzından önce geçen bir ifadenin ya da insanların zihnindeki yanlış bir tasavvurun nefyedilmesi; diğeri yeminin nefyidir. Kanaatimizce, "lâ" için ayrı bir rol biçmeye gerek yoktur. Lâ'yı yemin bütünlüğü içerisinde değerlendirmek daha uygundur. Kasem fiilinin başında "lâ"nın gelmesi, Arapların öteden beri

---

83 Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/251; Ebû İshâk Ahmed es-Sa'lebî, el-*Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Naziru es-Sâidî (Beyrut: Dâru İhyâu't-Türasi'l Arabî, 2002), 10/81; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Kitabevi, 1971), 8/5472.

84 el-Vâkıa, 56/75-77. el-Hâkka 69/38. âyetteki sûresindeki "*felâ uksimu*" kalıbıyla gelen kasem, el-Vâkıa sûresindeki kasem gibi Kur'ân'ın hak olduğunu ve Allah tarafından Hz. Peygamber'e Cebrâil vasıtasıyla vahyedildiğini şiddetle destekleyen şeklidir.

85 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 30/190; Kattân, *Mebâhis*, 293.

86 Ebû Abdillah Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kâdir,* Beyrut 2007, 5/335.

87 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/5473; Sadık Kılıç, *Yemin Olsun ki*, 29-32.

88 Buhârî, "Eymân" 3; Ebû Dâvûd, "Eymân" 16; Nesâî, "Eymân" 1-2.

alışageldikleri ifade üslûbunun korunmuş şeklidir. Lâ'nın kasemin başında bulunması ilk muhataplarının aşina oldukları ifade şekliydi. Lâ'nın kasem kavramı içerisinde, te'kîd etkisinin yanında manayı bütünleyici, zenginleştirici ve aynı zamanda lafzı tezyîn edici olması da ihtimal dâhilindedir. Lâ, olumsuzluk anlamı taşısa da kasemin hükmünü tamamen ortadan kaldırıcı değil, aksine onu destekleyici olduğunu düşünmekteyiz. Yine biz, Râzî'nin Kıyâme sûresinde konunun açıklığının yanında "muksemun bih"in "muksemun aleyh"ten daha aşağı olması sebebiyle burada yemine gerek duyulmadığı görüşünün isabetli olmadığı kanaatindeyiz. Zira muksemun bih'ten birisi de kıyamet lafzıdır. Aslında bu lafız muksemun aleyh kategorisinde bir lafızdır. Sonuç itibariyle "*lâ uksimu*" ifadesinin bilinen bir yemin kalıbı olduğunu, daha önce de ifade edildiği üzere Mekkeli müşriklerin kasemin şeklî yapısına değil, Kur'ân'ın muhteva ve mesajına itiraz ettiklerini belirtmek isteriz.

1.4. Kasemde Cevabın Açık veya Mahfûz Olma Meselesi

Kasem Arapların günlük konuşmalarında sürekli başvurdukları bir ifade biçimi olması dolayısıyla kullanımdaki kolaylık için birtakım haziflere gidilmiştir. Bazen kasem fiili düşürülmüş, onun yerine kasem harfi ile yetinilmiş; bazen de kasemin cevabı hazfedilmiştir. Bu manada dildeki hazifler anlaşılmayı zorlaştırmak veya muğlâk hale getirmek için değil, aksine her dilde görülen sözün uzatılmasına mâni olmak için kullanılan bir anlatım ve iletişim tarzıdır.

Kasem bölümünün birinci kısmı yemin edatı (vav-be-te) ve kendisiyle yemin edilen şey (muksemun bih), kaseme cevap ve konu olan kısım (muksemun aleyh) mutlaka bağımsız bir cümle olmalıdır. Kasemin cevap cümlesi olumlu isim cümlesi ise cümle başında "lâm" ve "kad" edatlarından biri veya her ikisi de birlikte bulunabilir. Cevap cümlesi olumlu fiil cümlesi olursa, fiil geçmiş zaman kalıbında gelir ve cümlenin başına "lâm" ve "kad" edatları getirilir. Bu şekildeki bir kalıpta bazı durumlarda "lâm" hazfedilebilir. Fiil geniş zaman kipinde ise başına "lâm" ve "te'kîd nunu" getirilmiştir. Eğer cümle olumsuz ise nefy edatlarından birisi ("mâ" ve "lâ") getirilmiştir. Araya başka cümlelerin girmesi halinde kasemle cevabın arası uzayacağından hâliyle cevabın tespiti zorlaşacaktır. Bu zorluk cevabın hazfedilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak hazfedilen cevabın ne olduğu hususunda cümlelerin siyak-sibakına bakmak cevabı tespitte fayda sağlar. Kasemde hazfin gerçekleşmesi anlatımdaki vurguyla da alakalıdır. Hazfedilen kasem veya cevabı ya söylemeden anlaşılabilir ya da kendisiyle yemin edilen daha fazla dikkat çekme amacı güdülmüş olabilir.

1.5. Kasemin Cevabını Belirlemede Sübjektiflik

Kasem cümlesi çok kere ifade edildiği gibi kasem, kasem edilen (muksemun bih), kasemin hedefi olan ve ona cevap teşkil eden yani asıl söylenmek istenen yargı bölümü (muksemun aleyh) olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Yeminde edat ve "muksemun bih" çoğunlukla açıktır. Özellikle Mekkî sûrelerde çok sayıdaki âyette

bunun birçok örneğine şahit olmaktayız. Bununla beraber kasem cümlesinde cevap kısmının tespitinde sübjektiflik söz konusudur. Bu durumda cevabın tespiti kişinin bilgisine, hissiyatına ve âyetlerdeki siyak ve sibak ilgisi marifetiyle anlayışına kalmıştır. Cevap sûrenin bir âyeti olabileceği gibi yeminden sonraki sûrenin tamamı da olabilir. Bizim tespitlerimize göre genellikle yeminden sonra cevap olan kısım, ya aynı âyette veya hemen sonraki âyetlerde gelmektedir. Ancak kasem cümlesinin üçüncü kısmını belirtirken yargıdan bahsetmiştik. Yemine cevap teşkil edecek olan kısmın, yeminle mana ve mefhum açısından sıkı bir alakasının olması gerekir. Ayrıca yeminin gücünü üzerinde taşıyacak bir hüküm ihtiva etmesi de icap eder. Ancak bu irtibatı tespit ettikten sonra o âyetin yeminin cevabı olabileceğine kanaat getirebiliriz. Her ne kadar, cevabın tespitinde sübjektiflik ön planda olsa da cevaba konu olan hususlar genellikle tevhid, Kur'ân'ın hak olması, nübüvvetin gerçekliği, ahiret (ceza, va'd ve va'îd) ve insanın halleri çevresinde odaklandığından bir şekilde tespit edilmesi mümkün olmaktadır.[89] Bu durum yeminin hedefini belirlemeyi kolaylaştırmakta ve hata payını azaltmaktadır. Misal olarak, "*Ve'l-Asr*" *(*Asr'a yemin olsun*)* cümlesinde "vâv" kasem edatı, "asr" "muksemun bih"'dir. "*İnne'l-insâne lefî husr*" (İnsanoğlu büsbütün zarar ve ziyandadır*.)* ifadesindebir hüküm bulunmaktadır. Bu hüküm insanın mutlak manada zararda olmasıdır. O halde yeminin cevabı burası olabilir. Ancak insan hakkındaki bu hükümde bir istisna yok mudur? Bu düşünce bizi sonraki âyete götürüyor. "Fakat iman edip imanlarına yaraşır güzellikte işler yapan, birbirlerine hep Allah yolunda yürümeyi ve bu yolda sebat etmeyi öğütleyenler asla zarar ve ziyana uğramayacaklardır." Şimdi yeminden sonra cevabı teşkil eden hüküm tamamlanmış oldu. Cevabı tespit ettikten sonra sûre "Asr'a yemin olsun ki, iman edip imandan kaynaklanan işler yapanlar, ömür sermayesinden zarar etmemiş bilakis kazanmışlardır" şeklinde anlaşılacaktır.

Yeminden sonra gelen cevabın belirlenmesindeki subjektiflik, cevabın tespitinde hata ve isabet payının bulunduğu anlamına gelir. Bir önceki başlıkta ifade ettiğimiz gibi, yeminde cevap kısmı zahir olabildiği gibi mahzûf da olabilir. Ancak cevabın mahzûf olması her zaman cümle eksikliğini değil, bu sayede bazen kelamın güzelliğini ortaya çıkarır ve sözün gereğinden fazla uzatılmamasını sağlamış olur. Ancak hazf gerçekleştiğinde hazfe delâlet eden birtakım karinelerin olması gerekir. Bu işaretler aynı zamanda araştırmacıyı yeminin cevabına ulaştıracaktır. Araştırmacıyı yeminin cevabına ulaştıracak olan karinelerden ilki "aklî" olanıdır. Diğer bir

---

89 İbn Kayyim, *et-Tibyân,* 8-10. Ferâhî', Mahlûk ile yapılan yeminde, muksemun aleyh'in hazfinin muksemun bih'in faziletinden veya onun yüceliğinden değil cümlenin gelişinden kaynaklandığını söylemiştir. Ona göre muksemun bih'in muksemun aleyh'e göre tazimi batıldır. Ancak kendi içinde Allah'ın ona değer vermesi ayrı bir husustur. Üstelik yemin bütünlüğü içerisinde tazim anlayışını meseleyi anlamada bir perde olarak görmektedir. Hatta İbn Kayim'in muksemun bih olan şeyleri Allah'ın sıfatıyla ilişkilendirmesini de reddetmektedir. bk. Ferâhî, *İm'ân,* 39-40.

karine "hal"; bir üçüncüsü de "sözün gelişi (siyak-sibak)tır. "Muksemun bih'"in belirtilip "muksemun aleyh'"in" mahzûf olduğu yerde muksemun bih'e fazlaca dikkat çekiliyor demektir. Fecr sûresinde "muksemun bih"ler sıralandıktan sonra "Bu yeminler aklı selîm için manidar değil midir"[90] diye ayrıca üzerinde durulmaya, düşünmeye layık olduğu hatırlatılmıştır. Belki bu hususta iyice düşünsünler diye hemen bu yemin edilen hususların peşinden cevabı gelmemiştir. Cevabın hazf olmasının diğer bir nedeni yeminle arasına uzun cümlelerin girmiş olması olabilir. Cevabın hazfedilmesi "lev"in cevabının hazf olunması gibidir. Muksemun bih'le cevabın aynı şeyler olduğu için cevabın hazf olunduğuna örnek olarak Sâd ve Kāf sûrelerinin ilk âyetlerini verebiliriz. Bunlar için bir sonraki âyetin muksemun aleyh olduğu söylenmişse de mahzûf olduğuna dair görüş de bulunmaktadır.[91]"*ve'l-Kur'âni zi'z-zikr*" (Şanlı şerefli öğüt dolu Kur'ân'a yemin olsun ki*)*,[92]"*Vel-Kurâni'l-Mecîd*" (Şerefli Kur'ân'a Andolsun ki*)*.[93] İki örnekte de "Muksemun bih" ve "muksemun aleyh" Kur'ân'dır. Çünkü Kur'ân, sıfatıyla beraber gelmiş ve böylece böylece yemin edilme maksadını beraberinde zikretmiştir. Yeminlerde "muksemun aleyh" olanlardan birisi de Kur'ân olduğu için burada yeminle beraberKur'ân'ın şanlı şerefli olduğu haber verilmektedir. Şanlı şerefli olan bir şey kendisine tabi olanı ve kendisini rehber edineni şerefli kılar. Kur'ân'ın da hedefi budur. Kur'ân'a şanlı ve şerefli denirken aynı zamanda Hz. Peygamber'in doğruluğuna da işaret edilmiş olmaktadır. Bu yeminleri tersinden okuduğumuzda kâfirlerin bu açık hakikati görmemelerinin hayretle karşılandığını görürüz.

Bazen "muksemun bih'"in hazfolunduğu da olur. "İzâ câeke'l-Münâfikûne *Kâlû neşhedü inneke leresûlullâhi* va'llâhu ya'lemu inneke leresûlühü" (Münafıklar sana geldiklerinde "Kabul ve itiraf ederiz ki sen gerçekten Alalh'ın elçisisin" derler. Allah senin kendi elçisi olduğunu zaten biliyor)[94] âyetinde "neşhedu", "nahlifu" anlamında yemin fiili geldiği halde, "Allah veya rab" gibi "muksemun bih" gelmemiştir. "*İnneke leresûlullâh*" kısmı yeminin cevabını oluşturmaktadır. Bazen söz arasında yemin tekrar ettiği halde cevabın tekrar etmediği görülür. Bazı durumlarda cevabın hazfedilmiş olması cevabın bilinmediği anlamına gelmez. Zira "Muksemun bih'"in tazimi için de "muksemun aleyh'"in hazfedildiği vakidir. Genellikle Mekkî sûrelerde rastladığımız yemin kalıbının cevabı bilinmektedir. Bu cevaplar yukarıda sıraladığımız değişmeyen gerçeklerdir. Mahzûf veya zahir yeminde cevap tespit edilememişse yemin cümlesinin bir parçası eksik olacağından mana da tamamlanmamış demektir. O halde

---

90 el-Fecr, 89/5.

91 İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 20.

92 Sâd 38/1.

93 Kāf 50/1.

94 el-Münâfikûn 63/1.

yukarıda belirtilen yemin cümlesi parçalarının birleştirilmesi bu üslûbun manaya katkısı açısından zorunludur.

2. Kasem İçeren Âyetler

Yukarıda da münasebet düştükçe ifade edildiği gibi, Kur'ân'da ve özellikle Mekkî sûrelerde çok sayıda açık kasem örnekleri bulunmaktadır. İlahî yemin kategorisinde Allah Teâlâ kendi zatına yemin ettiği gibi mahlûkatına da yemin etmiştir. Bu yöndeki kasemle ilgili âyetleri açıklarken bu konuda serdedilen görüş ve açıklamaları tahlil edip sonucunda bir senteze ulaşma ve ilmî bir perspektif yakalamayı hedeflemekteyiz. Bu konuda âyetlerdeki yemin örnekleri incelenirken ilgili âyetlerin sûre muhteviyatı ile olan alakasına da mümkün mertebe değinilecektir. Bu araştırmada âyetlerdeki yemin kalıbında muksemun bih arandığı kadar yemini neticeye ulaştıracak ve yemini tamamlayan önemli bir unsur olması bakımından muksemun aleyh de gösterilmeye çalışılacaktır. Şimdi ilk başlıkta Allah'ın zat ve sıfatlarına yaptığı kasemleri ele alalım. Kasem içeren âyetler ele alınırken alt başlıklar muksemun bih'e göre belirlenmiştir.

2.1. Allah'ın Zat ve Sıfatıyla İlgili Kasemler

2.1.1. Rab

Kur'ân'da Allah kendi zatına kasem etmiştir. Bu formdaki kasemlerde daha çok "muksemun bih" "rab, Allah ve (yapıp etmelerine dair) fiilleriyle" gelmiştir. Rab ismi aynı zamanda Allah'ın fiillerini yansıtan bir lafızdır. Kur'ân'ın genel kullanımında "rab" şefkat, özenle eğitme anlamını taşımaktadır.[95] Bu lafzın kullanımına "ilahî inayet", "riayet", "nimet", "uyarı" ve "ikaz" gibi anlamları da yüklememiz mümkündür. "Erken dönem Mekkî sûrelerde rab isminin ön planda olması esas itibariyle tevhid-i rububiyeti vurgulamak içindir."[96]

Rab lafzıyla ilgili kasem formatı genelde, "*feverabbike*" (senin rabbine yemin olsun)[97] şeklindedir. Kasemin izafet şeklinde sunulması ve aynı zamanda "rab" lafzının kullanılması, öncelikle Hz. Peygamber için bir destek ve taltifin varlığını göstermektedir. "Rab" ismiyle gelen kasem âyetlerinin ekserisi Mekke dönemi sûreleri içinde bulunmaktadır. Bu dönem âyetlerinin iniş zamanı Mekke'de işkencenin son haddine vardığı bir zamana tekabül eder. Habeşistan'a hicretin de bu dönemde yapıldığını dikkate aldığımızda Müslümanlar açısından bu zamandaki sıkıntıların boyutunu tahmin etmek zor değildir. Âyetlerde geçen "rab" lafzı terbiye eden anlamında Allah'ın ismidir. Allah, insanı yaratıp onu terbiye etmiş, başıboş bırakmamış ve yine kendi

---

95 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât,* 184.

96 bk. Hadiye Ünsal, *Erken Dönem Mekkî sûrelerin Muhteva Tahlili* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 234.

97 el-Hicr 15/92; Meryem 19/68.

içlerinden birini onlara peygamber olarak göndermiştir. Allah bu uyarılardan sonra insanların kendi akıbetlerini yine kendilerinin belirlemesini istemiştir.

Yukarıda işaret edilen, Meryem sûresi 68. âyetindeki yeminin cevabı kasemin aynı âyetteki, *"Biz o kâfirleri şeytanlarla birlikte mahşerde bir araya toplayacak, sonra da hepsini diz üstü çökmüş vaziyette cehennemin yanı başına getireceğiz"* cümlesidir. Kâfirlerin dirilmeyi inkâr etmeleri sebebiyle Allah Teâlâ, inkârcıların mutlaka diriltileceklerini ve cehennemle cezalandırılacaklarını yeminle te'kîd etmiştir. Yeminin cevabında kâfirlerin ahirette birlikte diriltilecekleri kimselerin dünyada da arkadaşları olan şeytanlar olduğu haber verilmektedir. Bir kimsenin dünya ve ahiret arkadaşı şeytan olursa o kimsenin akıbetinde cezaya çarpılmanın mukadder olacağında şüphe yoktur. Yeminle başlayan âyetin siyak-sibakına bakarsak muhatabların öldükten sonra dirilip hesap vermeyi inkâr edenler olduğu görülecektir. Bu yüzden yeminin hedefinde, inanmayanların ahiret hayatında uğrayacakları akıbetin haber verilmesi söz konusudur. Hâlbuki Allah, "rab" isminin tecellisiyle insanları dünyada bu akıbetten uyarmak ve terbiye etmek için elçiler göndermişti.

"Rabbine kasem olsun" şeklinde ve izafet üslûbuyla "muksemun bih'in" "rab" olarak geldiği bir diğer bağlam Hicr, 15/92-93 âyetleridir. Allah "rab" sıfatını öne çıkarmakla muhatabı terbiye ettiğini, Hz. Peygamber ve gönderdiği hitap vasıtasıyla onlara bilmediklerini öğrettiğini, sonra da onlara sorumluluk yüklediğini haber vermektedir. Nitekim Kur'ân'da, *"Biz peygamber göndermediğimiz hiçbir halkı cezalandırmayız"*[98] hükmü yer almıştır. O halde toplumlara önce peygamber gönderilmiş, o da gerekli uyarıları yapmış, bunun neticesinde toplumlar ya elçiye itaat ederek kazanmış ya da isyan ederek kaybetmişlerdir. Böylece adeta kendi akıbetlerini kendileri hazırladıklarına dikkat çekilmiştir. Hicr sûresindeki yemin öncesi âyet de hesaba katarak yeminle beraber aynı âyette gelen bir hüküm belirtilir. "Bu çirkin yakıştırmalardan dolayı onların hepsine hesap soracağız"[99] denir. Yeminden sonra meseleyi vuzuha kavuşturan ve bir hüküm ifade eden bu son kısım "muksemun aleyh'dir". Müşrikler bu âyetlerin öncesinde anlatıldığı üzere Kur'ân hakkında, "şiir, sihir, öncekilerin masalları" diyerek ona iman etmemekte direnmeleri sebebiyle kendilerine yaptıklarının hesabının sorulacağıyla tehdit edilmişlerdir. Adı geçen Hicr sûresindeki yeminin cevabında, ahiret hayatının varlığına vurgu yapılmaktadır. Kur'ân'ın bir kısmına inanıp bir kısmına inanmayan kimseler için de aynı va'îd geçerlidir. Nitekim insan, kalbî, bedenî, kavlî bütün amellerden sorguya çekilecektir. Kur'ân'ın bütününe iman ettiğini söyleyen bir kimsenin ameli konularda heva ve hevesine göre davranması onu bu müthiş inzara dâhil etmiştir.[100] Yemin edilenle, cevap arasındaki bağlantı barizdir. Nitekim Allah'ın

---

[98] el-İsrâ 17/15.

[99] el-Hicr 15/92-93.

[100] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/3078.

gönderdiği kitabına iman etmeleri beklenirken olumsuz sözler sarf etmeleri, Allah'ı ve Resulünü inkâr anlamına geldiğinden hesaplarının çetin olacağı açıklanmıştır.

Bir diğer âyette "rab" ismi (Sema ve arzın rabbine kasem olsun.) şeklinde izafet halinde gelmiştir. "*Feverabbi's-semâi ve'l-arz*"[101] Yeminin cevabı aynı âyette "Size bu Kur'ân'da bildirilen (kıyâmet azap gibi) hususlar, ağzınızdan çıkan sözden, kendi adınızdan emin olduğunuz kadar gerçektir." şeklindedir. Bu âyette adeta te'kîd üstüne te'kîd vardır. Allah, yeminle beraber, kendisini "yerin göğün rabbi" diye vasıflandırmaksuretiyle başka rab olmadığını, kâinatın yegâne sahibinin kendisi olduğunu bildirmiş, sonra da hiç kimsenin inkâr edemeyeceği bir benzetme yapmıştır. İnsan, ağızdan çıkan sözden şüphe duymayacağına göre Kur'ân'ın getirdiklerinden de aynı şekilde emin olmalıdır. İnsanı yaratan ve ona konuşma kabiliyeti veren de Kur'ân'ı gönderen de Allah'tır. Muksemun aleyh'de kıyâmetin gerçekliği, ahiret hayatının mutlaklığı söz konusu edilmiştir.

"Muksemun bih"i "rab" olan diğer bir âyet Me'âric 70/40. âyettir. Bu âyette "güneşin doğuş ve batış yerlerinin rabbine" kasemde bulunulmuştur. "*Felâ üksimu birabbi'l-meşârik ve'l-meğârib*" şeklindeki yemin örneğinde yukarıda açıklaması geçtiği üzere kasem fiilinden önce "lâ"nın geldiğini görüyoruz. Bu yemin şekli de yukarıda örneklerine şahit olduğumuz gibi izafet terkibi içerisinde verilmiştir. Muksemun bih'in arkasından, "Biz o kâfirleri yok edip onların yerine iman ve itaat ehli insanlar getirmeye pekâlâ kadiriz. Çünkü bizim gücümüzün yetmediği hiçbir şey yoktur."[102] Bu âyette "İnanmayanların yerine daha iyilerinin getirilmesine Allah'ın kâdir olması" hususu muksemun aleyh'tir. Bu haberi teyîd etmek için âyette de işaret edildiği üzere güneşi yaratıp ona hareket yolları tayin eden[103] Allah'a yemin edilmiştir. Dolayısyla Allah'ın başka insanları yaratmaya da elbette gücü yeter.[104] Kasemde "doğuların ve batıların rabbi" ifadesinden "her şeyin rabbi" anlamında lügavî bir mecazdan bahsedebiliriz. Yeminden sonraki bölüm Allah'ın gücünün adeta göstergesi olan güneşin hareket yollarının yaratılmış olması, yaşayan insanların yerlerine başkalarını getirebileceğinin bir kanıtı durumundadır. Kevnî âyetler olarak nitelenen kâinat sistemini oluşturan parçalar Allah'ın varlığına delil olduğu kadar O'nun mutlak gücüne ve hâkimiyetine de burhan durumundadır. Görüldüğü üzere, yemin ve cevabı tam bir uyum içerisinde insan olmanın gereğini, Allah ve elçisine itaatin zorunluluğunu açıklamaktadır. Bu sayede yemin edilenle yeminin asıl hedefi olan cevabın ilgisi ortaya çıkmıştır. Hepsinde ortak cevap ahiret hayatının mutlaka gerçekleşeceği hususudur.

"*Felâ ve rabbike*" ifadesinin geçtiği bir diğer âyet Nisâ sûresindedir. "Rabbine andolsun" şeklindeki kasem ifadesinden sonra cevabı şöyle gelmektedir: "Onlar kendi

---

[101] ez-Zâriyât 51/23.

[102] el-Me'âric 70/40-41.

[103] Yâsîn 36/38.

[104] el-İnsân 76/28.

aralarında baş gösteren meselelerin çözüme kavuşturulmasında senin hakemliğine başvurmadıkça, dolayısıyla senin verdiğin hükme içlerinde hiçbir rahatsızlık duymaksızın tam bir teslimiyetle uymadıkça gerçekten iman etmiş olmazlar."[105]meâlindeki âyet, Medine döneminin ortamını yansıtmaktadır. Mekke döneminde Hz. Peygamber'in etrafındaki inananlar, müşriklerin eziyetleri karşısında her bakımdan yekvücut olmuşlar, ona asla saygısızlıkta bulunmadıkları gibi, Hz. Peygamber'i üzecek en ufak bir davranıştan da uzak durmaya gayret etmişlerdir. Ancak Medine dönemindeki şartlar bu yeknesaklığı bozmuş, Müslüman görüntüsü altında imanında samimi olmayan kimseler baş göstermiştir. Yukarıda kasemin cevabı olarak gösterilen âyette beyan edildiği gibi, inandık deyip de Hz. Peygamber'e itaatte tam bir bağlılık göstermeyip ona saygısızlık yapanların gerçek anlamda iman etmemiş oldukları bir vakıadır. Bu tip insanlar, Kur'ân ifadesiyle münafık kabul edilmişlerdir. Bu âyetten önceki âyetler, münafıkların durumunu açıklamış, onların hakem olarak tağuta[106] başvurdukları, Allah'ın âyetlerine kulak vermede çekingen davrandıkları, kendi yaptıkları yüzünden başlarına bir felaket geldiğinde Allah'a yemin ederek sadece iyilik istediklerini söylemekteydiler.[107] Kasemle haber verilen husus, bu gibi kimselerin samimiyetsizliğini ortaya koyduğu gibi, müminleri bu konuda bilgilendirip Hz. Peygamber'e karşı münafıkların tavırları gibi bir durum içinde olmamaları noktasında uyarmakta ve onları eğitmektedir. Bu haber, Hz. Peygamber'in Allah katındaki değerini ortaya koymakta, müminlerin ona itimat/bağlılıklarının sarsılmaz olmasını istemektedir. "*Biz her peygamberi-Allah'ın emri uyarınca-kendisine tabi olunsun diye gönderdik*"[108] âyeti de Hz. Peygamber'in gönderiliş amacının kendisine itaat olduğunu açıkça belirtmektedir. Yemin ve cevapla âyetlerin ilgisini araştırdığımızda, Hz. Peygamber'e itaatin ve ona olan güvenin mutlaklığı, yeminden anlaşılmaktadır. Allah, kendisini sevmenin ispatını elçisine tabi olmaya bağlamıştır.[109] Yukarıdaki âyet hakkında farklı nüzul sebepleri gösterilmiş olup onlardan birisi de Zübeyr b. Avvam ile ensardan birisinin Harre bahçesinin sulanmasında ihtilaf etmesi üzerine sulama konusunda ensardan olan zatın Hz. Peygamber'e "halanın oğlu Zübeyr'in tarafını tutuyorsun" şeklindeki rivayettir.[110] İbn Âşûr (öl. 1973), bu âyette bahsedilenlerin münafık olduğunu, söz konusu kimselerin anlaşmazlığa düştükleri bir konuda Hz. Peygamber'in değil de kendi tâğûtlarının hakemliğini istemiş olmaları, buna rağmen onların kendilerini iman edenler arasında sandıklarını belirtir. Yeminin başında "lâ"nın bulunması hakkında ise İbn Âşur, Arapların "muksemun aleyh" menfî olduğunda kasemden önce "lâ" getirdiklerini, Kur'ân'ın da bu

105 en-Nisâ 4/65.

106 Tağut lafzı, "Her azgın Allah'tan başka tapınılan şey anlamına gelir. Râğıb, *el-Müfredât*, 35.

107 en-Nisâ 4/60-62.

108 en-Nisâ 4/64.

109 Âl-i İmrân 3/31.

110 Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, 167-168.

üslûbu koruduğunu kaydeder.[111] Çünkü muksemun aleyh'in münafıkların durumundan bahsetmiş olması, onların İslâm'a ve Hz. Peygamber'e karşı nasıl olumsuz bir tutum ve tavır içerisinde olduklarını göstermiştir. İlgili âyetteki yemin te'kîdi, Hz. Peygamber'e iman ve ona uymakla alakalıdır.

Rab lafzının kullanılarak yemin edildiği âyetlerin genel özelliği muksemun bih'in "rab", muksemun aleyh'in ahiret hayatı ile ilgili uyarının gelmiş olmasıdır. İslam'ın temel konuları arasında yer alan ahiretteki dirilişe iman konusu, müşriklerdeki ölümden sonra tekrar dirilmenin olmadığına, ölen kimselerin yok olup gideceklerine dair yanlış inancın bertaraf edilip, onun yerine ölümden sonra gerçek bir hayatın varlığı inancını ikame etmektir. Müşriklerin ahiret hayatını şiddetle inkâr etmeleri sebebiyle Kur'ân, yeminle oradaki hayatın varlığından bahsetmiş ve iyi kimseleri ahiret hayatında razı olacakları bir yaşantının beklediğini, iman etmeyen kimseleri de kötü bir akıbetin karşılayacağını haber vermiştir.

2.1.2. Allah

Bazı âyetlerde Allah ismi kullanılarak yeminler yapılmıştır. Örneğin Nahl sûresi 56. âyet şöyledir: "*Ve yeca'lûne limâ lâ ya'lemûne nasîben mimmâ rezaknâhum tallâhi le tüselünne ammâ küntüm tefterûn*" (O müşrikler kendilerine verdiğimiz nimet ve rızıklardan bir kısmını, gerçekte ne işe yaradıklarını bilmedikleri putlara pay olarak ayırırlar. Andolsun, kendi kendinize uydurup Allah'a isnat ettiğiniz bu inanç ve âdetlerinizin hesabı sizden mutlaka sorulacak.*)* İlgiliâyette esas olarak nimetlerin hesabının sorulacağı ahiret hayatına vurgu yapılmaktadır. Burada yemin harfi "tâ" olarak gelmiştir. Bu harf "vav" harfinden bedeldir. "Tâ" lafza-i Celâlin başına gelir ve taaccüp ifade eder.[112] İlgili âyette müşriklerin putlara ilahlık vasfı vererek onları hak sahibi yapmaksuretiyle pay ayırmaları Allah tarafından kınanmış ve bunun karşılığının cehennem olacağı duyurulmuştur. Kasemin cevabı ise aynı âyetin sonundaki "kendi kendinize uydurup Allah'a isnat ettiğiniz bu inanç ve âdetlerinizin hesabı mutlaka sorulacak" kısmıdır. Buradaki yemin ve cevap uyumu, ahiret hayatının varlığı ve orada dünya hayatının hesabının sorulacak olmasıdır. Yine en-Nahl 16/63. âyette "*Tallâhi lekad erselnâ ilâ ümemin min kablike*" (Ey Peygamber! Andolsun ki biz senden önce de birçok halka peygamber gönderdik. Şeytan, o halklara inatçı ve inkârcı tutumlarını cazip gösterdi. Şeytan, geçmişte o kâfirlerin dostu olduğu gibi bugün de bu müşriklerin can ciğer dostudur. O kâfileri/müşrikleri çok elemli bir azap beklemektedir) buyrulmaktadır. Kasemin

---

111 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/110. Ayrıca bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân an Te'vîli'Âyi'l-Kur'ân,* nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 7/200-201.

112 Tallâhi şeklinde varid olan âyetler için bk. Yusuf 12/73, 85, 91; el-Enbiyâ 21/57; eş-Şuarâ 26/97; es-Sâffât 37/56; Fussilet 41/53. Yusuf sûresindeki ilgili yeminler, Hz. Yusuf'un kardeşlerinin yeminleridir.

cevabı, "Hz. Peygamber'den önce de birçok kavme peygamberin gönderilmiş olmasıdır." İlgili âyette, yeminle vurgulanan hususlardan biri, Hz. Peygamber'e inanmayıp da şeytanların dostu olanların cehennem ile cezalandırılacak olmasıdır. Haliyle bu ifadelerin bütününde onların inanmak istemediği ahiret hayatının varlığı ve oradaki hesap dile getirilmektedir. Yeminin te'kîd ve hedef noktası cevaptaki ahiret hayatının varlığıdır.

Allah Teâlâ, eş-Şems 91/5-8. âyette "*Ve's-semâi ve mâ benâhâ, ve'l-ardı ve mâ tahâhâ, ve nefsin ve mâ sevvâhâ feelhemehâ fucûrahâ ve tekvâhâ*" (Gökyüzüne ve onu bir tavan gibi bina edene, yeryüzüne ve onu bir yaygı gibi serip döşeyene, insan nefsine ve ona kabiliyetler verene, yine ona hem kötülüğü hem kötülükten sakınmayı ilham edene Andolsun ki*)*kendi fiiline yemin etmiştir. Âyetlerdeki yemin şekli O'nun yaratması üzerinden zatına işaret etmektedir. Yeminle te'kîd edilen anlatımda, salih ve muttakilerin kurtuluşa, hayatını çirkin işlerle heba eden kimselerin de ziyana uğramış oldukları vurgulanmış, bu anlamda kendilerini helake sürükleyip Allah'ın azabına duçar olan Semûd kavmine de ibret için kısa bir atıfta bulunulmuştur.[113] Peygamberler itaat edilmek için gönderilmiş olduklarına göre burada itaat etmeyen, üstelik elçiye ve inananlara zulme başlayan Semûd kavminin akıbetinin bir benzerinin Hz. Peygamber'i yalanlayan Mekke halkının da başına gelebileceği iması yapılmıştır.

2.1.3. Allah'ın Fiilleri

Güneşe ve aya düzen veren Allah, bu kâinat içerisinde uyumla yaşayacak olan insana da çeki düzen vermiş ve diğer yaratılmışların kurulmuş saat gibi hareket etmelerine karşın insana kendi hayatını belirleme hürriyetini bahşetmiştir. Bu nedenle, yeminlerle pekiştirilip dikkat çekilen hedef varlıklardan biri de insandır. Nitekim insana hem iyi hem kötü yeteneklerin verildiği açıklanmış ve dünyada kabiliyetlerini iyi yönde kullananların ahirette kurtulanlardan olacağı haber verilmiştir.[114] "Biz ona yolu gösterdik. Ya şükredici ya da nankör olur"[115]ifadesi gereğince Allah, sadece insan fıtratına hidayet ve dalâleti ayırt etme kabiliyeti koymamış, onu iyiliğe sevk etme hususunda yardımcı olmak için ilk insandan itibaren rehberler göndereceğini va'd etmiş[116] ve bu doğrultuda pekçok peygamber göndermiştir. "*Ve mâ halaka'z-zekera ve'l-ünsâ* (Erkek ve dişiyi yaratana kasem olsun)"[117] derken de yaratma fiiline veya bizzat zatına kasem ettiği var sayılır. Erkek ve dişiden kasıt da bütün mahlûkat olarak düşünülebilir. Zira kâinat zıtlarla kaimdir. Allah'ın fiilî sıfatlarından birisi de yaratmaktır. Yukarıdaki

---

113 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 383.

114 M. Kamil Yaşaroğlu, "Şems Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/510.

115 el-İnsân 76/3.

116 el-Bakara 2/38.

117 el-Leyl 92/3.

yeminlerde kullanılan "mâ" edatının mastar olduğuna dair görüşe göre, "Semaya ve bina edilişine kasem olsun." (Şems, 91/5), "Erkek ve dişinin yaratılışına kasem olsun." (Leyl, 92/3) veya "mâ"nın "men" yerine yani ism-i mevsûl olarak kullanılmış olduğuna dair görüşe göre ise "Semaya ve onu bina edene kasem olsun" (Şems, 91/5), "Erkek ve dişiyi yaratana kasem olsun" (Leyl, 92/3) şeklinde anlam verilmiştir. Aslında mana gerek mastar ve gerekse ism-i mevsûl anlamını taşısın, sonuç yine Allah'a ve O'nun fiillerine râcîdir. Zira Allah'ın fiiliyle yaptığı yeminin zatına ait olduğu bir gerçektir.[118] Kaldı ki birçok âyette "mâ"nın "men" yerine kullanıldığı da varittir.[119] Fücur ve takvanın ilham edilmesi, Allah'ın kötülüğün zararlarını bildirmesi ve ondan kaçınma yollarını öğretmesidir. İnsan bundan sonra ya şükreder veya isyan içerisinde olur. Takvanın verilmesi, insanın kendisini iman ile Allah'ın himayesine bırakıp kötülüklerden korunma kabiliyetidir. Takvalı olanlar Allah'ın nimetiyle, fâcirler ise Allah'ın azabıyla karşılaşacaktır.[120]. Şems sûresinde "nefsini (iman ve salih amelle) arındıran kimse kurtuluşa erer. Nefsini kirletip günahlara boğan ise hüsrana uğrar"[121]meâlindeki âyet baştaki yeminlerin cevabı olarak gösterilmiştir.[122] İlgili âyetteki *"kad efleha* (*muhakkak kurtulmuştur)*" cümlesinde, "kad" edatının başında "lâm"ın bulunmaması, "muksemun bih"le "muksemun aleyh" arasındaki sözün uzaması sebebiyledir. "*Kad efleha*" lafızlarıyla başlayan âyet bir önceki âyetin devamı olarak görülmüştür.[123] Zemahşerî, burada yeminin cevabını genel görüşün aksine peygamberlere karşı gelenlerin akibetini ifade eden mahzûf "*liyüdemdimenne*" (Şüphesiz altüst olacaklar) lafzının olduğunu savunmuştur.[124]

2.2. Allah'ın Zatı Dışındaki Nesnelere Kasem

Kur'ân'ın birçok âyetinde Allah'ın zatı dışındaki varlıklara yemin edilmektedir. Çalışmamızın bu kısmında Allah'ın mahlûkata yeminini geniş bir şekilde ele alacağız.

2.2.1. Kalem ve Yazdıkları

Kalem sûresi ilk inen sûreler arasındadır. Bu sûrenin vahyedildiği dönemde Hz. Peygamber ve Müslümanlar maddî ve manevî anlamda müşriklerin eziyetlerine maruz kalmıştı. Sûre, o zaman için herkesin bildiği ve ancak kullanılmasının yaygın olmadığı kalem ve yazdıklarına yeminle başlamıştır.

---

118 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/438; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/382; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* 4/665.

119 en-Nisâ 4/3, 22; el-Kâfirûn 109/3, 5.

120 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l Beyân*, 10/212.

121 eş-Şems 91/9-10.

122 Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/331; Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, nşr. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşlî (Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 1996), 5/315; Yaşaroğlu, "Şems Sûresi", 38/510.

123 Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 5/331

124 Yaşaroğlu, Şems sûresi" *38*/510.

“*Ve’l-kalemi ve mâ yesturûn*” (Kaleme ve kalemin yazdıklarına andolsun ki).[125] Burada yemin edilenler; kalem ve kalemin yazdıklarıdır. Diğer bir ifadeyle Muksemun bih, kalem ve sahifelerde yazılanlardır. Kalemle neyin kastedildiğine dair pek çok görüş bulunmaktadır. Kıyâmet gününe kadar olacak şeyleri levh-i mahfuza yazan kalem, “Kirâmen Kâtibîn” meleklerinin yazdığı kalem, meleklerin kendileri, tüm kalem cinsleri ve akıl, kaleme takdir edilen manalar arasındadır.[126] İbn Abbas’tan gelen rivayete göre Allah her şeyden önce kalemi yaratmış ve kıyamete kadar olacakları yazdırmıştır.[127] Alak sûresinde ifade edildiği üzere, cömert rabbimizin insana kalemle yazma kabiliyetini vermesi ve kalemi bir öğrenme vasıtası olarak göstermesi,[128] Allah’ın insana gizli, aşikâr, küllî ve cüzî bilmediği konuları kalemle öğretmesi O’nun kerem sıfatının tecellisidir.[129] Kur’ân’daki bu gibi yeminlere dair ilk dönem müfessirlerdeki eğilim, bu yeminlerin kendisiyle yemin edilen şeylerin faziletine delalet ettiği yönündedir. Bu sebeple muksemun bihlerin fazilet ve faydasını uzun uzadıya açıklamaya koyulmuşlardır. Mesela bu sûredeki yemin edilen kalem hakkında Zemahşerî (öl. 538/1143), kalemin sayısız faydalarından söz etmiş, onu yüceltmek için Allah’ın kaleme yemin ettiğini ve ayrıca kalemden maksadın yazanlar ve yazdıkları satırlar olduğunu belirtmiştir.[130] Zemahşerî’nin bu görüşüne göre kasemdeki birinci hedef sanki kalemin faziletini ortaya koymak ve onu yüceltmektir. Hâlbuki tüm bu bilgi vasıtalarının da hedefinde insan varlığının olduğu unutulmamalıdır. Gerek bu sûredeki gerek Alak, 96/4. âyetteki kalemin, insanların kullandığı kalem olduğu anlaşılmaktadır. Zira Kur’ân genellikle örneklemlerinde bilinmeyenden ziyade insanlar tarafından bilineni kullanmaktadır. Kalemin yazdıkları satırlar yine kalemle irtibatlı faaliyetlerdir. Kalem ve satırlardan bahseden âyetler, insan hayatında yazma, okuma ve ilmin ne kadar değerli olduğunu gösteren bir delil olarak sunulmuştur.[131] Bu durum, Hz. Âdem’e isimlerin öğretildiği haberini hatırlatmaktadır.[132]Tûr 52/2. âyetteki “*Kitabi’n-Mestûr*” (Satır satır yazılan kitap), Âdemoğlunun amellerinin tespit edildiği yer ve amel defteri olarak anlaşılmıştır. Ayrıca Kur’ân, Tevrat, Zebur ve İncil olduğuna dair yorumlar da bulunmaktadır. Tûr 52/3. âyetteki “*fî rakkın menşur*” ifadesi ince deri üzerine yazılmış kitapşeklinde anlaşıldığı gibi kıyâmette insanın sağından ve solundan verilen amel defteri olduğu da ifade edilmiştir. Kalem bilgiyi hatırlatmaktadır. İslâm’ın ilim terazisindeki

---

125 el-Kalem 68/1.

126 Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb,* 30/78.

127 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 23/141; Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb,* 30/78-80.

128 el-Alak 96/3-4.

129 Âlûsî, *Meâni’l-Kur’ân*, 30/180.

130 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/179.

131 Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, 1/3543; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr* (Beyrut: Dâru’l-Kur’âni’l-Kerîm, 1980), 3/424; M. Kamil Yaşaroğlu, “Kalem sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/247.

132 el-Bakara 2/31.

ölçü imanla hemhal olmuş bir bilgidir. Zira Kur'ân'da bilgi ve bilmek tabirleri imanla eşdeğer olarak kullanılmaktadır. Yeminin hedefinde müşriklerin Hz. Peygamber'e eziyet vermek için yaptıkları iftiranın tersyüz edilmesisöz konusudur. Buradaki kasem, Hz. Peygamber'in yüce makamına işaret etmekte, müşriklerin Hz. Peygamber'e "mecnun" yakıştırmalarını da şiddetle reddetmektedir. Allah bu yeminiyle, Hz. Muhammed'in mecnun olmadığını, ancak onun Allah'ın nimetiyle ve O'nun terbiyesiyle çok yüce bir ahlâka sahip olduğunu açıklamıştır. Nitekim Hz. Peygamber, kavminin içerisinde yaşamış, akıllı ve en güvenilir kişi olarak tanınmıştı. Hz. Peygamber'e "bu söylediklerin de nereden çıktı" şeklindeki karşı çıkışlarının ardında onun şirkin yerine tevhidi ikame etmek istemesi ve sosyal anlamda adaleti getirmiş olması yatmaktadır.

"(Ey Peygamber) sen cinlerden ilham alan, dengesiz biri değilsin. Bilakis rabbinin peygamberlik lütfettiği birisin. Peygamberlik ve tebliğ vazifene karşılık bitmez tükenmez bir mükâfatı elbette hak etmektesin. Hiç şüphe yok ki sen üstün bir karakter, yüce bir ahlâk sahibisin"[133] âyetleri matuflarıyla beraber buradaki yeminin cevabı durumundadır.[134] Kasem, müşriklerin Hz. Peygamber'in şahsına düşmanlıktan dolayı dile getirdikleri "sen mecnunsun" şeklindeki itham ve iftiralarını bertaraf etmiş, ayrıca Hz. Peygamber'i üstün ve örnek ahlâkı sebebiyle övmüştür.[135]Kur'ân, münasebet düştükçe Hz. Peygamber'i örnek vasıflarıyla ve alınması gereken güzel hasletleriyle methetmiş ve müminlerin ondaki "Üsve-i Hasene"yi rehber edinmelerini istemiştir.[136]

Hz. Peygamber'in ilâhî övgüye mazhar olan güzel ahlâkı, risalet öncesini de kapsayan bütün bir hayat övgüsüdür. Nitekim Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in risalet öncesi hayatını onun nübüvvetine delil göstermiştir.[137] Hz. Peygamber aklıyla da övülmüş ve bununla akıl-nübüvvet ilişkisine işaret edilmiştir. Bu bölümde inkârcılar tarafından Hz. Peygamber'e yöneltilen iftiralara cevap verilmiş, onu aşağılamak ve gözden düşürmek isteyenlerin iddiasının aksine onun mecnun olmadığı, güzel bir ahlâka sahip olduğu vurgulanmış ve bu çerçevede kimin çarpılmış, akıldan yoksun kalmış olduğunu yakında herkesin göreceği belirtilmiştir.[138] Hz. Peygamber'e ilk vahyin gelmesiyle beraber Kureyş'in ileri gelen müşrikleri onu "mecnûn", "şair" ve "sâhir" olmakla itham ettiler. Allah, yeminle onun mecnun olmadığını, ancak kendisine peygamberlik gibi bir büyük nimet verdiğini beyan etmiştir.[139] İlgili sûrenin diğer âyetlerinde Hz. Peygamber'i kötüleyenlerin vasıfları zikredilmiş ve bunların dengesiz diye nitelenebilecek insanların vasıfları olduğuna dikkat çekilmiştir. Hz. Peygamber'e "mecnûn"

---

133 el-Kalem 68/2-4.

134 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/5267.

135 Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 1/365.

136 el-Ahzâb 33/21.

137 Yûnus 10/16.

138 Yaşaroğlu, "Kalem sûresi", 24/247.

139 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 30/79-80.

demeleri o dönemdeki bir anlayışın tezahürüdür. Zira onlar nazarında mecnun dedikleri kimseler, görünmez olmakla birlikte ancak insana bir şekilde tesir eden ve onun normal düşünme kabiliyetini yok eden varlıklarla, yani cinlerle ilişki içerisinde olan kimselerdir. Bu inançlarında muhtemelen meleklerden ayrı düşündükleri cinlere bir şekilde güç de atfetmektedirler. Nitekim müşriklerin nazarında cinlerle irtibat halindeki kimseler gaipten haber verirler, secili sözler söylerler, kendilerinin yerini sağlamlaştırmak için sürekli yemin ederlerdi. İnsanlar nezdinde onlar bu gücü cinlerinden almakta idiler. Cahiliye açısından “tecnîn”, tabiatüstü bir varlığın (cin) vecd halindeki bir kişiye geçici olarak sahip olması ve onun ağzından çoğunlukla seci’ biçimde normal insanın söyleyemeyeceği heyecanlı, esrarlı sözler söylemesidir. Bu sözler büyüsel güçlere sahiptir. Bu anlayışlarından dolayı, olağanüstü gördükleri Kur’ân’ı zihinlerinde bir yere oturtamayınca Hz. Peygamber’i mecnun olmakla itham ettiler. *“O kâfirler/müşrikler (alaycı bir üslupla), ‘Ey kendisine vahiy gönderilen adam!’ dediler, ‘Sen kesinlikle cinlerden ilham alan birisin”*[140]Bu ithamın hedefinde, vahyi inkâr etmek, Hz. Peygamber’in hareketlerinin tutarsız olduğunu öne sürmek, onu şair ve kâhinlerle eş değer görmekle Kur’ân ifadelerini beşerî sözler seviyesine indirmek gibi düşünceler bulunmaktadır. Onlara göre haberci konumundaki Hz. Peygamber mecnun, vahiy/haber ise eskilerin masallarıdır**.**

Müşriklerin Hz. Peygamber hakkındaki “sen mecnunsun ve sen peygamber değilsin” şeklindeki ithamlarını ret sadedinde Allah, bu yazılan, çizilen, okunan, ezberlenen ve tüm elde edilen bilgilere yemin olsun ki sen mecnun değil, bilakis “bitmez tükenmez bir mükâfatı hak eden, üstün bir karakter, yüce bir ahlâk sahibisin” şeklinde övgü getirmiştir. Bu övgü onun peygamberliğinin en büyük kanıtı, ondaki akıl-ahlâk bütünlüğü ve yüceliğinin göstergesidir.[141] “*Hulukun azîm*” ifadesi, Hz. Âişe rivayetine göre “Kur’ân üzeresin”, İbn Abbas rivayetine göre ise “sen büyük bir din yani İslam üzeresin” anlamındadır. Bu ifade, “Sen Allah’ın terbiye ettiği büyük bir edep üzeresin” şeklinde de anlaşılmıştır.[142] Yine Hz. Aişe’nin “Onun ahlâkı Kur’ân’dı”[143] ifadesi zikredilen rivayetlerin bileşkesi niteliğindedir. Yine ilgili âyetin nüzul sebebi olarak Hz. Âişe’den bir rivayet nakledilir. “Hz. Peygamber’den daha güzel huylu birisi yoktu. Sahabeden ve ehl-i beytten birisi onu çağırdığında o, “buyurun” derdi. Bundan dolayı Allah, bu âyeti indirdi”[144] şeklindedir. Hişâm b. Âmir, Hz. Âişe’ye Hz. Peygamber’in ahlâkını sordu. O da “Siz Kur’ân okumuyor musunuz? Onun ahlâkı Kur’ân’dı” diye cevap vermiştir.[145] Bu ilk gelen âyetler, Hz. Peygamber’in güzel ahlâkından bahsetmektedir. Hz.

---

[140] el-Hicr 15/6.

[141] Tâhâ er-Râvî, “el-Kasem fi’l-Kur’ân”, 250-251.

[142] İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 317.

[143] Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 4/180; Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb,* 30/81

[144] Vâhidî, *Esbâbu Nüzûl-Kur’ân*, 463.

[145] Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli’l-Kur’ân*, 463.

Peygamber'in güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilmiş olması,[146] İslam'ın tüm emir ve yasaklarının bu esasa yönelik ve temelinde güzel ahlâk olduğunu göstermektedir. Aslında Hz. Peygamber'in yüce ahlâkı Mekkeliler tarafından çok iyi bilinmekteydi. Ona iftira atanlar, onun ahlâkını değil Kur'ân'ı reddediyordu. Buna göre sûredeki yemin, hakikati örtmeye çalışan müşriklere karşı bir kalkan görevi yüklenmiştir. Izutsu, lügat açısından vahyin bir manasının "harf" olduğunu, harfin ise Araplar nazarında esrarengiz birtakım şeyleri ifade ettiğini söyler. O bakımdan kalem, onlar için olağanüstü bir anlam ve öneme sahipti. Nûn harfinden sonra "Kalem ve onun yazdıklarına" yapılan yemin, onlara gizemli gelmiştir. Üstelik yine ilk inen âyetler arasında bulunan ve cömertliğinin bir nişanesi olarak insana kalemle yazmayı öğreten rabbinin âyetlerini tebliğ etmesinin istendiği âyetlerde de[147] vahyin gizemliliği ile harflerdeki olağanüstülüğü birleştiren kalem, sembolik bir mana ile karşımıza çıkmıştır.[148] Bir diğer anlam ise yeminle bilgi vasıtalarının zikredilmesi, Levh-i Mahfûz'da yazılmış ve korunmuş olan Kur'ân'ın, yeryüzünde de tağyir ve tahriften korunması için okunması, yazılması ve ezberlenmesi yönündeki ilahi istektir.[149]

2.2.2. Kitap

İnsanın bilgi edinme vasıtalarından birisi de hiç kuşkusuz kitaptır. Bu çerçevede Hz. Peygamber döneminde henüz kitap haline getirilmemiş, ancak kitap diye isimlendirilen vahiy parçaları yeminin birer vasıtası olmuştur. Kitaba yemin edilmesine vereceğimiz ilk örnek Zuhrûf 43/2. âyetteki "*ve'l-kitâbi'l-mübîn*" (Hak ve Hakikati ortaya koyan bu kitaba/Kur'ân'a Andolsun ki) yemindir. Bu yeminin "muksemun aleyhi"[150] hemen akabinde gelen "*innâ ce'alnâhu Kur'ânen arabiyyen lealleküm ta'kilûn*" (Biz onu anlayıp kavrayasınız diye Arapça okunup tebliğ edilen bir hitabe olarak indirdik)[151] *âyet*idir.

Bu âyette kendisiyle yemin edilen varlıkla üzerine yemin edilenin uygunluğu edebî bir güzellik oluşturmuştur. Öncelikle Kur'ân'ın açıklığı onun dil ve üslûbundan kaynaklanmaktadır. Kur'ân, ilk muhataplarının hem lisan hem de lehçeleriyle gelmiş olması Kur'ân'ın anlaşılmasını kolaylaştırmış,[152] ama onun muhteviyatı inanmayanların

---

146 Malik, "Hüsnü'l-Hulk" 1.

147 el-Alak 96/3-4.

148 Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, 200-201.

149 Meydânî, *Kavâid,* 465-466.

150 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/ 424.

151 ez-Zuhrûf 43/3.

152 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 20/545-546; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/424-425; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*,27/193-194. Râzî kasemin cevabı durumundaki âyetten Kur'ân'ın yaratılmış olduğu hükmünü çıkaranlara, Kur'ân'ın Arapça harflerle indirilmiş olması bilinen bir şeydir derken o meselenin insanların icat ettiği harf ve dil meselesiyle ilgili olmadığına işaret eder. bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 27/194.

kafalarını karıştırmıştır. Bu yüzden onlar Kur'ân'a şair veya kâhin sözü diyerek reddetmeye çalışmışlardır. Yemindeki fesâhat ve belâğat insan üslûbundan farklı bir te'kîdi içermektedir. Buradan hareketle Kur'ân'ın Allah katından indirilmiş, insanların muhtaç olduğu dinî hükümleri muhtevî bir kitap olduğunun farkına varılması gerekirken,[153] inanmayanlar türlü bahanelerle ona karşı çıkmışlardır. Nitekim Kur'ân'ın eşsizliğini ve yüceliğini anlatan Zuhruf, 43/4. âyette onun, Allah'ın sınırsız ilminden (Levh-i mahfûzdan) gelen dosdoğru bilgiler ve öğütlerle dolu bir kitap olduğu açıklanmıştır. Kur'ân'ı kabule yanaşmayanların ısrarına rağmen, Allah kendi katından gönderdiği bu kitabın hak ve doğru olduğunu kuvvetli bir şekilde vurgulamıştır. Buradaki yeminde kitap ve kitabetin faziletine ve faydalarına işaret edildiği kanaati ayrı bir husustur.[154]

Duhân 44/2. âyette "*ve'l-kitâbi'l-mübîn*" (Hak ile batılı, doğru ile yanlışı açık-seçik ortaya koyan bu kitaba/Kur'ân'a Andolsun ki*)* yemini zikredilmiştir. O hak ve batılı ayıran ve açıklayan açık seçik bir kitaptır. O kitap Hak din namına her şeyi ortaya koymuştur. Kasemin cevabı, "*İnnâ enzelnâhu fî leyletin mübâreketin innâ künnâ münzirîn*" *(*Biz onu mübarek bir gecede 'kadir gecesinde indirmeye başladık. Çünkü biz 'peygambere vahyettiğimiz mesajlarla' insanları uyarırız)[155] *âyet*idir. Burada muksemun bih ile muksemun aleyh arasındaki ilişki barizdir. Çünkü açık seçik kitabın Allah tarafından indirildiği haber verilmiştir. "*Şüphesiz biz onu mübarek bir gecede indirdik*" ifadesi Kur'ân'ı indireni belirtmektedir. Kur'ân'ın Allah katından indirilmiş olması, yine Kur'ân'a yemin edilerek haber verilmiştir. Haberi te'yîd eden şeyle haber aynı lafızdadır. Buna belâğat ilminde "tenasüp" denir. Kur'ân'ın inmeye başladığı gece tamamen rahmet ve selâmdır. Çünkü o gece *"bin aydan daha hayırlıdır. O gece Cebrâil ve melekler rablerinin izniyle her türlü iş için (kendilerine verilen her görevi yerine getirmek için) yücelerden iner dururlar. İşte o gece tan ağarıncaya kadar tam bir esenlik iklimidir.*"[156] İlgili âyette Kur'ân hem yemin ve hem de sıfatla kuvvetlendirilmiştir. Cevap durumundaki âyette Kur'ân'ın Allah tarafından belli bir gecede Hz. Muhammed'e indirildiği belirtilmiştir. Bu gece ile farklı görüşler varsa da doğru olanın Kadir gecesi olmasıdır.[157] Taberî'ye göre te'vîl ehli, bu gecede sene boyunca ölecek, doğacak, izzetli ve zelil olacak kimselerin tespit edildiği bir hüküm gecesi olduğuna dair görüş beyan etmişlerdir.[158] Duhân sûresinde kitaba ve peygambere inanmanın gereği ve önemi, inanmayanların dünya hayatında uğrayacakları sıkıntıları, müminlerin ise ebedî mutluluğa erişeceklerinden

---

153 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/425.

154 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*,207/545-546; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 17/193.

155 ed-Duhân 44/3.

156 el-Kadr 97/3-5.

157 Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* 21/6; Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî, Celâlüddîn Abdirrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn* (Kahire: Matbaatu İstikame, ts., 2/169.

158 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 21/6-7.

bahsedilmektedir.[159] Yeminle te'kîd edilen cevaba göre Kur'ân, insanlara müjde verdiği kadar onları aynı şekilde kötü akıbetten dolayı da uyarmaktadır. Zira insanlar bu kadar uyarılara rağmen yine de "şüphe içerisinde oyalanıyorlar"[160] hitabını hak etmektedirler. Hâlbuki peygamber göndermek Allah'ın insanlara rahmetinin eseridir. Görüldüğü üzere, ilgili kasemler Kur'ân'ın Allah'a nispetini, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin gerçekliğini ve kendileri için bir rahmet olduğunu pekiştiren bir anlatıma sahiptir.[161]

Kur'ân'a dair bir başka yemin örneği Kāf 50/1. âyettir. "*Ve'l-Kur'âni'l-mecîd*" (Bu yüce Kur'ân'a Andolsun ki) *âyet*inde Kur'ânlafzı açıkça söylenmiş, onun yüce ve şerefli[162] oluşuna yemin edilmiştir. Kâfirler, kendi içlerinden çıkan ve o zamana kadar hayatına şahit oldukları bir kimsenin peygamber gönderilmesine hayret etmişlerdi. Allah, bu şaşkınlıklarının yerinde olmadığını açıklamak maksadıyla Kur'ân'a yemin etmiştir. Yeminin vurgu yaptığı Kur'ân'la Hz. Peygamber'in elçiliği arasındaki tenasübe dikkat çekilmiştir. İnsanlar şeref ve şan arıyorlarsa onu Kur'ân ve onu insanlara tebliğ eden Hz. Muhammed'e tabi olmakta aramaları gerektiği yemin te'kîdiyle vurgulanan husustur.[163] sûrenin başındaki "kâf" harfiyle ilgili farklı yorumlar yapılmış ve bu harfin Allah'ın isimlerinden bir isim olduğu, onunla yemin edildiği veya yeryüzünü çevreleyen dağ olduğu gibi görüşler serdedilmiştir.[164] Kasemin cevabı hakkında da ihtilaf olmuştur. Taberî, Kāf harfi yemin ise onun cevabının "*ve'l-Kur'âni'l-mecîd*" olabileceği şeklinde veya cevabın mahzûf "*le-tübasünne*" veya ikinci âyet olabileceği hususunda görüşler zikretmiştir. Yine Taberî, ihtimal dışı olduğunu düşünse de Basralı nahiv âlimlerine göre kasemin cevabının ilgili sûrenin dördüncü âyeti olduğuna dair görüşünü de aktarmıştır. Bununla birlikte Taberî, Kur'ân Hz. Peygamber'in risaletini ispat ettiği hâlde müşriklerin içlerinden bir korkutucu ve aynı zamanda bir müjdeleyici geldi diye bilgisizce onu yalanlamalarının şaşkınlık verici olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.[165] Ferrâ (öl. 207/822) da yeminin cevabı hususunda, üçüncü âyete atfen müşriklerin yeniden dirilmeyi inkâr etmeleri sebebiyle cevabın mahzûf "*letübasünne*" (muhakkak dirileceksiniz)şeklinde olduğunu söylemiştir. Delil olarak da müşriklerin üçüncü âyetteki, "Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (dirileceğiz)? Bu uzak bir dönüştür" sözlerini göstermiştir. Ölen kimsenin toprak tarafından yok edileceği yönündeki

---

159 Emin Işık, "ed-Duhân sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/548.

160 ed-Duhân 64/9.

161 Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 4/535.

162 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 88-89.

163 Mü'minlerin şeref ve şanlarının Kur'ân'da zikredildiğine dâir ayrıca bk. Enbiya, 21/10.

164 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 21/400-401; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 28/146-147; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 9/92-93.

165 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 21/400-402; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* 4/281.

iddialarına dördüncü âyette, "Evet biz toprağın onların bedenlerini nasıl çürütüp yok ettiğini iyi biliriz" şeklinde cevap verilmiş, hiçbir şeyin Allah'ın bilgisi dışında olmadığı vurgulanmıştır. Müşrikler, Allah'ın varlığını ve tüm kâinatı yarattığını kabul ettikleri halde her şeyi yaratan ilahın öldükten sonra kendilerini yeniden dirilteceğine inanmamaktaydı. Bu yüzden hem yemin hem de cevabında ölümden sonraki dirilişe vurgu yapılmaktadır. Bir önceki sûrede izahı geçtiği üzere ikinci âyetin başında "inne" konumunda "bel" gelmiş olması, onun yemine cevap olduğunun bir delilidir.[166] Zira kasemin Kur'ân'la yapılması Hz. Peygamber ve onun getirdiğinin desteklenmesidir. Ebû Hayyân (öl. 745/1344) yeminin cevabını mahzûf kabul edip ikinci âyeti delil göstererek takdirinin, "Andolsun ki sen onlara, öldükten sonra dirilme var diye inzâr edici olarak geldin, fakat onlar kabul etmediler"şeklinde olduğunu ifade etmektedir.[167] Bizim bu husutaki kanaatimiz ise "kâf" harfinin yemin olmadığı, yemin vav'ından sonra gelen Kur'ân'ın sıfatıyla beraber muksemun bih olduğu ve ikinci âyetin yeminin cevabı olduğu yönündedir.

Bir diğer örnek Sâd 38/1. âyetteki "*ve'l-Kur'âni zi'z-zikr*" *(Şanlı, şerefli Kur'ân'a Andolsun ki)* ifadesidir. Bu kasemde sıfat olarak "zikr" gelmiştir. Kâfirlerin gurur ve kibir içinde olmalarının anlamsızlığı kasemle te'kîd edildikten sonra, insanın şan ve değerini yükseltmek istiyorsa Kur'ân'a yönelmesi gerektiği belirtilmiştir. Buna rağmen müşrikler kendi içlerinden kendilerine bir elçi gelmesini tuhaf karşılamışlardır. Ancak esas itibariyle onlar tevhidi inkâr etmişlerdir. "Baksanıza, onca tanrıyı bir tek tanrıya indirmiş. Hayret ki ne hayret diyorlar."[168] Kasemin cevabı hakkında farklı görüşler ileri sürülmüşse de İbn Kayyim (öl. 751/1350), kasemin ardından gelen "kâfirler/müşrikler bu Kur'ân'ın çağrısına kulak verecekleri yerde anlamsız bir gurur ve muhalefetle ayak diremektedirler" âyetinin cevap olduğu görüşündedir. Ona göre Muksemun aleyh olan âyetin başındaki "bel" harfi "inne" konumundadır ve kendisinden sonra gelen haber te'kîd işlevi görmektedir. İbn Kayyim, nahivcilerin kasemin cevabının başına "bel" gelebileceğini söylediklerini, "*kem ehleknâ*" şeklinde başlayan üçüncü âyetin cevap olmasının uzak bir ihtimal olduğunu söylemektedir. Çünkü "kem" edatının cevapla birarada bulunamayacağını, bu yüzden de "*vallahi kem enfaktü mâlen*" (Vallâhi nice mal harcadım) denemeyeceğini belirtir.[169] Yukarıdaki kasemde eğer cevap hazfedilmişse[170] muksemun bih olan

---

166 İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 17, 21. Kufeli nahiv âlimlerinin görüşleri de bu doğrultudadır. Ebû Tayyib Sıddîk b. Hasen b. Ali el-Kannûcî, *Fethu'l-Beyân fî Mekâsidi'l-Kur'ân*, nşr. Abdullah b. İbrâhîmel-Ensârî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992), 13/160.

167 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr,* 3/241.

168 Sâd 38/5.

169 İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 15.

170 Zerkeşî sözün uzaması sebebiyle cevabın hazfedildiğine dair bir görüşün varlığından bahseder ve cevap takdirini "leüazzibennehum" (küfürleri sebebiyle muhakkak onlara azap edeceğiz) şeklinde gösterir. bk. Zerkeşî, *el-Burhân*, 3/45. Suyûtî âyetteki kasem konusunun

Kur'ân'ın tazimi içindir. Hazfedilen cevab "*letübasünne*" olarak takdir edilmiştir. Kur'ân'a sıfat olarak gelen zikr lafzı; anmak, anış, hatırlama, bilginin akla getirilmesi, aynı zamanda şeref ve şan manası taşımaktadır.[171] Kasem âyeti, Kur'ân'a inanan ve onun gereğini yapan kimselerin şeref ve şan kazanacaklarını, inanmayanların bu hasletlerden mahrum kalacağını haber vermiştir. Kâfirler, Kur'ân'a inanıp şereflenecekleri yerde ondan yüz çevirip ona kulaklarını tıkamışlardır. Kur'ân, kâfirlerin iftira ettiği gibi değil, Allah katından hak olarak gelmiş şerefli bir kitaptır. Müşriklerin şeref, güç ve izzet olarak değerlendirdikleri şeyler, zenginlik, evlat, aşiretin çok olması gibi hususlardır. Onlara göre Kur'ân (vahiy) zengin birine gelmeliydi. Kur'ân ise geçici şeylerle övünülmesini kınamış, kalıcı değerlere işaret etmiştir. "Baksanıza, onca tanrıyı bir tek tanrıya indirmiş. Hayret ki ne hayret!" mealindeki Sâd, 38/5. âyetin nüzul sebebine dair şöyle bir rivayet aktarılmıştır: "Ebû Tâlib hastalandığında, Ebû Cehil ve arkadaşları ona gelerek yeğeninden şikâyetçi olmuşlar ve onu bu davadan vazgeçirmesini istemişlerdi. Ebû Tâlib durumu Hz. Peygamber'e anlatınca, kendilerinden "Allah'tan başka ilah yoktur" demeleri dışında bir şey istemediğini söyledi. Bunun üzerine Kureyşliler, "bu kadar ilahı bir ilaha mı indirmiş ne tuhaf şey!" diyerek oradan ayrılmışlardır.[172] Müşriklerin anlamadığı husus, Kur'ân'ın ifade ettiği ve Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği "tevhid" akidesidir. Âyette, Kur'ân'a hem yemin edilmiş hem de sıfatla ayrı bir takviyede bulunulmuştur. Burada ifadeyi kuvvetlendirmenin sebebi ise, muhatap kitlenin inkârcı tutumlarıdır.

Kitaba yemine dair bir diğer örnek Yâsîn 36/2. âyetteki, "*ve'l-Kur'âni'l-hakîm*" (Ey Peygamber!) Mutlak doğru bilgiler ve öğütler içeren bu Kur'ân'a andolsun ki) yeminin "muksemun aleyh"i "Elbette sen Allah tarafından gönderilmiş bir peygambersin ve kesinlikle dosdoğru yol üzerindesin"[173] âyetleridir. Allah Teâlâ, burada iki vasıf zikretmiştir. Bu vasıflardan birisi Hz. Peygamber'in risâletinin tasdiki, diğeri onun getirdiği dinin doğruluğudur. Sanki orada, Hz. Peygamber'in nübüvvetini tasdik için mucize isteyenlere karşı Allah Teâlâ, Ankebût 29/51. âyette "Kendilerine tebliğ edilen bu Kur'ân'ı sana göndermiş olmamız (mucize olarak) onlara yetmiyor mu? Şüphesiz Kur'ân'da (iki cihanda bahtiyarlığın yolunu gösteren) öğütler ve uyarılar var; fakat bunu anlayacak olanlar, iman eden ve imana ermek isteyen kimselerdir." buyurarak asıl mucizenin Kur'ân olduğunu beyan etmektedir.

Kur'ân'ı tazimi olduğunu söyler. Kur'ân'ın bu şekilde vasfedilmesi, kulların muhtaç olduğu şeref ve şanı onda bulacak olmalarıyla alakalıdır. Âyette kasemin cevabı mahfûz olup *"inne'l-kur'ân'e le hakkun"*takdirindedir. Suyûtî, *el-İtkân*,2/171.

171 Râgıb el-İsfahânî, *el Müfredât*, 179. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili,* 6/4084. el-Enbiyâ 21/10 ve ez-Zuhrûf 43/44. âyetlerinde de "zikr" şeref ve şan anlamı ifade etmektedir.

172 İbn Hanbel, *el-Müsned,* 1/227; Vâhidî, *Esbâbü Nüzûli'l-Kur'ân*, 380-381; Bekir Topaloğlu, "Sâd sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/376.

173 Yâsîn 36/3-4.

"Hikmetli Kur'ân'a" yemin edilmesi ve Kur'ân'ın hakîm sıfatıyla tavsif edilmesi, onun Allah tarafından gönderilen şanı yüce bir kitap olduğuna, mutlak doğru bilgiler ve öğütler içerdiğine ve onda asla bir eksiklik, noksanlık ve eğriliğin olmadığına,[174]Kur'ân'ın dünya ve ahirette tam bir fayda sağlayacağına ve nihayet Hz. Peygamber'in risâletine şahitlik ettiğine dair bir hatırlatmadır. "Muksemun aleyh" durumundaki haber hem isim cümlesi olarak gelmiş hem de "inne" ile te'kîd edilmiştir. "*İnneke lemine'l-mürselîn*" ifadesinde "inne" edatının haberinin başına yine bir bakıma te'kîd ifade eden *muzahlâka lâm*'ı[175] getirilmiştir. Peş peşe gelen bu te'kîtler Hz. Peygamber'in de diğer peygamberler gibi gönderilen bir elçi olduğunu kuvvetle vurgulamaktadır.[176] Hz. Peygamber'in peygamberliğinin bir dizi te'kîdle bildirilmesi, kâfirlerin inkârının şiddeti oranında ağır bir cevaptır. Böylece kasem, cevabının şahidi ve kesin delili durumundadır.

Haberin şiddetle te'kîdine bir başka örnek Yâsîn, 36/14. âyetidir. "*İnnâ ileyküm le-mürselûn*" *(*Şüphesiz biz size gönderilmiş elçileriz*) âyet*indeki te'kit, kâfirlerin tutumlarına bağlı olarak onaltıncı âyette daha da arttırılmış ve âyet "*rabbünâ ya'lemu innâ ileyküm le-mürselûn*" (Rabbimiz biliyor ki biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz)şeklinde gelmiştir. Yâsîn 36/ 18. âyette şart ve kasem birleşerek gelmiştir.[177] Râzî, "Allah niçin Hz. Peygamber'in elçiliğini bir delille değil de yeminle ispat etmek istemiş olabilir?" şeklinde bir soru sorulabileceğini zikrettikten sonra bu soruya şöyle cevap vermiştir: "Araplar, 'yalan yere yemin etmek dünyayı harap eder' sözleriyle yemine çok değer verdiklerini gösterirlerdi. Kur'ân, müşriklerin bu özelliklerine uygun olarak bu metodu kullanmıştır. Aynı zamanda yemin ikna edici bir delildir."[178] Yâsîn sûresinin Mekke döneminin ortalarında nazil olduğu görüşü hâkimdir. Bu sûrede muhteviyât, tevhid, nübüvvet ve ahiret etrafında dönmektedir. Bu durum Mekkî sûrelerin tipik özelliklerindendir. Sûredeki Kur'ân'a yemin, Hz. Peygamber'in Allah'ın hak din (sırât-ı müstakîm) üzere olduğunu, Kur'ân'ın gafletten kurtulamayan kitleleri uyarmak amacıyla Allah tarafından

---

174 el-Kehf 18/1-2.

175 Muzahlâka lâmı hakkında bk. Ali Bulut, *Belâgat* (İstanbul: M. Ü İFAV Yayınları, 2013), 56; Yüksel, *Kur'ân-ı Kerîm'de Harfler ve Edatlarla Te'kîd,* 19, 61.

176 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/4007; Bulut, *Belâgat*, 57

177 Yâsîn sûresinin 14. âyette cümlenin isim cümlesi olması ile beraber "inne" te'kîd edatı getirilmiş olduğu halde 16. âyette "*rabbünâ ya'lemu innâ*", te'kîd lâmı (muzahlâka) ve isim cümlesi getirilmiştir. Bunun da sebebi muhatabın Hz. İsa'nın elçilerini inkâr etmeleridir. Yeminde diğer bir husus, şart ve kasemin içtimaı halidir. "*Vallahi lein lem tentehi*" takdirinde olduğu gibi, kasem şarttan önce gelirse şart kasemle cevap arasına girer. Bu durumda cevap şartın değil kasemindir. Şarta dâhil olan "lâm" kasem lâm'ı değil, "lâmu'l-mûtie" diye isimlendirilen zâit bir lâm'dır. Bu yemin cümlesinin cevabı "*le-nercümenneküm*" kısmıdır. bk. Bulut, *Belâgat*, 57.

178 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 26/ 41.

indirildiğini ifade etmeyi hedeflemiştir.[179] Hz. Peygamber'in risâletinin kabul edilmesi halinde onun getirdiği dinin de kendiliğinden kabul göreceği bir gerçektir. Bu yüzden Kur'ân ısrarla Hz. Peygamber'in nübüvvetinin gerçekliğini te'kîdle vurgulamaktadır. Muksemun bih ile muksem aleyh arasındaki ilgiyi şu şekilde belirtebiliriz:

Sınırsız rahmet sahibi ve her şeye gücü yeten Allah tarafından gönderilen mükemmel bir rehber olan kitap, kendisine kitap verilen ve dosdoğru yol üzere olan bir elçi, yakın geçmişte Allah'ın emriyle uyarılmayan ve gaflet içerisinde olan bir kavim. Sadık elçi, hakîm olan kitapla bu kavmi dünya ve ahiret tehlikelerinden uyaracaktır. İnanmayanlar ise Allah'ın azabına müstehak olacaklardır.

2.2.3. Zaman Dilimleri

Kasemle ilgili âyetleri muhtelif başlıklar altında ele almamızın sebebi ilgili âyetlerin bağlam farklılıklarıyla alakalıdır. Sözgelimi zamanla ilgili kasem âyetleri birbirine benzer görünse de gerek ifade şekli ve gerekse siyak ve sibak bakımından farklılık göstermektedir.

Müddessir sûresinde gece ve gündüze yemin edilen âyetler yer alır. Bilindiği gibi bu sûre ilk nazil olan sûreler arasındadır. Sûrenin ilk âyetlerinde Hz. Peygamber'in kendini risalete hazırlayıp tebliğe başlaması emredilmektedir.[180] sûrenin 32-34. âyetlerinde ise, *"kellâ ve'l-kameri ve'l-leyli iz edber, ve's-subhi izâ esfer* (Yoo! Gerçek, o kâfirlerin iddia ettikleri gibi değil! Aya geçip giden geceye, ağaran sabaha andolsun ki...)" şeklinde kasem ifadeleri yer almaktadır. Burada yemin, gecenin bütününe değil, son kısmına ve günün ağarmasına yapılmıştır. Gündüzün gelişiyle gecenin karanlığının bertaraf edilmesindeki alaka vahyin aydınlığına telmih sayılabilir. Çünkü dünyanın karanlığa boğulduğu cahiliyede nübüvvet nurunun doğuşu, gecenin zevale yüz tutuşuna, parlamak üzere bulunan hayır/hakikat sabahının yaklaşmasına ve İslâm güneşinin doğuş zamanına işarettir.[181]

Yeminin cevabı, cehennemin korkunçluğunu anlatan ve hem müminler hem de kâfirlere bir uyarı niteliğinde olan 35-37. âyetlerdir. Bu âyetler mealen şöyledir: "Cehennem korkunç bir şeydir. O, insanlar için çok ciddî bir uyarıdır. Evet, o, içinizden hem Allah'a iman ve itaate koşanlar hem de iman ve itaatten sarfı nazar edenler için bir uyarıdır."

Bu âyetlerde dünya hayatının akışı içerisinde ahiret inancına ve sorumluluğuna sahip olmanın gereği hatırlatılmaktadır. Nefsânî arzuların baskısından kurtulmak için

---

179 Bekir Topaloğlu, "Yâsîn sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/340.

180 el-Müddessir 74/1-7; Yaşaroğlu, "Müddessir sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*(İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 30/463.

181 İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s.191; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5462-5463.

en güçlü uhrevî müeyyide olan cehennemden söz edilmekte ve inançsız her insanın dünyada yaptıklarının cezasını orada çekeceği belirtilmektedir. Kur'ân'ın ilk muhatapları olan Kureyşliler, sosyal ilişkilerin yanında tevhid inancından sapmış ve şirke dalmışlardı. Saptıkları bu inanç içerisinde, ahiret hayatı ve orada hesaba çekilme anlayışı neredeyse kaybolmuş, buna mukâbil herkesin dünyada yaptığının yanına kâr kalacağı düşüncesi hâkim olmuştu. Kur'ân'ın ilk mesajları niteliğindeki bu âyetler söz konusu yanlış inancı bertaraf etmek ve yerine fıtrî inancı ikame etmek istemektedir. Bu münasebetle Müddessir sûresinde dünyadaki davranışların karşılığının görüleceği ebedî hayat vurgusu kuvvetle yapılmıştır.[182] Kalem sûresinde olduğu gibi bu sûrede de Hz. Peygamber ve ona inananların İslam'ın tebliğinde kötü karakterli kimseler karşısında sabır göstermeleri ve hiçbir zaman yılgınlığa ve ümitsizliğe düşmemeleri konusunda uyarılmaktadırlar[183] sûrede yemin temelli anlatım, gece ve sabah figürü eşliğinde cehennemin korkunçluğunun anlatılmasıdır. İman edenler açısından bu korku onları sürekli iyiliklerin içinde tutmalı, iman etmeyenler açısından cehennem uyarısı onları imana yönlendirmelidir.

Mekke döneminde nazil olan Şems sûresinde çeşitli mahlûkatın yanında "Hâlik"a da yemin edilmiştir.[184] İman edip salih amel işleyenlerin kurtuluşa ereceği yeminle te'kîd edilmiştir. Semûd kavmi örneğinde olduğu gibi hayatını kötülüklerde heba eden kimselerin azaba duçar olacakları bildirilmiştir.[185]

"*Ve'n-nehâri izâ cellâhâ, ve'l-leyli izâyağşâhâ*" (Dünyayı aydınlattığında gündüze, onu karanlıkla örttüğünde geceye, andolsun).[186] Burada yemin edilenler gece ve gündüzün tamamıdır. İnsan kendine verilen hayatı yemin edilen bu iki zaman içerisinde tüketmektedir. O halde insanın kendisine verilen güzel hasletleri iyi kullanıp, ona göre dünyada bir hayat sürmesi kurtulanlardan olacağı anlamına gelmektedir.[187]Şems sûresindeki yemin edilenler çift yeminler kategorisine girer. Dünyadaki zıtlıklar aslında birbirini tamamlamaktadır. Örnek olarak güneş ve ay, gün ve gece, erkek ve kadın gibi.[188]

Daha önce de belirtildiği üzere, kevnî âyetler Allah'ın yaratıcılığına, gücüne, her şeyi hikmetle yaratmasına delalet etmektedir. Kâinattaki her nesne bu varlığı idare eden mutlak bir yaratıcının mevcudiyetine, her şeyin O'na döneceğine, O'nun her şeye

---

182 Yaşaroğlu, "MüddessirSûresi", 463-464.

183 Surede kötü karakterli kişi, Kalem sûresinde de ismi geçen Velid b. Muğiredir. bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 12/305-306.

184 eş-Şems 91/5-8.

185 Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 139.

186 eş-Şems 91/3-4.

187 Yaşaroğlu, "ŞemsSûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 38/510.

188 Öztürk, "Abdülhamîd el-Ferâhî'nin 'Kur'ân'daki Yeminler' Adlı Çalışması Üzerine Bir Değerlendirme", 59.

kadir olduğuna şahitlik etmektedir.[189] Burada kasem edilen gece ve gündüzün hedefinde "nefsini (iman ve salih amelle) arındıran kimse kurtuluşa erer. Nefsini kirletip günahlara boğan ise hüsrana uğrar" şeklindeki muksemun aleyh [190] bulunmaktadır. Kasemde haberin te'kîdi vardır. Bu te'kîdle haberdeki tehdid, va'îd ve helak etme gibi uyarılara gönderme yapılmıştır.[191] Şems sûresinin ilk âyetleriyle beraber, güneş, ay, sema, yer, gece, gündüz[192] insana iyilik veya kötülük kabiliyetinin verilmesi kasem edilen nesnelerdir. Güneşe kasem, İslam'ın gelişmesine bir işarettir. Güneş ışığının gölgeyi ve karanlıkları yok ettiği gibi, İslam'ın getirdiği hidayet de dalaleti yok etmiştir.[193] Ayrıca diğer zaman ve gök cisimleriyle ilgili kasemlerle "muksemun aleyh" arasındaki ilgiye gelince, insan yeryüzünde ve üzerini bir tavan gibi kaplayan semanın altında hayatını sürdürmektedir. Gündüz ve gece güneşin hareketleriyle ilgili zaman dilimleridir. Ay geceleyin esas güzelliğini ortaya koyar. Tüm bu âyetlerin varlığı Allah'a işaret ettiğine göre, kasemin cevabındaki kendini temizleyen insanın değeri apaçık ortaya çıkmaktadır. Kendisine verilen bunca nimet karşısında kendisini temizleyemeyen kimse, Allah'ın peygamberine karşı çıkan ve ona eziyete yönelen kimse, bu davranışları sonucunda Semûd kavmi gibi azaba müstehak olacaktır.

Gece ve gündüze yemin edilen sûrelerden birisi de Leyl sûresidir. Bu sûrede yeminden sonra insanların halleri, inançları, tavırları ve insanî davranışlarından söz edilmiş ve sonuçta kazananın, Allah'ın ve elçisinin sözlerine kulak verenler, kaybedenlerin ise en güzel sözü (İslam'ı, kelime-i tevhidi) yalanlayanların olduğu açıklanmıştır. *"En güzeli tasdik"* eden kimseye rızay-ı Bâriye giden yol kolaylaştırıldığı halde, diğer kimselere sonu helak olan zor yol kolaylaştırılacaktır. "*Ve'l-leyli izâ yağşâ ve'n-nehâri izâ tecellâ ve mâ halaka'z-zekera*" (Her yeri karanlığa bürüyen geceye, ortalığı aydınlatan gündüze, erkeği ve dişiyi yaratan o büyük kudret sahibine yemin olsun ki)[194] şeklindeki yeminin cevabı, "İnne se'yeküm le şettâ" (Sizler hep farklı amaçlar, farklı hedefler peşinde koşmaktasınız) âyetidir. Gecenin gelişiyle her şeyin gittikçe karanlığa bürünmesi, gündüzün gelişiyle de her şeyin açığa çıkması sebebiyle gece ve gündüzün bizzat kendisine yemin edilmiştir. Yemin ve cevabı arasında ilgi ise insan hayatının birlikte sürüklendiği ve içinde akıp gittiği gece ve gündüzün insanın yaşantısındaki önemidir. İnsan kendisine gösterilen iki yoldan birinde (iyi veya kötü) ömrünü harcanmaktadır. Muksemun aleyh insanın halini anlatmaktadır. Kim neye ve nasıl

---

189 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/438; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/382; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* 4/665.

190 eş-Şems, 91/9-10.

191 Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/331; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 5/315; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/366; Yaşaroğlu, "Şems Sûresi", 38/510.

192 eş-Şems 91/1-1-8.

193 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/367.

194 el-Leyl 92/1-3.

inanıyorsa ona göre hayatını idame ettireceğinden ahiretteki hayatı da dünyadaki yaşayışına göre şekillenmektedir. Zira insan hareketlerinin bir karşılığı bulunmaktadır.

Leyl sûresindeki kendisiyle yemin edilen karanlık ve aydınlık, insanın duyularıyla farkına vardığı hususlardır. Yemin edilen yani söylenecek habere dayanak gösterilen gece ve gündüz objesidir. Yemindeki bu öğeler, insan hayatının içinden geçtiği zaman dilimleridir ve insan onlarla birebir ilgilidir. İnsanların yeminlerinde muhatabı ikna etme durumu hedef alınırken, Allah'ın yeminlerinde akıl sahiplerinin söylenen şeye dikkatini çekme, o hususta kanıt gösterme söz konusudur. Gece olumsuzu çağrıştıran bir obje değil, aksine hayatın idamesine vesile olan bir zaman dilimidir. Gece ve gündüz birbirlerini tamamlayan unsurlardır. "*Uykunuzu sizin için bir istirahat imkânı, geceyi âdeta üstünüze örtülen bir yorgan, gündüzü de geçiminizi sağlama vakti yapmadık mı?*"[195] denmekle gece ve gündüzün aslında insan ve tüm canlılar için ayrı bir nimet ve lütuf olduğu hatırlatılmıştır. Taberî, Katade'den nakledilen rivayete dayanarak Allah'ın yemin ettiği nesnelerde bir fazilet olduğu görüşüne varmıştır: "Gece ve gündüzün Allah katında büyük bir yeri vardır. Ancak onlar, Allah'ın üzerlerine hâkim olduğu iki büyük âyetidir. Ayrıca fecir, on gece, şef' ve arafe (vetr) faziletlerinden dolayı zikredilmişlerdir".[196]

Leyl sûresinde bazı tabiat hadiselerine yapılan yeminin arkasından insanın çeşitli hareket tarzlarına işaret edilmekte ve bu her iki tavır arasında irtibat kurulmaktadır. Sûredeki sa'y, her iş değil, sahibinin çok önem verdiği ve üzerine sevap ve ikab terettüp eden bir amelin adıdır. Mübah ameller sa'y olarak değerlendirilmemiştir. Kimi insanlar iman, itaat ve iyilik; kimileri de küfür, isyan ve kötülük peşinde koşmaktadır. Sa'y, kalp ve bedenin bir konuda hazırlanması ve o işi yapmaya yönelmesidir. "Allah'ın zikrine (namaza) koşun (fes'av)"[197] emri salt adımlarla koşmayı değil, diğer işleri bırakıp ona hem beden hem de kalben hazırlık yaparak ibadet etmeyi emretmektedir. Hz. Peygamber'in namaza gelirken koşulmamasını, bilakis vakarla gelinmesini istemesinde yasaklanan *sa'y*, bizzat bedenle koşar adım gelinmesidir.[198] Bu sûrenin ana teması, çeşitli amaçlar uğrunda sa'yü gayret sarf eden insanın inanç bakımından Allah'ın birliğine yöneltilmesidir. "İnsana ancak sarf ettiği emeklerinin karşılığı vardır"[199] denilirken kastedilen, kişinin hayır ve şer yolunda ne yapmışsa hem dünyada hem de ahirette karşısına çıkarılacağıdır. Mekke döneminde Müslümanlar Allah'ın verdiği nimetleri diğer insanlarla paylaşırken; müşrikler cimrilik yapıp "Allah'ın doyurmadığını

---

195 en-Nebe' 78/9-11.

196 Taberî, *Camiu'l-Beyân*, 30/170, 217.

197 el-Cum'a 62/9.

198 "Namaz için mescide giderken oraya koşarak gitmeyip sekînet ve vakar içinde gidiniz. Namazın yetiştiğiniz kadarını (imamla beraber) kılınız. Yetişemediğiniz kısmı ise, yalnız tamamlayınız." Buhârî, "Cum'a" 17; "Ezân" 21; Müslim, "Mesâcid" 28; İbn Kayyim, et-Tibyân, 11-12; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/5874.

199 en-Necm 53/39.

biz mi doyuracağız"[200] demekteydiler. Vâhidî (öl. 468/1075), Leyl sûresindeki âyetler hakkında rivayet edilen nüzul sebepleri arasında Hz. Peygamber'in fakir kimse adına satın almak istediği hurma ağacını vermeyen cimri bir kimse ile diğer taraftan fakir için hurmalık satın alıp hibe eden cömert bir kimsenin tavrını göstermiştir. Bir diğer rivayet de Hz. Ebûbekr'in Hz. Bilal'i, Ümeyye b. Halef'ten on altına satın alıp hürriyetine kavuşturmasıdır.[201]

Bu örneklerdeki yapıp etmelerdeki amaçların ne kadar farklı olduğu görülmektedir. Kur'ân anlatımında hep rastladığımız karakter tahliline burada da rastlamaktayız. Kur'ân bu anlatımlarda olayı şahsileştirmekten ziyade tipolojiler üzerinden gitmektedir. Buradaki anlatım, sûrenin de ana mihverini oluşturan "hüsnâ"'nın tasdiki veya inkârı meselesidir. Zirâ "hüsnâ", insanın inancını, hareketlerini, niyetlerini, karakterlerini ve tavırlarını yönlendiren bir hakikatin adıdır. Diğer ifade ile "hüsnâ"'nın tasdiki, iman edip ibadetlerin en güzelini yerine getirmek ve güzel ahlâk ile bezenmektir. Yani hüsnâ, iman, kelime-i tevhid, İslâm; namaz, oruç ve zekâttır. Bu kavram, İslâm'ın inanç ve davranış ilkelerini icmâlî anlamda içine aldığı söylenebilir. Hüsnâ (en güzel)'in tasdiki "rahat ve mutluluk yoluna ve en kolay yola, cennete ve Allah'ın rızasının olduğu yola kılavuzlamakta, insana daha fazla iyilik yapma ve erdemli olma özelliği kazandırmaktadır.[202]Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere "hüsnâyı tasdik", samimi olarak teslimiyet, imanın fiilen ispatı ve ihsan üzere bir yaşantının ifadesi, kendisine verilen nimetleri ihtiyaç sahipleri ile paylaşma, takvâ sahibi olmaktır. Bu tasdik, insanı ilim, güzel amel ve güzel ahlâka götürür. Hüsnâ'yı tasdik etmeyenin ise sonu, helak ve hüsran olan zor bir yolun tercih edilmesidir. Netice itibariyle, Allah'a iman, Allah'ın vaat ettiklerini tasdik, salih amel gibi işleri yaparsa kurtuluşa eren kişi olduğu gibi aksini yapan hüsrana uğramış mutsuz kişi olacaktır.[203] Bu açıklamalardan sonra Leyl sûresindeki yemin âyetlerinin insanların hallerine yönelik vurgular olduğu söylenebilir.

Zamana kasemedilenbir diğer âyetler grubu Fecr sûresininilk dört âyetidir. Beşinci âyette akıl sahipleri için bu yeminlerin kâfi geleceği belirtilmiştir. "*Ve'l-fecri veleyâlin aşrin ve'ş-şef'i ve'l-vetri ve'l-leyli izâ yesr*" (Sabahın aydınlığına, zilhiccenin ilk on gecesine, zilhiccenin dokuzuncu ve onuncu gecesine, Müzdelifede geçen geceye andolsun ki)[204] âyetlerinde fecrin anlamının sabah namazının vakti veya gece karanlığının sabah aydınlığına dönmesinin başlangıç vakti, namaz, gündüz vakti, zi'l-hicce sabahı olduğu

---

200 Yâsîn 36/47.

201 Vâhidî, *Esbâbü Nüzûli'l-Kur'ân*, 479-480.

202 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/518; Kamil Yaşaroğlu, "Leyl Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/156.

203 Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 1/527.

204 el-Fecr 89/1-4.

şeklinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Fecr, ilk vahyin geldiği Kadir gecesinin fecri olarak da yorumlanmıştır. On gece Muharremin ilk on günü, ramazan ayının son on gecesidir.[205] Veya zi'l-hicce'nin ilk on gecesidir. Zi'l-hiccenin ilk sekizinci gecesine tevriye gecesi, dokuzuncu geceye arife, onuncu geceye de nahr gecesi denmiştir. Hz. Peygamber, "Allah katında günlerin en efdali Kurban Bayramı günüdür" demiştir.[206] Burada yemin edilenler vesilesiyle, kâinattaki düzenliliğe dikkat çekilmiş olduğu gibi, geçmişte peygamberleri yalanlayan ve yeryüzünde bozgunculuk yapanların akıbetlerinin hüsran olduğuna dair de dikkat çekilmiştir. Çünkü sûrede anlatılan tarihi olayların dikkat çektiği olgu, hangi zaman diliminde olursa olsun, zalimler dünya ve ahirette cezasız bırakılmamışlardır.

"Bu sûrenin evvelinde kaseme başvurularak birtakım şeylere dikkat çekilmiştir ki bunlar âlemdeki değişikliklere delâlet eyleyen ve insanı zulmetten nura, kederden sürura götüren ve bu sûretle kendilerinden evvel kendilerini ihdâs eden Hâlık Teâlâ'nın rububiyetini işar eyleyen zaman hadiseleridir"[207] diyen Elmalılı, insan hayatının zamanla olan ilgisine dikkat çekmiştir. Yukarıdaki yorumlara ilave olarak tek ve çiftle ilgili şu görüşlere de yer verilmiştir. Safâ ve Merve çift, Beytullah tek, cemerât tek, Minâ ve Müzdelife çift, Arafat tek, çift olan mahlûkat, tek olan Allah'tır da denmiştir. Hz. Peygamber'in "Bunlar namazlardır. Bildiğiniz gibi bazısı çifttir, bazısı da tektir"[208] hadisi delil gösterilerek tek ve çiftten kastedilenin vakit namazları olduğu da söylenmiştir. Çift ve tek konusunda her mahlûkun bir benzeri ve bir de zıttı olduğu söylenmiştir. Küfür-iman, saadet-şekavet, hüdâ-dalâlet, gece-gündüz, aydınlık-karanlık, soğuk-sıcak, sema-arz, güneş-ay, deniz-kara, cin-insan, kış-yaz gibi. Allah bazen ilmini göstermek için isim ve sıfatlarıyla, bazen de gücünü göstermek için fiilleriyle yemin etmiştir.[209] Bu yemin edilenlerle ilgili olarak hac menâsıkinin icra edildiği

---

205 Taberî Fecr sûresinde yemin edilenlerle alakalı olarak geniş bir rivayet zinciri serdetmiştir. Bu durum, gün ve gecelerin faziletinden dolayı yemin edildiği görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır. "Fecr" hakkında sabah aydınlığı, gündüz ve sabah namazı şeklindeki görüşleri belirtmiş; "On gece" ile alakalı olarak, zi'l hiccenin kurban gününe kadarki ilk on gecesi olduğuna dair rivayetleri sıralamış, şef'i kurban, vetri ise, arefe günleri olarak öne çıkarmıştır. Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 30/168-170; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/367; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/505-507; Şevkânî, Emin Işık, "Fecr sûresi", *TDV Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/290.

206 İbn Hanbel, *el-Müsned,* 4/350.

207 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/5791; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/367; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/312.

208 Tirmizî, "Tefsir", 19. "Tek" ve çift" konusunda İmrân b. Husayn'dan gelen bu rivayet, zayıf görülmüş olacak ki bunun üzerine birçok görüş beyan edilmiştir. Sûrenin Mekkî oluşu ve henüz o sırada namazın farz kılınmamış olması, bu yorumlara neden olabilir. Ancak Hac menâsikine yönelik yorumlar, bu ibadetin devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

209 Kurtubî, *el-Câmi'*, 22/258-259.

zaman ve mekâna delâlet ettiğine dair bir başka görüş de vardır. Râzî, yemin edilenlerle ilgili benzer bir dizi görüşleri sıralamıştır.[210] Bu husustaki görüşler, tefsirlerin birçoğunda gereğinden fazla uzatılmış ve adeta muksemun bih olan bu şeyler anlaşılmazlığa mahkûm edilmiştir. Zira bilinmeyen bir şeyin muhatap üzerinde tesiri ne kadar mümkün olacaktır. Bu gibi yeminlerin dil üslûbundaki rolünü bir şekilde icra edecek ifade şekilleri olarak görmek lazımdır. Yoksa yemin edilen şeyleri müphemliğe mahkûm etmek mesajın kaybolmasına neden olmaktadır.

Suyûtî (911/1505), bu âyetlerin haccın menâsik ve şe'âiri gibi büyük ibadetleri ihtiva eden zamanları gösterdiğini, bu ibadetlerin bizzat Allah'a kulluğu ve O'nun azameti karşısında huşuyu ifade ettiğini ve hac adına Hz. İbrâhîmve Hz. Peygamber'in getirdiklerinin yâdı ve onlara gösterilen hürmetin söz konusu olduğunu dile getirir.[211]. Bu sûrede yeminle cevabının arasına, Âd, Semûd ve Firavun halkına yapılanların zikri gibi uzun cümleler girmiştir. Yeminin cevabının mahfûz "*letübasünne*" olduğu görüşünden çok, cevap olarak "*İnne rabbeke lebi'l-mirsâd*" (Şüphesiz rabbin her şeyi görmekte, gözetlemektedir) âyeti de gösterilmiştir.[212] İlgili âyette, Allah'tan başka sığınılacak ve kaçacak hiçbir yerin olmadığına işaret etdilmiştir.[213] Zemahşerî, yeminin cevabının mahzûf, kâfirlere mutlaka azap edileceğini belirten "*li yüazzibenne*" olduğunu söylemiş, bunun delili olarak 6-13. âyetlerdeki yeryüzünde fesat çıkaran Âd, Semûd, Firavun kavimlerinin üzerine "azap kamçısının şaklatılması" gösterilmiştir.[214] Zemahşerî'nin bu görüşünün isabetli olması ihtimal dâhilindedir. Çünkü "Allah'ın kullarını gözetlemesi" ya kullar için rahmete ya da azaba sebep olacaktır. Bu duruma göre Zemahşerî'nin mahzûf dediği bu cevapla ondördüncü âyete cevap diyenlerin görüşünün birleştirmesi mümkündür. Zaten Allah'ın gözetlediğini bildirmesi bir şekilde tehdid ve dolayısıyla azap içermektedir. İnsan fert ve toplum olarak zaman içerisinde hayatını devam ettirirken, her hal ve şartta Allah'ın mülkünde ve O'nun gözetiminde bulunmaktadır. Ondördüncü âyette "mirsâd" lafzıyla, Allah'ın gözetlemesi, insanların gözetleme yerinden bir şey göz hapsine almasına benzetilmiştir. Muksemun aleyh, o ümmetlere yapılanın cinsinden olmalıdır. Altıncı âyetten on ikinci âyete kadar adeta

---

[210] bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 31/163-165; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/5795. Fecr sûresindeki yemin edilen şeylerle ilgili yirmi kadar görüş beyan edilmiş; bu görüşlerin ekserisi bazı gün ve geceler, namaz, Âdem ve zevci veya bütün yaratıklar etrafında temerküz etmiştir. bk. Ebü'l-Ferec Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîrfî İlmi't-Tefsîr* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1984), 9/104-107.

[211] Suyûtî, *el-İtkân*, 2/171. Kur'ân'ın ilk muhatap kitlesi Mekkeli müşriklerdir. Kâbe'nin Mekke'de bulunması ve Mekke'nin de emin yer olması dolayısıyla oranın sakinleri bu durumdan faydalanmaktaydı. Bu nedenle Kur'ân'nın daha ilk vahiylerinde hacdan bahsetmesi normaldir. Bu mesajın sonucunda onlardan beklenen tutum ve davranış "Bu beytin rabbine ibadet etsinler" (Kureyş 106/3) hükmüne uymalarıdır.

[212] Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/321; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 31/166; Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 1/ 533.

[213] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât,* 196.

[214] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/368.

cevaba bir hazırlık yapılmaktadır. Âd, İrem, Semûd ve Firavun kavimleri alabildiğine azıp da her tarafı fesada boğunca Allah'ın azabı üzerlerine inmiştir. Fecre yemin edilmesiyle cevap arasındaki ilginin Kur'ân'da helak edildikleri haber verilen toplumların çoğunlukla fecir vaktinde azaba uğradıklarını hatırlatmaktadır.[215] Bu hazırlık ve ara ifadelerden sonra Fecr sûresindeki yeminle desteklenen bu âyetler, Allah'ın her daim Hz. Peygamber ve ona inananların yanında olduğu ve her zaman onlara yardım edeceği yönünde bir tesellidir.[216] Beşinci âyette, *"Hel fî zâlike kasemun li zî hicr"* (Akl-ı selim sahipleri için yemin edilen şeylerde alınacak dersler vardır) denilirken muksemun bih'e olduğu kadar muksemun aleyh'e de bir o kadar dikkat çekilmektedir. "Hicr" lafzı lügat olarak, "menetmek, nefse hâkimiyet, yakınlık akrabalık, himaye ve akıl (lüb)" anlamlarına gelmektedir.[217] O halde buradan hareketle aklın kötülüklerden menetme gibi fonksiyonel bir görevinin olduğu unutulmamalıdır. Akıl, sahibini, hevâ ve hevesinin peşine düşmekten engellediği gibi[218] peygambere itaate de yönlendirmelidir ki o kimse peygamberi yalanlama bedbahtlığına düşerek Firavun, Semûd ve Âd kavimlerinin düştüğü felaketle karşı karşıya kalmasın. Bir kimsenin aklıyla elde ettiği bilgilerin aynı zamanda kendini kötülüklerden koruyor olması, onun aklını kullandığının bir göstergesidir. Bu cümleden hareketle aklını kullanan kimse inkârda muannit davranmaz, yeminle belirtilen şeylerden ders çıkarır, her şeyin Allah'ın mülkü olduğunu bilir. Allah mülkünde her şeyi bilir ve görür. Zira sûrenin başlangıcındaki te'kîd ifadeleri, şunu kesinlikle anlatmaktadır ki insanlık tarihinin her döneminde Allah'ın verdiği nimetlerle azan ve azgınlaşan kimseler Allah'ın azabına engel olamamışlardır.

Zaman kavramına yeminin bulunduğu sûrelerden birisi de Duhâ sûresidir. Bu sûrede bazı zaman kesitlerine kasem edilmiştir. Kasem edilen şeyler, duhâ ve leyl'dir. Bu sûrenin muhteviyatı onun Mekke döneminin başlarında nazil olduğunu göstermektedir. Sûrede, teselli, müjde, nimet hatırlatma ve tebliğ göreviyle ilgili anlatımlar mevcuttur. Yeminin şiddetinden anlaşılan, Allah, Hz. Peygamber'i her zaman desteklemekte ve onu asla yardımsız bırakmamaktadır. Bu durum, Hz. Peygamber'in şahsında tüm Müslümanların kendilerine verilen nimetleri diğer insanlara ulaştırmada hem nazik hem de cömert davranmalarını gerektiren bir sorumluluğu yüklemektedir.

"*Ve'd-duhâ, ve'l-leyli izâ secâ*" (Andolsun kuşluk vaktine, Andolsun karanlığı çöken geceye ki)[219] şeklinde yemine karşın cevap olarak, "*Ey Peygamber!" Rabbin seni ne terk etti ne de sana darılıp gücendi*" meâlindeki âyetinin geldiğini görmekteyiz. Burada Hz. Peygamber'e olan nimet ve ikrama yemin edilmiş ve yemin aynı

---

[215] Meydânî, *Kavâid,* 484.

[216] İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 40-43; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*,9/109; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/505; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*,30/312-313; Meydânî, *Kavâidü't-Tedebbüri'i-Emsel li Kitâbillâhi Azze ve Celle,* 468.

[217] Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 108-109; Cevherî, *es-Sıhâh*, 1/515.

[218] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/5799.

[219] ed-Duhâ 93/1-2.

zamanda Hz. Peygamber'in risaleti ve kıyâmet gününün tasdikini hedeflemiştir.[220] Yemin edilenler; "kuşluk vakti ve karanlığı çöken gecedir." "Duhâ, güneşin dağılmaya başladığı güneşin tam olarak ortaya çıktığı günün başlangıcıdır. Kurban için udhiye denilmesi, bayram günü o saatte kurban kesilmesi sebebiyledir. Duhâ, güneşin parlayıp yükselmeye başladığı gündüzün gençlik zamanıdır. Duhânın anlamı olarak hakikat güneşinin ufuk-u Muhammedîden doğup '*rahmeten li'l-alemîn*'olarak tüm insanlığı aydınlatmaya başladığı zamana işaret ettiği kabul edilebilir.[221]"*Velleyli izâ secâ*" âyetinde secâ, sükûn, bir şeyin sakin ve dingin halidir. Buradaki anlamı gecenin iyice durgunluğu ve tam kararmasıdır.[222] Seciye de buradan alınmış olup insanın nefsinde sabitleşen huy ve meleke demektir.[223] Vedde'a, ilginin kesilmesi, bir zorluktan dolayı mücadeleden vazgeçmek, terk etmek anlamındadır. Bu kelimenin mastarı olan "tevdî", yolculuğa çıkan kimse için dua etmek, Allah'ın ondan yolculuğun zorluğunu gidermesini dilemektir.[224] "Kalâ" lafzı, şiddetli kin anlamındadır.[225]

Ayetlerin nüzûl sebebi olarak farklı rivayetler gelmiştir. Bu rivayetlerin birinde vahyin on beş gün kadar kesilmiş olmasından dolayı[226] "Kureyş'ten bir kadın Hz. Peygamber'e 'Şeytanının seni terk ettiğini görüyorum' demesi üzerine bu âyetler nazil olmuştur".[227] Vahyin bir müddet kesilmesi üzerine müşrikler, "rabbi Muhammed'i terk etti, ona küstü, ona kızdı" gibi dedikodu çıkardılar. Hz. Peygamber'in bu duruma üzülmesi üzerine bu sûre nazil olmuştur. Bunların dışında sûre hakkında nüzul sebebi olarak gösterilen rivayetlerin bazısının güvenirliliği tartışmalıdır. Bu rivayetlerden birine göre Cebrail'in gecikmesi üzerine Hz. Peygamber'in rahatsız olması ve bu durumdan şikâyet etmesi üzerine Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'e, "Senin bu şikâyet etmeni, sızlanmanı gördüğünden Rabbin sana darıldı"[228] demiştir. Bu rivayetin doğru kabul edilmesi halinde, Hz. Hatice'nin sözlerinin Hz. Peygamber'i teselli etmek için söylemiş olabileceği düşünülebilir. Aksi halde bu söz bir garabete işaret eder. Nitekim Hz. Peygamber'e daha ilk vahyi müteakip onu hemen tasdik eden ve onu övgüyle teselli eden birisinin Hz.

---

220 Suyûtî, *el-İtkân*, 2/171.

221 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/5887.

222 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 225.

223 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/5887.

224 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât,* 517.

225 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 412; İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab (Kahire: Dâru'l-Marife, ts.), 3731.

226 Mahallî-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 2/268.

227 Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân" 1; "Teheccüd" 4; Müslim, "Salât" 82, 84, 91, "Cihad" 115; Tirmizî, "Tefsir" 82.

228 Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûli'l-Kur'ân*, 482.

Peygamber'i üzeceği muhakkak olan bir sözü söylemesi beklenemez. Üstelik vahyin kesilmesi iki üç gün veya en fazla on beş gün sürmüş olması çok uzun bir zamanı da ifade etmemektedir.[229]

Müşriklerin zanlarının aksine bu sûre, Hz. Peygamber'in rabbi tarafından terki şöyle dursun yeminle beraber ona teselli ve müjdeler vermekte ve onu rahatlatmaktadır.[230]*"Bil ki gelecekte yaşayacakların geçmişte yaşadıklarından daha iyi olacaktır. Çünkü rabbin sana ilerde birçok nimetler verecek, sen de hoşnut olacaksın"*[231]şeklindek*i âyet*, risâletgörevininbaşarıya ulaşacağına dair müjde vermektedir. Müşrikler, Hz. Peygamber'in terk edilmesini, yalnız kalmasını sonunda adı sanı bilinmez olarak yok olup gitmesini hep beklediler ve arzuladılar. Böyle bir hayal onların küfürde ayak diremelerinden başka bir işe yaramadı.

Gecenin karanlığına gündüzün aydınlığı ile son veren Allah Teâlâ, vahiy aydınlığı ile cehaletin karanlığını aydınlatmıştır. Sûre, "İslâm güneşinin yükselişini sembolize eden kuşluk vaktiyle küfür ve şirk döneminin, bitmeye yüz tutmuş karanlık bir geceyi andıran haline yeminle başlar. Allah'ın Hz. Peygamber'i terk etmediği ve kendisine darılmadığı bildirilir. Hz. Peygamber'i yakın bir gelecekte büyük başarıların beklediği, peygamberlik görevinin sonunun başlangıcından daha hayırlı olacağı müjdelenir."[232] Kasem ve cevabı arasındaki uyum vahyin bir müddet kesilmesiyle, Hz. Peygamber'e "rabbin sana kızdı ve seni terk etti" bühtanında bulunanların yanılacağını, gelecekteki günlerin daha iyi ve güzel olup kendisini memnun edeceğinin bildirilmesidir. Allah, Hz. Peygamber'e atılan iftirayı yeminle reddedip kendisine verilecek olan nimetlerin insan tasavvurunun üzerinde gerçekleşeceğini ve onun bundan tam razı olacağını haber vermiştir. Gündüz ve gece birbirini takip ettiğinden, geceyle kaybolan gündüzden, gündüzle kaybolan

---

229 Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 1/552. İbn Kesîr, vahiy kesikliği sırasında Hz. Hatice'nin "Rabbin sana darıldı ve terk etti" sözünü naklettikten sonra bu sözün onun tarafından söylediğinin kesin olmadığını, eğer bu sözü söylemişse üzüntüsünden söylemiş olabileceği ve bunun da sebebi, Hz. Peygamber'in üzülmemesi için vahyin bir an önce gelmesini arzu etmesinden kaynaklanmış olabileceği yönündeki görüşünü beyan etmiştir. bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/674-675.

230 Bu sûredeki Hz. Peygamber'e müjde ve tesellinin yanında bu âyetlerde onun "itab" edildiğine dair yorum da yapılmıştır. Bu yoruma sebep, "rabbin seni terk etti" sözlerine üzülmesi ve bu yolla müşriklerin sevinmelerine fırsat vermiş olması gösterilmiştir. Bu yorum sahibine göre "dünya" ve ahiret" ifadeleri "çocukluk yılları" ve "peygamberlik yılları" olarak anlaşılmalıdır. Kanaatimizce buradaki "el-ûla"dan maksat, dünya olabileceği gibi risaletin başlangıcı da olabilir. "el-Âhiret" lafzı ise gerçek ahiret anlamına gelebileceği gibi risaletin sonundaki başarıya da işaret etmesi muhtemeldir.

231 ed-Duhâ 93/4-5.

232 Emin Işık, "Duhâ sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/546; Ayrıca bk. İbn Kayyim, *et-Tibyân* 111; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/172.

gecenin gelmeyeceğinden endişe edilmez. O halde vahiy kısa bir müddet kesilse de sonra birbiri peşi sıra tekrar gelecektir.[233] Gecenin gelmesi nasıl Allah'ın mahlûkatına küstüğünü göstermezse ve aksine bu durum mahlûkat için bir rahmet, istirahat vesilesi oluyorsa,[234] Hz. Peygamber'e vahyin bir müddet kesilmesi de ilâhî iradenin onun için takdir ettiği bir vahye alışma ve alıştırma devresi olmuştur. Çünkü Allah, *"Biz sana (son derece önemli, değerli ve aynı zamanda) sorumluluğu ağır bir kelime/söz vahyedeceğiz"*[235] buyurmuştur.Âyetteki "ağır bir söz" ifadesi manevî sorumluluk anlamına geldiği gibi vahyin Hz. Peygamber'in bedenine ağırlık vermesine de hamledilebilir.[236] Bu açıklamalardan muksemun bih'le muksemun aleyh arasında daima bir ilginin olduğu mülahaza edilir.sûrenin 6-11. âyetleri Allah'ın Hz. Peygamber'e verdiği nimetlerin salt hatırlatılmasının ötesinde onun Allah'ın himayesinde nasıl yetiştiğinin bir ifadesi olarak görülebilir. Allah, Hz. Peygamber'in şahsında tüm inananlardan verilen nimetlerin şükrünü istemektedir. Buradaki şükrün edası; fakirin, muhtaç olanların ihmal edilmemesi, sosyal yardımlaşmanın gerçekleştirmesi şeklinde anlaşılmıştır. Bu tavrın toplumda kaynaşmayı sağlayacağı ve karşılıklı sevgi, saygı ve güveni artıracağı muhakkaktır. Nimetin anlatımı, öncelikle Hz. Peygamber'in vahyi tebliği, müminlerin İslâm'ı anlayıp anlatmada tüm imkânlarını kullanmaları şeklinde de yorumlanabilir. Bu sûre içerisinde Hz. Peygamber'e nimet olarak hatırlatılan hususlardan birisi de *"Senin arayış ve bocalayış içinde olduğunu görüp de sana vahiyle doğru yolu göstermedik mi?!"*[237] âyetidir. Hz. Peygamber'in risaletten önceki hayatı onun elçiliğine örnek gösterilmiştir.[238] Böyle olunca ilgili âyetteki "dâllen" lafzı, Hz. Peygamber'in bir arayış içerisinde olduğunu ifade eder. Buradan bu anlamın dışında olumsuz anlam üretmek, kelimelerin vucûh yönünden de habersiz olmak demektir. "Dalâl" lafzı; "küfür, kaybetme, azgınlık, hükümsüz kılma, bozma, kaldırma, hata, cehalet, unutma, unutkanlık, arayış ve bocalayış" gibi anlamlara gelmektedir. Bu anlamlar içerisinde Hz. Peygamber'in yaşadığı risâlet öncesi hayata hangi lafız uygun düşer diye baktığımızda en uygun olanın "arayış ve bocalayış"[239] içinde olmasıdır. O, toplumunun düştüğü gerek inanç gerek sosyal anlamdaki çıkmazdan nasıl kurtulacağını düşünmüş ve bu endişe kendisini Hira'da inzivaya çekilmeye kadar götürmüştür. Yani buradaki "dalâl" ifadesini henüz vahiy bilgisine sahip olmamış ama arayış içerisinde biri olarak anlamak mümkündür. Bu lafzı, Allah'a en uygun ibadetin nasıl yapılacağı hususunda henüz bilgilendirilmemiş olmakla da açıklamak

---

233 Meydânî, *Kavâid,* 486.

234 en-Nebe' 78/9-10.

235 el-Müzzemmil 73/5.

236 bk. Zeki Duman, *Vahiy Gerçeği* (Ankara: Fecr Yayınları, 1997), 47.

237 ed-Duhâ 93/7.

238 Yûnus 10/16.

239 Öztürk, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, 850.

mümkündür. Kendisine risalet verilerek, din adına nasıl hareket edileceğinin öğretilmesi hidayet edilmesi anlamına gelmektedir.[240] Allah, Hz. Peygamber'i yetimken barındırdığını, ona dosdoğru yolu gösterdiğini, fakirken zengin kıldığını hatırlatmış, bu yüzden de kendisinin de öncelikle fakirleri ve kimsesizleri gözetmesi gerektiğini haber vermiştir.sûrenin son âyetindeki nimetin anlatılması meselesi, kendisine verilen en büyük nimet olan Kur'ân'ın tebliğine ve diğer anlatılması gereken tüm nimetlere şamildir.

Zaman dilimi içerisinde kendisiyle kasem edilen kavramlardan birisi de "asr"dır. Kur'ân'ın en kısa sûrelerinden birine adını veren bu lafız, varlık hayatında bir zamana işaret etmektedir. Zaman içerisinde belli bir süre verilen insanın kurtuluşunda iman, salih amel, hakkı ve sabrı tavsiye etmekten başka bir yolun olmadığı bir yeminle vurgulanmıştır. Yani insan ilmini imanla, amelini salih olanıyla bütünlerse hayatını heba etmemiş demektir.[241]

"*Ve'l-asr* (Andolsun asra, su gibi akıp giden zamana ki)"[242] ifadesindeki yeminin cevabı, "*İnne'l-insâne lefî husr*" (İnsanoğlu (en değerli sermayesi olan zamanı heder etmekle) büsbütün zarar ve ziyanda)[243]âyetidir.Sûrenin son âyeti,"*Fakat iman edip imanlarına yaraşır güzellikte işler yapan, birbirlerine hep Allah yolunda yürümeyi ve bu yolda sebat etmeyi öğütleyenler asla zarar ve ziyana uğramayacaklardır*" kısmı yeminin cevabına istisna getirmektedir.[244] Yeminin cevabındaki insandan kasıt Kureyş müşriklerinin ileri gelenleri olabileceği gibi genel anlamda insan cinsi de olabilir. Bununla insanın akıbeti üzerine yemin edilmiştir. Son âyet, kimin kaybetmediğini açıklamaktadır. "İnsanın kaybettiğine" dair genel ifadenin müphemliği böylece açıklığa kavuşmuş olmaktadır. Mefhumu muhalefet cinsinden kaybedenlerin iman etmeyenler olduğu son âyetle vuzuha kavuşmuştur. Kaseme konu olan "asr" hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Asrın, zevalden güneş batımına kadar olan zaman, güneşin batımına yakın zaman, ikindi namazı,[245] gündüz vakitlerinden bir vakit, Hz. Peygamber'in yaşadığı dönem, bu

---

240 ed-Duhâ 93/7. âyeti hakkında şu görüşlere yer verilmiştir. 1. Nübüvvetin özelliklerini bilmiyordun, sana öğrettik. 2. Mekke vadilerinde kaybolmuştun, seni tekrar deden Abdulmuttalib'e iade ettik. 3. Sen yanında Meysere de olduğu halde deve üzerinde iken kaybolmuştun. 4. Seni sapıklığa düşmüş bir kavim içinden çıkarıp tevhid ve nübüvvete nail ettik. bk. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 9/108-109; Mahallî-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn,* 2/268. Bu ifadeler arasında kanımızca en doğru görüş, tevhid ve nübüvvete nail olmasıdır.

241 İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 136. İmam Şâfii'ye göre Kur'ân'da Asr sûresinden başka sûre inmeseydi insan için bu sûre yeterdi. Çünkü bu sûrede tüm Kur'ân ilimleri mevcuttur. Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, 30/227.

242 el-Asr 103/1.

243 el-Asr 103/2.

244 Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/359; Kannûcî, *Fethu'l Beyân*, 15/ 376.

245 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/427; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 9/224-225; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili,* 9/6068.

görüşler arasında yer almaktadır. Asr'a çoğu müfessirler, içinde insanın hayır veya şer bakımından hareketlerinin gerçekleştiği mutlak zaman anlamı vermişlerdir. Tercih edilen görüş de budur.[246] Bir başka görüşe göre asr, gece ve gündüzü kapsayan zaman dilimidir. Bu manada gece ve gündüze "asrân" denmiştir.[247] "Allah mahlûkattan bir şeye yemin ettiğinde o şeyin büyüklüğü, kemali ve garabeti dolayısıyla değil, söz konusu meseleyi ispatlamak için yemin edilen şeyin delil olarak ileri sürüldüğünü anlamalıyız. Burada da zaman üzerine yemin edilmesinin anlamı, zaman, insanın büyük hüsran içinde olduğuna ve ondan ancak dört özellik sahibinin kurtulacağı gerçeğine şahit olmasıdır."[248] Râzî, dehri; rahatlık, sıkıntı, sıhhat, hastalık, zenginlik ve fakirlik gibi insanın yaşarken karşılaşabileceği şeyleri içine alan bir zaman dilimi olarak ifade eder. Ömrün kıymetlisi bir an da olsa hüsrana düşmeden yaşanılan zamandır. Râzî, zamanın mekândan daha şerefli olduğunu ve bu sebeple en kıymetli olanla yemin edildiğini belirtir. Kusurlu olan zaman olmadığı halde cahiliye Araplarının belâ ve musibetleri ancak zamanın getirdikleri olaylar olarak kabul ettiklerini kaydeder. Râzî, "asr" lafzını da açıklarken Allah'ın bu âyette Hz. Peygamber'in zamanına, Beled 90/2. âyette onun mekânına, Hicr 15/7. âyette de ömrüne yemin etmiş ve böylece Allah nezdinde Hz. Peygamber'in ne kadar değerli olduğuna işaret etmiştir.[249] Asr sûresiyle ilgili olarak İmam Şâfiî (öl. 204/820), "Başka sûre inmeseydi insanlara bu sûre yeterdi. Çünkü bu sûre tüm Kur'ân ilimlerini ihtiva etmektedir"[250] derken, sûrenin kısa olmasına rağmen muhteva bakımından nasıl icazkar olduğunu teslim etmektedir. "Muksemun bih" ve "muksemun aleyh" arasındaki ilgi gece, gündüz ve asr gibi zamanla ilgili hususlardır. Zamana dair bu yemin, insanlara verilen zaman sermayesinin her an eridiği ve azaldığına dair dikkat çekmekle beraber, zamanla kayıtlı olan hayatın Allah'ın istediği şekilde kullanılması yönünde uyarı içermektedir. Zira "husr" kelimesi, "sermayenin azalması, batması, zarar ve ziyana uğraması" anlamına gelmektedir.[251] Husr, aynı zamanda "noksanlık" olarak da anlamlandırılmıştır. Zamanın iyi kullanılmasının ölçüsü; hayatın, imana bağlı güzel işlerle bezenmesidir. Bu güzel işlere "salih amel" diyoruz. Beraberinde iman olmayan hiçbir amel, salih amel değildir. Güzel amel, imanın ispatıdır. "İmanın salih amelden önce gelmiş olması, salih amelin imandan kaynaklanmış olmasına işarettir."[252] Hakkın ve sabrın tavsiyesi güzel işlerin mütemmimidir.

---

246 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/710.

247 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/612; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 6/427; İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s133; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/710; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/528-529.

248 Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân,* çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1988), 7/222.

249 Râzî, *Mefâtîh'l-Ğayb*, 32/81, 84-86; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 9/6070.

250 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 4/547; Muhammed Eroğlu, "Asr Sûresi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/502.

251 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 147.

252 Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 1/.562.

"*İyiliklerde yarışın*"[253] emri buna işarettir. Hakkın tavsiyesi Allah'a tevhid üzere imana, Allah'ın dini üzere yaşamaya yönelik bilgi, teşvik, örnek olma ameliyesidir. Sabır, musibetlere katlanmak olduğu kadar Allah'ın yasaklarından kaçınmak, yapın dediklerini de yapmak için gayret sarf etmenin ve bunun için nefsi zapt ve rabt altına almanın adıdır.[254] Sa'lebî (öl. 427/1035), hüsrana düşenle Ebû Cehil, iman edenle Hz. Ebû Bekir, salih amel işleyenle Hz. Ömer, hakkı tavsiye edenle Hz. Osman, sabrı tavsiye edenle de Hz. Ali'nin kastedildiği görüşündedir.[255] Burada zikredilen kişiler ilgili sıfatlara müstahak olmakla beraber, âyetin sevkediliş gayesini dikkate aldığımızda genele işaret ettiğini düşünmek daha isabetli görünmektedir.[256] Her şey zaman içerisinde olmaktadır. Geçen zamanı geri getirme gibi bir durum da söz konusu olmadığına göre hayatı yaratılış gayesi doğrultusunda tüketmek yemin ve haber arasındaki en açık ilgidir. Bir buz satıcısının söylediği şu söz zamanın nasıl geçtiğini ve hayatımızı adeta sıcak havanın buzu erittiği gibi nasıl eksilttiğini ne güzel anlatmaktadır: "Sermayesi eriyip giden şu adama acıyın!"[257],bu sözü söyleyen satıcı kârının peşinde koşmaktadır. İnsanın da sürekli akan zaman içerisinde hayatını heba etmemesi ve hayırda yarışması onun için kârlı bir alışveriş olacaktır. Kanaatimizce asr, tüm zamanların bileşkesi her canlının özellikle insanın yaşama süresidir. İnsan kendisine zaman olarak verilen bu sermayeyi ya güzellikle kullanır ya da onu heba eder. Ömür sermayesini güzel kullanmanın yolu bu sûrede mündemiç olan şu dört esastan geçmektedir: İman, salih amel, hak ve sabırdır.

Zamanla ilgili kasem içeren bir diğer âyet grubu, şafak, gece ve onun karanlığında kalan her şey ve yine gece karanlığına rağmen onda parlayan dolunay halindeki aya yapılan yemindir.

"*Felâüksimu bi'ş-şefak ve'l-leyli vemâ vesak, ve'l-kameri ize't-tesak*" (Akşamın alaca karanlığına, geceye ve onun karanlık örtüsü altında barınan her şeye, dolunay haline gelen aya andolsun ki)[258] âyetinde şafak, güneşin gitmesiyle semada kalan güneş ışığının kalıntısı olan kızıllık, gece ve onun adeta kanatlarının altına alarak örttüğü insan dâhil tüm mahlûkat yemin objesidir. Gece ve gündüz ayrı birer âyettirler. Geceleyin bütün güzelliği ile görünen dolunay halindeki ay da başka bir âyet olarak değerlendirilir. Müddessir ve Tekvîr[259] sûrelerindeki yeminler de aynı kevnî âyetlere işaret

---

253 el-Bakara 2/148; el-Mâide 5/48.

254 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/613; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/359. İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 136-137; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/710.

255 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 10/283-284; Kannûcî, *Fethu'l-Beyân*, 15/ 376.

256 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/427; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 5/336.

257 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 32/85.

258 el-İnşikâk 84/16-18.

259 el-Müddessir 74/33-34; et-Tekvîr 81/17-18.

etmiştir[260] İnşikâk sûresindeki yeminin cevabının mahzûf olduğuna dair görüşün yanında,[261] *"Sizler kıyâmet ve hesap gününde halden hale gireceksiniz; (o gün çok şey göreceksiniz)"*[262] âyeti cevap olarak gösterilmiştir.[263] Yemin ve cevap irtibatında, hesap gününün gerçekliği yeminle te'kîd edilmiş ve bu gerçeğe rağmen hâlâ kâfirlerin iman etmeye yanaşmamaları, Kur'ân okunduğu zaman onu duymazlıktan gelmeleri kınanmıştır. Buna karşın insanlar, halden hale geçerken onları hesabın sıkıntısından kurtaracak olanın iman ve imana yaraşır işler olduğunu bilmeliler ve bunun için akıllarını kullanmalıdırlar. İnsanlar ruhlar âleminde var oluşundan[264] itibaren ana rahmi, dünya hayatı, kabir, mahşer, cennet ve cehennem çizgisinde halden hale geçerek değişiklik göstermişlerdir.[265] İnsanlar halden hale geçerken birbirinden daha korkunç ve daha şiddetli durumlarla yüz yüze geleceklerdir. Ölüm, kıyâmet ve onun sıkıntıları insanın ahiret hayatının serüveni içerisinde yer almaktadır. Kâfirlerin iddia ettiği gibi hayatın sadece dünya hayatıyla sınırlı olmadığı[266] bilinmelidir. Halden hale geçmek "çocukluk, gençlik ve yaşlılık gibi insan hayatının farklı devrelerine veya dünya hayatından ahiret âlemine yahut fakirlikten zenginliğe geçiş" olarak da yorumlanmıştır.[267]

Bir diğer görüşe göre bu ifade ile "Hz. Peygamber'in bir halden/mertebeden başka bir mertebeye yükselmesi" kastedilmiştir.[268] Haller arasında, korku, kuvvet, ölüm, diriliş, hesap veya fakirlikten zenginliğe veya zenginlikten fakirliğe, rahatlık, rahatsızlık, hastalık veya sıhhat bulunmaktadır. İnsan çocukluktan gençliğe ve yaşlılığa geçmeksuretiyle, halden hale geçerek, kendisini ahiretteki hayatın kucağına atmaktadır.[269] Burada yemin edilenden birisi olan ay, dolunay haline gelinceye kadar nasıl halden hale geliyorsa, insanın da gerek dünyada gerek ahirette farklı seviyelere, derecelere

---

260 İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 175-178.

261 İbn Kayyim, *et-Tibyân,* 111; Ferâhî, *İm'ân,* 37.

262 el-İnşikâk 84/19.

263 Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 1992), V. 371; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/226. Halden hale geçme hususunda şu görüşler ileri sürülmüştür: İnsanın yaratılışındaki nutfe, alaka, mudğa, ölüm, tekrar dirilme zenginlik, fakirlik mükafaat ve ceza gibi hallerdir. İnsan, sürekli rabbine kavuşuncaya kadar didinip durur (el-İnşikâk, 84/6). Yaratılışın başlamasından ölünceye kadar geçirilen haller insanların derece derece Allah'a yaklaşmalarıdır. İnsanlığın tarih boyunca geçirdiği, medenî, kültürel, siyasî farklılaşmalar, değişik aşamalar. bk. Hayrettin Karaman ve diğr. *Kur'ân Yolu* (Ankara: DİB Yayınları, 2020), 5/ 587.

264 el-A'râf 7/172.

265 el-Bakara 2/28.

266 el-Müminûn 23/37.

267 Tûsî, *et-Tibyân*, 10/313; Kâmil Yaşaroğlu, "el-İnşikâk sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/343; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/5679-5683.

268 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 14/ 251.

269 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 9/67-68;

uğrayacaklarına dair müşahhas bir örnek verilmiştir. Dünya yaşantısı, ahiret hayatındaki yaşantıyı şekillendirmektedir. Bu sebeple ilgili yeminin muksemun aleyhini ahiret hayatının hatırlatılması olarak görmek isabetlidir. Yemin ve te'kîd ettiği konu insanı, dünya hayatında iken yaratan ve yaratılan karşısında daha dikkatli olmaya yöneltmektir.

2.2.4. Yer ve Gökyüzü (Kâinât)

2.2.4.1. Yıldızlar ve Sema

Yıldızların doğuşu, hareketi ve batışına dair yemin, kasem formatı içerisinde ayrı bir yer tutmaktadır.

"*Felâ üksimu bi'l-hünnes, el-cevâri'l-künnes, ve'l-leyli izâ a's a's, ve's-subhi izâ teneffes, innehû le kavlü resulün kerîm zî kuvvetin inde zi'l-arşi mekîn*" (Yörüngelerinde akıp giden, geceleri kaybolup gündüzleri ortaya çıkan yıldızlara, kararan geceye, ağaran sabaha yeminle söylüyorum ki Kur'ân çok değerli güçlü ve arşın (mutlak hükümranlığın sahibi Allah nezdinde itibarlı bir elçinin sözüdür)[270] Buradaki yemin âyetlerinin cevabı, "*innehû le kavlü resûlün kerîm*" şeklindeki âyettir. Yemin edilen yıldız, mekân olarak nasıl yüksekte ise Kur'ân'ın mevkisi de öyle yüksektir. Yemin objesiyle ispat edilen, gece ve gündüzün birbirini tamamlayan varlıklar olduğunun gerçekliği kadar, Kur'ân'ın Allah'ın kelamı olması da o kadar gerçektir. Âyette gece karanlık, gündüz aydınlık yönleriyle zikredilmiştir. Zaman kavramıyla ilgili yukarıda geniş açıklamalar yapılmıştır. Ancak bu âyetteki bağlam gece ve gündüzün "yıldız" ile irtibatıdır. Ferrâ, ceylanın yuvasına girdiği gibi gündüz kaybolup gece görünen "Behrâm, Zuhâl, Utârid, Zühre ve müşterî yıldızları" olduğunu belirtmiştir.[271] Müşriklerce kutsal sayılan, ulaşılamayacak derecede azemetli varlıklar olarak görülen yıldızlara yemin edilmesi, onların yanlış inancının önüne geçilmiş ve o varlıkların yaratıcısının Allah olduğu hatırlatılarak tevhid inancı vurgulanmıştır. Yeminin desteklediği haber, Kur'ân'ın Allah kelamı olduğu, güvenilir bir elçi/melek olan Cebrail tarafından, yine güvenilir bir resul olan Hz. Peygamber'e getirildiğidir. Mecazen Kur'ân'a, "vahiy getiren meleğin sözü" denmiştir. Vahiy meleği, Allah katında itibarlıdır. Vahyi gönderen, getiren belli/güvenilir iken vahyi alana "mecnun" denmesi akıllıca olmadığı açıktır. Kur'ân, bir kâhin ve şair sözü olmadığı gibi, Allah'ın rahmetinden kovulmuş şeytanın da sözü değildir. Buna göre Kur'ân ancak, iman ve itaat yolunu tutacaklar için bir öğüttür.[272]

---

[270] et-Tekvîr 81/15-16.

[271] Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* 30/47.

[272] et-Tekvîr 81/15-28.

Yıldıza kasemle başlayan sûrelerden birisi de Necm sûresidir. "*Ve'n-necmi izâ hevâ* (Kayıp giden yıldıza andolsun ki)"[273] Yeminin cevabıbir sonraki âyettir[274]: "*Arkadaşınız Muhammed ne yolunu şaşırdı ne de aklını.*" Allah, kayıp giden yıldıza yemin etmiş ve elçisini düşmanlarının "hak yoldan başka bir yola gitti, sapıttı ve şaşırdı" iftiralarından tenzih ve tebriye etmiştir.[275] Bu cevap, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin gerçekliğine delildir. Bu açıklama aynı zamanda onun gerçeği bildiği halde başka bir yola giren bir kimse olmadığına şahadettir. Kendisine yemin edilen "necm (yıldız)" hususunda, İslam âlimleri çeşitli görüşler zikretmişlerdir. Kelbî (öl. 146/763), İbn Abbas rivayetine dayanarak bu sûrede yemin edilen yıldızın "parçalar halinde inen Kur'ân âyetleri" olduğunu, Allah'ın onu risaletin başından sonuna kadar üçer, dörder, âyet veya sûreler halinde indirdiğini nakletmiştir. Bu görüş (Mücâhid (öl. 103/721), Dahhâk (öl. 105/723), Atâ (öl. 114/732), Mukâtil (öl. 150/767), tarafından da aynı şekilde rivayet edilmiştir. Necm ile kastedilenin Arapların "Süreyya" ismini verdikleri yıldız olduğu da aktarılmıştır. Süreyya'nın yedi yıldızdan oluştuğu, bunlardan altısının gözle görülebildiği ve birinin gözlerden gizli kaldığı ve Arapların bu toplu gök cismine yıldız tabir ettikleri, dolayısıyla bu âyette buna işaret ederek yemin edildiği belirtilmiştir. İbn Kuteybe, "Süreyyâ yıldızının batması onun da diğer varlıklardan ve yıldızlardan farkı olmadığının bir göstergesidir" demektedir.[276] Yıldızın yolcuya karada ve denizde yol göstermesi gibi, benzer şekilde Hz. Peygamber de elçilik vazifesinin gereği olarak insanlara rehberlik etmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, muksemun bih olan "necm"in anlamlarından biri olan yıldıza yeminle, Hz. Peygamberin Allah katındaki değerinin yüceliği, Kur'ân'ın insanlar için bir hidayet rehberi olduğunun te'kîdi söz konusu edilmiştir.Sûredeki yemin ve sonrasındaki üslûp munis bir anlatımdır; bu ifade, arkadaşınız sürekli gözünüzün önünde olan kimse, sizin gibi bir insan olan Hz. Muhammed, ne şaşırmış ne de aklını kaybetmiştir, diyerek, Hz. Peygamber'in risâletinin ispatına yönelik bir anlatımı içermektedir. Hz. Peygamber, müşriklerin iddiasının aksine doğru yoldadır ve onun tebliğ ettiği hususlar kendisinin duygu ve düşüncesinin ürünü değil, Cebrâil vasıtasıyla gönderilen ilahî vahyin bir neticesidir. Ayrıca Hz. Peygamber ve Cebrâil arasındaki ünsiyet kasemle te'kîd edilmiş ve bu konudaki kuşkuların yersiz olduğu belirtilmek istenmiştir.[277]"*O heva ve hevesine göre de konuşmuyor. Onun konuştukları, kendisine indirilen vahiyden başka bir şey değildir*"[278] *âyet*i, özelde Kur'ân âyetlerini genelde "hikmet" kavramını

273 en-Necm 53/1.

274 Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/69; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/313.

275 Kannûcî, *Fethu'l-Beyân*, 13/244.

276 Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, V. 69; İbn Kayyim*, et-Tibyân*, 357; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/313.

277 M. Kâmil Yaşaroğlu, "NecmSûresi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/495.

278 en-Necm 53/3-4.

kapsayacak şekilde Hz. Peygamber'in elçi olarak davranışlarını kastettiği düşünülebilir. Hz. Peygamber, Cebrail'i semanın ufkunda bizzat görmüş ve melek ona çok yaklaşmıştı. Hz. Peygamber'e Cebrail'in yaklaşmasından maksat, Hira dağındaki veya Mi'rac'daki görüntüsü mü olduğuna dair tam bir açıklık yoktur. Kaldı ki Hz. Peygamber, Cebrail'den vahiy aldığı müddet içerisinde onunla bir şekilde görüşüyordu. Diğer insanlar için gizemli olan bu buluşmaların (vahyin) nasıl gerçekleştiği hususunu Hz. Peygamber'in Allah ile olan yakınlığının sırrı içerisinde değerlendirilmesine bağlamak mümkündür.

Burûc sûresi de semadaki burçlara (yıldız kümesi), kıyamet gününe ve oradaki şahitliklere yeminle başlamıştır. Kendisne yemin edilen olayla ilgili farklı rivayetler bulunmakla birlikte iki rivayet öne çıkmaktadır. Bunlardan biri, sihirbazdan sihir öğrenen bir çocuğun hak dini kabulü ve bunu etrafına yayması üzerine devrin hükümdarının iman sahibi bu çocuğu ve ona inananları içi ateş dolu çukurlara attığı şeklindedir.[279] Diğer rivayet ise, Yahudiliği benimseyen Himyer kralı Zûnüvâs'ın Hıristiyan inancına sahip Necrân halkını dinlerini değiştirmeye zorlaması ve bu durumu reddedenleri içi ateş dolu çukurlara atması şeklindedir.[280]

"Ve's-semâi zâti'l-burûc, ve'l-yevmi'l-mev'ûd ve şâhidin ve meşhûd" (Burçlarla/yıldız kümeleriyle dolu gökyüzüne, mutlaka gelip çatacağı bildirilen kıyâmet gününe, Kıyâmet günü şahitlik edenler ile haklarında şahitlik edilenlere andolsun ki)"[281] ifadelerinde geçen "burûc" lafzı, "saraylar" anlamına gelmekte olup tekili "burc"tur. "Burc", güneşin de içinde bulunduğu on iki burc halinde yıldız kümelerinin oluştuğu gök cisimleridir. Çünkü bunların her birinin kendine has bir yeri ve hareket alanı vardır.[282] Sözlük anlamı, "açık-seçik" şey demek olan burc, uzaktan göze çarpacak şekilde yapılmış yüksek binalar, özellikle Türkçede kale surlarının yüksek yerleri, hisar ve kuleleri için kullanılır.[283] Yemin edilenler, yıldız kümeleriyle dolu gökyüzü,[284] geleceği bildirilen kıyâmet, kıyâmet günü şahitlik eden ve edilenlerdir. Burûc kevnî âyetlerin en büyüğü

---

279 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 24/273-275.

280 Ebû Muhammed Hüseyn b. Mes'ûd el-Beğavî, *Me'âlimu't-Tenzîl,* nşr. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (Riyad: Dâru Tayyibe, 2003), 8/383-385; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/634.

281 el-Burûc 85/1-3.

282 Râgıb el-İsfahânî*, el-Müfredât*, 41.

283 Emin Işık, "el-Burûc sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansşiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/463.

284 "Nerede olursanız olun, ölüm mutlaka kapınızı çalacaktır. Sarp yamaçtaki kalelerin burçlarında ve hatta gökteki yıldızlarda (burûcin müşeyyedetin) olsanız bile ölümden kaçıp kurtulamazsınız." (en-Nisâ 4/78); "Gökte yıldız kümeleri/burçlar meydana getiren... (ellezî ce'ale fi's-semâi burûcen)" (Furkân, 25/61) mealindeki âyetlerde geçen "burûc" kelimesindeki ortak yön, gerek kale burçları gerek gökyüzündeki yıldız kümeleri ulaşılamaz yüksekilkte olmalarıdır.

olan yıldızların menzilleridir. O sebeple sema ile beraber yemin edilmiştir. Galaksi olarak da ifade edilen bu yıldız kümeleri, yeryüzüne göre yüksekte ve insanların sayamayacağı kadar çok olması nedeniyle hem Allah'ın kudretini hem de insanların acizliğini hatırlatan varlıklardır. Burçlarla dolu semaya yeminle tüm peygamberlerin ortak mesajları içerisine giren kıyâmet günü vurgulanmaktadır. Vaat edilen Kıyâmet günü, her şeyi açık olarak göreceklere ve onların gözleri önünde cereyan edecek şeylere yemin edilmiştir.[285] "Şahid" ve "meşhûd", muayyen bir şeyin ifadesi değil anlayan, anlaşılan, bilen, bilinen, gören, görünen gibi genel mana kavramı içerisinde kabul edilen tabirlerdir.[286] "Şahid", "Allah, Cuma günü, hafaza melekleri"; "meşhûd" ise "kıyamet günü, arefe günü, insan" şeklinde de yorumlanmıştır.[287] Bu hususta yapılan yorumlardan birine göre şâhit ile ateş dolu hendeklere atılanları görenler, meşhûd ile de zikri geçen olayın yani ateşe atılanlar kastedilmiştir. Kasem edilenlerin hepsi Allah'ın kudretinin âyetleri ve vahdaniyetinin şahitleridir.[288] "Şahid" ve "meşhûd" ifadeleri, Tekvîr sûresinde geçtiği üzere kıyâmette "diri diri toprağa gömülen kıza hangi günahından dolayı öldürüldü" diye sorulmasından hareketle bu sûrede anlatılan kimselerin ateş dolu çukurlarda niçin yakıldığının yakanlara sorulması diye anlaşılması kanaatimizce daha isabetlidir. Netice itibariyle, suçları Allah'a iman etmek olan insanları ateş çukurlarına atan kimseler hem dünya hem de ahiret hayatında kaybedenlerden olacaktır. İlgili sûrede müminleri ateşe atarak bu olayı izleyen kâfirleri Allah'ın lanetlediğine dair yemin edilmiştir.[289] Zaten bu ifadelerin hemen öncesinde "*va'dedilen kıyâmet günü*" geçmektedir. Yeminin cevabının mahzûf "*letübasünne*" olduğuna dair görüşle beraber[290] "Vaktiyle çukurlar kazıp içlerini ateşle dolduran (sonra da o çukurlara müminleri atan) o kahrolası zalimler/kâfirler (Ashab-ı Uhdûd) melundurlar"[291] âyetleri de cevap olarak gösterilmiştir.[292] İlgili âyette yemin ve cevap arasındaki bağlantı şu şekilde kurulabilir: "Allah'ın yüce kudretiyle, kıyâmet günü tüm zalimler hem geçmişte hem de şu anda müminlere zulmetmesinden dolayı müstehak oldukları azabı tadacaklardır. İnançlarından dolayı insanları içi ateş dolu çukurlara atanlar ne kadar

---

285 Işık, "el-Burûc sûresi", 6/462.

286 İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 139-140.

287 Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* 14/270; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 9/70-72; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* 4/633-634.

288 İbn Kayyim, *et-Tibyân,* 9; Ferâhî, *İm'ân,* 36.

289 Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 2/144.

290 Ferâhî, *İm'ân*, 36.

291 el-Burûc 85/4-5.

292 Elmalılı, Arapça birtakım teknik izahları öne sürerek, kasemin cevabı olarak on veya on ikinci âyetlerin olabileceğine kâil olmuş, bu arada "kutile" cümlesinin de cevap olabileceği veya bu cümlenin cevap konumunda kabul edilebileceğine dair görüşleri de zikretmiştir. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili,* 8/5689-5690. Ayrıca bk. İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 143; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 9/73-74.

zalimse Mekke'de islam inancını benimseyen müminlere her türlü eziyeti reva görenler de o kadar zalimdir. Yeminin cevabında, kıssada ateşe atıldıkları belirtilen kimselerin imanı muhafaza etme konusunda örnek gösterilmişlerdir. Zira ölüm pahasına da olsa o kimseler, imanlarından vazgeçmemişlerdir. Onların bu hali inancın ölüm korkusuna nasıl üstün ve galip geldiğinin bir ispatıdır. O halde esas olan, müminlerin tüm sıkıntılar karşısında imanlarını muhafaza etmeleri, sabır ve sebat göstermeleridir. Uhdûd olayının anlatılma sebebi, önceki ümmetlerde de sadece iman etmelerinden dolayı işkence edildiğinin belirtilmesi, işkence edilen kimselerin bu sebeple asla dinlerinden dönmedikleri, sonunda hem Allah'ın rızasını kazandıkları hem de O'nun övgüsüne mazhar olduklarını hatırlatılarak Hz. Peygamber ve müminlere teselli vermektir. Uhdûd kıssasında olaylar tipolojiler üzerinden anlatılarak mesajın evrenselliği vurgulanmış olmaktadır.[293]

Târık sûresinde "*ve's-semâi ve't-târik*" (Andolsun gökyüzüne ve Târık'a!)[294] şeklinde gök ve gök cisimlerine yemin edilmiştir. Bu yeminle, Allah'ın yüceliğine işaret edilmiş, cevap kısmında ise herkesin bir gözetleyicisinin olduğu haber verilmiştir. Allah, insanı sorumlu bir varlık kılmış ve onu hiçbir zaman başıboş bırakmamıştır. Allah, kâinattaki herşeyi yaratmış ve bu nimetleri insanın istifadesine sunmuştur. İnsandan hem kendi yaratılışını hem de kâinattaki mahlûkatı gözlemleyerek Allah'ın yücelik ve kudretini tefekkür etmesi istenmiştir.

Vâhidî (öl. 468/1075), sûrenin başındaki yemin âyetlerinin Ebû Talib hakkında indiğini haber vermiştir. Rivayete göre, "Bir gün Ebû Talib Hz. Peygamber'e süt ve ekmek getirmiş, bunları yerken yıldız kaymış ve yıldızın kaydığı yerde bir kıvılcım oluşmuştu. Ebû Talib bu durumdan korkmuş ve ne olduğunu sormuştu. Hz. Peygamber de 'bu, kendisiyle şeytanların vurulduğu bir yıldızdır ve o Allah'ın âyetlerinden bir âyettir' demişti."[295] Nüzul sebebinin özel olması, sûrede verilmek istenen mesajların genel olmasını engellemez. Her Mekkî sûre gibi burada da tevhide giden yolda istidlal esas alınmıştır. Sûrede insanın yaratılışı ile tabiat olaylarının aynı ve mutlak kudrete işaret ettiğini gözlemlemek mümkündür.

Yıldızların yol göstermesinden hareketle Elmalılı (öl. 1942), semâ ve yıldıza yemin edilmesini mecazen insanların kalplerine iman nurunun nüfûz edip kalpleri aydınlatmasına benzetmiş ve "Semâya ve sizi zulmetlerde tenvir için yıldız gibi şuurunuza çarpan ve maddiyatınızı delip gönüllerinize nüfuz eden hak nuruna kasem olsun" ifadelerini kullanmıştır.[296] Yeminin cevabı ise dördüncü âyette, "*Gerçek şu ki, yanı başında gözcü bir melek bulunmayan hiç kimse yoktur.*" şeklinde gelmektedir.[297] Bu âyet,

---

293 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/237; Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 2/147.

294 et-Târık, 86/1.

295 Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, 476; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/352.

296 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/5700.

297 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/352.

insanoğlunun sorumlu bir varlık olduğunu hatırlatmaktadır,[298] sûrenin başlangıcında "tarık ve sema"ya yemin edilmesiyle Kur'ân'ın ilk muhataplarının gökyüzündeki cisimlere ilgi duymaları sebebiyle gözlerini Allah'ın yüce kudretinin nişanesi olan o cisimlere çevirmeleri istenmiştir.[299] Yeminle insanın bakışları nasıl gökyüzüne çevrilmişse bu defa da muhatabı kendi yaratılışına yönlendiren şu âyeti görmekteyiz: *"İnsan neden yaratıldığına bir baksın."*[300] âyet, insanın kendi yaratılışı üzerinde düşünmeye ve buradan Allah'ın birliğine ve yüceliğine şahitlik etmeye davet etmiştir. Akıl için tüm bu şahitler, insanın yaptığı işlerin kaydedildiğini ve müşriklerin inançlarının aksine mahşerde hesabın olduğunu göstermektedir.

Vâkıa sûresinde *"felâ uksimu bi-mevâk'in-nücûm ve innehû le kasemunlev te'lemûne a'zîm"* (Ey Müşrikler!) Yıldızların doğuş ve batış yerlerine yemin olsun, eğer bilirseniz bu çok büyük bir yemindir.)[301]Burada yıldızların doğuş ve batış yerlerine yemin edilmiştir.[302] Kasemin desteklemek istediği husus, bizzat Kur'ân'dır. *"İnnehû le Kur'ânün Kerîmun"*[303] Bu âyet, yeminin cevabı durumundadır. Kur'ân ve yıldızların doğuş-batış yerleri arasındaki münasebet Kur'ân'ı nazil eden ve yıldızları yaratanın aynı kudret olduğudur. Yıldızların yörüngelerine yemin edilirken "muksemun bih" ve "muksemun aleyh" arasında bir mu'teriza cümlesi gelmiştir. Bu cümle eğer muhatapları tarafından bilinebilir akıl erdirilebilirse bu yeminin büyük bir yemin olduğu anlaşılır. Yeminde işaret edilen hedef konu, âlemlerin rabbi tarafından vahiy yoluyla indirilen Kur'ân'dır. O halde Kur'ân'ın insanlığa gönderilmiş olması başlı başına bir nimettir. Nimet ise şükrü gerektirir.[304] Yeminin cevabı, "*le-Kur'ânün Kerîm*" şeklinde sıfatı ile beraber gelmiştir.

Kur'ân, diğer kitaplar arasından süzülmüş bir kitap olduğu kadar aynı zamanda tüm dinî menfaatleri içinde toplayan bir kitaptır. O Levh-i Mahfûz'da kayıtlıdır. Ona ancak temiz olanlar erişebilir. O Allah tarafından indirilmiştir.[305] Kur'ân'ın hepsi Kadir gecesinde Levh-i mahfûz'dan dünya semasına sefere meleklerine indirilmiştir. Kur'ân'a, müşriklerin iddialarının aksine şeytanlar yaklaşamaz ve el dahi

---

[298] Mü'minûn 23/115; Ankebût 29/24; Câsiye 45/21; Tûr 52/35 Kıyâme 75/36; el-İnfitâr 82/10-12.

[299] el-Mülk 67/3-4.

[300] el-Târık 86/5.

[301] el-Vâkıa, 56/75-76.

[302] Elmalılı bu âyetin yıldızlar olarak değil, yıldızların mevkileri olarak anlaşılması gerektiğini hatırlattıktan sonra, "nücumun mevkilerinin şümulüne Melekler, Peygamberler, hafızların kalpleri, Kur'ân'ın yazılı sahifeleri, manaları, âyetlerin nüzûlüne sebep olan vakıalar ve ahkâm da dâhildir" der. bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7/4722-4723.

[303] el-Vâkıa, 56/77.

[304] Bekir Topaloğlu, "el-Vâkıa sûresi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları 2012), 42/471.

[305] Kur'ân'ın bu sıfatları, el-Vâkı'a, 56/77-80. âyetlerde zikredilmiştir.

süremezler. Ona ancak tertemiz melekler dokunmuş ve Hz. Peygamber'e de ancak onlar vasıtasıyla vahyedilmiştir. Ferrâ, *"Ona temiz olanlardan başkası dokunamaz" âyet*ine dair iki yorumda bulunmuştur. Biri, "onun tadını ve faydasını ancak iman edenlerin göreceği", diğeri ise "Kur'ân'ın tefsirini/te'vîlini şirk ve nifaktan kendini temizleyenlerin bilebileceği" şeklindedir. Yeminin başındaki "lâ" edatının 76. âyet delil getirilerek sıla olduğu kanaatini taşıyanlar bulunmaktadır. Ayrıca "lâ" edatının kasemin nehyi değil, yemin öncesi kelamın nefyi olduğuna dair görüşler de zikredilmiştir. Yine "lâ" edatının "*fe le ene uksimu*" şeklinde başlangıç te'kîd lâmı olduğu da belirtilmiştir.[306] Kur'ân'a herkesin dokunması hususunda nefîy edatının hükmü yoksa da Kur'ân'ı şeytanların indirdiği meselesini red hususnda hükmü vardır.[307] Âyetlerde zikredilen husus, müminlerin Kur'ân'a saygıyla yaklaşmaları, şükür içerisinde olmaları ve ondaki güzellikleri kendilerine rehber edinmeleridir.[308] Atâ, Sa'îd b. Cübeyr (öl. 95/713), Kelbî, Mukatil ve Katâde (öl. 117/735), Necm sûresindeki yeminle ilgili İbn Abbas'ın "yıldızdan kasıt Kur'ân'ın parçalar halinde inmesidir" şeklindeki sözü aynıyla bu âyetler için de rivayet edilmiştir. Ebû Ubeyde (öl. 276/889) ise, "nücûmu" yıldızlar, "yerlerini" de batış anındaki mevkileri olarak anlamlandırmıştır.[309] Sonuç olarak, daha önce de zikrettiğimiz üzere, yıldızlar ve Kur'ân arasındaki münasebet rehberliktir. Yıldızların insanlara kara ve denizde pusula görevi görmesi gibi Kur'ân da cahiliyet karanlıklarını yok eden bir rehberdir. Yıldız hissî karanlıkları, Kur'ân ise manevî karanlıkları gidermiş ve her ikisi de insanlara rehberlik etmiştir.[310]

2.2.4.2. Yeryüzü ve Bulutlar

Târık sûresinde diğer bir yemin gurubunda Kur'ân'ın hak olduğu hususuna işaret olunmaktadır. *"Yağmur yüklü bulutlara ev sahipliği yapan gökyüzüne, bitkilerin çıkması için çatlayıp yarılan toprağa andolsun ki"*[311] yemininin muksemun aleyh'i *"Bu Kur'ân hak ile batılı birbirinden, neyin doğru neyin yanlış olduğunu ortaya koyan ilâhî bir kelamdır. O boş,*

---

306 Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/217-218.

307 Seyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, çev. M. Emin Saraç vd. (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1971), 14/264.

308 Topaloğlu, "el-Vâkıa sûresi",42/471.

309 İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 321. Yeminin, yıldızın battığı yerlere tahsis edilmesi, eserinin zevalinde daim olan müessirin varlığına delâlet etmesindendir. Bundan dolayı Hz. İbrahim, yıldızların kaybolmasından Allah'ın varlığını bulma hususunda kavmine istidlal yolunu göstermiştir. Yahut *"Mevâkıun-nücûm"* dan murad, yıldızların menzilleridir. Zirâ bu hususta Allah'ın kudretinin büyüklüğüne ve hikmetinin kemâline beyanların kavramayacağı sûrette delâlet vardır. Veya bu ifadeyle Kur'ân'ın parçalar halinde indirilmesine işaret bulunmaktadır. bk. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 27/152; Çantay, *Kur'ân-ı Hakîmve Meâli Kerîm*, 3/1002.

310 İbn Kayyim, *et-Tibyân,* 138.

311 et-Târık, 86/11-12.

anlamsız eğlenceye konu olacak bir kelam değildir"[312] âyetidir.[313] Bu ikinci grup yeminin hedefinde Kur'ân'ın hak ve hakikat olması bulunmaktadır. Bunlar Allah'ın rubûbiyyetine ve aynı zamanda yeniden dirilişe delildir. Kur'ân'ın getirdiği esaslar, asla bir eğlence vasıtası değildir. O esaslar, hakkı batıldan ayırt etme vasfına sahiptir. Yemindeki yağmur yüklü bulutlar, bulutların bulunduğu gökyüzü, yer ve bitkilerin çıkması insanların ne kadar da aşina olduğu hususlardır. En azından insan bunlara niçin yemin edildiğini düşünüp kendisinin bunlarla ne kadar ilgisinin olduğunu tefekkür etmelidir. Bu ikinci grup yeminde yağmur getiren ve toprağı sulayan bulutlara yemin edilmiştir. Yeminin amacındaki "Kur'ân hak ile batılı ayıran sözdür" ifadesiyle yemin edilen şeyler arasındaki münasebet bulut, yağmur, yeryüzü döngüsünde olduğu gibi yeniden diriliş ve hesap konularının da Kur'ân'ın haber verdiği şekilde gerçekleşeceği, yağmur sonrası bitkinin yeri yarıp yeryüzüne çıkması gibi kıyamette insanların dirilişi de aynı şekilde gerçekleşecektir. "Fasıl" olan Kur'ân'ın anlattıkları ciddi meseleler olup oyun ve boş söz (hezl) olmadığı yeminle vurgulanmıştır.

2.2.4.3. Güneş ve Ay

Şems sûresinde "*ve'ş-şemsi ve duhâhâ ve'l-kameri izâ telâhâ*" *(*Güneşe ve ışığına, güneş battıktan sonra kendini gösteren aya Andolsun ki*)*[314]ifadeleriyle güneş ve aya kasem edilmiştir. Bu sûrede bu iki nesnenin dışında "gündüze, geceye, gökyüzü ve onu bina edene, yeryüzü ve onu yayıp döşeyene, insan nefsine ve ona kabiliyetler verene ve yine ona hem kötülüğü hem de kötülükten sakınmayı ilham edene"[315] şeklinde kendisiyle kasem edilen bir dizi nesne sıralanmıştır. Bu yemin ifadelerinin bir kısmıyla ilgili yukarıda daha geniş açıklamalar yapılmıştı. Burada kısa bir hatırlatma yapılmaktadır. Bu sûredeki tüm bu "muksemin bih"lerin sonunda "*Kad efleha men zekkâhâ*" (Nefsini arındıran kurtuluşa erer*)*[316] denilerek yeminlerin hedefi (muksemun aleyh) belli edilmiştir. Bu ifadeler insanın yapıp ettiklerinden sorumlu olduğunu açıklamaktadır. Kur'ân fıtrat delillerini tarihi delillerle bir arada sunmuştur. Yemin de başlı başına bir delildir. Daha önce de ifade edildiği gibi, kevnî âyetler Allah'ın yaratıcı olduğuna ve her yaratışında bir hikmet ve düzen bulunduğuna delalet eder. Allah, bu varlıkları tanıtarak yaşadığımız kâinat içerisindeki varlığımızı, değerimizi, gücümüzü ve zayıflığımızı bize hatırlatmaktadır. Bir başka yerde ayın dolunay haline yemin edilmiştir.[317] Dolunay halindeki ay, parlaklığını gecede gösterir. Gecenin zifiri karanlığına karşın o alabildiğine parıltısını etrafa yayar ve adeta karanlığın karamsarlık olmadığını gösterir.

---

312 et-Târık, 86/13-14.

313 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr* 9/84.

314 eş-Şems, 91/1-2.

315 eş-Şems 91/3-8.

316 eş-Şems 91/9.

317 el-İnşikâk 84/18.

2.3. Soyut Varlıklar

2.3.1. Melekler ve Rüzgârlar

Mürselât sûresinin başında bir dizi nesnelere yemin edilmiştir. "*Ve'l-mürselâti ürfâ, fe'l-âsifâti asfâ, ve'n-nâşirâti neşrâ, fe'l-fârikati ferkâ, f'l-mülkiyâti zikrâ*" (Birbiri ardınca gönderilen, esip savuran, yaydıkça yayan, ayırdıkça ayıran (kâfir) insanlara mazeret bırakmamak ve onları uyarmak için vahiy getirenlere andolsun ki).[318]

Mürselât kelimesine rüzgâr anlamının yanında melekler anlamı da verilmiştir. "Âsıfât", rüzgâr; "nâşidât," yağmur getiren rüzgâr; "fârigât" helal ve haramı ayıran; "mülkıyât", peygamberlere vahiy getiren melekler anlamları verilmiştir.[319] Burada kasem edilenlerin melekler olduğunu kabul ettiğimizde bunların yemine değer yüce varlıklar olduklarını ve bu değerlerini Allah'ın emirlerini hemen ve eksiksiz yerine getirmelerinden aldıklarını bilmek gerekir.[320] Buna mukabil müşriklerin melekleri Allah'ın kızları saymaları[321] nedeniyle onların bu yanlış inançlarının reddi de düşünülebilir. Burada kendisiyle yemin edilenlerin rüzgârlar olduğuna dair görüş, "rüzgârların dağıttığı bulutları yine rüzgârlarla bir araya toplayan Allah, bedenin dağılmış parçalarını bir araya getirmeye de kadirdir",[322] anlayışına dayanmaktadır. "*Fe'l-fârikâti ferkâ*" âyeti için hak ile batılı, helal ile haramı birbirinden ayıran Kur'ân âyetleri olduğu da söylenmiştir.[323] Yeminin hedefinin, kıyâmet ve ölüm sonrası dirilişin hatırlatılması olduğu dikkate alındığında en uygun cevap yedinci âyet gözükmektedir. *"(Ey kâfirler!) Tehdit edildiğiniz kıyâmet mutlaka gelip çatacaktır".* Bu cevab, müşriklerin ahiret hakkındaki yanlış inancını kırmak ve doğrusunu ikame etmeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Yemin kalıbı içerisinde vahiy getiren meleklere işaret edilmesi, insanların bu konudaki bahanesini ortadan kaldırmaya matuftur. Çünkü Allah vahyini peygamberlere melekler vasıtasıyla indirerek insanları uyarmış ve onlara hak ile batılı, haram ve helali bildirmiştir. Böylece insanın bu husustaki "duymadık, bilmiyorduk" şeklindeki özür beyanını geçersiz hâle getirmiştir.[324]

Sâffât sûresinin başndaki sıfatlar zikredilerek kasem edilen üç nesne bulunmaktadır. Kasemin sonunda da "İlahınız birdir" hükmü gelmektedir. İlk üç âyette yemin

---

318 el-Mürselât 77/1-6.

319 Ferra, Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Ziyâd, *Meâni'l-Kur'ân* nşr. İmâdüddîn b. Seyyid Âli ed-Dervîş (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 2011), 3/222; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993) 8/395.

320 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* 30/ 265.

321 bk. en-Necm 53/21.

322 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* 28/193.

323 Mahallî-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 2/249.

324 Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 2/209; Bekir Topaloğlu, "Zâriyât Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/137.

edilen şeylerde neyin kastedildiği hususunda ihtilaf varsa da genel görüş, bunlarla kastedilenin melekler olduğudur.

"*Ve's-sâffâti saffâ, fe'z-zâcirâti zecrâ, fe't-tâliyâti zikrâ*" (Allah'ın emrine amade olarak saflar halinde duran, şeytanların vahye müdahalesine engel olan, Allah'ın âyetlerini okuyup onları peygamberlere ulaştıran meleklere andolsun ki)[325] şeklindeki âyetlerde sıfatlarla zikredilenlerin melekler olduğu anlaşılmaktadır. Meleklere yapılan kasemin "muksemun aleyh"'i *"Şüphesiz sizin ilahınız birdir"*[326] şeklindeki tevhidi ifade eden âyettir. Zira sûrede iki iman esasına vurgu yapılmaktadır. Bunlardan biri tevhid, diğeri dünyada sorumluluk bilincinin oluşmasında etkin olan ahiret inancıdır.[327] "Muksemun aleyh" olan tevhid hükmü, Allah'ın melekler dâhil olmak üzere hiçbir varlığı kendi mülküne ortak etmediğinin bir kanıtıdır. Buradan aynı zamanda meleklerin de insanlar gibi Allah'ın yarattığı varlıklar olduğu hükmüne varılır. Melekler, kâinat sisteminde görevli varlıklardır. Meleklere yemin edilmesiyle insanlara şöyle bir mesaj verilmek istenmesi ihtimal dâhilindedir: Melekler kendi yaratılışlarına uygun görevleri eksiksiz yerine getirmektedir. O halde sizler de O'nun kulları olarak peygamberlerin size tebliğini kabul edip onları örnek almalısınız.

Bu yeminde ayrıca sağlam bir bina gibi saf hâlinde Allah yolunda savaşanlara[328] ilim yolunda gayret edenlere telmihte bulunulmuştur.[329] Râzî, bu sûredeki yemin üzerine mülahazalarını sıralarken Kur'ân'daki bu üslûbu, Arapların önemli konuları konuştuklarında yemine başvurmaları sebebine bağlar ve bu sebeple Kur'ân'ın tevhid, nübüvvet ve ahiretle ilgili konularda yemini sıkça kullandığını belirtir. Sâffât sûresinde yemin edilen üç şeyin aynı mevsufun üç sıfatı olabileceği gibi, bunların her birinin müstakil ifadeler olmasını da mümkün görmektedir. O, bu sıfatların meleklere ait sıfatlar olması halinde, "meleklerin saf saf durmalarını, ya semada ibadet için saf olmaları veya Allah'ın emrini beklemek üzere kanatlarını açarak saf şeklinde durmaları şeklinde izah etmiştir. Bu sıfatlar, meleklerden her birinin fazilet ve şeref bakımından yahut zat ve yücelik bakımından belirli mertebelere ayrılmaları şeklinde de anlaşılmıştır. Râzî, bu üç lafza, meleklerin dışında Allah yolunda birbirine kenetlenerek mücadele edenlerin ve onların atlarının dâhil olabileceğini açıkladıktan sonra yeminle kastedilenin Kur'ân âyetlerinin vasıfları olarak da anlaşılmasının muhtemel olduğunu

---

325 es-Sâffât, 37/1-3.

326 es-Sâffât 37/4.

327 Bekir Topaloğlu, "es-Sâffât Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 43/465.

328 es-Saf 61/4.

329 Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 5/5.

ileri sürmüş ve aynı zamanda Râzî, yeminin te'kîd için olduğunu da belirtmiştir.[330] "Sevk-ü idare edenlere" gelince; bulutları bir yerden diğer bir yere götüren melekler; insanları dünya ve ahirette zor duruma düşürecek kötü işlerden koruyan ve men eden melekler olarak da açıklanmıştır. Ayrıca bu meleklerin kâinatın düzeni ve yönetimiyle görevli olan melekler olduğu da söylenmiştir. Meleklerin üçüncü vasfı, Allah'ın âyetlerini okuyan ve vahyi peygamberlere ve dolayısıyla insanlara ulaştıran varlıklar olmalarıdır.[331] Sâf sûresinin başındaki yeminde bulunan muksemun bih'in müennes olması nedeniyle kendisiyle yemin edilen şeyin melekler olmadığı ve meleklerin te'nisten beri olduğu söylenmişse de lafzın müennese işaret etmediği ancak cem'ul cem' olduğu yönünde cevap verilmiştir.[332] Yeminin hedefinde "tevhid" olduğu açıktır. Muksemun aleyh olan tevhid, Kur'ân'ın temel amacıdır. Kur'ân, Allah'ın varlığının her toplum tarafından şöyle veya böyle kabul edilmesi sebebiyle o hususta bir tartışma açmaz. Kur'ân'ın tartıştığı, daha doğrusu deliller ortaya koyduğu husus, Allah'ın birliği, yani tevhididir. Bu âyetlerde çok güçlü bir girizgâh olduğu kadar müminlerin bakışlarını Allah'ın yüceliğine çevirmeksuretiyle O'nun rubûbiyeti ve birliği üzerine deliller sunmak da hedeflenmektedir.[333]

İnsanların her zaman şahit oldukları ve hissettikleri bazı nesnelere yeminle başlayan sûrelerden birisi de Zâriyât sûresidir. "*Ve'z-zâriyâti zervâ, fe'l-hâmilâti vikrâ, fe'l-câriyâti yüsrâ, fe'l-mukassimâti emrâ*" (Esip savuran, tozu toprağa katan rüzgârlara, yağmur yüklü bulutlara, gökyüzünde akıp giden yıldızlara, kendilerine verilen görevleri icra eden meleklere andolsun.)[334]. Hz. Ali, mescitte minberde iken kendisine Allah'ın kitabı ve Resulullah'ın sünnetinden ne sorulursa cevaplayacağını söylemiş, bunun üzerine İbn Kevvâ kalkıp ona, Zâriyât sûresinin bu ilk âyetlerinden ne kastedildiğini sormuştur. O da "esip savuranın" rüzgâr, "yükünü yüklenenlerin" bulut, "kolayca süzülenlerin" gemiler, "işi ayıranlar" ise meleklerdir." şeklinde cevap vermiştir. Hz. Ömer de Sâbiğ et-Temîmî'nin bu âyetlerin anlamlarıyla ilgili sorusuna benzer cevaplar vermiş ve bu bilgileri Hz. Peygamber'den işittiğini söylemiştir. Hz. Ömer, kendisine bu soruları soran kimsenin iyi niyetli olmadığı kanaatine vardığı için onun dövülmesini

---

330 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 26/114-115, 117-118; Beğavî, *Me'âlimu't Tenzîl*, 7/33-34; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 8/199; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/5; Ferâhî, *İm'ân,* 29; Topaloğlu, "es-Sâffât sûresi", 43/466.

331 Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, IV. 4/208.

332 Ebû Müslim el İsfahânî'nin bu lafızların müennesi çağrıştırdığı gerekçesiyle meleklere nisbetinin caiz olmadığını belirtmesine karşılık Râzî, bu lafızların cem'u'l-cem' olduğunu, meleklerin manevî müenneslikten berî olmakla birlikte lafızda müennesiliğin söz konusu olabileceğini söylemiştir. bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 26/115; Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*. 23/64-65.

333 Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 4/208.

334 ez-Zâriyât 51/1-4.

istemiştir.[335] Beydâvî (öl. 685/1286), "Zâriyat" lafzına rüzgâr manasını verdikten sonra aynı lafza "doğum yapan kadınlar" anlamını da yüklemiş, sonra da "el-hâmilât" lafzına "hâmile kadınlar" anlamını uygun görmüştür.[336] "Hâmilât", "yağmur yüklü bulutlar" şeklinde de anlaşılmıştır.[337]

Mâturîdî (öl. 333/944) burada üzerine yemin edilen nesnelerin Allah'ın birliğini, kudret ve azametini kanıtladığını, tabiata hâkim olan düzenin insanın dünyada yaşamasına zemin oluşturduğunu ve yemin edilen nesnelerin yeminin vasıtaları durumunda olduğunu, bu tür âyetlerde yeminin tabiata ait nesne ve olaylara değil, onları yaratana yönelik olabileceğini belirtmiştir.[338] Yemin edilen varlıklar, Allah'ın insanlara yeryüzünde hayat sürebilmelerinde lütfettiği nesneler olarak sunulmuş, aynı zamanda insanlar, onların menfaatlerinden istifade ederken zararlarından da sakınmaları konusunda tembihte bulunulmuştur. Rüzgârlar, yağmur bulutlarını oluşturmaktadır. Sonra fezada dağıtıp ve toplayarak "mu'sırât"[339] durumuna getirmekte ve böylece aralarından yeryüzüne hayat bahşeden rahmet damlaları düşmektedir. Buhardan buluta dönen, sonra yağmur olarak yeryüzüne düşen damlalar, nasıl nehirlere veya denizlere dönüyorsa, insanlar da ayrı birer damla gibi gözükseler de sonunda bir araya gelecekler ve Allah'ın huzurunda mahşerde toplanacaklardır. Zâriyât sûresinin 22. âyetindeki "*Rızkınız ve size vaat edilenler göklerdedir*" ifadesi, insan hayatının gök cisimleriyle ve vakalarıyla ne kadar içli dışlı olduğunun bir başka işaretidir. "*Fe'l-câriyâti yüsrâ*" âyeti gemiler ve emsali, "*fe'l-mukassimâti emrâ*" *âyet*i "Allah'ın emirlerini taksim ve tevzî eden Melâikeye, Cebrail, Mîkâil, İsrafil, Azrail gibi meleklerine kasem olsun"[340] şeklinde anlaşılmıştır. Yeminin cevabı olarak, İslâm'ın inanç temellerinden biri olan ahiret inancına ceza ve mükâfat gününün mutlaka vuku bulacağına dair "Ey *Müşrikler! Size bildirilen ölüm sonrası diriliş mutlak gerçektir ve mutlaka gerçekleşecektir. Yaptıklarınızın*

---

335 Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/82; Zeccâc, *Meâni'l-Kurân*, 5/51; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/608; İbn Kesîr Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'den duyduğunu söylediği rivayetin zayıf olduğunu kaydetmekte, rivayetin Hz. Ömer'e ait olabileceğine dikkat çekmektedir. bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/294; Topaloğlu, "Zâriyât", 43/137.

336 Beydâvî, *Envâru't Tenzîl*, 5/146.

337 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 21/482.

338 Topaloğlu, "Zâriyât sûresi", 43/137.

339 en-Nebe' 78/14.

340 Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/82; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 8/132; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/4527. Ferrâ burada melekleri getirdiklerine göre tasvir ederken Mîkâil'in rahmet, Cebrâil'in sıkıntı, zorluk (gılzat) getirdiği ifadesine yer vermiştir. Cebrail'in sıkıntı getirdiği meselesini İsrâilî görüş olabileceği düşüncesindeyiz. Yahudilerin Cebrâil'e olan düşmanlıkları (el-Bakara 2/98) da belirtilmiştir.

hesabı da elbette sorulacaktır."[341] meâlindeki âyete işaret edilmiştir.[342] Bu âyet ba's, nüşûr, hesap, sevâb ve ikâbın inkâr edenlerin karşısına çıkarılacağını haber vermektedir.[343] Yemin ve cevabı arasındaki uyuma sûre sonundaki, *"Öteden beri uyarıldıkları o müthiş kıyâmet günü gelip çattığı zaman vay haline o kâfirlerin"*[344] meâlindeki âyet de eklenmiştir.Sûrede rüzgârlar, yıldızlar ve melekler, ahiret hayatı için bir burhan olarak yeminle sunulmuş olup bu yemin edilen eşyanın başına Allah'ın "rab" ismi getirilerek "*rabbu'z-zâriyâti zerven ve rabbu'r-riyâhi'z-zâriyât, Rabbu's-sufuni'l-câriyât ve rabbu'l-melâiketi'l-mükassimât*"[345] şeklinde anlaşılabileceği de ifade edilmiştir. Mevsufu belli edilmeden sıfatların dizildiği bu gibi yerlerde zikredilenlerin dışında muksemun aleyh'e uygun başka hususların konuya dâhil olmasının muhtemel olduğu da dikkate alınmalıdır.

Zâriyât sûresinin yedinci âyetinde yıldız kümelerine sahip gökyüzüne yemin edilmesi, sûre başlangıcındaki yemin edilenlerle olan ilgi ve tenasübü göstermektedir: *"Yıldız kümeleriyle âdeta bir nakış, hareli bir kumaş gibi süslenmiş gökyüzüne andolsun ki"* mealindeki âyet, yemini ve muksemun bih'i teşkil ederken hemen sonra gelen âyet, *"Siz ey müşrikler, Peygamber ve Kur'ân hakkında her gün farklı bir iddiada bulunmakla tam bir tutarsızlık içindesiniz."* yeminin cevabını oluşturmuştur. Yedinci âyette geçen "hubuk" lafzı, rüzgârın kumda ve durgun suda meydana getirdiği yol olarak açıklanmıştır.[346] Müşriklerin çöllerde yolculuk yaparken gökyüzünün ışıldayan yıldızlarını temaşa ettikleri hesaba katıldığında böyle bir hitap gayet anlaşılır durumdur. Gökyüzündeki bu gösterişli durumun onlara Allah'ın yüce kudretini hatırlatması beklenmekteyken onlar hem Allah'a şirkte ısrar etmişler, hem de elçisine şair, kâhin, sihirbaz; vahyine de şiir, sihir ve evvelkilerin masalları diyerek iftirada bulunmuşlardır.Âyette ifade edilen "sözlerin muhtelif olması" bazısının tasdik, bazısının tekzip içerisinde olduğu şeklinde anlaşılmıştır.[347] âyetlerde Allah'ın gökleri uyumlu bir biçimde ve kusursuz olarak yarattığı, defalarca gökyüzüne bakılması istenmekte ve neticede orada gözün herhangi bir kusur göremeyeceği belirtilmektedir. Ayrıca yeryüzüne yakın olan göğün lambalarla (yıldızlarla) donatıldığı ve süslendiği açıklanmaktadır.[348]

---

341 ez-Zâriyât 51/5-6.

342 Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/51; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/609; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 9/109; Beydâvî, *Envâru't Tenzîl*, V. 146; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 8/133.

343 Tâhâ er-Râvî, "el-Kasem fi'l-Kur'ân", 251.

344 ez-Zâriyât 51/60.

345 Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân,* 5/51; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* 28/193.

346 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 21/486.

347 Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/83; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/610; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 9/110; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/232.

348 el-Mülk 67/3-5.

Tüm bu âyetler düşünen kimseler için O'nun yüce varlığına ve tekliğine ulaşmada birer delil olarak sunulmuştur.[349]

2.3.2. Nefis ve Kıyâmet

Kur'ân'da yemin edilen soyut kavramlardan birisi de ömür/hayattır. Daha önce geçtiği üzere bu konu şiirlerde kullanılmıştır. O halde Kur'ân'ın muhatapları bu yemin formuna alışıklardır. Hicr sûresinde zikredilen Lut kıssasında meleklerin Hz. Lut'u teselli etmek için onun hayatına bereket ve iyilikler dileme adına ömrüne yemin ettiği anlatılmaktadır. Kasem içerisinde geçen bu lafız, bir şefkât ve iltifat ifadesidir. "*Le-amruke innehum le fî sekratihim ye'mehûn*" (Bunun üzerine elçi melekler Lût'a şöyle dediler: "Canı sağ olasıca! Bu adamlara laf anlatacağım diye kendini yorma. Çünkü şehvet bunların gözünü doldurmuş ne yaptıklarını bilmiyorlar)[350] anlamına gelen âyette "Canı sağ olasıca" diye Hz. Lut'un ömrünün bereketine yemin edilmiştir. Zemahşerî, bu yeminin melekler tarafından Hz. Lut'un ömrüne yapıldığını söylemiştir.[351] İlgili âyetin devamında, cevap mahiyetinde Lut kavminin iflah olmaz halleri açıklanmıştır. Buradaki yeminin Hz. Peygamber'in ömrüne yapılmış olduğu görüşü de ayrı bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Yemin, fiili düşmüş, haberi mahfûz mübtedadır. Şöyle ifade edilebilir: "*Senin ömrün benim yemin ettiğim şeydir"*.[352] Suyûtî'ye (öl. 911/1505) göre buradaki yemin edilen şey, İbn Abbas'tan gelen rivayet çerçevesinde değerlendirilmiş, Hz. Peygamber'in Allah katındaki değeri ve mekânı bilinsin diye onun nefsine yapılmış bir yemindir. Zikri geçen İbn Abbas rivayeti, "Allah, Hz. Peygamber'den daha mükerrem birini yaratmamıştır. Allah'ın onun hayatının dışında kimsenin hayatına yemin ettiğini görmedim"[353] şeklindedir. Kanaatimizce, siyak-sibak dikkate alındığında "le-umruke" ifadesiyle Hz. Lut'a iyilik dilenmesi daha uygun görünmektedir.[354] İlgili âyetteki yemin ifadesi, Hz. Lut'un kavminin sapkınlıklarının artık ıslah edilemez boyutlara

---

349 Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 5/146. Kur'ân, kâinat olgularına yemin ederek onlardaki muhteşem düzene dikkat çeker ve onlardan her bir olgu, Yaratıcının gücünü göstermesi bakımından ahiret hayatı ve dirilişin varlığına delalet eder. Yeminler, insana sanki önce içinde yaşadığı bu koskoca kâinatı tanıtıyor. Çünkü kâinat düzeni hayatın devamı açısından birinci derecede etkendir. Rüzgârlar da bu sistemin önemli bir unsurudur. Düz mantıkla düşünecek olursak, rüzgârlar nasıl tozu toprağı savuruyor, yağmurların oluşması için bulutları yönlendiriyorsa, dünya hayatı da insanı rüzgâr gibi savurup, ahiret hayatına doğru götürmektedir.

350 el-Hicr 15/72.

351 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/414; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 19/207.

352 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 19/207.

353 Zerkeşî, *el-Burhân*, 3/42; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/170. Ayrıca bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 19/207; Kurtubî, *el-Cami'*, 12/ 228.

354 el-Gâşiye 88/22.

geldiğine işaret etmektedir."[355] Bu âyette kasem, "inne" ve "lam" üç te'kîd birlikte gelmiştir.[356] Bu durum, Lut'un kavminin artık laf anlamaz bir duruma geldiklerinin kesin ifadesidir. Kur'ân kıssaları salt önceki topluluklardan haber veren bir anlatım değil, esas itibariyle Allah ve O'nun peygamberlerinin uyarılarını dinlemeyip süflî arzularının peşine takılan kimselerin akıbetlerini yansıtma açısından canlı birer tablo gibidirler. İnançsızlığın yanında zulme başvuran kimseler, Allah katında cezayı hak etmiştir. Önceki ümmetlerin helakinde inançsızlık ve zulüm esas etken olarak görülmektedir.

Kasem edilen bir başka soyut kavram "nefistir". Kıyâme sûresinin ilk âyetinde kıyâmete, ikinci âyetinde kıyâmette pişman olacak nefse yemin edilmiştir.

"*Lâ üksimu bi-yevmi'l-kıyâme ve lâ üksimu bi'n-nefsi'l-levvâme*" (Kıyâmet gününe ve o gün pişmanlıkla dövünecek nefse andolsun ki*)*[357] şeklindeki âyette kıyamete ve nefse yemin edilmiştir.[358] Yeminle dikkat çekilen husus, mükâfat ve cezanın sabitliğidir. Kur'ân üslûbunda muksemun bih olarak kıyâmet ve diğer ahiret konuları bu örnek dışında kullanılmamıştır. Ahiretle ilgili hususlar yemin bütünlüğü içerisinde muksemun aleyh olarak kullanılmıştır. Bu sûrede de diğer Mekkî sûrelerde olduğu gibi ulûhiyyet, nübüvvet ve ahiret konuları ön plandadır. Esas itibariyle Mekkî sûrelerdeki yeminlerin muksemun aleyh'i, bu üç temel iman esasıdır. Hz. Peygamber'e de bu temel esaslar üzerine yemin etmesi emredilmiştir.[359] İkinci bir yemin olarak insandan kinaye olan nefis, beliğ bir şekilde ifade edilmiştir. Bu sûrede yemin edilenler, yeminin hedefinde öldükten sonra diriliş olduğunu göstermektedir. "*Ne o, yoksa kâfir insan bir gün kendisini diriltip kemiklerini yeniden bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor?!"*[360] Ayrıca bu âyetin de delaletiyle "İnsanlar mutlaka diriltilecekler, bir araya getirilecekler ve hesaba çekilecekler" şeklinde takdir edilen cümle veya mahfûz "letübasünne" lafzı, muksemun aleyh olarak da dile getirilmiştir.[361]

---

355 Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* 3/361.

356 Fethi er-Râzî, "Kur'ân-ı Kerim'de Te'kid Üslupları",135.

357 el-Kıyâme 75/1-2.

358 Elmalı, "nefis" hakkında açıklama için bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/5473. Nefis, "bir şeyin kendisi ve hakikati, benlik, can, ruh, kalp insandaki manevî güç, kan gibi anlamlara" gelmektedir. Mutasavvıflar, şeytana uyarak şehevî isteklerin yerine getirilmesini emreden "Nefs-i emmâre" hariç diğer nefis mertebelerini makbul olarak nitelenmiştir. Bu mertebeler şöyle sırlanmıştır: Nefs-i levvâme, nefs-i mülheme, nefs-i mutmainne, nefs-i tezkiye, nefs-i raziye, nefs-i marziyye, nefs-i kâmile. bk. Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* 5/504-505.

359 Yûnus 10/53; Sebe' 34/3; et-Teğâbün 64/7.

360 el-Kıyâme, 75/3.

361 Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/251; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, .8/5473-5474.

Dördüncü âyette şöyle buyurulmuştur: *"Yoo! Biz onun değil kemiklerini, parmak uçlarındaki çizgileri bile yeniden eski haline getirmeye kadiriz."*[362] Bu âyette müşrikler, ölen insanın toprak olacağı ve tamamen toprağa karışacağı ve onun neticesinde de ölümden sonra bir hayatın olmayacağına inanmakta ve bu yüzden ahirette hesaba çekileceklerine inanmamaktaydılar.[363] Müşriklerin hesaba inanmamalarındaki temel etken olarak, "Allah'ın öldükten sonra çürüyen kemikleri tekrar yaratamayacağına yönelik zanları" yatmaktadır.[364] Nitekim müşriklerden Adiy b. Rabia, Hz. Peygamber'e gelerek, "bana kıyâmet gününden, nasıl olacağından, kıyâmetin halinden bahset" demiş, Hz. Peygamber'in cevaplarına rağmen, Adiy "Bugünü gözümle görsem dahi seni tasdik etmem. Allah şu kemikleri bir araya getirebilir mi?"[365] diyerek inkârda ısrar etmiştir. Allah, onların bu yanlış inançlarını yeminle reddetmiş ve aksine dünyadaki yaşayışlarının hesabının kendilerine muhakkak sorulacağını kesin bir hükümle açıklamış, üstelik orada bu hakikati gören kimsenin dünya yaşantısında kötülük işleyenin bunu niçin yaptığını, hayır yapanın da neden daha fazla yapmadığı hususunda pişmanlık duyacağını yeminle bildirmiştir.[366] Böylece "kendini kınayan nefis" hayatını kontrol altında tutar ki ilerde pişmanlığa düşmesin. Aynı zamanda "kendini kınayan nefis", hiçbir mertebeye razı olmadan sürekli her şeyin artmasını isteyen nefistir. Buradan istidlal edilen şey, mademki nefis, bu geçici hayat için sürekli bir fazlasını istemektedir. O halde bu hırsını ve tamahını ahiret hayatı için de göstermelidir. Ahirette pişmanlık duymamak için "Yarabbi bizi geri gönder de yapmadığımız iyilikleri yapalım" demeden önce henüz hayattayken yapmadığımız iyilikler için nedamet duyup onları telafi etmenin yollarını araştırmak gibi dünya ahiret ilintisini kurmak gerekir.[367] Pişmanlık duyan nefis, yani insanın kendisi, iyi ise niçin daha fazla iyilik yapmadığı, kötü ise niçin kötülükten dönmediğine dair pişmanlık duyacaktır.[368] Nitekim Şems sûresinde, insanın yaratılışında iyilik ve kötülük yapabilme kabiliyetinin olduğu bildirilmiştir.[369] İnsandaki bu özelliğin yanında ona peygamberler vasıtasıyla iyilik ve kötülük yollarının

---

362 Bu âyetin işaretinden anlaşılan insanın kendi benliğini ahirette aynen bulacak olmasıdır. Parmaklardaki bir nevi kişilik şifresi durumunda olan çizgileri oluşturan en ince kemiklerin yaratılacak olması diğerlerinin daha kolay yaratılmasını gerektirir. bk. Mahallî-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 2/245.

363 Yâsîn 36/78.

364 el-Kıyâme, 75/3.

365 Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân,* 469; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 30/217.

366 Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/208 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 10/82; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 4/.575; İlyas Üzüm, "Kıyâme sûresi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 25/516.

367 Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Mısır: Matbbatü Mustafa elbâbî el-Halebî, 1351/1930), 24/299.

368 İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 23.

369 eş-Şems 91/7-10.

neler olduğu da gösterilmiştir.[370] Ahiretteki dirilişe ve oradaki hesaba inanmayan veya onu çok uzak gören kimse sanki yanına kâr kalacak anlayışı içerisinde kötülük işlemeye devam eder ve sonunda da pişmanlık girdabına düşer.[371] Kıyâme sûresi, adeta kasemin gölgesinde ulûhiyet, nübüvvet ve ahiret gibi İslâm'ın temel konuları üzerinde durmuştur. Allah'ın yaratmasından, nübüvvetle ilgili vahyin alınması ve korunmasından ve özellikle ahiret yolcuğunun başlangıcı olan ölüm halinden ve ahiret hayatında Allah'ın huzuruna çıkarılacağından bahsedilmiş ve insanın başıboş bırakılmadığı hususunu özellikle vurgulamıştır.[372]

2.4. Peygamberler ve Mekân

Kur'ân'da bir kısım yeminler yenilecek, dokunulacak nesneler üzerine yapılmıştır. Bunlardan en bariz olanı "tîn ve zeytûn" lafızlarıyla yapılan yemindir. Tîn sûresi bu iki nesneye yeminle başlar. Sina dağı ve Mekke şehrine yeminden sonra, insanın en güzel sûrette yaratıldığına ve birçok yeteneklerle donatıldığına işaret edilir. İman ve salih amelin insanların kurtuluşuna vesile olduğu, bu yetenek ve davranışları iyi kullanamayan kimselerin aşağıların da aşağısına düştükleri vurgulanır. Sûrenin Medine'de indiğine dair rivayetler bulunmasına rağmen ekseri görüş Mekkî olduğu yönündedir.[373]Sûrenin üslûbu, Mekkî olduğunun açık bir kanıtıdır. Sûrenin başında yemin olması "Emin Belde" olan Mekke'ye yemin edilmesi, diğer peygamber kıssalarına atıfta bulunulması, Hz. Musa ve Hz. İsa ile ilgili mahallere ve dolayısıyla onlara yapılan vahye işaret etmesi, Mekke dönemindeki sıkıntılara bir teselli türündendir. Bu özellikler de onun Mekkî olduğu görüşünü güçlendirmektedir. Burûc sûresinde Ashabü'l-Uhdûd, Firavun ve Semûd kavimlerine; bu sûrede ise Mekke, Suriye ve Filistin bölgelerine işaret edilmiştir. Zikredilen bu yerler, Mekke sakinleri tarafından bilinmekteydi. Bu bahsin sebebi, Kur'ân tüm peygamberleri aynı aileninfertleri olarak gördüğü için onlarla ilgili kıssa ve işaretlere sık sık yer vermiştir.

"*Ve't-tîni ve'z-zeytûni ve Tûri Sînîne ve haze'l-beledi'l-emîn*" (Andolsun (İsa'nın vahye mazhar olduğu) İncir dağına ve Zeytin dağına, Andolsun (Musa'nın vahye mazhar olduğu) Sina dağına, Andolsun (Muhammed'in vahye mazhar olduğu*) bu güvenli Mekke şehrine*"[374] Üzerine yemin edilen "tîn, zeytûn, Tûri Sînâ, emîn belde" tabirleri kitap verilen peygamberlerin yaşadığı yerler olarak anlaşıldığı gibi, aynı zamanda "tîn (incir) ve zeytûn (zeytin)" bilinen iki gıda çeşidine de işaret ettiği şeklinde yorumlar da mevcuttur. Bu yorumlar, İbn Abbas'ın "O sizin yediğiniz şu inciriniz ve kendisinden yağ

---

370 el-İnsan 76/3; el-Beled 90/10.

371 Kāf 50/3; el-Kıyâme, 75/5.

372 Üzüm, "Kıyâme sûresi", 25/516.

373 Elmalılı, *Hak Dini*, 8/5910.

374 et-Tîn 95/1-3.

çıkardığınız zeytininizdir"[375] rivayetine dayanmaktadır. Âyette meyveden bahsedildiği halde mahalden söz edilmemiştir. Eğer incir ve zeytin mahal olarak anlaşılacaksa onlarla kastedilen yerin Beyt-i Makdis bölgesi olması muhtemeldir. Çünkü o mahal, daha çok zeytin ve incirin yetiştiği yer olarak bilinmekle beraber orası Hz. Îsâ ile de anılır olmuştur. Tîn ve zeytûnun Şam'da iki dağ olduğu da söylenmiştir. Bu yemin, vahiy ile şereflenmiş mukaddes yerlere işaret etmektedir.

Bu sûrede yemine konu olanlar şeyler fazilet ve fayda açısından da değerlendirilmiştir. Sözgelimi fazilete konu olanlar, "*Ve Tûr-i Sînîn ve hâze'l-beled'i-l emîn*" diye işaret edilenlerdir. Bunlar Tûr dağı, Hz. Musa ile ilişkilendirilmiş, "belde" (Mekke), faziletlerinden Hz. Peygamber'le irtibatlandırılmıştır. Faydasına göre ise gıda olarak kullanılan "tîn ve zeytûna" yapılan yemindir.[376] "Tûr" lafzı, Süryânicede dağ anlamına gelmektedir.[377] Süryancada "Tûru teynâ" ve "tûru zeytâ" olarak da isimlendirilmiştir.[378] "Tûr", Medyen'de Hz. Musa'nın Rabbiyle konuştuğu dağdır. Allah, bu dağa şerefli ve değerli olduğu için yemin etmiştir. "Zeytûn", Beyt-i Makdis'te; "Tin" ise Şam'da bulunan bir dağdır. Bu duruma göre yemin edilen bu dört şey, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed ve bunların getirdiği vahyi simgelemektedir.[379]. Diğer bir ifadeyle bu sûrede yemin edilenler, Yahudiliğin, Hıristiyanlığın ve İslâmiyet'in doğduğu yerlerdir. Tûr ikidir, biri Tûri Sînâ diğeri Turi Zeytûn, ikisinde de zeytin ve incir yetişmektedir. Her meyveli dağa Tûr dendiği de olmuştur.[380]Allah'ın yemin ettiği isim ve mekânlar arasında bir uyum vardır. Zira Allah, risalet ve vahyi ile şereflendirdiği bu üç bölgeye yemin etmiştir.[381] Daha önce ifade ettiğimiz üzere, Fîl ve Kureyş sûrelerinde Mekkelilerin, Emîn Belde (Mekke) hürmetine Ebrehe ve ordusuna karşı korunmuştur.

---

375 Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/276; Kurtubî, *el-Câmi'*, 22/363.

376 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* 32/8-9; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 9/169; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/170; Ferâhî, bu konuda, kendisiyle yemin edilenlerin fayda, zarar ve tazimi noktasındaki görüşlere mesafeli durmuştur. bk. Ferâhî, *İm'ân*, 33. İbn Âşur (öl. 1973)

377 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 21/560.

378 İbn Kuteybe, *Garîbu'l-Kur'ân*, 532.

379 Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 2/808; Ebû Ca'fer b. Hasen et-Tûsî, *et-Tibyân fî tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, ts.)9/402; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/671; Şevkânî, *Fethu'l-Kâdir*, 1411.

380 Kannûcî, *Fethu'l-Beyân*, 13/217: İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, 5/485-486.

381 Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/343; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* 32/ 8; Ebû Hayyan, *el-Bahru'l-Muhît*, 8/485; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/526-527; Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, I2/164; Abdülhamit Birışık, "Tîn" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/189; İbn Kesîr üç semavî dinin doğuş yerlerine işaret kabilinden Tevrat'taki şu ifadeleri misal getirir: Tanrı Tur-i Sînâ'dan geldi. (Bununla Hz. Musa'nın Allah ile konuştuğu dağ kastedilmiştir). Sâîr'de parladı. (Sâîr, Nâsıra yakınlarındaki Hz. İsa'ya peygamberliğin verildiği dağ). Ve Fârân dağlarında açıkça göründü. (Bununla Hz. Muhammed'in elçi olarak gönderildiği Mekke dağları kastedilmiştir). bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l Azîm*, 4/681.

Mekkeliler ticaret için farklı bölgelere gittiklerinde de karşılaştıkları insanlardan kendilerine saygı duyulmuş ve güvende olmuşlardır. Öyleyse Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Mekke halkı *"Bu evin Rabbine kulluk etsinler"*[382] Kulluğu da Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in gösterdiği şekilde yapsınlar. Aksi halde kötü tercihleri sebebiyle aşağılık duruma düşmeleri kaçınılmazdır[383] mesajı ilk muhataplar üzerinden tüm insanlığadır. Bu durum, Kur'ân'da verilen ana mesajdır. Yemin edilen nesneler, mekânlar ile sûrenin diğer âyetleri ve yeminin cevabı olan insanın yaratılışı arasında bir irtibat gözlemlenmektedir. İnsan yaratıcısı nezdinde inancına göre değer kazanmaktadır ve yemin edilen mekânların her biri tevhidin sembolü olan yerlerdir. Burada "emin belde (Mekke)" sembolüyle Hz. Peygamber'e işaret edilmiş olsa da mecazi olarak hem dünya hem de ahirette "emîn" ve sığınılacak merciinin İslâm olduğuna işaret bulunmaktadır. Burada "tîn" ve "zeytûn" lafızları üzerinden bir metodun açıklamasını yapmak isteriz. Allah'ın "tîn" ve "zeytûn"a yemin etmesi sebebiyle bu iki ismin aynı zamanda bir yiyeceğe ad olması, bazı müfessirlerin bu nesnelerin faziletlerini ve faydalarını açıklamalarına neden olmuştur. Bu durumda yeminin asıl hedefi olan cevap göz ardı edilmiş ve yorumlar sadece yemin ve muksemun bih ile sınırlandırılmış olmaktadır. Hâlbuki her yemin lafzı, söylenmemiş (mahzûf) de olsa bir haber (muksemun aleyh) gerektirir. Yeminden sonra bazen bir âyet bazen de sûrenin tamamı şeklinde bu haberin yeminin söylenme sebebi olarak bilinmesi, yeminin bütün öğeleriyle anlaşılmasında önemli bir merhaledir. O halde yemin ancak cevabıyla tamamlanabilir.

Tîn sûresindeki yeminin cevabı, "*Biz insanı (beden ve ruh) yönünden en güzel şekilde yarattık" âyet*idir.[384] Burada mesele, insanın yaratılışındaki durumdur. İnsanın sorumluluk yüklenecek bir varlık olarak fıtraten aklının, anlayışının, edebinin, ilminin mükemmel olması "ahseni takvim" diye açıklanmaktadır. Allah'ın insanı "ahsen-i takvîm" üzere yaratmış olması, diğer canlılar arasından seçip ona akıl ve anlama yeteneği vermesi, sorumlu bir varlık olduğunu göstermektedir.[385] Ayrıca anlayıp kavrama yeteneği verilmiş olması, belini doğrultup dik durabilme, ayaklarının üzerinde durabilmesi şeklinde de yorumlanmıştır. Şems sûresinde, iyilik ve kötülüğü insana ilham edildiği buyrulmuştur. Buradan insanın iyi ve kötüyü seçme kabiliyetine haiz olarak yaratıldığı anlaşılmaktadır. İyiliği seçen, yaratılışına uygun hareket etmiş olduğundan iyi insan olmayı, kötülüğü seçen kimse yaratılışına aykırı hareket etmiş olacağından aşağıların en aşağısına atılmayı hak etmişdir. Tîn 95/5. âyetteki "esfel-i sâfilîn" tabiri hakkında farklı yorumlar bulunmaktadır. Bu yorumlardan biri, insanın yaşlılığı,

---

[382] Kureyş 106/3.

[383] et-Tîn 95/5.

[384] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/527; Birışık, "Tîn sûresi",24/189.

[385] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* 32/8; Râgıb el-İsfahânî*, el-Müfredât,* 418.

aklın ve duyu organlarının zayıflaması; bir diğer görüş de insanın yaratılış fıtratını kaybedip kâfir olmasıdır.[386]

Benzer bir âyette, insanın anne rahmindeki evrelerinden, doğumundan, gençliğinden ve sonunda vücudunun gücünü kaybetmesinden ve hiçbir şey bilmez hale geldiğinden bahsedilmektedir.[387] O halde bir insan en güzel şekilde yaratıldıktan sonra maddî-manevî gücünü kötülük için kullanırsa Allah da onu kötülüğe muvaffak kılar ve insan aşağılık duruma düşer. Aynı zamanda birer davranışa dönüşen aşırı hırs, tamah, bencillik ve benzeri diğer olumsuz özellikler, insanın "esfel-i sâfilîn" derecesine düşmesinde büyük rol oynar.[388] Esfel-i sâfilîn, insanın "hüsrân"[389] içerisinde olmasıdır. Tîn, 95/6. âyette "ahseni takvim" ve "esfeli safilîn" ayrımı açıklanmış ve Asr, 103/3. âyette de belirtildiği gibi hüsrandan kurtulanlar için iman ve salih amele vurgu yapılmıştır. İman ve salih amelin yokluğu, insanın "esfel-i sâfilîn" derekesine düşmesine yol açacağı bildirilmiştir.[390] İman ve salih amel konusu, öneminden dolayı Kur'ân'da tekrar tekrar vurgulanmıştır. Kur'ân'ın nazil olması ve Hz. Peygamber'in gönderiliş gayesi, insanı yaratılışındaki temiz fıtratında tutmak, böylece insanın dünya ve ahiret mutluluğunu kazanmasını sağlamaktır. Yemin ve cevabından anlaşıldığı kadarıyla, neye yemin edilirse edilsin Allah katında insanı değerli kılan, inancı ve ona uygun davranışlar sergilemesidir. Tîn 95/1-3. âyetlerdeki yemin nesnelerinde peygamberle ve ümmetlerine işaret edilmesi nedeniyle vahye tabi olan ve olmayanların tipoloji ve akıbetlerini burada görmek mümkündür.

Tîn sûresinde yeminle insanın "ahsen-i takvîm" üzere yaratıldığı belirtilirken, Beled sûresindeki yeminin hedefinde de insanın sıkıntılar içinde yaratıldığı ifade edilmiştir. Beled sûresi, insanın bu haline ve yaratılış özelliğine işaret etmek için Hz. Peygamber ve Müslümanların eziyete maruz kaldığı beldeye (Mekke), baba ve oğula kasem ederek başlamıştır. Hayatın yaratılması hususunda *"Hanginizin (iman edip) güzel ameller işleyeceğini sınamak için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O, üstün kudret sahibidir, ama aynı zamanda çok affedicidir"*[391]buyrularak, hayatın sorumluluk içerisinde geçirilmesi gerektiği, nitekim bu dünyanın sıkıntılarla dolu olduğu bildirilmiştir. Kur'ân birçok âyetinde bu sûredeki "kebed" (zorluk, meşakkat)[392] gibi insan karakterine dair ifadeler

---

386 Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 2/995; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/343; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 8/486.

387 el-Hac 22/5.

388 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 7/166.

389 el-Asr 103/2.

390 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/681.

391 el-Mülk 67/2.

392 Dünya ve ahiret sıkıntısı. bk. Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Müslim Muhammed (Riyad: Mektebetü'l-Rüşd, ts.), 2/373.

kullanmaktadır. Bu ifadeler arasında aceleci,[393] hırslı, açgözlü, darda kalınca feryat eden, cimri,[394]tartışmacı (hakka karşı)[395], nankör[396] olma gibi olumsuz insan tavırları bulunmaktadır. İnsan hakkındaki yukarıdaki ifadeler, özelde Mekke döneminde İslam'a şiddetle karşı koyan ve onu yok etme pahasına her imkânını seferber eden kâfir insandır. Genelde tüm insanların karakterinde bu gibi kötü hasletlerin oluşabileceğidir. Mümin sorumluluk şuuru içerisinde olşumsuz karakter yapılarına karşı kendini koruyabilecektir.

"*Lâ üksimu bi-hâze'l-beled ve ente hillün bihâze'l-beled ve vâlidin ve mâ veled*" (Ey Peygamber!) Bu şehre, sana her türlü eza ve cefanın reva görüldüğü bu Mekke şehrine, o değerli babaya ve evladına yani (Âdem ve zürriyetine veya İbrâhîmve İsmail'e yeminle söylüyorum ki)"[397] Beled sûresindeki bu âyetler beldeye (Mekke) yeminle başlamıştır. .[398] Mekke şehri emîn bir yerdir. "Ümmü'l-Kurâ"dır.[399] Mekke vahyin ilk geldiği yer, Hz. Peygamber'in doğup büyüdüğü şehirdir. Mekke müşrikleri, bu şehrin hayvanlarını avlamayı, otlarını koparmayı haram kabul ettikleri halde sana ve inananlara bu hürmeti göstermediler.[400] Sen şimdilik meşakkatlere göğüs ger, çünkü insan zorluklara ve sıkıntılara göğüs gerecek şekilde yaratılmış ve kendisine o kabiliyet verilmiştir. "Baba" ve "oğul" tabirleri hakkında da babanın Hz. Âdem, Hz. İbrahim; oğulun Hz. Âdem'in zürriyeti, Hz. İsmail ve Hz. Muhammed olduğu söylenmektedir.[401] Bir başka görüşe göre ise "baba" ile çocuğu olan veya olmayan tüm babaların kastedildiği belirtilmiştir.[402]"*Ve ente hillun bi hâze'l-beled*" âyetinden bir gün gelecek, bu şehre tekrar gireceksin ve o zaman yapmak istediklerin helal olacak şeklinde bir çıkarım da yapılabilir. Dolayısıyla burada Hz. Peygamber'e yönelik bir tesellinin olduğu da düşünülebilir. Bu teselli, Mekke'nin fethi sırasında gerçekleşmiş, kendisine savaş kuralları dâhilinde Mekkelilere karşı yapacağı muamelede serbest bırakıldığına dair ruhsat verilmiştir. Bu ruhsat ne bundan önce ne de bundan sonra kimseye verilmemiştir.[403] "Hill" kelimesiyle Hz. Peygamber'in içerisinde yaşadığı Mekke

---

393 el-İsrâ 17/11.

394 el-Meâric 70/19-21.

395 el-Kehf 18/54.

396 el-Âdiyât 100/6.

397 el-Beled 90/1-3.

398 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/401, İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 57.

399 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* 4/660.

400 Râzî, *Mefâtîh'l-Ğayb*, 31/163.

401 İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 57; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* 4/660; Ebussuud, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Riyad: Mektebetü'r-Riyâd el-Hâdise, ts.), 5/535.

402 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 30/195-196; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 10/207.

403 Hz. Peygamber, "Şüphesiz Allah Mekke'yi haram kıldı. Ne benden önce ne de benden sonra kimseye helal kılınmadı. Benim için de sadece gündüzden bir saat kadar helal kılındı."

şehri övülmüştür. Bu lafızla aynı zamanda zulmedilmesi yasak olan o bölgede Hz. Peygamber ve müminlere işkence etmeyi ve onları yurtlarından çıkarmayı helal sayan Mekkeliler kınanmaktadır.[404] Bu yeminle Allah, mekânın şerefinin o mekânda bulunanlarla ilgili olduğuna işaretle, Hz. Peygamber'in orada bulunması sebebiyle Mekke'ye yemin etmiştir.[405]

Yeminin cevabı, insanın hal ve karakterini açıklayan *"Biz insanı zorluk ve sıkıntılarla boğuşabilecek güçte yarattık"*[406] âyetidir. Bu âyetteki "kebed" kelimesi lügatte, "karaciğer ve karaciğer ağrıları, sıkıntı, şiddet, bir şeyi çok üzmek, yıkmak, orta, her türlü meşakkat ve yorgunluk, güneş ve yıldızların tam tepeye gelmesi, semanın ortası, ayaklarının üzerinde dosdoğru durmak, güçlüğe göğüs germek" gibi anlamlara gelmektedir.[407] Dünyada bir mücadele içerisinde olan insanın zorluklara göğüs gerebilecek şekilde yaratılmış olması, onun beşerî özelliklerindendir. Müslümanlar açısından, zorluklara ve sıkıntılara karşı nasıl hareket edileceği Hz. Peygamber örneğinden hareketle olacağı izahtan vâreste bir hakikattir. Atâ'nın (öl. 114/732), İbn Abbas'tan naklettiğine göre insanın anne rahminde taşınması, doğumu, emmesi ve sütten ayrılması, dişlerinin çıkması, hayatı, kazancı, gençliği, erzeli'l-ömrü ve ölümü hepsi sıkıntı içerisinde olur. Allah, "kebed" lafzıyla insanın dar geçidi geçmeden ve karar kılacağa yurda varmadan zorluklardan kurtulamayacağını açıklamıştır.[408] İnsan sürekli kendini bir uğraş içerisinde bulacaktır. *"Ey insan sen rabbine kavuşuncaya değin didinip duracaksın ve sonunda O'na kavuşacaksın."*[409] Beled 90/4. âyette beyan edilen zorluğun ve sıkıntının her bir insan için olabileceği gibi Hz. Peygamber'in risâlet görevi sırasında karşılaşabileceği güç şartlara ve müşriklerin ona uygulayacakları zulümlere de işaret edildiği anlaşılmaktadır. Çünkü insanın olgunlaşması, yüce hedeflere ulaşabilmesi ve hakkı ayakta tutabilmesi için sıkıntılara göğüs germek zorunda olduğu hatırlatılmıştır.[410] Buradaki "kebed" lafzı da bu anlamda dünya hayatının her türlü sıkıntılarına karşı sabırla ve fıtratının gereği istikamette yürürken karşılaşabileceği zorluklardır. İnsan mutlak manada aradığı rahatı dünyada bulamayacaktır. Dünya yaşantısında üzüntü

---

buyurmuştur. Buhârî, "Sayd" 9. Açıklamalar için bk. Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, III. 262-263; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 30/193-194; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân,* 10/206; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/375; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/5825.

404 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/347; Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 2/253.

405 Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 5/313; Ebussuud, *İrşâdü'l-Aklis'-Selîm*, 5/535.

406 el-Beled 90/4.

407 Cevherî, *es-Sıhâh*, 1/447; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/3806-3807.

408 Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/276; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 420; İbn Kayyim, *et-Tibyân,* 53; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 10/207.

409 el-İnşikâk 84/6.

410 Muhammed Eroğlu, "Beled sûresi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/398.

ve sevinç iç içe geçmiş bir hayat gerçeğidir. İnanan insanın istikametinde yaratanını tanımak, O'nun istediği şekilde bulunduğu yeri ahlâki bir ortama çevirmek ve böylece hüsrandan kurtuluş olmalıdır.

Beled 90/4. âyetteki "insandan" maksadın müşriklerin ileri gelenleri veya "insan" tabirinin cins ismi olarak kullanılması halinde tüm insanları kapsayabilir. Esasen her iki anlam da Kur'ân'ın muhatabı olma itibariyle aynıdır.[411] Nitekim Beled 90/5-6. âyetlerde İslâm'a karşı yığınla mal harcayan ve üstelik bu harcamaların Allah tarafından sorulmayacağına inanan bir müşrik tipolojisi görmekteyiz. Beled 90/11. âyette beyan edildiği gibi "o sarp yokuşu aşamadı" da zorluklar içerisinde didinip durduğu gayretleri boşa gitti. Mekke'nin Allah katında değerli ve haram belde olmasının sebebi, Kâbe'nin varlığıdır. Görüldüğü üzere âyette de Kâbe'yi yapan Hz. İbrâhîmve Hz. İsmail'e işaret edilmiştir. Mekke'nin çok eski zamanlardan itibaren emin bir belde olmasına rağmen Hz. Peygamber ve ona inananlar eziyet ve işkencelere maruz kalmışlardır. Bununla birlikte, Mekke'nin fethinden sonra tüm insanlar için orası yeniden güvenli bir belde olmuştur. Bu durum da zorlukla beraber bir kolaylığın olduğuna işaret etmekte ve hayat mücadelesinin devamlı olduğuna dair yemin ve cevabı arasındaki irtibatı da göstermektedir.[412]Sûrenin beldeye yeminle başlamış olması, belki de mekânla insan yaşayışı arasındaki irtibattır. Nitekim sûrenin ilerleyen kısmında sosyal meseleler dile getirilmektedir. Sahip olunan mal, insanın yaşadığı bölgede (vatanda) kendisine ve çevresine faydalı olmuyor ve iyilikler getirmiyorsa, o kimsenin "sarp yokuşu" aşması ve kurtuluşa ermesi mümkün olmayacaktır.

2.5. Mübhem Varlıklar

2.5.1. Beytü'l-Ma'mûr, Sekfu'l-Merfu', Bahru'l-Mescûr

Tûr sûresindeki yemin edilen nesnelerin ilk bakışta mübhemliği gözden kaçmamaktadır. "*Ve'l-beyti'l-ma'mûr, ve's-sekfi'l-merfû', ve'l-bahril-mescûr*" (İbadet için gelenlerle şenlenen Kâbe'ye, kubbe gibi duran gökyüzüne, dalgalanıp kabaran denize andolsun ki).[413]Kâbe, gökyüzü ve deniz gibi nesnelere yemin edilmiş ve arkasından şu cevap gelmiştir.[414]"*Rabbinin kıyâmet ve azap uyarısı mutlaka gerçekleşecek; onu hiçbir güç önleyemeyecektir.*"[415] "Muksemun bih"le "muksemun aleyh" arasında nasıl bir ilgi olabilir. Ahiret hayatındaki büyük hesap ve ceza birtakım nesnelere yemin edilerek hatırlatılmış ve insanlardaki sorumluluk duygusu geliştirilmek, aynı zamanda harekete

---

[411] "İnsan" kelimesinin mana ve medlulü için bk. Kılınçlı, "Kur'ân-ı Kerim'de (Ekserü'n-Nâs) Lafzının Bağlamları ve Muhatapları", 165-201.

[412] el-İnşirâh 94/5-8.

[413] et-Tûr 52/4-6.

[414] Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/ 61; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr,* 8/ 48.

[415] Tûr 52/7.

geçirilmek istenmiştir. İlgili âyette yemin edilenler, Allah'ın birer âyeti olarak O'nun kudretine, rububiyetine delalet etmekte, aynı zamanda hikmetini ve vahdaniyetini de tazammun etmektedir.[416] "Beytü'l-Ma'mûr", Kâbe'nin hizasında bulunan semadaki ev ve makamdır. Hz. Peygamber'in İsrâ hadisesiyle ilgili olarak "yedinci semayı geçtikten sonra Cebrâil'in kendisini Beytü'l-Ma'mûr'a yükselttiğini, kendisinin yükseltildiği bu eve her gün yetmiş bin meleğin girip bir daha dönmemek üzere oradan çıktığını ve bu durumun devamlı olduğunu" söylediğine dair rivayetler bulunmaktadır.[417]Semadaki bu makamın haramlığı Kâbe'nin haramlığına benzemektedir. Bu ikisine "Beytu'l-Ma'mûr" denilmesinin sebebi, "Durâh" da denilen semadaki ev, nasıl meleklerin ibadetiyle ma'mûr oluyorsa, Kâbe de onu tavaf eden ve orada ibadet edenlerle ma'mûr olmaktadır.[418] Sufî bir anlayışla İbn Acîbe (öl. 1224/1809), "Beytu'l-Ma'mur" tabiriyle kalbin kastedildiği yorumunu getirmiştir. Ona göre, kalp "rabbin evi" konumundadır, onun mamur edilmesi ise ilim ve onun ışığı vesilesiyle olmaktadır. "Sekfu'l-Merfû', yükseltilmiş tavan, çatı anlamındadır. Yeryüzünün tavanı durumundaki semadan mecazdır. *"Gökyüzünü korunmuş bir tavan yaptık"*[419] âyeti de bu manaya delalet etmektedir. Dünya semasının kandillerle (yıldızlarla) donatılmış olduğunu beyan eden âyet,[420] bu manayı destekleyen bir başka şahittir. "*Ve'l-bahri'l-mescûr*" kabaran, tutuşturulmuş denizdir.[421] Bundan da maksat kıyâmet günü denizlerin yanacağıdır. *"Denizler kaynatıldığında"*[422] âyeti de bu manaya işaret etmektedir.

2.5.2. Âdiyât

Âdiyât sûresinin ilk beş âyetinde mevsufun zikredilmediği, bazı sıfatlarla yapılan bir kasem örneği görmekteyiz. Böyle bir durumda kasemin işaret ettiği ismin mübhem olması kaçınılmazdır. Kasemin ardından insanın nimetler karşısında ne kadar nankör olduğuna dair bir hüküm gelmektedir. Yine bazılarının imanlarının gereğini yerine getirmek için can ve mallarını ortaya koydukları; bazılarının ise hem Yaratıcısına hem de mahlûkata karşı görevlerini yerine getirmedikleri ve cimri davrandıkları anlatılmaktadır. Onların bu durumunun sosyal barış açısından olumsuz bir tavır orataya koydukları ve mülkün esas sahibinin Allah olduğundan bahsedilmektedir. Âdiyât

---

416 İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 399; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/304; Bekir Topaloğlu, "Tûr sûresi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/404.

417 İbn Hanbel, *el-Müsned,* 4/210; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 21/562; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 9/124; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/304; Kannûcî, *Fethu'l-Beyân*, 13/218-219.

418 Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/61; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 8/143; İbn Kayyim, *et-Tibyân,* 402; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7/4550-4552.

419 el-Enbiyâ 21/32.

420 el-Mülk 67/5.

421 Râgıb el-İsfahânî*, el-Müfredât* 224.

422 et-Tekvîr 81/6.

sûresinin nüzul sebebine dair şöyle bir rivayet aktarılmaktadır: "Hz. Peygamber, Kinâne'den bir topluluk üzerine seriyye göndermiş, seriyyenin başına da Münzir b. Ömer'i kumandan tayin etmişti. Ancak uzun bir zaman geçtiği halde bu seriyyeden bir haber alınamadı. Bunu fırsat bilen münafıklar etrafa onların hepsinin öldürülmüş olacağına dair haber yaydılar. Münafıkların bu dedikoduları Müslümanların o seriyye hakkında endişelenmelerine neden oldu ve Müslümanların endişelerini gidermek için bu sûre nazil oldu."[423]

"*Ve'l-âdiyâti dabhan, fe'l-mûriyâti gadhan, fe'l-muğîrâti subhan, fe esernebihî nek'an fe vesatnebihî cem'an*" (Nefes nefese koşan, koşarken kıvılcımlar saçan, sabahın erken vaktinde baskın yapan, tozu dumana katan ve düşmanın tam ortasına dalan atlara andolsun ki)[424] şeklindeki âyette geçen, "âdiyât", el-adv'den ism-i fâil ve cem'i müennestir. Hızlı koşmak anlamına gelir. At ve develere ıtlak olunur.[425] "Kadh", atların koşarken tırnaklarının çarpması; "mûriyât", tırnakların çarpmasıyla ateş böceğindeki ışıltı gibi ateşin çıkmasıdır.[426] Yemin edilen, düşmana karşı koşan atlardır, zira "dabh" atların koşarken karınlarından veya boğazlarından işitilen sesler olup kişneme sesi değildir.[427] Hz. Ali ve İbn Mesud'dan nakledilen bir görüşe göre, "nefes nefese koşanlar" tabiriyle kastedilen hacıların Arafat'tan Müzdelife'ye, Müzdelife'den Mina'ya koşan develeridir. Bu durumun sebebi olarak bu âyetlerin nazil olduğu Mekke döneminde müminlerin savaş için koşturacak atlara sahip olmaması gösterilmektedir. Üstelik o sırada savaş da emredilmemişti. Bu rivayete göre Bedir harbinde yanlarında Mikdâd'ın atından başka at bulunmamaktaydı. Ancak İbn Abbas'ın "âdiyât" ile atların kastedildiğine dair bir rivayeti bulunmaktadır. Çünkü "dabh" sesini koşan köpek, at ve tilkiden başka bir hayvan çıkarmaz.[428] Bu durum âyet ve sûrelerin, durum ve şartlara uygun bir şekilde nazil olduğunu göstermektedir. Âdiyât'ın atlar olduğuna bir delil de koşarken tırnaklarının taşa çarpması sonucunda ateş çıkarmasıdır. Bu durum develer için söz konusu olmaz. Ayrıca gazilerin düşman üzerine sabah vakti baskın yapmaları da yemin edilen bu varlığın atlar olduğunu göstermektedir.[429] Âdiyat, her ne olursa olsun Allah'a ve onun rızasına yönelerek koşan, sa'y eden her bir vasıtadır diyebiliriz. Vasıtalar değişir, fakat hedef aynıdır. Dün savaş veya haberleşmede kullanılan at iken, bugün hem iletişimde hem de savaş aletinde ileri düzeyde gelişmeler olmuştur. Adı

---

423 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/570-571; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûli'l-Kur'ân*, 489; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* 32/63-64; İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 117-118.

424 el-Âdiyât 100/1-5.

425 İbn Âşûr*, et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/498.

426 Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 2/1005; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 9/6016.

427 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/417; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*32/63.

428 Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 2/1005; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 10/268; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 32/63; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît,* 8/499.

429 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/416

üzerinde bunlar birer vasıtadır. Allah insana bunları icat etme kabiliyetini vermiş, asıl olan bu malzemelerin nasıl ve niçin kullanıldığı meselesidir. Allah, Müslümanların kuvvet hazırlamasını emrederek[430] güçlü olmalarını istemektedir. Kendisine verilen imkânların, kötü maksatlar için kullanılması nankör olmayı gerektirir. Âdiyât'ın süngü ve silah olduğu yönünde görüşler de mevcuttur. Buna göre zamanımızın ateş saçan silahları hiçbir mecaz mülahazasına hacet kalmaksızın evleviyetle bu kapsama girer.[431] Bu görüşlerin ortaya koyduğu gibi, zaman ve şartlara göre değişen ve gelişen silahların ve vasıtaların bu kapsama (âdiyât) girmesi tabidir. Râzî (öl. 606/1209), Âdiyât sûresi bağlamında, hayvanlara niçin kasem edildiğine dair görüşlerini sıralamış ve bu hususta Ğaşiye, 88/17. âyetini "*Deveye bakmazlar mı?*" zikrederek, devedeki ibrete ve menfaate dikkat çekmiştir. Ayrıca bu yeminde, hayvanların insanların emrine verilen bir nimet olduğu halde insanların serkeşlik yapmalarının nimete şükretmeme anlamına geldiği ifade edilmiştir. Ayrıca Râzî, burada hacca teşvikin olduğu hükmünü de çıkarmıştır.[432] Yeminin cevabı olarak, *"(Kâfir) insan rabbine karşın gerçekten çok nankördür"*[433] âyeti gösterilmiştir.[434] Muksemun aleyh olan bu âyette insanın sıfatı üzerine yemin edilmiştir. İnsanın "kenûd" olması, küfrân-ı nimet içerisinde bulunması, sekizinci âyette beyân edildiği üzere, dünya malına aşırı düşkünlüğündendir. Bu sıfatlara sahip olanlar, dünya hayatını ahirete tercih edenlerdir.[435] Kenûd sıfatı içerisinde olanlar, bu durumu bilir ve buna şahit olurlar.[436] Buradaki şahitlik, Kıyâmet günü insanın kendi aleyhine şahitlik etmesi şeklinde de anlaşılmıştır.[437] Diğer taraftan, Allah'ın onun nankörlüğüne şahit olmasıdır ve bu durum Allah'ın va'îdini oluşturur.[438] "Kenûd" lafzının aslı, "hakkın ve hayrın menedilmesi" anlamına gelmektedir. Yer bir şey bitirmediği zaman ona da "kenûd" denilmektedir.[439] "Kenûd" lafzı aynı zamanda Kinde ve Hadramevt lehçesinde âsî, Rabi'a ve Mudar lehçesinde "kefûr (çok nankör)", Kinâne lehçesinde "behîl (cimri)" anlamlarına gelmektedir.[440] Sosyal hayatta insanın kendisine iyilik edene teşekkür etmesi ahlâki bir erdemdir. Allah katında da insan, nimete şükrederse erdemli; nankörlük ederse kenûd bir diğer deyişle erdemsiz olur. Kur'ân kavramı

---

[430] el-Enfâl 8/60.

[431] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 9/6017.

[432] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 32/63.

[433] el-Âdiyât 100/6.

[434] Beydavî, *Envâru't-Tenzîl*, 5/331;

[435] el-Kıyâme 75/20.

[436] el-Kıyâme 75/14.

[437] Yâsîn 36/65; el-Kıyâme 75/14.

[438] Beydavî, *Envâru't-Tenzîl*, 5/331.

[439] İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 125.

[440] Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/285; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 8/499.

içerisinde "kenûd", küfrü hatırlattığı gibi, şükür de imanla eş değer olan bir kabulü hatıra getirmektedir.[441]Görüldüğü gibi, insandaki bir olumsuz özellik, bir başka olumsuzluğu tetiklemektedir. Bu sûre, Allah yolunda canlarını bile feda etmekten çekinmeyen inanmış ve fedakâr insanlarla küçük bir çıkarı için başkalarının hakkını çiğneyen, açgözlü ve nankör insanlar arasındaki çelişkiyi, inançları ve manevî değerleri uğruna mücadele edenlerle, hak hukuk ve mukaddesat tanımadan toplumu sömürenler arasındaki farkı gözler önüne sermektedir.[442] Yeminle başlayan sûre, sanki iki tavrın hareket ve karakterin karşılaştırması şeklinde bir görüntü sergilemektedir. Bunlardan birincisi, Allah'ın rızasına koşan kimseler, diğeri ise dünya malını tercih edenlerdir. İnsan, her durumda Allah'ın nimetlerini hayırda kullanmalı ve kenûd sıfatına muhatap olmaktan kurtulmalıdır. Sûrenin son âyetlerinde ahiret ve hesap vurgulanmaktadır. Açıklamalarda görüldüğü üzere doğruluğu te'yîd edilmek istenen haber ile yemin arasında bir bağlantı vardır. Yani savaş sahnesini canlandıran âyetler, neticeyi nimeti vereni hatırlatıp sözü şükreden bir kul olmanın önemine getirmiştir. Nimeti tanıma onu vereni bilmektir. Aksi, insanî ve imanî birtakım meziyetlerin yok olmasına sebep teşkil eder.

2.5.3. Nâziât

Kasemle başlayan sûrelerden birisi de Nâziât sûresidir. Bu sûrenin ilk beş âyetinde, Allah'ın emrini yerine getiren varlıklara farklı hükümler, görevler yüklenerek kasem edilmiştir.

"*Ve'n-nâziâti ğarkâ, ve'n-nâşidâti neştâ, ve's-sâbihâti sebhâ, fe's-sâbikâti sebkâ, fel-müdebbirâti emrâ*"(Gökyüzünde ortaya çıkıp gözden kaybolan, burçlararasında düzenli şekilde hareket eden, fezada akıp giden, hızlı bir şekilde birbirini izleyen ve böylece Allah'ın kanununu icra eden yıldızlara andolsun ki)[443] şeklinde geçen âyette yeminin cevabı mahzûf "*letübasünne*"(Ölümden sonra mutlaka diriltileceksiniz), lafzı olabileceği[444] gibi "*İnne fî zâlike le ibreten limen yehşâ*"(Şüphesiz bunda Allah'tan sakınıp korkan kimseler için büyük bir ibret vardır)[445] *âyet*inin de olabileceğine dair görüşler mevcuttur.[446] sûrede beş adet olguya yemin edilmiştir. Bu lafızlar, mahzûf bir mevsufun farklı sıfatları da olabileceği gibi farklı mevsufun farklı sıfatları da olabilir. Kendisiyle yemin edilen bu beş nesnenin te'nis alameti taşıması topluluğu (cemaat) temsil

---

[441] Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, 295-297.

[442] Emin Işık "Âdiyât sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/386.

[443] en-Nâziât 79/1-5.

[444] Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân,* 3/230; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/304-305.

[445] en-Nâziât 79/26.

[446] İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 9/17-18.

etmesindendir.[447] *Nâziât*, *nezi'* kökünden gelen bu lafzın anlamında, "bir şeyi yerinden koparıp çekip alma, hayatı çekip almak, yerinden koparılma, bir şeye meyletme, bir şeyden geri çekilme" gibi bir zorluk ve şiddet içeren anlamlar bulunmaktadır. "Nâziât" ile meleklerin,[448] ufuktan ufka koşan atların ve yıldızların kastedildiği zikredilmektedir. Hasen Basrî (öl. 110/728), Ahfeş (öl. 177/793) ve Ebû Ubeyde (ö 210/825) yıldız anlamını kabul etmektedir. Ayrıca bu lafza "gazvede düşmana ok atanlar" manasını takdir edenler de olmuştur.[449] "Gark" lafzı, "suya daldırıp boğmak" manasında bir mastardır.[450] Burada üzerine yemin edilen ve beş sıfatla nitelendirilen varlıklar gök cisimleri olabileceği gibi klasik dönem İslâm âlimlerinin belirttiği üzere insanların ruhunu kabzeden ve evrenin yönetiminde görevlendirilen melekler de olabilir.[451] "Nâşidât" lafzı "kovayı kuyudan kolaylıkla çekmek, bir düğümü kolay çözmek, burçtan burca, doğudan çıkıp batıya giden yıldızlar" anlamlarına sahiptir. Neşâd'ın gönül hoşluğu anlamından hareketle, ölüm anında bedenden mülâyemetle çıkarılan müminlerin ruhları olarak da yorumlanmıştır.[452]. Nâşidatın anlamında bir mülâyemetin olduğu suhuletle bir akma ve hareketten söz etmek mümkündür. "*Ve's-sâbihâti sebhâ*" âyeti, meleklerin yüzer gibi semadan inişlerini ifade etmektedir. Araplar, iyi cins atların yürüyüşünü "sâbih" kelimesiyle adlandırmışlardır.[453] sûrenin başında meâd, tevhid ve peygamberlerin doğruluğuna delâlet olunca burada zâhir cevaba ihtiyaç olmamıştır.

---

447 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/61.

448 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/57; Tûsî, *et-Tibyân,* 10/251-252; Râgıb el-İsfahânî*, el-Müfredât*, 488; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 30/26.

449 Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân,* 3/231; Ebû Ubeyde, *Mecâzu'l-Kur'ân,* 2/284; San'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 2/345; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 14/58; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân,* 5/277; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/304; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân,* 10/122; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr,* 9/14-16; Kurtubî, *el-Câmi'*, 22/207, 209; İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 36, 40; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/599; Nâziât, muayyen seyrinde akıp giden yıldızlardır. "Ğaraken", uzak mesafeleri kısa zamanda kateden atlar, "nâşidât" bir burçtan diğerine giden gezegenler, "sâbihât" hiçbir düzensizlik olmadan yıldızların kendi yörüngesinde yüzmesi, "sâbigât" ayın, dünyanın ve diğer gök cisimlerinin kendi devrini tamamlaması anlamına gelmektedir. Müdebbirât kapsamında, gök cisimlerinin kendi içinde veya yeryüzünde hayatın devam etmesi için ne gibi tesirleri olduğu, gün ve ayın hesaplanması, denizlerdeki hareketlerin idaresi gibi hususlar ele alınmıştır. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî,* 30/21-22.

450 Ferrâ, *Meâni'l-Kurân*, 3/230; Râgıb el-İsfahânî*, el-Müfredât,* 360

451 Abdulhamit Birışık, "NâziâtSûresi", *Türkiye Diyanet Vakfi İslâmAnsiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/451.

452 Râgıb el-İsfahânî*, el-Müfredât*, 493; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 6/304; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân,* 10/122; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 31/26; Elmalılı, burada nâziât ve nâşitât lafızlarıyla ilgili anlamları sıralarken, bunların "melekler" veya en geniş anlamıyla "kuvvetler" olabileceğini söylemiş, bu iki lafız için bunların dışındaki manaları zâhir bulmamıştır. bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/5552-5556.

453 Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/230; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 31/27

Zaten "nez"in kendisi ismi fâil olarak maksadı ifade etmektedir. Kasemden sonraki âyetler, kıyâmet ve dirilişten söz ettiğine göre kasemin cevabı konumundadır. Yemin edilen hangi varlık olursa olsun onun insanoğlu ile irtibatlıdır. Allah, insana gök kubbe altında yaşama nimeti vermiş ve semayı yıldızlarla süslemiştir.[454] Varlıklara yeminle te'kîd edilen husus, Kıyâmetin kopacağının ilanı ile beraber iyilik ve kötülük peşinde koşan insanların ahiretteki varacakları mekânların haber verilmesidir.[455]"*Fe'l-müdebbirâti emrâ*"dan maksat, dört büyük melek ve onların yaptığı işlerdir. Cibrîl vahiyle, Mikâil yağmur ve bitkilerle, İsrâfîl sûrla, ölüm meleği ruhları bedenden almakla görevlidirler.[456] İçtimaî tefsir anlayışının temsilcilerinden Mustafa el-Merâğî (öl. 1952), bu sûredeki kasemlerle ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: "Allah, burada mahlûkatından bazı sınıflara yemin etmiştir. Bu yemin edilen şeyler üzerinde düşünürsek iki durum ortaya çıkar: Birincisi, bu gibi şeyleri insanların gözlerinde çok büyüttükleri ve hatta ay, güneş, vb. mahlûkata ibadet ettikleri, hâlbuki bu varlıklar, bir halden diğerine geçen ve Allah'ın mahlûku olduğuna delalet eden şeylerdir. Kaldı ki, yok olan, zeval bulan varlıklar ibadete layık olmaz. İkincisi bu gibi varlıkların faydalarından gafil olan insanların dikkatinin bu yöne çekilmiş, bu nesnelerin yaratıcının sanatını ve yüceliğini gösteren birer delil oldukları ortaya konulmuştur."[457] Yemin edilen varlıklar, kâinatın Allah'ın kontrolünde bir düzen içerisinde varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Yine yeminlerden hareket Yemin edilen varlıklar, Allah'ın varlığının birer şahidi durumundadır. Bütün uyarılara rağmen Hz. Peygamber'e karşı çıkanlar, yeryüzünde taşkınlık yapan Firavun ve benzerlerinin akıbetlerine baksınlar. Çünkü akıbet, inanç ve fiil cinsindendir. İlgili âyette kasem edilen varlık, kevnî âyetlerden yıldız veya melekler olabilir. Yemin cümlelerin arkasından kıyâmetin halleri hatırlatılmıştır. Yeminden sonra kıyâmete işaret edilmesi, cevabı kendiliğinden açığa çıkarmaktadır. Cevap olarak takdir edilen "müşriklerin uzak görmelerine rağmen tekrar dirilmenin gerçekleşecek olmasıdır" Daha önce firavun da diriltileceğine inanmadı. O, Hz. Musa'yı yalanladı ve her türlü aşırılığa başvurdu. Şimdi Hz. Peygamber'e karşı çıkan müşrikler de aynı aşırılık içindedirler. Sûrenin başındaki kasem nesneleriyle muksemun aleyh'in irtibatı, dünya ve ahiret âleminin rabbi Allah'tır, hükmüne ulaşılmasıdır.

Hâkka sûresindeki 69/38-43. âyetlerde genel bir ifade kullanılmış görilebilen ve görülemeyenlerle yemin edilmiştir, "*Felâ üksimu bimâ tübsirûn ve mâ lâ tübsirûn innehû le kavlü resûlin kerîm ve mâ hüve bi kavli şâir, kalîlen mâ tezekkerûn, tenzîlün min rabbi'l-âlemîn*" (Ey müşrikler!) Görebildiğiniz ve göremediğiniz şeylere yeminle söylüyorum ki bu Kur'ân şanlı-şerefli bir elçinin dilinden dökülen bir kelamdır. Dolayısıyla o bir şair sözü değildir. Ne var ki siz bu gerçeğe hiç inanmıyorsunuz. (Bilin ki) o kâhin sözü

---

454 el-Mülk 67/5.

455 Birışık, "NâziâtSûresi" *32*/451.

456 Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/277; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 31/27.

457 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 30/23.

de değildir. Aman siz bunu hiç düşünmüyorsunuz. O âlemlerin rabbi Allah katından indirilmiştir)şeklinde tüm mahlûkata yemin edilmiştir. Burada müşahede olunan veya olunamayan tüm mahlûka yemin söz konusudur "Görülen ve görülmeyen" ifadesi ülviyyâtı, süfliyyâtı, dünya ve ahireti, melekleri, cinleri, insanı, arşı, kürsiyi hâsılı tüm mahlûkatı içine almaktadır. Zira bunların hepsi Allah'ın kudretinin ve rubûbiyetinin delilleridir. Ayrıca bu kasemin zımnında görünen ve görünmeyen şeylerde Hz. Peygamber'in sıdkına, getirdiği vahyin şair, mecnun ve kâhin sözü değil Allah katından olduğuna delil vardır.[458]Muksemun bih, "görülen ve görülmeyendir". Kasemin cevabı ise, "*Bu Kur'ân şanlı-şerefli bir elçinin sözüdür*".[459] kısmıdır. Kur'ân'ın söz olarak elçiye (Cebrail'e) nispeti, Allah'ın sözü olmasından kinayedir. Elçi kendisinden bir şey katmadan kendisiyle gönderilen söz veya emaneti aynen nakil ve tebliğ ile mükelleftir. Âyet grubunun sonunda bu söz açılarak "O, âlemlerin rabbi Allah katından indirilmiştir." şeklinde asıl hüküm bildirilmiştir.

İncelediğimiz tüm örneklerde görüldüğü üzere, Allah, İslâm'ın esasları ve Hz. Peygamber'in doğruluğuna kendi zatı ile beraber mahlûkatı şahit kılmaktadır. Zaten yerde ve gökte olanlar, tek Allah'ın mülkü olduğuna şahitlik etmektedir.[460] Bu açık yeminler, insanları yemin edilenler üzerinde tefekküre davet ettiği kadar yeminin cevabı olarak gelen yeminin diğer öge ve unsurunun da hesaba katılması gereğini hatırlatmaktadır. Yeminin cevabını (muksemun aleyh) hesaba katmadan yeminin anlaşılması hem güç hem de güç eksik anlayışa götürmesi muhtemel bir durumdur. Kur'ân üslûbunda önemli bir yere sahip olan yemin konusunda ilgili kısımlar arasındaki irtibatı kurmak da gerekmektedir.

2.6. Hz. Peygamber'e Kasem Emri

Kur'ân'da yer verilen kasem üslûbundan birisi de Allah'ın Hz. Peygamber'den yemin etmesini istemesidir. Bu tür yeminlerde Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e nasıl yemin etmesi gerektiğini öğretmektedir. Bu yeminler, "*Kul îy ve rabbî*" ve "*Kul belâ ve rabbî*" ifadeleriyle gelmektedir.

Yunus sûresinde; "*Kul îy ve rabbî*" (De ki: Evet rabbime yeminle söylüyorum ki)[461] şeklinde bir yemin kalıbı ile kasem edilmiştir. Yemininin cevabı aynı âyette *"O azap şüphe götürmez bir gerçektir ve siz (bu hal üzere devam ettiğiniz sürece) ondan asla kurtulamayacaksınız"* şeklinde gelmektedir. Burada da ahiret azabı ve oradaki hesap hatırlatılarak dikkat çekilmiş ve yemin te'kîdiyle insanın dünya hayatındaki sorumluluğu

458 İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 264.

459 İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 266.

460 Âl-i İmrân 3/18.

461 Yûnus 10/53.

vurgulanmıştır. Özel olarak yeminlerde ve genel olarak Kur'ân'ın tamamında sürekli dünya ve ahiret ilgisi kurulmakta ve bu iki hayata dikkat çekilmektedir.

Sebe' 34/3. âyette geçen "*Kul Belâ ve Rabbî*" (Ey Peygamber!) De ki onlara: Yoo geçmiş ve geleceğe dair her şeyi bilen rabbime yeminle söylüyorum ki)[462]ifadesinde, "îy" lafzı yerine aynı anlama gelen "belâ" lafzı kullanılmıştır. Bu âyetin başında müşrikler, *"Biz kıyâmet, diriliş ve hesap diye bir şeyle asla karşılaşmayacağız"*şeklindeki inkârlarına, yeminle *"Kıyâmet ve ölümden sonra diriliş gerçeğiyle mutlaka yüzleşeceksiniz"* şeklinde cevap verilmiştir. Burada onların ahirete dair yanlış inançları açıklanmış ve yemin te'kîdiyle ölümden sonra dirilişin vuku bulacağı belirtilmiştir. İlgili âyette Allah'ın gaybı bilmesinin iki hususa işaret ettiğini belirten Elmalılı'ya göre, biri geleceği haber verilen saatin ne vakit gerçekleşeceğini yalnız O'nun bildiği; diğeri ise dağılmış, toprağa karışmış insan parçalarının bir araya getirilmesine dair bilginin de O'na ait olduğudur.[463]

Teğâbûn, 64/7. âyette de "*Kul Belâ ve Rabbî*" (De ki onlara: Yoo Rabbime andolsun ki) yemininden sonra, âyetin devamında *"Kesinlikle dirileceksiniz. İşte o zaman Allah size yaptığınız her şeyi bildirip hak ettiğiniz karşılığı verecektir. Bu Allah için pek kolay bir iştir."* denilmiş ve hem yemin hem de cevabı aynı âyette gelmiştir. Bu âyetlerden ölümün bir son olmadığı, aksine yeni bir hayatın başlangıcı olduğu, ölümle başlayan hayatın kişinin dünya yaşantısıyla irtibatlı olduğu, zira orada dünyada nasıl yaşadığının hesabının sorulacağı ve bu hesap neticesinde ahiretteki hayatının ona göre şekilleneceği şeklinde çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Bu sûrenin Medenî olduğu[464] kabul edilirse ilgili âyetin de müşriklere hitap ettiği düşünülürse aralarını nasıl telif edeceğiz. Medine döneminde içerde münafıklar olduğu gibi, Medine dışında da müşriklerin varlığından bahsedilebiliriz. Ayrıca Kur'ân sûrelerinin Mekkî ve Medenî oluşlarına dair kesin çizgilerin olmadığı hususu da ayrı bir değerlendirmedir.

Hz. Peygamber'e yemin etmesi emredilen âyetlerde ortak ifade "evet" anlamına gelen "belâ veya îy" lafızlarıdır. Bu kalıp yeminlerin muksemun bihi ise "rab" olarak gelmiştir. Bu çeşit yeminlerde Allah'ın bizzat kendisinin değil de "sen söyle" şeklindeki yemin çeşidi farklı bir vurguyu ortaya koymaktadır. Yemin kalıplarının farklılığı ve burada kasemin Hz. Peygamber'e söyletilmesinin izahı, Kur'ân'ın şifahi olmasından kaynaklandığını dile getirebiliriz. Sözlü hitap olarak niteleyebileceğimiz Kur'ân mesajını, Allah'ı tenzih ederek canlı konuşma sırasında duruma göre muhatabın anlayışına uygun ifade kalıplarının seçilmesine benzetebiliriz. Zira muhatapla bizzat konuşmak ona değer verildiğinin bir nişanesi olduğu kadar kendisinin konuşma imkânı olduğu halde biriyle konuşmayı başkasına havale etmek, üçüncü şahsa olumsuz bir tavır iletisi olarak da görülebilir. Söz konusu yemin üslûbundan bu tarzdaki yeminlerin

---

462 Sebe' 34/3.

463 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/3943.

464 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7/4994.

muhatabının genel itibariyle müşrik veya münafıklar olduğu anlaşılmaktadır. Allah kendisine şirk koşan, aynı zamanda elçisine karşı gelen, ona eziyet edenlere gazabını yansıtan bir hitap şekli kullanmıştır. Hz. Peygamber'in yemin etmesiyle ilgili âyetlerin ortak cevapları inkârcılara kıyâmet ve ahiret hayatının varlığının hatırlatılmasıdır.[465]

2.7. Kur'ân Kıssalarında Kasem

Kur'ân kıssalarının özelliği, geniş hal tercümelerine girilmeden, zaman ve mekândan âri bir anlatım tarzıdır. Kıssalarda asıl mesele, peygamberlerin Allah'a davet mücadeleleri ortaya konurken ortak noktalara dikkat çekmektir. Kur'ân, açıklamalarında hangi misali getirirse getirsin esas hedef hidayet açısından yol göstermedir. Kasem konusunun da Kur'ân'da geniş olarak yer almasının hedefinde bu gayenin olduğu bir gerçektir. Çalışmamızın bu kısmında Kur'ân kıssalarındaki kasemlerden bazı örnekleri ele alıp incelemeye ve değerlendirmeye çalışacağız.

2.7.1. Âdem'in Oğulları

Kur'ân'ın ifadesine göre Hz. Âdem'in iki oğlu Allah'a kurban sunmak istemiş, bu hususta samimi olanın (Hâbil) kurbanı kabul edilmiş, diğerinin (Kâbil) kabul edilmemişti. Buna içerleyen Kâbil, diğer kardeşine *"ahdim olsun seni öldüreceğim"* dedi. Burada Kâbil, Hâbil'e karşı niyetini kasem ile pekiştirerek o fiili yapmada ne kadar kararlı olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşılık Hâbil, âlemlerin rabbi Allah'tan korktuğunu ve kendisine el kaldıramayacağını söylemiştir.[466] Hâbil'in bu sözü, kardeşine Allah'ı hatırlatarak onu bu çirkin işten vazgeçirmeye yönelik bir gaye içermektedir. Hâbil, amellerin kabulünde Allah'a olan bağlılığın (ittikâ) gereğini açıklamıştır. Ayrıca ahdi bozmanın ve zülmün, kötülükle neticeleneciğini hatırlatmıştır.[467] Habil kardeşine yaptığı bu uyarılarda, böyle bir iş yapar ve bugünahı işlediğin takdirde Allah'ın cezasıyla karşılaşacağını da ısrarla belirtmiştir. Fakat kardeşi onu dinlemeyerek kendisini (Habil'i) öldürmüş ve kendine yazık etmişti.[468] Bu âyetlerin bağlamında Ehl-i Kitaba (Yahudiler) mesaj bulunmaktadır. Kabile, babasının peygamberl olması fayda sağlamadığı gibi Yahudilerin peygamber soyundan olma iddiaları da bir şey sağlamayacaktır.[469] Çünkü onlar Allah'a verdikleri ahdi bozmuşlardır.

---

465 Kasem ifadeleri "kâlû belâ ve rabbinâ" şeklinde de geçmektedir. bk. el-En'âm 6/30; el-Ahkâf 46/34. el-A'râf 7/172. âyete göre, "Allah, insanları babalarının sulblerinden varlık âlemine çıkarırken onlara 'elestü birabbiküm" (Ben sizin rabbiniz değil miyim?) diye sormuş, onlar da, 'kâlû belâ ve şehidnâ' (Elbette rabbimizsin, biz buna şahitlik ederiz) diye karşılık vermişlerdir.

466 bk. el-Mâide 5/27-29.

467 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 8/317, 319-320.

468 el-Mâide 5/30.

469 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 11/208.

2.7.2. Hz. İbrahim

Hz. İbrahim, her peygamber gibi insanlar arasında şirk yerine tevhidi ikame etmek istemiştir. Önce kavmine tevhidi sözle ızhar etmiş, sonra sözü fiille tamamlayarak putlarını kırmıştır.[470]*"Andolsun ki biz Musa'dan çok önce İbrahim'e de izleyeceği yolu göstermiştik. Çünkü biz onun Tevhid inancı uğrunda mücadele vereceğini biliyorduk."*[471]Hz. İbrahim, kavminin Allah'ı bırakıp putlara tapmasına içerlemiş ve o putları kıracağına yemin etmişti. "*Ve-tallâhi le-ekîdenne ba'de en tüvellû müdbirîn*" (Bu arada İbrâhîmiçten içe şöyle dedi: "Ahdim olsun, siz gittikten sonra putlarınıza öyle bir oyun edeceğim ki)[472] Hz. İbrâhîmkavminin bu yanlış yoldan dönmeyeceğini anlayınca, onları başka türlü ikna yolunun olmadığını da görünce putları kırmaya karar vermiş ve kararlığını da yemin ile te'kîd etmiştir. Çünkü yemin gerekçesi genellikle muhatabın söyleneni kabul etmemesiyle alakalıdır.

2.7.3. Hz. Yusuf

Kenan'da baş gösteren yiyecek sıkıntısından dolayı Hz. Yusuf'un kardeşleri, cömert olarak duydukları Mısır Aziz'inden yardım almak için Mısır'a gittiler. Hz. Yusuf, kardeşlerini tanıdı, ancak belli etmedi. Dönüşlerinde onların haberi olmadan öz kardeşinin yükünün içine kıymetli bir su tası koydurttu. Onlar yola çıkmışlardı ki, arkalarından bir kişi "*Hükümdarın su tasını/kupasını kaybettik, onu arıyoruz...*" diye seslendi. Yusuf'un kardeşleri *"Vallahi biz bu memlekete hırsızlık, yankesicilik gibi işler yapmak için gelmedik. Bunu siz de pekâlâ biliyorsunuz. Ayrıca biz hırsız falan değiliz."* dediler.[473] Yusuf'un kardeşleri kendilerini zan altında bırakan bu aramayı reddetmek için her inanan gibi onlar da Allah'ı şahit tutmaksuretiyle "tallâhi" diyerek yemin etmişlerdir. Böylece üzerlerindeki bu ithamı uzaklaştırmak istemişlerdir. Çünkü kendilerini hırsızlıkla suçlayan kimseleri ikna etmenin yeminden başka bir yolu yoktu. Nitekim yukarıda ifade edildiği üzere insanın bir hususu anlatırken muhatabının kabul etmeme yönündeki direnci karşısında ilk başvuracağı yöntem ve ifade üslûbu yemindir. Adeta yemin burada bir can simidi gibi devreye girmektedir. Zemahşerî, buradaki yeminin taacüb manasında olduğunu söylemiştir. Zira bu yemini eden kardeşler, bizim halimizi siz bildiniz, biz hırsızlık yapabilir miyiz diye durumlarını yeminle ortaya koymuşlardır.[474] Kıssanın devam eden kısımlarında Hz. Yusuf'un kardeşleri yine "tallahi" diyerek babalarını ikna etmeye ve kendilerine inandırmaya çalışmışlardır. Hz. Yakup, "*Vah Yusuf'um" deyip ah-ı figan ediyordu. Oğulları ona, "Baba! Vallahi, sen 'Yusuf'um' diye diye kederinden eriyeceksin yahut*

---

470 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 12/182.

471 el-Enbiyâ 21/51.

472 el-Enbiyâ 21/57.

473 Yûsuf 12/70-73.

474 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/308.

ölüp gideceksin"[475] dediler. Yakub'un oğulları, babalarının Yusuf'a karşı hasretinden kendisini yiyip bitirdiğini görünce onu sakinleştirmek için yemine başvurmuşlardır. Kıssanın bir yerinde Hz. Yusuf kendisini tanıtmış ve *"Evet ben Yusuf'um, işte bu da kardeşim."* dedi ve ekledi: Gerçekten Allah bize lütuftabulundu. Yusuf'un kardeşleri, "*Vallahi tüm samimiyetimizle söylüyoruz" dediler. Allah hakikaten seni bizden üstün kılmış. Gerçekten bizler çok yanlış işler yapmışız.*"[476] Kıssanın devamında Hz. Yakub'un "*Vallahi ben Yusuf'un kokusunu alıyorum*" demesine karşılık *"Onun yanındaki kişiler, "Vallahi, senin o eski alışkanlığın/şaşkınlığın devam ediyor"*[477] dediler. Hz. Yakub'un etrafında bulunanlar, onun Hz. Yusuf hakkındaki sözünü kabul etmediklerini yeminleriyle pekiştirmek istemişlerdir.

2.7.4. Sihirbazlar

Hz. Musa ile Firavun, davalarını ispat etmek amacıyla belli bir gün için anlaştılar. O gün geldiğinde Firavun, Hz. Musa'nın karşısına sihirbazlarını çıkardı. *"Sihirbazlar iplerini ve değneklerini yere attılar ve 'Firavun'un şerefine yemin deriz ki mutlaka biz galip geleceğiz' diye haykırdılar."*[478]Kıssa uzun bir anlatımı içermektedir. Ancak biz burada sihirbazların yemini hususunu açıklayacağız. Firavun, Hz. Musa'ya meydan okurken sihirbazlarına güveniyordu. Sihirbazların onun hakkından geleceğine kesin gözüyle bakmaktaydı. Çünkü Hz. Musa'yı da aynı şekilde bir sihirbaz olarak görmekteydi. Kararlaştırılan gün geldiğinde sihirbazlar tam bir itminan içerisinde "Firavun'un izzetine, şerefine" yemin ettiler. Yemin edilen şeyin kutsal ve herkesin itibar edebileceği nesneler olması gerekmektedir. Cahiliye anlayışında yemin nesnesi, doğrudan veya dolaylı tapındıkları şeyler veya kendilerinde yine tapındıklarıyla alakası olan zaman ve mekânlardır. İşte Firavun'un sihirbazları da kendilerince en kutsal varlık olan ve ilah konumunda gördükleri Firavun'a yani yöneticilerine yemin etmiş ve bunu yaparken kendi zanlarınca galip geleceklerini te'yîd etmişlerdir. Hz. Musa ve sihirbazların bu karşılaşmaları Hz. Musa'nın zaferiyle sonuçlanmış, sihirbazlar da Hz. Musa'nın doğru söylediğine inanmışlardır.[479]

2.7.5. Cennette Bir Mümin

Müminler cennette sohbet ederken içlerinden birisi, dirilişe inanmayan bir arkadaşını hatırlayıp onun ne durumda olduğunu merak ederek cehenneme baktığında arkadaşını cehennem ateşinin ortasında gördü ve "*Bunun üzerine ona şöyle seslenecek: Vallahi az kalsın dünyada iken beni de mahvedecektin. Rabbim bana lütfedip doğru yolu*

---

[475] Yûsuf 12/85.

[476] Yûsuf 12/90-91.

[477] Yûsuf 12/94-95.

[478] eş-Şuarâ 26/44.

[479] bk. el-A'râf 7/109-125.

göstermeseydi şimdi ben de cehennemi boylayanlar arasında olacaktım."[480]Kur'ân üslûbunda ahiret âlemine göç eden kimselerin de dünyada yaşayan kimseler gibi konuştuklarını öğrenmekteyiz. Kur'ân ahirete göçmüş birinin konuşmasını dünyada yaşayan insanın anlayabileceği ifadelerle vermektedir. Nitekim cennete girmiş bir kimsenin ağzından yeminle ifade edilen husus, dünyada iken kötülükler peşinde koşan arkadaşına uymuş olsaydı, kendisinin de cehennemde olabileceğidir. Mesaj henüz dünyada yaşayanlaradır.[481] O halde insan kiminle arkadaşlık yaptığına dikkat etmelidir. *"Kim Rahman'ın zikrinden (Kur'ân'dan) yüz çevirirse biz ona şeytanı, şeytan tabiatlı birini musallat ederiz; böylece o şeytan onun yoldaşı olur"*[482]buyuran Allah Teâlâ, *"insanların kalplerine vesvese veren sinsi şeytanın gerek cin gerek insan cinsinden"*[483] olabileceğini açıkça beyan etmiştir. Bu uyarılara dikkate almayıp şeytanı arkadaş edinen müşrikler cehennemde, "*Vallahi biz dünyada iken büsbütün dalalet içindeymişiz*"[484]diyerek birbirlerini, tapındıkları nesneleri ve şeytanı suçlayacaklar, fakat o esnadaki pişmanlık kimseye fayda vermeyecektir. Kur'ân'da geçen peygamber ve müminlerin yeminleri incelendiğinde muksemun bih'in Allah olduğu görülür, onlar, Allah'ın zatının dışındaki mahlûkatla yemin etmemişlerdir.

2.7.6. Bahçe Sahipleri

Bahçe sahipleri ürünlerinin olgunlaştığı bir zamanda kimseye haber vermeden erkenden gidip o ürünleri devşirmek istediler. "Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte bahçelerindeki ürünleri devşirecekleri hususunda söz birliği etmişler, *"inşallah (Allah izin verirse)" demeye gerek görmem*işlerdi."[485] Kıssanın devamında Allah'ın onları sınadığından habersiz bir şekilde bahçelerine gitmek üzere yollara düşmüşler, *"sakın fakirler duymasın!"* diye de birbirine ihtarda bulunmuşlardır. Bahçelerine gidip onun mahvolduğunu görünce tanıyamamışlar, yanlış bir yere geldiklerini düşünmüşlerdi. Sonra meseleyi anlayarak sınandıklarının farkına varmışlar, sonunda da Allah'a iltica etmişlerdir.[486] Burada yemin lafzı "*iz aksamû*" şeklinde gelmiş olup ürünleri devşirecekleri sırrını dışarı yansıtmamaları konusunda birbirlerine kesin tembihte bulunmuşlardır. Yemin hem iyilik hem de kötülükler için yapılmaktadır. Önemli olan yeminle desteklenen söz ve davranışların, iyilikler getirmesi ve iyiliklere kapı açmasıdır.

---

480 es-Sâffât 37/50-57. Kur'ân'dan yüz çevirmesine sebep olan arkadaşıyla birlikte getirildiğinde o kimse pişmanlığını, "'Keşke seninle aramızda doğu ile batı kadar uzak bir mesafe olsaydı. Meğer sen ne kötü bir arkadaşmışsın!' (ez-Zuhruf 43/38) diye ifade edecektir.

481 Yâsîn 36/70.

482 ez-Zuhrûf 43/36.

483 en-Nâs 114/4-6.

484 eş-Şuarâ 26/97.

485 el-el-Kalem 68/17-18.

486 el-Kalem 19-32.

2.7.7. İblîs

İblîs lafzı, şiddetli zorluktan doğan üzüntüdür. Bu durumda olana "eblese" denir. İblîs kelimesinin buradan türediği söylenmektedir.[487]

Hz. Âdem'in yaratılmasıyla beraber, İblîs/şeytanla insan arasındaki mücadele başlamış görünmektedir. Allah'ın ilk insana secde (varlığını ve üstünlüğünü kabul etme) emrine muhalefet eden şeytan,[488] kendi yaratılışının üstün olduğu düşüncesinden hareketle[489] insana düşmanlığını ilan etmiştir. Allah'tan diriliş gününe kadar yaşamak için mühlet isteyen şeytana bu mühlet verilmiştir.[490] İlk fırsatta Hz. Âdem ve Havva'ya karşı yemin ederek, "*ben sizin iyiliğinizi istiyorum*" diye onları kandırmıştır.[491] Kıyâmet gününe kadar mühlet aldığı takdirde, insanların çoğunu kendi tarafına çekeceğine dair yemin etmiştir.[492] Ancak İblîs, *"Senin şanına yeminle söylüyorum ki tüm insanları yoldan çıkaracağım. Ancak sana yürekten bağlı, ihlâslı kulların hariç; (çünkü onlar üzerinde yaptırım gücü yoktur)"*[493] diyerek Allah'a yürekten bağlı insanları kandırmaya gücünün yetmeyeceğini de itiraf etmiştir. İblîs'in bu isyanı ve insanları sırat-ı müstakîmden saptıracağını söylemesi ve bu iddiasını "*fe bi-izzetike*" diyerek, Allah'ın yüceliğine yemin edip isyanını ve inkârını en uç noktaya taşımıştır. İblîs'in bu isyanına Allah Teâlâ, "*Ama bilesin ki benim şu vaadim de mutlak doğrudur; Cehennemi seninle ve sana uyan insanların tümüyle dolduracağım*"[494]şeklinde mukabelede bulunmuştur.

İblîs'in sözlerinin Allah katında bir değeri olmamasına rağmen o, sözlerine destek vermek için yemine başvurmuştur. Kur'ân üslûbu içerisindeşeytanın sözleri ve yeminleri böylece zikredilmiştir. Bunun izahını dildeki konuşma üslûbu içerisinde anlamak mümkündür. Kur'ân'da, Allah'ın ve peygamberlerin yemininden bahsettiği gibi; kendi iddialarını güçlendirmek için İblîs, müşrik ve münafık gibi kimselerin kötülük adına yemin ettiklerini de haber vermektedir.

---

487 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 60. el-En'âm 6/44, er-Rûm 30/12 ve 49. âyetlerde "yüblisü, müblisûn, le müblisûn" lafızları ümitsizlik anlamına gelmektedir. Bu anlamlardan hareketle İblîs, Allah'ın rahmetinden ümidini kestiğinden insanları da aynı duruma düşürmeye çalışan kötülüklerin kaynağı oluvermiştir. Daha geniş bilgi için bk. Ali Osman Ateş, *Kur'ân ve Hadislere Göre Şeytan* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), 21-22.

488 el-Bakara 2/34; el-A'râf 7/11.

489 el-A'râf 7/12.

490 el-A'râf 7/14-15.

491 "Ben size iyiliğiniz için öğüt veren biriyim' diye de yeminler etti." (el-A'râf 7/21).

492 el-İsrâ 17/62. Şeytan, Allah'a kaşı isyanında kendisini azdırılmasına karşı, O'nun doğru yolunda oturacağını ve insanları o yoldan döndüreceğini yeminle söylemektedir (el-A'râf 7/16).

493 Sâd 38/82-83.

494 Sâd 38/84-85.

Önceki bölümde anlatılanlar hakkında bir değerlendirme yapmak gerekirse, Kur'ân vahyinde geniş bir yer tutan kasem, Allah'ın yemin ettiği "muksemun bih" açısından bakıldığında kendi zatı ve mahlûkatı olmak üzere üzere iki kısmda incelenebilir. Kasem edenler açısından incelediğimizde, peygamberler başta olmak üzere bazı kimselerin ve İblis'in yemin ettiklerini gözlemlemekteyiz. Yeminlerin sûre bağlamındaki rolleri, o sûrenin iniş zamanındaki olaylarla birebir ilgilidir. Allah'ın zatına yeminle ilgili incelediğimiz örneklerde, "muksemun bih" Nahl sûresindeki "tallâhi" örneği dışında diğer âyetlerde "Rab" şeklinde gelmiştir.[495] Bu türle ilgili yeminlerin cevabı Hz. Peygamber'e itaat; Mekkî sûrelerde ise ölümden sonra diriliş, hesaptan ve cehennemden sakındırma şeklindedir. Allah'ın mahlûkata dair yemininde, yemin edilen nesneler insanların gördüğü ve bir kısmına dokunduğu şeylerdir. Bu sûrelerdeki kasem formatında "muksemun bih" değişse de "muksemun aleyh"in değişmediği görülmektedir. Yeminle hedeflenen, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin gerçekliğidir. Mekân olarak Mescid-i Haram örneğinde olduğu gibi bir yere, zamana kutsallık ve değer veren yine Allah'tır. Allah'ın yer ve gök (kâinat), kâinatın içindekilerden bahsetmesinin sebebi, onların insanı ilgilendirmesi ve onun yaşamını etkilemesidir. Tazim hususunda her varlık Allah'ın mahlûku olması hasebiyle değerlidir. Bu hususta Ferâhî, bir yönden bakarak varlıklara kasem edilmesinin, onların taziminden ziyade şahitliğini gösterdiğini düşünmektedir. Sözgelimi yer ve göktekiler kaseme vasıta kılınmışsa Kur'ân'ın birçok yerinde o varlıkların Allah'a ait oldukları çok kere ifade edilmiştir. Nitekim birtakım nesnelerin kasemde zikredilmesi, tevhide işaret eden bir anlam taşımaktadır.[496]Kur'ân'da yedi kat göklerin "mükemmel bir uyum ve ahenk içinde" yaratılması ve *"Rahman'ın yaratmasında hiçbir kusur, hiçbir uyumsuzluk göremezsin*!"[497]şeklindeki uyarı, yaratılma işini Rahman'a bağlamakta ve her yaratılmışın O'na işaret ettiğini haber vermektedir.

Bir diğer grup âyetlerde yeminin işaret ettiği konu, kıyâmet ve ahvalidir. Ahiret hayatına vurgu yapılmış, özellikle ahiret hayatına inanmayanların akıbetinin cehennemle sonlanacağı kasemlerle pekiştirilmiştir.[498] Bu tür yeminlerin soyut bir alana yönelik te'kîdi, somut ve müşahhas nesnelerle yapıyor olması, insanı düşünmeye sevk etmesi açısından önemlidir.

---

495 Allah'ın zatına ilişkin kasem âyetleri için bk. en-Nisâ 4/65; el-Hicr 15/92; en-Nahl 16/56, 63; Meryem 19/68; Zâriyât 51/23; Meâric 70/40.

496 Ferâhî, *İm'ân*, 45.

497 el-Mülk 67/3-4.

498 Muksemun aleyh "ahiret" olan sûre ve âyetler: Kāf 50/1; ez-Zâriyât 51/ 1-4; Tû, 52/ 1-6; el-Müddessir 74/33-34; el-Kıyâme 75/1-2; el-Mürselât 77/1-5; en-Nâziât 79/1-5; el-İnşikâk 84/16-18; el-Burûc 85/1-3; el-Fecr 89/1-4.

Bazı sûrelerde[499] "muksemun aleyh" olarak Kur'ân'ın Allah tarafından gönderilen ilâhî kelam olduğu farklı ifadelerle dile getirilmiştir. Yeminin te'kîd ettiği haberlerden de anlaşılacağı üzere istidlâl ve delâlet özelliğinin öne çıktığı görülmektedir. Kur'ân'ın aklî mu'cize olduğu da düşünülürse âyetler üzerinde tefekkür ve tezekkür insana iç derinliği sağlayacaktır.

Kasemlerin değerlendirilmesinde genel bir hedeften bahsedileceği gibi, her yeminin ayrı bir anlamı ve maksadı üzerinde de durulabilir. Kur'ân'daki tekrarların farklı âyetler olduğu ve dolayısıyla her birinin farklı anlamlar içerdiği yönündeki anlayış yeminler için de geçerlidir. Sözgelimi, Âdiyat sûresindeki kasem, hayvanlardaki faydaya işaret etmektedir. Benzer şekilde Tîn sûresindeki kasemde hem yiyecek olarak kullanılmasındaki faydaya hem de bu nesnelerin yetiştiği yerlerin kutsallığı ve peygamberlerin ortak mesajlara sahip olduğuna işaret etmektedir.

Allah'ın Hz. Peygamber'e yemin etmesini emrettiği kasem "*Kul îy ve rabbî*"[500] ve "*Kul belâ ve rabbî*"[501] ifadeleri formatındadır. Bu tür yeminlerin cevabında ölümden sonra diriliş, hesap ve ahiret azabı konularına yer verilmiştir. Kıssalardaki yemin örneklerini veren kimseler, kendi haklılıklarını yeminle kanıtlamak ve pekiştirmek istemişlerdir.

---

499 Muksemun aleyh'in "Kur'ân'ın hak oluşuna" dair âyetler: Sâd 38/1; ed-Duhân 44/2; ez-Zuhrûf 43/2; el-Vâkıa 56/75; el-Hâkka 69/38-39; et-Tekvîr 81/15-18; et-Târık 86/1.

500 Yûnus 10/53

501 Sebe 34/3; et-Teğâbün 64/7.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN'DAKİ KASEMLERİN SEBEPLERİ, HEDEFLERİ ve NETİCELERİ

1. Allah'ın Kasem Etmesi

Allah'ın kasem etme meselesinde birtakım görüşler ileri sürülmüştür. Bu konuyla ilgili görüşlerde iki temel yaklaşım söz konusudur. Birincisi, Allah niçin yemin etsin?! O'nun sözü zaten te'kîde mahal bırakmayacak kadar güçlü ve açıktır. Ayrıca Allah'ın mahlûka yemin etmesi O'nun yüceliğine yakışmaz, şeklinde, diğeri de yemin etme hususunda Allah'ın iradesi sınırlandırılamaz. O dilediğine dilediği şekilde yemin eder, şeklindedir. Zaten âyetlerin zahiri görünüşleri bunu ispat eder. Allah mahlûka çeşitli hikmetlerle yemin etmiştir.[1]

Fahreddîn er-Râzî, Allah'ın kaseminden maksadın muhatabı ikna olmadığı görüşündedir. Zira Allah yakînî delillerle tevhidi, kıyâmet ve dirilişin doğruluğunu açıklamış ve delilleri açıklanan hususlar sonradan yeminlerle te'kîd edilmiştir. Nitekim Sâffât sûresinde sıralanan yemin ifadelerini müteakiben zikredilen, "*Gerçekten sizin ilahınız birdir*"[2] âyetindeki hükmün doğruluğunu, *"O, göklerin ve yerin ve bunların arasında ne varsa hepsinin rabbidir"*[3] şeklindeki âyet ispat etmektedir.[4]Kur'ân'ın indiği dili konuşan insanların, kasem üslûbunu yadırgamadıkları âşikârdır. Mahlûka yemin, sorumlu bir varlık olan insanın bu âleme dikkatlerini çekmektir. Bu bakımdan Kur'ân'daki yemin ifadeleri, vahiy mesajının tabiri caizse ayaklarının yere bastığını ve muhatap bulduğunu göstermektedir.

Kur'ân'da yeminlerin bulunmasının, insanların günlük konuşmalarında sözlerini pekiştirmek için bu lafız ve edatları kullanyor olmalarından kaynaklandığını düşünebiliriz. Esasında Kur'ân, insanı muhatap almış ve ona anlayacağı bir dil ve üslupla seslenmiştir. Diğer taraftan müşrikler, Allah'ın yemin etmesini yadırgamamışlardır. Bu durumu bir acizlik ve sadece bir ikna metodu olarak anlasalardı, bu hususta da Kur'ân'a saldırmaktan çekinmezlerdi. Fahreddîn er-Râzî, Allah'ın yemin etme meselesi hususunda görüşlerini şu şekilde beyan etmiştir.

---

1 Alib. Muhammed b. Abdil Muhsin el-Hârisî, *Uslûbu'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Mekke: Câmi'atü Ümmü'l-Kurâ): 1991), 1/87, 95.

2 es-Sâffât 37/4.

3 es-Sâffât 37/5.

4 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* 26/117-118; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/169; Ferâhî, *İm'ân,* 27-30.

(1) Araplar, yalan yere yemin etmekten sakınırlardı. Hz. Peygamber'in Kur'ân'dan tebliğ ettiği yeminleri duyduklarında ilahlarının onu çarpacağını düşündüler. Bunun olmadığını görmeleri, onları bu konuda ümitsizliğe sevk etti ve Hz. Peygamber'in durumunu güçlendirdi.

(2) Tartışan iki taraftan biri diğerini delillerle susturursa, karşı taraf yine de kabul etmeye yanaşmadığında, haklı olan kimse "iş söylediğim gibidir. Bu durumda yemin etmekten başka çare kalmadı" der. Hz. Peygamber'in durumu da böyledir. O, deliller ileri sürdüğü halde müşrikler inanmamakta ısrar etmişlerdir. Müşriklerin bu tavrı karşısında çare olarak yemin kalmıştır.

(3) Bu sırf bir yemin değil, aynı zamanda yemin şeklinde gelmiş birer delildir.[5]

Müslümanlar açısından Allah'tan başkası adına yemin etmenin yasaklandığı âşikâr olduğu halde, Allah'ın kendi zatının dışındaki şeylere yemin etmesi hususunda Suyûtî, bu konudaki farklı düşünceleri telîf ederek "bu kasemlerde muzafın hazfedildiği, aslında kasem edilen şeylerin başında "rab" lafzının olduğu, tevhide aykırı olmayan önceden beri Arapların kasem için kullandıkları lafızların kullanıldığı ve esasen mahlûkatın varlığı Allah'ın yaratıcı olduğuna delalet eden bir durumdur"[6] diyerek izah etmiştir. Ferâhî bu meseleyle ilgili olarak, "yeminlerin Kur'ân'daki bazı kavramların kullanılışına benzediğini" düşünmektedir. Bazı kavramlar, Allah veya kulun kullanışına göre farklı anlamlar içerir. Bu bağlamda, "salât" kavramı kul hakkında kullanıldığında "dua," Allah hakkında kullanıldığında "rahmet" anlamı taşımaktadır. "Şükür" kelimesi, kul için "nimetin itirafı", Allah hakkında kullanıldığında "kulun yaptığı iyiliklerin kabulü" şeklinde anlaşılmaktadır. Ferâhî, "Allah'ın yemininde, yemin edilen mahlûkatın tazim ve tebcil edilmesinin söz konusu olmadığı" görüşündedir. Bu sebeple Allah'ın yaptığı yeminler, içerik, anlam, hedef ve sonuç bakımından O'nun yüceliğine uygun olarak anlaşılmalıdır. Aynı zamanda Ferâhî, "yeminlerin kendi içinde ta'zîm anlamı içermediğini, Allah'ın yüce kudretine birer delil teşkil ettiğini" düşünmektedir. Yine ona göre, muksemun bih olan lafızlar söylenmek istenen haberlerin doğruluğuna delalet eden ve doğruluğunu ispat eden işaret ve alâmetleri içermektedir. İnsanların yemini, ta'zîm ve takdîs anlamı içerisinde değerlendirmeye tabi tutmaları yanlış anlayışlarının bir sonucudur.[7] Mevdûdi de bu mesele de Ferâhî ile aynı şekilde düşünmekte ve görüşlerini "Allah, mahlûkattan bir şeye yemin ettiğinde o şeyin büyüklüğü, kemali ve garabetinden dolayı değil, söz konusu meseleyi ispatlamak için yemin edilen şeyin delil olarak ileri sürülmesindendir." şeklindeki ifadeleriyle açıklamaktadır.[8]

---

5 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 32/9-40.

6 Zerkeşî, *el-Burhân*, 3/180; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/170.

7 Ferâhî, *İm'ân*, 83-84; Yılmaz, "Aksamu'l-Kur'ân Bağlamında 'Allah Nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder?' Sorularını Yeniden Düşünmek", 136

8 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 7/222.

Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî'ye (öl. 465/1072) göre Allah, şahadet veya yeminle hüccetin kemali ve te'kîdini murat etmiştir. Nitekim hüküm iki şeyden biri olan ya şahitlikle ya da yeminle neticelenir; Allah'ın sözüne karşı hiçbir delil ileri sürülmesin diye Allah, her ikisini de belirtir. Şahadete örnek olarak Âl-i İmrân 3/18. âyetini, yemine örnek olarak da Yûnus 10/53. âyetini göstermiştir. Şehadetle ilgili örnekteki âyet, kendinden başka ilah olmadığına şahitlik etmiş ve muhatap için aksini savunacak hiçbir delil bırakmamıştır. Yeminle ilgili gösterdiği âyet, *"Evet rabbime yeminle söylüyorum ki o azap şüphe götürmez bir gerçektir ve siz (bu hal üzere gittiğiniz sürece) ondan asla kurtulamayacaksınız"*[9] şeklindedir.[10] Bu örneklerden anlaşılan husus, cevap durumundaki ve aynı zamanda yeminin hedefindeki müşrikleri bekleyen ahiret hayatındaki akıbettir. Yemin, bu cevabı kesinkes te'kîd etmiştir. Buna göre Kur'ân'daki yeminler, insanların yeminlerinden farklı olarak başlı başına birtakım delillerdir. Kuşeyrî'ye göre yemin, bir şeyin ya faziletinden ya da faydasından dolayı yapılır. Faydasından dolayı yapılan yemine "tîn ve zeytini", faziletine işaret eden yemine ise, Tûr-i Sinâ ve emin belde Mekke misal verilebilir.[11] Ancak burada zikredilen fazilet ve menfaat Allah için değil, kullara yöneliktir. Çoğu kez insanlar, Allah'ın yeminle verdiği örneklerden hareket ederek somut anlamlar çıkarma yoluna gitmişlerdir. Oysa Allah, bu tür ifadeleri insanların doğru düşünüp tefekkür etmelerine vesile kılmıştır. Aslında bu yeminlerle vurgulanan O'nun katında muhteşemi yaratmakla basiti yaratmak arasında bir farkın olmadığıdır. Eşyaya farklı değerleri yükleyen insandır. Çünkü ondan faydalanacak ve onun zararından korunacak da ondan etkilenecek deyine insandır.[12]Kur'ân'ın anlatımdaki tüm örnekleri insanın hidayetine yönelik açıklamalardır. Yeminler de bu gayeden vareste değildir.

Allah'ın mahlûkatından bazılarına yemin etmiş olması, bir kısım insanların onları gözlerinde büyüterek ibadet edecek hale getirmiş olmalarını bertaraf etmektir. Örnek olarak, Allah'ın ay, güneş ve yıldıza yemin etmesinin maksadı, müşriklerin bunları yüce görüp ibadet etmelerinin asılsızlığını ortaya koymaktır. Merâğî, bu husustaki görüşünü Kur'ân'ın tüm anlatımlarının hedefinde tevhid olmasına dayandırmıştır. Mahlûkat ne kadar büyük ve insan için erişilmez olursa olsun hepsi Allah'ın mülküdür. Yalnız ve sadece ibadete layık olan Allah'tır.[13] Bu husustaki bir başka yorumda kendisiyle yemin edilen şeyle, cevabı durumundaki haber arasında (muksemun aleyh) sıkı bir ilginin olmasıdır.[14] O halde her yeminin bütün kısımları, kendi içerisinde bir anlam bütünlüğüne sahiptir.

---

9 Yûnus 10/53.

10 el-Hârisî, *Uslûbu'l-Kur'ân*, 1/87.

11 Zerkeşî, *el-Burhân*, 3/41-42; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/169.

12 Yılmaz, "Aksamu'l-Kur'ân Bağlamında...", 144-145.

13 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 30/23

14 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm,* 5/196-197.

İbn Kayyim, "Allah, sıfatlarıyla mevsuf olan mukaddes zatına, zat ve sıfatlarının gereği olan âyetlerine veya âyetlerinin azametini gösteren mahlûkata yemin etmiştir"[15] derken, Kur'ân'daki yeminlerde O'nun zatına, zat ve sıfatlarının gereği olan fiillerine ve sair mahlûkata yemin edildiğini belirtmiştir. Ayrıca bu tür yemin formu, öteden beri Arapların değer verdikleri, aşina olup kullandıkları yemin şekilleridir. Yeminler, yemin edenin değer verdiği şeyler üzerinden olacağı gerçeğinden hareketle Allah'ın mahlûkata yemin etmesi, yaratıcının yaratmadaki hikmet ve yüceliğine birer alâmet yönünde bir çıkarım da yapılabilir.[16] Allah'ın yemini hususunda şu görüşler öne çıkmaktadır: Allah'ın mahlûkata yemininde muksemun bih'in önüne "Rab" lafzı takdir edilir. Diğer bir görüş, Allah, dilediğini yapar ve dilediği şekilde yemin eder. Başka bir görüş, kendileriyle yemin edilen şeylerin önemini vurgulamak için yemin edilmiştir.[17] O halde Allah'ın yemin etmesi, muhatabı iknadan aciz kaldığı için değil, insanların dil ve kültürü içerisinde alışa geldikleri ve kullandıkları te'kîd metotlarından birisi olduğu için gerçekleşmiştir.

Kur'ân'daki yeminler de Kur'ânî kelamlardır. Kur'ân, Allah'ın mutlak iradesi ve kelam sıfatının tecellisidir. Kelâmullah olarak yeminler, Kur'ân'ın diğer âyetleri gibi insana hitap etmektedir. Allah'ın yemin etmesi hususunda farklı görüşleri telif etmek gerekirse buradaki esas mesele, Allah'ın yemin etmesinde O'na biçilen roldür. Allah'ın yeminini bir insanın yemini gibi değil, ancak bu yeminleri insan düşüncesine indirgenmiş bir kelâmullah olarak kabul etmek daha yerinde olur kanısındayız. Böyle kabul edersek Allah'ın yemin ettiği nesnelere insanların nasıl baktığı, o nesnelerle onların ilgileri, menfaatleri söz konu edilecektir. İnsana kendilerinin icat ettikleri harflerle ve tüm konuşma üslûbu ile hitab eden Allah, adeta insanın frekansından yine insana konuşmaktadır. Bu açıdan yeminlerden insanüstü birtakım anlamlar, şifreler çıkarmanın isabetsiz olduğu kanısındayız. Yemin ederken insan hangi amacı güdüyorsa Kur'ân'daki yeminlerin de öyle anlaşılmasında bir mahsur olmadığını düşünmekteyiz. Bu sebeple yeminlerde muksemun bih ve hatta muksemun aleyh'in durumuna göre te'kîd, ta'zîm, delil, delâlet, işaret, ibret, menfaat, şahit olma gibi gayelerin olması da doğaldır. Bu anlatımların hepsinin hedefinde tevhidin olduğu açıkça görülmektedir.

Allah'ın kasem etme meselesinde diğer semavî dinlerin de İslam'la ortak noktalarının olduğunu görmekteyiz. Yahudilikte Allah yemin ederken, kendi ismine, kuvvetine, Hz. Yakub'un azamet ve saltanatına; Hıristiyanlıkta da sadece kendi üzerine yemin etmiştir. İslam'da ise Allah, şahadet ve gayb âleminin varlıkları (yıldızlar, güneş,

---

15 İbn Kayyim, *et-Tibyân,* 5.

16 Zerkeşî, *el-Burhân,* 3/41-42; Kırca, "Aksâmü'l-Kur'ân",2/290; Turan, "Kur'ân-ı Kerim'deki Yeminler (Aksâmu'l-Kur'ân)", 97; Şen, *Kur'ân-ı Kerim'de Tekrarlar, Yeminler ve Mesellerin İletişim Açısından Değerlendirilmesi,* 144.

17 İbn Kayyim, *et-Tibyân,* 26-27, 40; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/ 303.

ay, gece, gündüz, sabah, fecr, bazı şehirler ve yemişler, rüzgâr, v.s) üzerine yemin etmiştir.

2. Kasemin Hedefi

Kur'ân'ın amacı, tevhid merkezli dinî anlayışı Hz. Peygamber örneğinde ortaya koymaktır. Yeminlerin gayesinin Kur'ân'ın genel gayesinden ayrı olmayacağı gerçeğinden hareketle konuyu ele aldığımızda daha isabetli bir neticeye varmamız mümkün olacaktır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Kur'ân'ın ana konularını besleyen konular bulunmaktadır. Ana konuların anlaşılabilmesi için onları destekleyen diğer konulara ihtiyaç bulunduğundan tüm konuları bütünleştirerek Kur'ân'ı anlamaya çalışmak en doğru metottur. Kur'ân'ın hedefi, insanın hidayeti olduğuna göre yeminlerin gayesini bundan uzak görmemek gerekir. Yemin, insanların kalbinde tesir meydana getiren hidayete giden yolda etkin bir role sahip bir iletişim aracıdır. Gönüllere hitabeden Kur'ân'ın üslûbu içerisinde yeminin kullanılması Allah'ın kullarını çok iyi tanıdığını göstermektedir.[18] Başında kasem bulunan bir sûreyi okumaya başlayan kimsenin dikkati, önce kasem edilen şeyler üzerinde odaklanacak ve sonra yeminin hedefine yönelecektir. Bu dikkat, sûre bütünlüğünde anlatılan konulara daha fazla ilgiyi artıracaktır. Kur'ân üslûbundaki yeminlerin muhatabın durumuna göre az veya çok üzerinde etki edeceği; zihnindeki kuşku ve şüpheleri bertaraf etmede yardımcı olacağında şüphe yoktur. Her dil ve kültürde rastlandığı gibi, Arap dilinde de farkında olarak veya olmayarak adeta her meselede yeminin kullanıldığı görülmektedir. Allah, Kur'ân'ın ilk muhataplarının inatçı olması sebebiyle bazı sûrelerde onların çok önemsediği yemine yer vermiştir. Yeminlerin gayesiyle ilgili görüşleri sıralayacak olursak;

(1) Muhatabın şüphesini gidermek için "Muksemun aleyh" hakkında verilen haberin doğruluğunu te'kîd eder. İnkâr şüphesi olan yerde yeminin devreye girip haberi te'kîd etmesi anlatıma güzellik kattığı kadar muhatabın iknası için de güzel bir metottur. Kur'ân'daki yemin, hüccetin kemali ve te'kîdi için getirilmiştir. Zira her hüküm ve haber, şahadet veya yeminden birine ihtiyaç duyar. Bu görüşü te'kîd eden Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî, "Allah'ın kasemi, Kur'ân dilinin eksiksiz olması ve manayı te'kîd etmek için gelmiştir. Zira hüküm ya şahadet ya da kasemle neticelenir. Allah, inkârcılara söyleyecek söz kalmaması için Kur'ân'da ikisini de zikretmiştir"[19] demektedir.

(2) Yeminle, muksemun bih'in büyüklüğüne işaret edildiği gibi, aynı zamanda salt bir te'kîd unsuru da olabilir. Bu durum, kasemin anlam bağlamından anlaşılır. Bu düşünce, "Allah ancak büyük bir iş için yemin etmiştir" anlayışından kaynaklanmaktadır. Müfessirler, özellikle yemin edilen şeylerin fazileti hakkında bir dizi açıklamalar

---

[18] el-Mülk 67/14.

[19] Zerkeşî, *el-Burhân*, 3/ 40.

yapmışlardır. Fakat yeminde hedefin sadece yemin edilenlerin büyüklüğü ve fazileti olmadığı açıktır.

(3) Muksemun bih, tefekkür eden bir kimse açısından ilmî bir hükme ulaşabileceği yüce âyetlere delâlet edecek bir delil olabilir. Âyetler dikkatle takip edildiğinde yemin edilenle muksemun aleyh'in irtibatı ortaya çıkacak ve yeminlerdeki kevnî âyetlerin hedefinde Allah'ın rububiyetine, vahdaniyetine, ilmine ışık tuttuğu ve aynı zamanda Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat ettiği anlaşılacaktır. Yeminlerdeki "muksemun bih"ler şahit tutularak, Allah'ın birliği, gücü, yaratıcı ve yarattıklarını tedbir edici oluşu, öldükten sonra dirilmenin, hesabın hak olduğu beyan edilmiştir.

(4) Hz. Peygamber'e yönelik yeminin amacı, onun Allah nezdindeki konumu ve değerini gösterir. Nitekim Allah, onu nasıl yetiştirdiğini, koruduğunu, onu tercih etmesini ve önceki sıkıntılı hallerinden nasıl kurtardığını Duhâ sûresinde sevgi, şefkât ve merhametle hatırlatarak yemine konu etmiştir.[20]

"Kasemin Kur'ân'da bulunuş gayesi, bir yönüyle Kur'ân'ın indiği toplumun belagat ve dil anlayışıyla ilgili, bir diğer yönüyle de Kur'ân'ın hakikatlerini kuvvetlendirerek anlatmak için, zaman zaman, böyle bir üslûbu seçmiş olmasıyla alakalıdır. Kasemlerin keyfiyetini, Kur'ân'da bulunan diğer hususiyetler cümlesinden saymak lazımdır"[21] diye anlamayı, yeminin hedefi açısından doğru bir perspektif yakalamak olarak kabul edebiliriz. Bu bağlamda yeminin bir diğer hedefi de "kendisiyle yemin edilen ve cevabı durumundaki kısımları birleştirmek suretiyle sözün etkili olmasını sağlamak" olduğu söylenebilir. Yeminlerin etkileyici ve sözü kuvvetlendirici olmasına bakarak yeminle âyetlerin muhatap üzerinde adeta baskı uyguladığını düşünmek uzak bir ihtimaldir. Ancak Allah'ın kendisiyle yemin ettiklerini (muksemun bih) inanmayanların aleyhine şahit tutmuş olması muhtemeldir.[22] Allah yemin etmekle hem kendi zatını hem de tüm mahlûkatı şahit tutarak, ölümün, sorgu-sualin, haşrin, cezanın hak olduğu ve bu gerçeklerden yüz çevirmenin insanı hüsrana uğratacağını beyan etmek istemiştir. Öyleyse kasem, O'nun (Kur'ân'ın) kemalini tamamlayıcı bir işlev görmektedir. Bizleri peşinden sürüklemesi gereken de kasemin te'kîd ettiği hakikattir. Yeminin keyfiyeti insanların gönüllerinde derin bir tesir icra etmesi bakımından tüm bu kasem edilen şeyler şahit

---

20 Meydânî, *Kavâid*, 463-464; Ebu'l-Futûh, *Üslûbu't-Tevkît fi'l-Kur'âni'l-Kerîm,* 239.

21 Sadık Kılıç, *Yemin Olsun ki*, 18-19.

22 Ferâhî, Yemin edilen şeyle (muksemun bih) yeminin hedeflediği şey (muksemun aleyh) arasında bir ilgi vardır. Ancak bu ilgi ne yemin edilen şeyi yüceltmek ne de kendisine yemin edilen şeyi desteklemek değil, yeminle bir delil ve şahit sunmaktır. Kur'ân'daki yeminler kanıt türünden yeminlerdir. Ferâhî bu görüşlerini Kur'ân âyetlerinin siyak ve sibak olarak birbirini tamamlayan ve açıklayan özelliğinin kabulüne dayandırmıştır. bk. Ferâhî, *İm'ân*, 32; Öztürk, "Abdülhamîd el-Ferâhî'nin 'Kur'ân'daki Yeminler' Adlı Çalışması Üzerine Bir Değerlendirme", 38; Coşkun, "Aksâmu'l-Kur'ân...", 46-47.

tutularak, Allah'ın insana yönelik bir hidayet delilidir.[23] Yemin üslûbu, şifâhî iletişime ağırlık veren toplumda ayrı bir eğitim aracıdır. Kur'ân'ın bütününde olduğu gibi, yeminlerde de asıl hedef, insanların yanlış inançlardan vazgeçmeleri yönünde eğitilmeleridir. Vahyin ilk gayesi tevhittir. Açık yeminlerin Mekkî sûrelerde olması da gayenin tevhid olduğunun anlaşılması bakımından önemlidir. Netice itibariyle, yeminleri Kur'ân eğitim metodunun bir parçası olarak değerlendirmenin sağlıklı bir yol olduğunu düşünmekteyiz. Bu metotta yeminler, te'kîd, istidlal, tazim, dikkat çekme işlevine sahiptir. Bu manada tek bir yemin örneğinin ele alınıp yeminlerin gaye ve hedefinin onun üzerinden belirlenmeye çalışılmasının doğru olmadığı gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir.

Bazı oryantalistler özellikle Mekkî âyetlerdeki şiirsel akıcılık ve yeminlerin bulunmasından dolayı Hz. Peygamberin bu üslûbu kâhinlerden aldığını ve bu anlatımla mücadele gücünü artırmak istediğini iddia etmişlerdir.[24] Hâlbuki Kur'ân, cahiliyedeki yeminle beraber birçok sosyal âdeti alarak onları tevhide uygun hale getirmiş ve kendine has kılmıştır.

Kanaatimizce yeminlerlerin hedefi, Kur'ân'ın genel amacı içerisinde değerlendirilmelidir. Kur'ân'ın ana amacı insanı yaratıcıya yöneltmek olduğuna göre yeminler de bu amacın gerisinde değildir.

3. Kasem İfadelerinin Muhatap Üzerindeki Etkisi

Hem tek hem de çok tanrılı dinlerde yemin nesnesi öncelikle tanrı, daha sonra da kutsallığına inanılan objelerdir.[25] Cahiliye Arapları politeist bir inanç içerisinde oldukları için yeminlerini tanrılara veya onlara yakın kutsallık atfettikleri yerlere ederlerdi. Bu sebeple yemin ederken içinde putlarının bulunduğu Kâbe gibi kutsal mekânlar tercihlerinde birinci derecede rol oynamıştır. Ayrıca Allah'a, atalarının adına ve kutsal saydıkları diğer nesnelere yemin ederek yeminlerinin tesirini artırmak istemişlerdir. Kâhinler ise daha çok tabiat varlıklarına yemin etmeyi tercih etmişlerdir.[26] Cahiliye Arapları, söze kuvvet vermek veya bir ağız alışkanlığı olarak sözleri arasında yemin lafzını kullanmışlardır. Daha önce de zikri geçtiği üzere,

---

23 Kılıç, *Yemin Olsun ki*, 19.

24 Öztürk, "Abdülhamîd el-Ferâhî'nin 'Kur'ân'daki Yeminler' Adlı Çalışması Üzerine Bir Değerlendirme", 55-56. Râzî, Zâriyat sûresindeki yemin hakkında açıklama yaparken, müşriklerin delil hususunda Hz. Peygamber'in kendilerine galip geldiğini kabul ettiklerini ancak bunu münakaşa gücüne bağladıklarını zikretmektedir. Onlar, cedelde galip gelmek ve onları susturmak için Hz. Peygamber'in yemine başvurduğunu iddia ediyorlardı. Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* 28/193.

25 Öztürk, "İlahî Dinlerde Yemin, Keffâret ve Kurban", 168.

26 Ferâhî, *İm'ân*, 62-66; Pedersen, "Kasem", 6/.375; Toprak, "Klasik Arap Şiir ve Nesrinde En Sık Rastlanan Yeminler", 77; Gedikoğlu, *Arap Dilinde Kasem,* 15.

kendisiyle yemin edilenler herkesçe malum olan ve kutsallığı veya bir şekilde değeri kabul edilen şeylerdir. Esasen cahiliye, haniflik ve tevhid binasını zedeleyen unsurların peyda olduğu bir dönemdir; İslam ise bu binayı özgün ve aslî yapısına kavuşturmayı hedefleyen bir renovasyon dönemidir.[27] Cahiliye kendine has bir inanç, adet ve gelenek oluşturmuştur. Cahiliyedeki yemin şekilleri de bu anlayış doğrultusunda uygulamaya konmuştur. Cahiliye toplumunda yeminin bozulmasına birtakım yaptırımlar getirilmiştir. Bunlardan biri, halkın önünde elbisesinin bazı kısımlarını koparıp yırtmasıdır.[28]

İslâmî dönemde de yemin lafzı kullanılmaya devam etmiştir. İslâm, yeni esaslar getirirken cahiliye dönemi söz ve davranışlarına ait her ne varsa hepsini ortadan kaldırmamıştır. İslâm, tevhid ve temel ahlâk kurallarına aykırı olmayan sosyal davranışları ıslah ederek bırakmıştır. İncelediğimiz âyetlerde, yeminin insan üzerinde etkisinin olduğu inkâr edilmez bir gerçektir. Bu etki yemin eden ve yemin edilen kimseler arasında ortaktırlar. Yemin ifadelerinde inançla iç içe olmuş bir durum söz konusu olduğundan, insanın dindarlık algısına göre etkisinin az veya çok olmasından söz edilebilir. Kur'ân'ın ifadeleri genel itibariyle indiği dönemin hususiliğinin ötesinde genellemeler içerir. Sözgelimi Allah yere ve göklere yemin ederek peşinden başka hususlar sıralamaktadır. Bunu dinleyen az veya çok yemin ve işaret ettiği hususa dikkat kesilecektir. Yeminin tabiatında muhatabı ikna anlayışı bulunmaktadır. Ancak yeminde ikna meselesini Allah'a yakıştırmayanlar, Kur'ân'daki yeminlerin, şahit getirmek ve istidlal olduğu düşüncesini ileri sürerler. Kur'ân'ın hedefinde insanları hidayete yönlendirmek olduğuna göre bilindik metot kullanılarak deliller ortaya serilmek istenmiştir.

Yemin eden kimse, karşısındakini ikna gücüne göre etkileme kapasitesine sahiptir. Bu yüzden yemin, haberin doğru olduğuna muhatabı inandırmak için her zaman başvurulan bir metottur. Sözün muhatap üzerinde etkili olabilmesi için yeminle beraber o kimsenin kabul edebileceği şeyleri şahit getirmek mantıklı bir etkileme yoludur. İnsanlar arasında güven duygusu zedelendiği zaman birtakım ikna metotlarına başvurma zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkar. Tarih boyunca insanlar arasındaki anlaşmalarda bir şekilde yemin devreye girmiştir. Bugün de insanların günlük alışkanlık veya zorunlu yeminlerinin yanında mahkemelerde, mütercimlik işlerinde yemin ayrı bir yere sahiptir. Bu yüzden yemin, fert ve toplum üzerinde her zaman tesiri olan bir ifade ve davranış unsurudur.

4. Kasemin Fıkhî Boyutları

Kasemin kuralcı (normatif) boyutundan fıkhî hükümler ve sonuçları akla gelmektedir. Fıkıh, Müslüman'ın yaşaması gereken hayat pratikleridir. Bu bakımdan fıkhî

---

27 Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, 17.

28 Pedersen, "Kasem". 6/377; Öztürk, "İlahî Dinlerde Yemin, Keffâret ve Kurban", 169.

yorumlarda somut kuralların olması kaçınılmaz bir durumdur. Bundan dolayı fıkhî kavramlar, boyutları kesin çizgilerle çizilmiş veya genel bir çerçeveye oturtulmuş kurallar bütünü olarak görünmektedir. Çünkü normatiflik düşünce ve davranışa yön veren bir ilke ve nizamlar bütünüdür. Normatif kalıp, beraberinde objektifliği getirmektedir. Emredici değerler ve davranış standartları insanı, bir şeyin ne olduğundan öte nasıl olması gerektiği bir dizi durumla karşı karşıya bırakabilir. Bu yüzden, bir fıkıh terimi olarak "kasem" içerisinde pek çok kuralın olduğu bir sistemdir. Fıkıh bu kuralları, Kur'ân'ı ve sünneti yorumlayarak elde etmeye çalışır.

Fıkhî bir terim olarak yemin, "azmetmek" ve "karar vermek anlamına gelmektedir. Çünkü yeminler, yemin eden kişinin bağımsız iradesi ile belirli bir şeyi yapma veya terk etme azim ve kararını ortaya koymaktır.[29] Yemin lafzı, "güç ve kuvvet" anlamı içermesi sebebiyle diğerine nispetle daha güçlü olan sağ ele de "yemin" denilmiştir. Yukarıda örneklerini gördüğümüz, Allah'ın kendi zatına ve mahlûkuna yaptığı yeminler Allah'a mahsustur. Müslüman ancak, Allah'ın zatına, isim veya sıfatlarından birine yemin edebilir.[30] Bunun dışındaki dini figürlere yemin edemez. Hz. Peygamber, "Yemin edecek kimse Allah dışında hiçbir şey üzerine yemin etmesin"[31] buyurarak bu konuda bir çerçeve çizmiştir. Âlimler, Allah'a yapılan yeminin dışında başka objelere yapılan yeminlerin gerçekte yemin olarak değerlendirilmeyeceğini ve hatta bu şekilde yemin eden kimsenin yeminini bozsa bile "hânis" olmayacağını söylemişlerdir.[32] Aslında yemin mubah olmakla beraber İslâm hukukçuları yemine karşı ihtiyatlı davranmışlar, Allah'ın isminin anılarak gereksiz yere yapılan yemini kerih görmüşler ve hatta Müslümanlar arasında yemin etmeyenler daha faziletli olarak kabul edilmiştir.

---

29 Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe vd. (İstanbul: Risale Yayınları, 1994), 4/197.

30 Pedersen, "Kasem", 6/377. Peygambere yemin etmek, yalnız bazı Hanbelîler tarafından kabul edilmiş, fakat diğerlerince müteber sayılmamıştır. "Yemin vallahi, billâhi, tallâhi; rahmana yemin olsun ki, canım elinde bulunan Allah'a yemin olsun ki, Allah'ın kudreti üzerine yemin ederim ki ifadeleriyle yapılır. Allah'ın kelam sıfatından kaynaklandığı için Kur'ân-ı Kerim üzerine yemin de geçerli sayılmıştır. Allah'ın isim ve sıfatlarından rab, mevlâ, melik gibi insanlar için de kullanılabilenler üzerine yemin etmenin geçerliliği ise bazı alimlerce niyete bağlanmıştır." Boynukalın, "Yemin", 42/417. Ayrıca Allah'ın Râhîm, Hâlik, Râzık isimleriyle, Allah kastedilerek, Şems, Mevcûd, Âlîm, Hay gibi ismlerle de kasemin tahakkuk edeceği belirtilmiştir. bk. Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 9/430-433.

31 Nesâî, "Eymân" 4. Hz. Ömer'den gelen bir rivayette, "Ben babama yemin ettiğimde Rasulullah bana: Babalarınıza ve tağuta yemin etmeyin. Şayet yemin edecekseniz Allah'a yemin edin" şeklinde uyardığını nakleder. bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 8/143. Başka bir rivayette ve aynı konuda Hz. Peygamber, "Tâğutlarla ve babalarınızla yemin etmeyin" diye uyarmıştır. Buhârî, "Eymân", 4; Müslim, "Eymân" 6; Nesâî, "Eymân" 10. Yemin "Vallahi, billahi, tallahi, canım elinde olan Allah'a yemin olsun ki" şeklinde olursa İslam bunlara cevaz verilmiştir. Mahlûkata yemini ise caiz görmemiştir.

32 Kâsânî, *Bedâ'i'u's-Sanâ'i'*, 4/3.

Nitekim Allah, hiçbir iyiliğe sebep olmayacaksa yeminlere Allah'ın siper yapılmasını yasaklamıştır.[33] Dil ve İslam hukuku âlimleri arasındaki ihtilaf, dil âlimlerinin haberi te'kîd eden her sözü kasem saymalarıdır.[34] Yemin ancak İslam ölçüsünde bir iyiliğin celbi ve bir kötülüğün terki için yapılır. İnsanlar haklılıklarını muhataba kabul ettirmek için yemine başvurmaktadırlar. Fakat bu hususta zamanla dil alışkanlığı olmakta, gerekli gereksiz her yerde yemin sıklıkla söylenen bir lafız olabilmektedir. Yeminde haklılığını ispat için Allah'ın adını kullanan kimsenin bu iletişimden her zaman sonuç alamadığı unutulmamalıdır. Yeminde Allah'ın adına gerekli saygı gösterilmezse, yemin ciddiyetten uzak kalır ve sözler dikkate alınmaz. Bu sebeple yemin konusunda da dinin kuralları dâhilinde hareket edilmelidir. Dinin sakındırdığı her şey de insanın iyilik ve maslahatı olduğu bilinmelidir.

İbn Ömer'den Hz. Peygamber'in "*Lâ ve mukallibi'l-kulûb*" (Hayır, kalpleri çevirene yemin olsun ki) şekilinde yemin ettiği aktarılmıştır.[35] İbn Ömer'in bir başka rivayetinde Hz. Peygamber "*Ve eymu'llâh*" *(*Allah'a yemin ederim*)* şeklinde yemin etmiştir. Bununla birlikte Câbir b. Abdillah'ın rivayetine göre "*Vellezî nefsî bi yedihî*" *(*Canım elinde olana yemin olsun ki*)* diye yemin etmiştir.[36] Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği bir başka hadis de "*Vellezî nefsî Muhammed'in bi yedih*" *(*Muhammed'in nefsi elinde bulunana yemin ederim*)*[37] şeklindedir. Hz. Peygamber, bir başka yemininde "Ebû Kâsım'ın canı elinde olana yemin olsun ki"[38] demiştir. Yine Hz. Peygamber'in, "Hayır! İbrahim'in rabbine yemin ederim"[39] şeklinde de yemin ettiği olmuştur. Hz. Peygamber'in yeminlerinin Allah'ın zat ve sıfatlarına yapılmış olduğunu görmekteyiz. O, Allah'tan başkasıyla yapılan yeminleri menetmiştir. İbn Ömer'in naklettiği bir rivayette Hz. Peygamber, babasıyla yemin eden Ömer b. Hattab'a, "Şüphesiz Allah sizleri babalarınızla yemin etmenizden nehyediyor. Artık kim yemin edecekse, Allah'ın adıyla yemin etsin yahut sussun" buyurmuştur.[40] Hz. Peygamber'in kullandığı yemin kalıplarından birisi de "Nefsime ve Muhammed'in nefsine sahip olana yemin ederim ki" şeklidir.[41]

5. Sosyal İlişkilerde Kasem

Sosyal içerikli olarak kabul edebileceğimiz yeminler, yukarıda örneklerini gördüğümüz üzere, Allah'ın kendi zatı da dâhil olmak üzere çeşitli nesnelere yaptığı yeminin

---

33 el-Bakara 2/224.

34 Zerkeşî, *el-Burhân*, 3/45

35 Buhârî, "Eymân" 3, "Kader" 13; İbn Mâce, "Keffâret" 1; Nesâî, "Eymân" 1.

36 Buhârî, "Eymân" 3; İbn Mâce, "Keffâret" 1.

37 Buhârî, "Eymân" 3.

38 Ebû Dâvûd, "Eymân" 11.

39 Buhârî, "Nikâh" 108; Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe" 80.

40 Buhârî, "Eymân", 4; Müslim, "Eymân", 27.

41 İbn Hanbel, *el-Müsned,* 4/16; İbn Mâce "Kefaret", 1.

dışında bir formdur. Bu âyetlerdeki yeminler peygamberler, müminler, münafıklar veya müşrikler tarafından yapılanlardır. Sözü edilecek âyetlerde yemin lafzıyla beraber yemin eden kimselerin tavırları da dile getirilmiş ve ortaya müspet veya menfi bir hüküm konmuştur. İslam, yeminin söylenmesine bir disiplin getirmiştir. Yemin ancak Allah'ın isim ve zati sıfatlarından birisi ile yapılabilir. Bunun dışındaki örfî yeminler, özel şartlara bağlanmıştır. Mesela Hz. Peygamber, babalar ve putlar üzerine yemin edilmemesini, yeminin ancak Allah adına yapılabileceğini ya da hiç yemin edilmemesini istemiştir.[42] Hz. Peygamber'in bu uyarısından çıkan sonuç, yeminin İslam'ın temel anlayışına ve gelişindeki asıl gayesi olan tevhide uygun olmasıdır. Ayrıca her fırsatta yemine başvurulmaması da ayrı bir uyarıdır.

İslam, tevhide uygun sosyal meseleleri ıslah ederek bu gibi meselelerin toplum yaşantısı içinde kalmasında bir beis görmemiştir. İslam'ın kabul etmediği meseleler, tevhid ve insan menfaatine aykırı olanlardır. Allah'ın zimmeti, mîsâkı ve ahdi demek olan, diğer bir ifade ile Allah'a karşı bir mükellefiyeti kabul etmekten ibaret bulunan yemin, bunu yapan kimsenin bütün güç ve samimiyetini ifade eder ve o kimse, söylediği sözde bütün varlığını ortaya koymuş olur. Bu itibarla böyle bir ahde giren kişi, yalan söyler ve veya sözünü tutmazsa hem kendi ruhunu mahvetmiş hem de Allah'ı gücendirmiş olur.[43] Yemin Allah'ı şahit tutmak ve kişinin kendisini maddî ve manevî bir sorumluluk altına sokmasıdır.

5.1. Zina İsnadında Kasem (Mülâane)

Liân, sözlükte "kovmak, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırmak" anlamına gelmektedir. Mülâene de "karşılıklı lanetleşme" demektir. Fıkıh terimi olarak lian, karsının zina ettiğini iddia eden kocanın hâkim huzurunda bunu yeminle teyit etmesi, kadının da kocasının yalan söylediğine ve kendisinin böyle bir suçu işlemediğine dair yemin etmesidir.[44] Eşlerine zina isnadında bulunan kimselerin nasıl davranacaklarına dair Nûr 24/6-9. âyetlerde açıklık getirilmiştir.[45] Bu hususta kendilerinden başka şahit olmazsa

42 İbn Hanbel, *el-Müsned,* 2/7; Buhârî, "Şahâdet" 52; Tirmizî, "Nuzûr", 8.

43 Şahinoğlu, "Yemin", 13/384.

44 Râgıb el-İsfahânî*, el-Müfredât*, 451; M. Akif Aydın, "Liân", *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/172.

45 Mülâene âyetleri meâlen şöyledir: "Kocalar karılarına zina isnadında bulunur ve kendilerinden başka bir şahitte getiremezlerse, bu suçlamada bulunan koca (gerek iftira cezasından kurtulmak gerek karısından ayrılmak için) doğru söylediğine dair dört defa yemin etmelidir. Beşincide ise, 'Eğer yalan söylüyorsam Allah'ın laneti üzerime olsun!' demelidir. Zina ile suçlanana kadına gelince, bu durumdaki kadın, kocasının yalan söyleyip iftira ettiğine dair dört defa yemin ederse cezadan kurtulur. Beşincide ise, 'Eğer kocam doğru söylüyorsa Allah'ın gazabına uğrayayım' demelidir. Allah size bu şekilde lütufta bulunup merhamet göstermeseydi haliniz nice olurdu?! Fakat O, tövbeleri çokça kabul eden, her şeyi yerli yerince yapıp edendir". en-Nûr 24/6-10.

hâkim huzurunda koca, dört defa Allah'ı şahit göstererek eşinin zina ettiğini, beşincide *"eğer yalan söylüyorsam Allah'ın laneti üzerime olsun"* demelidir. Zina ile suçlanan kadın kocasının yalan söylediğine ve kendisinin suçlu olmadığına dair dört defa yemin eder, beşincide, "eğer kocam doğru söylüyorsa Allah'ın gazabına uğrayayım"şeklinde yeminini tamamlar. Bu âyetlerdeki yemin lafzı "şahadet" kelimesiyle ifade edilmiştir. Zira bu kelime mecazî yemin lafızlardan biri sayılmıştır. Buradaki yemin, Allah'ı şahit tutma ve onun adıyla sözü kuvvetlendirme şekliyle varit olmuştur.

Mülâene âyetinin sebebi nüzulü olarak aktarılan rivayete göre, "Bir gün Hilal b. Ümeyye, Hz. Peygamber'e gelerek hanımına zina isnadında bulunmuş, Hz. Peygamber de bu hususta dört şahit getirmezsen zina iftira cezası (kazif cezası) uygulayacağını kendine bildirmiştir."[46] İlgili âyetin hükmü dâhilinde eşleri hakkında zina isnadıyla gelip de dört şahit getiremeyenlerin karşılıklı lanetleşmeleri gerekir.[47] Bu durumda kocaya kâzif cezası, kadına da zina cezası verilmez. Ancak, evlilikleri hâkim tarafından sona erdirilir. Bir kadına zina isnadında bulunan kimse, o hususta dört şahit getirememediği takdirde o kimseye iftira (kazif) cezası uygulanması liân hükmünün gereğidir.[48] Diğer hususlarda iki şahit yeterli olduğu halde burada dört şahit yerinde yeminin olması, namuslu bir kadına zina iftirasında bulunmanın sonucunun vahametini ve aynı zamanda bu meselenin çok netameli bir durum olduğunu da göstermektedir.

Bu âyetlerin bulunduğu sûre Medîne dönemine aittir. Bu kesit İslam toplumunun sosyal birliğini kurma dönemidir. Bu dönem sûrelerinde toplumu düzenleyen sosyal kuralların varlığı göze çarpmaktadır. Mekkî sûrelerde imanın temel kuralları baştan itibaren nasıl konmuşsa, Medine dönemde de toplum olmanın kuralları ilmek ilmek dokunmakta ferdî ve toplumsal problemlere dair âyetler nazil olmaktadır. İşte yukarıdaki hadise bu problemin çözümüne dair bir uygulamayı ortaya koymaktadır. Burada ilginç olan yeminin, şahitlik yerine kaim olmasıdır.

5.2. Îlâ Yemini

Îlâ, "eliyye" şeklinde de telaffuz edilen bu kelimenin sözlük anlamı, "üzerine yemin edilen şeyde kişinin kimi haklarından vazgeçme veya azaltma yoluna gitme, bir işten mahrum bırakma" anlamlarına gelen yemindir. Ayrıca bu lafız, eşlerle beraber olmaya engel olan yemin anlamında da kullanılmaktadır.[49] Eşlerini bir bakıma cezalandırmak için onlarla ilişkiye girmemek üzere yemin edip ve bu süreyi dört ay uzatan erkeklerin[50] eğer evliliği devam ettirme niyetleri yoksa onlara daha fazla zarar verilmemesi adına

---

46 İbn Hanbel, *el-Müsned,* 1/273; Buhârî, "Şehâdet", 21; "Talak", 28; Ebû Dâvûd, "Talak", 27.

47 bk. Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûli'l-Kur'ân*,327-328.

48 Aydın, "Liân", 27/172.

49 Râgıb el-İsfahânî*, el-Müfredât*, 22; Ferâhî, *el-İm'ân*, 49; Hamdi Döndüren, "Îlâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/61.

50 el-Bakara 2/226.

eşlerinden ayrılmaları istenmiştir. Böylece kadınlar da boşlukta kalmaktan kurtulmuş olurlar. Cahiliyede erkekler kadınlara zarar vermek için îlâ süresini istedikleri kadar uzatırlardı. Bunu ya ondan bir miktar mal alabilmek ya da ona duyduğu kin sebebiyle yapmaktaydılar. İslam buna bir sınırlama getirmiş dört ayın sonunda erkeklerin ya eşine dönme ya da onu boşaması gerektiği şeklinde iki seçenek sunmuştur. *"Karılarıyla ilişkiye girmemek üzere yemin eden kocalar dört ay beklemek zorundadır. Bu süre sona ermeden vazgeçip dönerlerse bunda bir sakınca yoktur. Şüphesiz Allah çok affedici, çok merhametlidir. Dört aylık sürenin sonunda eşlerinden ayrılmaya kesin karar verdikleri takdirde onları boşasınlar. Allah her sözünüzü işitir, her niyetinizi bilir."*[51] Böylece İslam, cahiliye anlayışındaki ve sırf kadınlara zarar vermeye yönelik uygulamayı adalet ilkesi üzere ıslah etti. Îlâ'nın dört ayla sınırlandırılması eşlere bu süre içerisinde düşünme zamanı tanımak ve özellikle kadının mağduriyetini gidermek içindir. Bu süre bitiminden önce îlâ'dan dönülebileceği gibi süre tamamlandığında iki husustan birisinin tercih edilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Kocanın eşine dönmesi halinde diğer yeminlerde olduğu gibi kefaret ödemesi gerekir.[52] İlgili âyetin nüzûl sebebine dair İbn Abbas rivayetine göre, "Cahiliyye devrinde insanların kadına yaklaşmamak üzere yaptıkları yeminin müddeti, bir, iki yıl veya daha çoktu. Bu sebeple Allah, bu vaktin süresini dört ay olarak belirledi. Artık kimin yemini dört aydan az olursa o îlâ (yemin) sayılmaz."[53] Tahrim sûresinin ilk âyetinin iniş sebebi olarak gösterilen husus, hanımlarının Mariye hakkındaki tavırları nedeniyle Hz. Peygamber'in önce Mariye'yi kendisine haram kıldığını söylemesi sonra da bir ay kadınlarına yaklaşmamaya yemin etmesi ve onlardan yirmi dokuz gece uzak kalmasıdır.[54] İlgili âyet Mariye hakkındaki yeminin bozulmasına yöneliktir.

5.3. Vasiyet Yemini

Ölümün yaklaştığını hisseden veya ölüm döşeğine düşen kimselerin vasiyetleri sırasında[55] iki adil şahit bulundurulması ve gerektiğinde o şahitlere asla "yalancı şahitlik yapmayacağız" diye yemin ettirilmesi, sonradan şahitlerin yalan söyledikleri anlaşıldığı takdirde bir başka iki şahide "hakkaniyetten ayrılmayacağız" diye yemin ettirilmesi buyrulmuştur. Bu uygulama, şahitleri yalancı şahitlikten sakındırmaya yönelik bir tutumdur.[56] İslam, sosyal ilişkilerde insan hak ve hürriyeti konusunda adaleti öne almakta, bu yüzden de bir müminin her kime şahitlik ederse etsin adaletli davranması gerektiği emredilir.[57] Aksi halde kardeşliğe, akrabalığa zarar verecek durumlar ortaya

---

51 el-Bakara 2/226-227.

52 Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, 52-53.

53 Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûli'l-Kur'ân*, 80-81.

54 Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûli'l-Kur'ân*, 459.

55 Vasiyetle ilgili olarak bk. el-Bakara 2/180.

56 el-Mâide 5/106-108.

57 en-Nisâ 4/135.

çıkabilir. Kur'ân, mirasın sahiplerini açıklamıştır.[58] Hz. Peygamber de "vârise vasiyet yoktur"[59] hadisiyle mirasa konu olan kimselerin âyetle hisselerinin belli olduğunu ortaya koymuştur. Vasiyetle ilgili açıklamalar, mirasa hak sahibi olmayan ve ancak gözetilmesi gereken kimselere yöneliktir. Bunlar arasında yemin akdiyle mirasçı olanlar da bulunmaktadır. *"(Ey müminler!) Biz gerek ana-babaya gerek akrabalara, miras bıraktıkları mallar hususunda vârisler belirledik. [Evlat ve kardeş edinme, tazminat ve miras sözleşmesi gibi] bir anlaşma yoluyla yakınlık bağı kurduğunuz kimselere de paylarını verin. [Unutmayın ki] Allah her şeye şahittir."*[60]İslam'ın ön gördüğü sosyal hayatta, öncelikle akrabaların birbirini gözetmesi söz konusu olduğu gibi yemin akdiyle yakınlık bağı kurulan kimselerin de haklarının verilmesi istenmiştir.[61]

5.4. Zıhâr Yemini

Cahiliyye döneminden intikal eden ve ancak İslam'ın ıslah edip kendine has bir hüküm haline getirdiği boşama kastıyla yapılan yeminlerden birisi de zıhâr yeminidir. İslam sosyal meselelerle ilgili olarak eğer söz konusu mesele İslam'ın temel inanç ve ahlâkıyla ters düşmüyorsa tamamen kaldırma yerine ıslahı tercih etmiştir. Çünkü insanların öteden beri yaşadıkları birtakım örf ve adetleri vardır. İslam hayatı kolaylaştırmak için geldiğine göre bu örf ve adetleri kendine has ıslah etmesi en tabi olandır. İfade edildiği gibi, insanların zarar görmemesi için düzeltilen hususlardan birisi de zıhar meselesidir. Zıhar konusundaki âyetin sebebi nüzulüne dair olay Hz. Âişe rivayetine göre şöyle gerçekleşmiştir. "Birgün Havle binti Sa'lebe Hz. Peygamber'in yanına gelmiş, ona eşini şikâyet ederek 'Ey Allah'ın Resulü! Gençliğim elimden gitti. Ona çocuk doğurdum. Nihayet yaşım geçip, çocuğum kesilince bana zıharda bulundu [Sırtımı anasının sırtına benzeterek beni boşadı] Ey Allah'ım! Durumumu sana havale ediyorum' dedi"[62] Her ne kadar bu söz ve davranışta doğrudan bir yemin lafzına rastlanmasa da neticesi itibariyle te'kîd edilmiş bir yemin olduğu muhakkaktır. Zıhar kelimesi "sırt" anlamına gelmektedir. Zıharla eşinden uzaklaşmak isteyen kimseler, eşine "sen bana anamın zahrı yani arkası gibisin" demesi veya onun bir uzvunu kendine mahrem olan kadınlardan birinin karın, bel, kasık gibi bakılması haram olan bir uzvuna benzetmesidir ki helali haram kılan çirkin bir sözdür. Cahiliyede zıhar sözüyle eşler birbirinden uzak kalırlardı. Buna rağmen kadın kocasının himayesinde kalmaya devam ederdi. Aslında bu durum kadının muallâkta kalması anlamına geliyordu. Bu adet daha

---

58 en-Nisâ 4/11-12.

59 Dârimî, "Vasâyâ", 27.

60 en-Nisâ 4/33.

61 Yemin akdi veya bir şekilde bir anlaşma ile bağlanmış kişiler, vasiyete dahildir. Bu şekilde bağlanmış kişiler, "velâ akti" yoluyla vasiyete hak kazanmış olmaktadır. "Kan hısımlarının ne miktar miras alacaklarını beyan eden âyetler yeminli mevlâların mirasçılığını neshetmemiş ancak zevi'l-erhâm dâhil ölenin kan hısımlarının bulunmaması halinde mirasçı olmalarını kabul etmiştir". Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân,* 3/145.

62 Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûli'l-Kur'ân*, 428-429.

çok kadının kız doğurması halinde uygulanıyordu.[63] Zıhârla ilgili Ahzâb 33/4. âyette, *"Allah analarınıza benzeterek kendinize haram kıldığınız eşlerinizi sizin gerçek analarınız yerine koymamış"* diye ifade edilmiştir. Mücâdele 58/2-4. âyetlerinde aynı konu daha detaylı yer almış ve zıhar yapan kimselerin yeminin hükümsüz kalabilmesi için bir köle azadı, eşine yaklaşmaksızın iki ay arka arkaya oruç tutması, buna da gücü yetmeyen kimselerin altmış fakiri doyurması emredilmiştir.

5.5. Akitler

"(Ey Müminler!) Bir anlaşma/sözleşme yaptığınızda Allah'ın adını anarak verdiğiniz söze sadakat gösterin. Allah'ı kendinize/niyetinize şahit tutarak pekiştirdiğiniz yeminlerinizi sonradan bozmayın. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı çok iyi bilir."[64] Fert ve toplumun faydasına olan yeminlere antlaşmalara bağlı kalınması müminin şiarındandır. Fertler arasında güvenin bozulmaması adına yemin edilerek akdedilen hususlara sadık kalınması esastır. Baskı veya daha çok kâr elde etmek amacıyla, *"Yeminlerinizi aranızda bir aldatma aracı olarak kullanmayın. İpini kuvvetlice eğirip sardıktan sonra onu bozmaya çalışan kadının bu aptalca durumuna benzer durma düşmeyin. (Bilin ki) Allah siz yeminleriniz konusunda özellikle sınıyor"*[65] denmiştir. Yeminde Allah, şahit tutularak bir sözleşme yapılmaktadır. Bu sayede yeminin de artısıyla karşılıklı bir güven oluşmaktadır. Bu sonuçtan sonra karşı tarafın zararına olacak şekilde verilen bir sözden vazgeçmek Allah'ın hoşnut olduğu bir durum değildir. Anlaşmayı bozan Allah'ın adını ve onu şahit tutulmasını bir istismar aracı olarak kullanmış olur. Âyette anlaşma "Allah'ın ahdi" diye ifade edilmiş ki, birtakım dünyevî menfaatler uğruna yapılan sözleşmeler bozulmasın. Vasiyetin yerini bulması hususunda şahitlere yemin ettirilmesi istenmiştir. Hak kaybına mahal verilmemesi adına bu hususta titiz davranılması Kur'ân tarafından çokça vurgulanmıştır.[66]

İslam'ın üzerine adeta titrediği hususlardan birisi de toplumda güven ve emniyetin gerçekleşmesidir. Hz. Peygamber, yeminin hilafının hayırlı görülmesi halinde bozulmasını istemiştir: "Kim bir şey hususunda yemin eder, sonra da bozulmasını hayırlı görürse, derhal kefaret vererek yeminden vazgeçsin ve yemin ettiği husustan daha hayırlısını yapsın."[67] Aynı manada "Ben Allah'a yemin ederek söylüyorum: İnşallah herhangi bir şeye yemin edince, yeminimin aksini yapmayı daha hayırlı görecek olsam, yeminimi kefaretler, hayırlı gördüğüm şeyi yaparım."[68] Müminin yaptığı tüm işlerde Allah'ın rızasını gözetmesi, ferdî ve sosyal faydaları göz önünde bulundurması onun ferasetinin gereğidir.

---

63 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*,7/4778.

64 en-Nahl 16/91.

65 en-Nahl 16/92, 94.

66 el-Mâide 5/106-108.

67 Müslim, "Eymân", 12; Tirmizî, "Eymân", 6.

68 Buhârî, "Eymân", 14; Müslim, "Eymân", 10; Ebû Dâvûd, "Eymân", 17; Nesâî, "Eymân", 15.

5.6. Mübâhele

Mübâhele, sözlükte "yalancı ve zalim olana birlikte beddua etmek, lânetleşmek" demektir.[69] Hicretin dokuzuncu yılında Necran Hıristiyanlarından yetmiş kişilik bir kâfile Hz. Peygamber'in yanına gelip Hz. İsa hakkında tartışmaya girmeleri üzerine Necran heyeti, Âl-i İmrân 3/61. âyeti gereğince "mübâheleye" davet edildi. Buna göre hangi taraf yalancı ve haksız ise Allah'ın lânetinin onun üzerine olması dilenecekti. Fakat Necran heyeti, Hz. Muhammed'in peygamber olma ihtimalini düşünerek bu yeminleşmeye yanaşmadılar. Cizye ödemek şartıyla anlaşma yaptılar ve ülkelerine döndüler.[70] Mübâhele üslûbunun tek örneği bu hadisedir. Hıristiyan heyetin mübâhele yapmaktan çekinmesi üzerine bu yeminleşme gerçekleşmemiştir. Hz. Peygamber'in Hıristiyan heyetini çağırdığı iman esası, hak dinlerin özünde var olan tevhittir. Hıristiyanların tartıştıkları ve o konuda kendilerince taviz vermedikleri mesele, Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelmiş olması ve babasının Allah olmasının gerektiği inancıdır. Allah, İsa'nın yaratılışının Âdem'in yaratılışına benzediğini, onun da babasız ve anasız yaratıldığını haber vermektedir. Âdem, Allah'ın oğlu olmadığına göre Hz. İsa da aynı şekilde Allah'ın içine hulûl ettiği O'nun bir parçası değil, Allah'ın "ol deyip oluverdiği" bir kulu, elçisi ve ruhudur.[71]

6. Kasemin İstismarı

6.1. Müşrikler

"Müşrikler kendilerine bir mucize gösterildiği takdirde ona mutlaka inanacakları hususunda çok büyük yeminler ettiler. (Ey Peygamber) De ki onlara: "Mucize göndermek Allah'ın elindedir. O kâfirler, istedikleri türden mucize gelse bile yine inanmazlar; bunu fark etmiyor musunuz?"[72] Cahiliye inancını yaşayan müşrikler, kendilerince çok kuvvetli yemin ederek mucize gösterildiği takdirde inanacaklarını söylediler. Sözlerini yeminle desteklediler. Ancak âyetin devamında mucize gelse bile inanmayacakları haber verilmektedir. O halde müşriklerin sözlerine yemini ilave etmeleri sadece bir ağız alışkanlığı veya karşılarındaki kimsenin yani, Hz. Peygamber'in Allah'ın adı anıldığında onların sözlerine inanacağı düşüncesidir. Mucize gelse bile inanmayacakları ortadayken yemine başvurmuş olmaları, onların inananları kandırmaya yönelik bir davranışıdır. Hâlbuki

---

[69] Cevherî, *es-Sıhâh*, 2/1605; Mustafa Fayda, "Mübâhele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/425.

[70] Fayda, "Mübâhele, *31*/425.

[71] Ehl-i Kitabı Allah'ın birliğine çağıran âyet şöyledir: "(Ey Peygamber!) De ki: "Ey Hristiyanlar ve Yahudiler! Gelin, önce şu temel ilkede birleşelim; O'ndan başka bir varlığı ilah/tanrı olarak olarak tanımayalım; Allah'ın yanı sıra insanları ilah/tanrı yerine koymayalım." (Âl-i İmrân 3/64). Bu konudaki âyetlerin açıklaması için bk. Taberî, *Camiu'l-Beyân*, 5/464-465; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 8/86.

[72] el-En'âm 6/109.

onlar kendilerine bir peygamber geldiğinde onun rehberliğini kabul edeceklerine dair kuvvetli yemin etmişlerdi.[73] Şimdi o peygamber gelince bir alışkanlık eseri olan o yeminlerini unuttular da ona karşı çıktılar. Müşrikler, müminlerin ahiretteki hallerini görünce kendilerine, "Allah'ın kendilerini hiçbir merhamete erdirmeyeceğine dair yemin ettiğiniz kimseler bunlar mı, denecektir."[74] Ve böylece onlara yeminleri hatırlatılmış olacaktır. Müşriklerin yeminlerinin aksine müminlere "Girin cennete, bundan böyle size ne bir korku ne de hüzün"[75] denilmektedir. Müşriklerin iman etmeye yanaşmama sebeplerinin başında müminleri küçük görmeleri yatmaktadır. Nitekim Kur'ân'ın bildirdiği gibi onlar, "Müminlere gülerler, yanlarından geçerken birbirlerine kaş göz işareti yaparak onlarla alay ederler. Kendi yandaşlarının yanına zevkten dört köşe olmuş bir halde dönerler. Müminleri gördüklerinde bunlar kaçık adamlar! derler."[76] Kendilerini büyük ve akıllı gören kâfirlere Allah, "*bizden bir taahhüt (eymân) mü aldınız*"[77] buyurmakla onların müminlere karşı tavırlarını kınamaktadır. Müşriklerin büyüklenmelerinin sebebi dünyevî konumlarını kendilerince müminlere göre daha ileride kabul etmeleri ve ahiret hayatını imkânsız görmeleridir. "Onlar, son derece ciddi yemin ederek, Allah ölen kimseyi diriltmez" dediler. Hayır, bilakis diriltecek! Bu Allah'ın mutlaka gerçekleşeceğini taahhüt ettiği bir vaattir. Ne var ki Mekke halkının müşrik çoğunluğu bu ilahî vaadin ciddiyetini anlayıp kavramaz."[78] Çünkü Müşrikler, ahiret hayatına inanmaz. Bu inançsızlıkları kendilerinin putlarıyla beraber cehenneme atılmalarıyla sonuçlanacaktır. Müşrikler, *"orada birbirlerini suçlayarak şöyle diyecekler: 'Vallahi biz dünyada iken düpedüz sapıtmış bir haldeydik. Çünkü biz sizi tanrı kabul edip bütün varlıkların rabbi Allah'la aynı seviyede tutuyorduk.*"[79] Müşriklerin (tallâhi) şeklindeki yeminleriyle pişmanlıkları, suçlamaları ve feryatları, putları ve kendilerini sapıtan önderlerine olacaktır. Orada yapılan bu pişmanlık ve serzenişin hiçbir fayda vermeyeceğini gördüklerinde, "Onlar tam bir çaresizlik içinde, *'Rabbimiz Allah'a yemin ederiz ki biz müşrik değildik' demekten başka bir mazeret/yalan uyduramayacaklar*."[80] Bu uyarılardan sonra henüz yaşayan kimselerin kendilerini sapıtan nesne ve kimselerle daha dünyada yüzleşmeleri gerekmez mi? Ayrıca inanmayanlar, dünyada çok kısa kaldıklarına dair yemin edip oradan bir mazeret bulmaya çalışacaklardır.[81] Râğıb el-İsfahânî,

[73] Fâtır 35/42.

[74] el-A'râf 7/49.

[75] el-A'râf 7/49.

[76] el-Mutaffifîn 83/29-32.

[77] el-Kalem 68/39.

[78] en-Nahl 16/38.

[79] eş-Şuarâ 26/96-98.

[80] el-En'âm 6/23.

[81] er-Rûm 30/55. Ahirette hesabı görünce tekrar dünyaya dönmek isteyene şöyle denecektir: "Peki biz size, düşünüp doğru yolu bulmak isteyen bir kimseye yetecek kadar ömür vermedik mi? Üstelik size bir peygamber de gelmişti." (Fâtır 35/37).

"mahşerde yeterince bize ömür verilmedi" diyenlerin hak yoldan batıla, doğru sözden yalana, güzel davranışlardan kötüye evrildiklerini söylemektedir.[82] Hâlbuki onlara dünyada iken hesap, mahşer hatırlatıldığında kendileri için böyle bir sonun olmayacağına inanmakta ve imana sırt çevirmekteydiler.[83]

İnsanların cehenneme sürüklenmelerine sebep olan günaha batmış önderlerden birinin tipolojisi şöyle ortaya konmaktadır: *"(Ey Peygamber!) sen sen ol, durmadan yemin ederek yalanlarını örtmeye çalışan şeref ve haysiyetten nasipsiz olan, her daim onun bunun ayıbını arayan,, söz getirip götürerek kovuculuk yapan, dünya malına tapan, ve kimseye zırnık koklatmayan, hak hukuk tanımayan, işi gücü günah işlemek olan, son derece kaba, üstüne üstlük soysuzun teki olan adama boyun eğme"*[84] Bu tipolojide bir resim çizilmekte, özelde Hz. Peygamber'in genelde tüm müminlerin uzak duracağı bir karaktere vurgu yapılmaktadır. Kötülenen özelliklerin başında her şeye yemin etme ve bu yeminini yanlış inancına alet etme gelmektedir. Müminler, bu tablodaki vasıflardan uzak dururken kendisi de neye ve niçin yemin ettiğine dikkat etmelidir. Bunun sonucunda yeminlerini bozup düşmanlık pozisyonuna geçen müşriklerle mücadele edilmesi istenmiştir.[85] Nitekim Mekkeli müşrikler anlaşmayı bozdukları için Hz. Peygamber ve ashabı Mekke'nin fethini gerçekleştirmişlerdir.

6.2. Münafıklar

Kur'ân'da müminler, münafıklar, müşrikler ve ehl-i kitap olmak üzere inanç bakımından dört grup insandan bahsedilmektedir. Medine döneminde ortaya çıkan münafıklar, kalben inanmamışken zahiren Müslüman görünen kimselerdir. Çok sayıdaki âyet onların tavır, düşüncelerini dile getirmiş ve müminleri onlar hakkında dikkatli olmaya çağırmıştır. Onların işleri çıkmaza girdiğinde, "derhal senin yanına gelip, *"Allah'a yeminle söylüyoruz ki bizim senden başkasının hakemliğine başvurmamız, iyi niyetten ve hasımlarımızla uzlaşma arayışından başka bir amaç taşımıyordu"* derler."[86]Münafıkların bu tavırlarında kendilerinin menfaatlerinin peşine oldukları anlaşılmaktadır. Münafıklar yeminleriyle Allah'ın ismini istismar ederek güya muhatabı ikna etmeye yeltenmişlerdir. Münafıkların, Müslümanlara karşı içten pazarlıkları Müslümanların akıllarını kullanmadıklarına ve kendilerinin akıllı olduklarına inanmalarıdır. Allah, akılsızlığı onlara iade etmiş ve onların akıllarını kullanmadıklarını da bilmediklerini belirtmiştir.[87] Bu anlayıştan dolayıdır ki münafıklar, *"Allah bunları lütfuna mazhar kılmaz"*[88]diye

---

82 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât,* 19

83 İbrâhîm14/44.

84 el-Kalem 68/10-13.

85 et-Tevbe 9/12-13.

86 en-Nisâ 4/62.

87 el-Bakara 2/13.

88 el-A'râf 7/49.

yemin ettikleri kimselerin cennete girdiklerini gördüklerinde kahrolacaklardır. Münafıklar, kendileri için zor ve akıl almaz gördüklerinden Tebük seferine katılmamışlardı. Dönüşte, "dayanma gücümüz olsaydı elbet sizinle beraber sefere çıkardık" diye yeminler edecekler. Oysa Allah biliyor ki onlar düpedüz yalan söylüyorlar."[89] Burada da yeminlerine sığınarak güya çıkılan sefer için mazeret üretmişler ve yeminlerini her zaman yaptıkları gibi kendilerine kalkan yapmışlardır. Çünkü onların bu sefere katılmak için yeminle söyledikleri "gücümüz yoktu" iddiaları yalandır. Onlar yeminleriyle yalanlarının üzerini örtmek istemektedirler.[90]

Münafıklar, zahiri kurtarmak için yine yemine sarılarak, "Biz hep sizin yanınızda yer aldık, hep sizi destekledik" diye) Allah adına yemin edip dururlar. Hâlbuki onlar gerçekten iman etmiş olsalardı her şeyden önce Allah'ı ve elçisini hoşnut etmeyi önemserlerdi."[91] Münafıklar "Mescid-i Dırâr"[92] diye bilinen binayı Müslümanlara zarar vermek için yaptıkları halde "ülvî amaçlar için inşa ettik" diye de yemin ederler. Lakin Allah şahittir ki onlar katıksız yalan söylemektedirler."[93]Allah, münafıkları müminlere tanıtırken onların güvenilmez olduklarını sürekli vurgulamaktadır. "(Ey Peygamber!) Münafıklar, kendilerine emir vermen halinde savaşa katılacaklarına dair yemin üstüne yemin ederler"[94] denilmek suretiyle onların yeminlerine güvenilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Münafıkların kendileri açısından yalan da olsa yeminle kendilerini gizlemek ve ona tutunmak gibi bir tavırlarının olduğu âyetlerde açıkça ortaya konmaktadır. Münafıklar "biz de müminiz"[95] diye her fırsatta yemin ettikleri halde iş

89 et-Tevbe 9/42.

90 el-Mücâdele 58/16; el-Münâfikûn 63/2.

91 et-Tevbe 9/62, 96.

92 Amr b. Avf Oğulları Kuba mescidini kurmuş, Hz. Peygamber orada namaz kılmıştı. Günm b. Avf Oğulları bu mescidin yapılmasına haset etmiş ve o civarda bir mescit yapmaya karar vermişlerdi. Bu ikinci mescidi yapmak isteyenlerin niyeti Hz. Peygamber'e düşmanlığı ile tanınan cahiliyede Hıristiyan rahibi olan, Şam tarafına kaçmış bulunan ve Hz. Peygamber'in "el-Fâsık" diye nitelendirdiği Ebû Âmir namına bir üs kurmaktı. O binayı yapanlar münafıklardı. Hz. Peygamber'i oraya davet edip orada namaz kılmasını teminle Müslümanların da emniyetini kazanmak istiyorlardı. Tebük seferine çıkmadan önce Hz. Peygamber'e orada namaz kılması için davette bulunmuşlar, sefer dönüşü davetlerini tekrarlamışlardı. Onun üzerine Allah, Hz. Peygamber'i "Biz bu binayı/mescidi sırf (namaz kılmak ve Allah'ı anmak gibi) ulvî amaçlar için inşa ettik, diye de yemin ederler. Lakin Allah şahittir ki onlar katıksız yalan söylemektedirler. (Ey Peygamber!) Sakın o sözde mescitte namaz kılayım deme." (Tevbe, 9/108), diyerek uyardı. Daha sonra Hz. Peygamber münafıkların fitne için yaptıkları bu binayı yıktırdı. bk. Vâhidî, *Esbâbü Nüzûli'l-Kur'ân,* 264-265; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* 16/197-200; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4/2616-2617.

93 et-Tevbe 9/107.

94 en-Nûr 24/53.

95 el-Mâide 5/53; et-Tevbe 9/56; el-Mücâdele 58/14.

birliği içinde oldukları kimseleri de İslam düşmanlığına ortak etmek istemişlerdir. Münafıklar, yalan sözle anıldıklarından Allah, "(Ey Peygamber!) Münafıklar sana geldiklerinde yemin-billâh ederek, *'Biz senin gerçekten Allah'ın elçisi olduğuna şahadet ediyoruz' derler. Evet, Allah biliyor ki sen elbette O'nun elçisisin. Fakat Allah şahittir ki münafıklar bunu söylerken yalan kesinlikle yalan söylüyorlar. Münafıklar bir taraftan yeminlerini kalkan olarak kullanıp size karşı kendilerini korurlar, bir taraftan da iki yüzlükleriyle insanları Allah yolundan alıkoyarlar. Onlar gerçekten çok kötü işler peşinde koşuyorlar"*[96] buyurmaktadır. İlgili âyetlerde anlatılan münafıkların halleri, daimi özellikleridir. Âyette münafıkların *"neşhedü inneke le resûlullah* (Biz senin gerçekten Allah'ın elçisi olduğuna şahadet ederiz)" demeleri, hem de te'kîd üstüne te'kît getirerek bu sözü söylemeleri adeta suçlu kimsenin suçunu bastırmak için yemin etmesine benzemektedir. Burada "şahadet" kelimesi yemin manasında kullanılmıştır.[97]

Kur'ân'da kullanılan münafıklarla ilgili yemin kelimesi daha çok "h-l-f" lafzından türemiş fiil şekilleridir ve genellikle olumsuz bir çağrışıma sahiptir. Kur'ân'ın münafıklar hakkında bu yemin şeklini kullanması, münafıkların diğer dostları ile anlaşma içerisinde yeminin te'kîd edici, kuvvetlendirici ve etkileyici rolünden her zaman faydalanmak istemiş olmalarındandır. Bu durum en azından Medine toplumunda yeminin müminler arasında her fırsatta kullanılmadığının göstergesidir. Münafıkların ahiretteki ortalıkta kalmış hallerini gören müminler *"Birbirlerine şöyle diyecekler: 'Hayret! Bize gelip, sonuna kadar sizinle beraberiz diye yemin billâh eden adamlar bunlar değil miydi? (Bilin ki) onların sözde iyilik adına yaptıkları her şey boşa gitmiş, böylece hüsrana mahkûm olmuşlardır"*[98] diyerek onların ikiyüzlülüklerini ve kötü hallerini yüzlerine vuracaklardır. Münafıklar özellikle Medine döneminde Hz. Peygamber ve müminlerin başlarına olay açmış ve onları sıkıntıya sokmuşlardır. Zira münafıkların anlayışında zahiri ve geçici menfaatler ön planda olunca, toplumun birçok değerlerini yıpratmak onlar için önemsiz hale gelmiştir.

6.3. Kasemi İyiliğe Engel Kılmak

Müminler, yemini bir perde olarak kullanıp da iyiliklere mâni olmaması hususunda uyarılmışlardır. *"Ey Müminler! Allah'ın adını anarak ettiğiniz yeminleri iyilik yapmaya, günahlardan sakınmaya insanlar arasında barış sağlamaya engel saymayın. Allah gerek dil alışkanlığı yüzünden gerekse doğru olduğunu sanarak yanlış yere ettiğiniz yeminlerden sizi sorumlu tutmaz; ama bile bile yalan yere ettiğiniz yeminlerden dolayı sorumlu tutar."*[99] âyetlerin açık ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla bir yemin iyiliğe mâni oluyor da insanlar ve eşler arasında birtakım uzaklaşmalara sebep oluyorsa o yeminden vazgeçmek

---

[96] el-Münâfikûn 63/1-2.

[97] Zerkeşî, *el-Burhân*, 3/45.

[98] el-Mâide 5/53.

[99] el-Bakara 2/224-225. Aynı konu ve bilerek ve şarta bağlı (münakide) yeminlerin kefaretiyle ilgili bk. el-Mâide 5/89.

doğru olandır.[100] Zikredilen her iki âyette de yeminlerle ilgili müminlere hüküm getirildiği görülmektedir. Bu hükümlerden biri, dil alışkanlığı gereği veya yanlışlıkla yapılan yeminlerden sahibinin sorumlu tutulmayacağı; diğeri de kişinin bilerek yalan yere yapılan yeminlerden sorumlu olunacağıdır. İyiliklerde yeminlerin engel kılınmaması ile ilgili Vâhidî (öl. 468/1075), Kelbî'den şu nüzûl sebebini nakletmiştir: "Beşir b. Numan'ın damadıyla alakayı kesmekten kendisini menettiği Abdullah İbn Revaha hakkında inmiştir. İbn Revaha, bir kırgınlık sebebiyle damadının yanına gitmeyeceğine, konuşmayacağına ve onunla hanımının arasını bulmayacağına dair yemin etmişti. Bunun üzerine o 'Allah'a yemin ettim artık yeminimi bozmam caiz olmaz' demekteydi."[101] İlgili âyetin sebebi nüzulüne dair bir diğer rivayete göre, Hz. Ebu Bekir, fakirliği ve akrabalığı nedeniyle yardım ettiği Mistah hakkında Hz. Aişe'ye yaptığı iftiradan dolayı "vallahi ona ebediyen infakta bulunmayacağım" diyerek yemin etmiştir. Onun üzerine *"(Ey Müminler!) Sizden varlıklı kimseler akrabaya, düşkünlere, Allah yolunda (bu insanlar tarafından iftiraya uğrasalar bile) yardım kesme hususunda yemin etmesinler."*[102] âyeti nazil olmuştur.

Bu rivayetlerden de anlaşılacağı üzere, bir hakkın ihlali söz konusu ise asıl olanın yemin edilmemesi, yemin edilmişse dönülmesi gerekmektedir. Ayrıca buradan İslam'ın hükümlerinin maslahat (insanların maddî ve manevî faydalarının gözetilmesi) üzerine olduğu, salt çıkar veya kin üzere olmadığı anlaşılmaktadır.

7. Normatif Sonuçlar

7.1. Yemin-i Gâmus

Gâmûs kelimesi lügat olarak; "batırmak, daldırmak, örtmek" anlamındadır. Hz. Peygamber, "Sizden birisi uykusundan uyandığında elini kaba sokmasın" derken "daldırmasın" anlamındaki "*felâ yeğmis*" lafzını kullanmıştır.[103] Gâmus aynı zamanda geçmişteki veya o andaki bir mesele ile ilgili olarak, kasıtlı olarak yalan yere yapılan yemindir. Bu şekildeki bir yemin, sahibini günaha sokacağı[104] için "gamûs" kelimesiyle tanımlanmıştır. "*Velâkin yüâhizikum bimâ kesebet kulûbukum (Bile bile yalan yere ettiğiniz yeminlerden dolayı sorumlu tutar)*"[105] mealindeki âyet, yanılarak yapılan yeminden sorumlu olunmayacağının yanı sıra kasten yalan yemin etmenin sorumluluk gerektirdiğini açıklamaktadır. Aslında yemin destekli yalan olarak söylenen bir söz, yemin

---

[100] et-Tahrîm 66/2. Hz. Peygamber bu hususta; "Kim bir şeye yemin eder de sonra ondan daha hayırlısını görürse, onu yapsın ve yeminin kefaretini de ödesin" şeklinde tavsiyede bulunmuştur. Müslim, "Eymân" 27.

[101] Nüzûl sebebi için bk. Vâhidî, *Esbâbü Nüzûli'l-Kur'ân*, 80.

[102] en-Nûr 24/22. Buhârî, "Tefsir" 219; Nüzul sebebi için bk. Vâhidî, *Esbâbü Nüzûli'l-Kur'ân*, 332.

[103] İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lüga*, 4/394-395; Cevherî, *es-Sıhâh,* 1/757.

[104] Kâsânî, *Bedâ'i'u's-Sanâ'i',* 4/6.

[105] el-Bakara 2/225.

olmayıp, mecazen yemin kabul edilmiştir. Zira yemin, dinin kabul ettiği bir husus için geçerlidir. Yalan söz, yemin şeklinde ise büyük bir günah söz konusudur.[106] Yani büyük bir günahı yemin ile irtikâp etme anlamına gelen yalan üzere yemin, Hanefî görüşünde ortada kasten yalan söyleme olduğu için bu hatadan dolayı kefaret gerekmez, ancak yalan yemine tevessül eden kimsenin tövbe etmesi gerekir. Şafii görüşüne göre yeminin şartları oluştuğu için kefaret gerekir.[107] Allah'a verdikleri sözü yalan yeminle, yani kâfirlikle değiştirenlerin ahirette nasibi olmayacak ve orada elem verici azapla karşılaşacaktır.[108] Hz. Peygamber de "Bir Müslüman'ın malıyla ilgili haksız yere yemin eden kişi Allah'a kavuştuğunda O'nun gazabıyla karşılaşır"[109] şeklindeki hadisinde bu tür yeminlerin vebalinin ağırlığını vurgulamıştır. Yukarıda işaret edildiği üzere, yalan yere yemin etmek büyük günahlar arasında zikredilmiştir.[110] Aynı konuda bir başka hadis, "Kim (mahkeme gereği, yapması icap eden) bir yeminde yalan yere yemin ederse bu yemini sebebiyle cehennemdeki yerini hazırlamış olur."[111] Yemin eden kimse, söylediği sözü Allah'ı şahit tutmaksuretiyle O'nun azametini aracı yaparak bir taahhüt altına girmektedir. Yeminde böyle bir taahhüt gerçekleştiğine göre yalan yere yemin etmenin neticesindeki sonucun vahimliği yeteri kadar açıktır.[112] Ancak kişinin canını ve malını korumak adına yalan yere yapılan yeminlerin günah olmadığı da ayrıca bir hakkın teslimini göstermektedir.[113] Hanefî mezhebine göre bu nevi yeminin kefaretinin olmaması vebalinin ve sorumluluğunun büyüklüğündendir. Bunun sebebi, Allah'a verilen sözün yalan yeminle az bir pahaya ve bir menfaat karşılığında değiştirildiğinin düşünülmesindendir.[114]

Cahiliyede insanlarının yeminlerini kutsal kabul ettikleri bir yerde veya yakınında yapmaya önem verdiklerini belirtmiştik. İslam açısından böyle bir durumun zorunluluğu veya gerekliliği yoktur. Ancak hadislerde bazı zaman ve mekânlarda yapılan duaların veya günahların ayrı bir değerlendirilmesinin söz konusu olduğu bildirilmiştir. Hz. Peygamber'in "Şu minberimin yanında kim günaha sebep olan bir yemin ederse, hatta bu, yeşil bir misvak çubuğu için dahi olsa mutlaka cehennemdeki yerini

---

106 Abdullah b. Ömer rivayetine göre Hz. Peygamber "Büyük günahlar: Allah'a ortak koşmak, ana-babaya isyan etmek, insan öldürmek, yalan yere yemin etmektir" buyurmuştur. Buhârî, "Eymân", 16; İbn Mâce, "Ahkâm", 7; Tirmizî, "Büyu", 42.

107 Mâlikî ve Hanbelîlerin tercih ettiği görüşe göre de kefaret gerekmez. bk. Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, 4/201.

108 Âl-i İmrân 3/77.

109 Buhârî, "Eymân", 17; Müslim, "İmân", 218-219.

110 bk. Buhârî, "Eymân", 16, 18; Müslim, "İman", 220-221.

111 Ebû Dâvûd, "Eymân", 1.

112 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/780.

113 Boynukalın, "Yemin", 42/417-418. Ayrıca bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 8/126.

114 Âl-i İmrân 3/77.

hazırlamış olur"[115] şeklinde bir rivayeti bulunmaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi, kasten yalan söyleyerek yapılan yeminlerin kefareti olmamakla beraber Allah ve kul hakkı terettüp ettiğinden vebali büyüktür. Cahiliyede bu yemin şekli dağa benzetilerek, vebalinin ağırlığına işaret edilmiştir.[116]Yalan yere yapılan yemin sonucunda birilerinin hakları zayi olmuş ise kaybın bu yanlışı yapan tarafından telafi edilmesi ve karşılığında helallik alınması gerekmektedir.

7.2. Yemin-i Lağv

Lağv, sözlükte "bir şey ifade etmeyen, kale alınmayan söz, çirkin ve rastgele söylenen söz, doğrudan ayrılmak, uğultuyu andıran kuş sesleri" gibi anlamlara gelmektedir.[117] Bu yeminde kasıt ve bir amaç yoktur. Bu yemin türü herhangi bir sözleşme olmadığı halde rastgele söylenen ve bir alışkanlık haline gelen yemin şeklidir. Bu lafız âyetlerde "lağv" olarak geldiği gibi[118] "lâğıye"[119] şeklinde de gelmiştir. Müminler için cennetten bahsedilirken "*lâ tesme'u fîhâ lâğıye" (*Orada boş bir söz işitmez.)[120] denmiştir. Borcunu ödediğini sanan birinin "Vallahi borcumu ödedim" demesi, ancak daha sonra bunun yalan olduğu ortaya çıkan kişinin yemini de böyle bir yemindir. Konuşma sırasında ağız alışkanlığından dolayı sürekli yemin eden kimse de yemininden dolayı sorumlu olmaz ve kendisine kefaret gerekmez.[121] Bu açıklamalar doğrultusunda "yemin-i lağv" ikiye ayrılabilir. Bunlardan biri, kasıtsız ve amaçsız dil alışkanlığıyla yapılan yemin; diğeri zannedildiği üzerine yemin edilip de aksinin otaya çıkmasıdır. İkincisine yanlışlıkla yapılan yemin de denilebilir.[122]Âyette açıkça bu tür yeminlerden dolayı sahiplerinin sorumlu tutulmayacağı ifade edilmiştir. Yani Allah, yalan kastı bulunmadan doğru sanılarak yemin yapılıp da işin hakikatinin farklı olduğu ortaya çıkınca kişiyi o yeminden dolayı sorumlu tutmaz. "*Allah lağv yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz."*[123]Sorumlu tutulan yemin ifade edileceği üzere bir şarta bağlanarak yapılan yeminlerdir.

---

115 Mâlik b. Enes, "Akdiye", 10; Ebû Dâvûd, "Eymân", 3; İbn Mâce, "Ahkâm", 9.

116 Nüceyramî, *Eymânü'l-Arab*, 27.

117 Cevherî, *es-Sıhâh*, 2/1802; Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 451-452. Daha geniş bilgi için bk. Kılınçlı, "Kur'ân-Kerim'de Lağv kelimesinin Kullanımı," 127-148.

118 el-Bakara 2/255; el-Müminûn 23/3; el-Furkân 25/72; el-Kasas 28/55; en-Nebe 78/35.

119 el-Gâşiye 88/11.

120 el-Gâşiye 88/11.

121 Buhârî, "Eymân" 14. İmam Şafii, Lağv yeminini "hayır vallahi, evet vallahi" gibi mücerret tekîd için söylenen ve yemin kastı olmayan lafızlara hamletmiş ve bunda kefaret olmayacağına kail olmuştur. Kâsânî, *Bedâ'i'u's-Sanâ'i'*, 4/9.

122 İbn Kudâme, *el-Kâfî,* 6/6.

123 "Gerek dil alışkanlığı yüzünden gerekse doğru olduğunu sanarak yanlış yere ettiğiniz yeminlerden sizi sorumlu tutmaz." el-Bakara 2/225; el-Mâide 5/89.

7.3. Yemin-i Mün'akide

Şarta bağlı yapılan yeminler bu şekilde isimlendirilir. Zamana bağlı yeminlerde geniş zamanlı veya zaman kaydıyla yeminler yapılabilir. Bu yemin çeşidinde kasten bir şarta bağlayarak yemin edilmektedir. "Vallahi seni yarın ziyaret edeceğim" dediğinde yeminini geleceğe ait bir zamanla sınırlamıştır. O gün geldiğinde yeminini yerine getirmeyen kimse "hânis (yemini bozmuş)" olur. Ona ceza terettüp eder. Mün'akide yemini üçe ayrılmaktadır:

(1) Mürsel Yemin

Bir fiili zamana bağlamadan yapılan yemindir. Buna "mutlak yemin" de denir. Bu çeşit yeminin süresi ömür boyudur.

(2) Muvakkat Yemin

Bir zamana bağlı olan yemindir. "Vallahi bugün seni ziyeret edeceğim" gibi. "Bugün" ifadesi yemini muvakkat kılmıştır. Kastettiği zamanın dolmasıyla yeminin hükmü sona erer. Bir şeyi belirli bir zaman içinde yapacağına yemin eden kimse o zamanı içerisinde yeminini bozarsa hânis olur ve kendisine kefaret gerekir. Bu yemine "mukayyed yemin" de denir.

(3) Fevrî Yemin

Bir sebebe bağlı olarak yapılan yemindir. Yeminin yapıldığı an ile ilgilidir. O an geçtiğinde yemin de geçersiz olur.[124]

İslam fıkhında yemin kefareti, on fakiri doyurmak veya giydirmek, bir köleyi hürriyetine kavuşturmak, bunları bulamayan kişi için üç gün oruç tutmak şeklinde gerçekleşir.[125] Kişi, kefarete konu olan bu hususlardan istediğini yapma konusunda muhayyerdir. İslam'ın bu konuda getirdiği şartlar hem yemin edenin, ağızdan çıkan söze dikkat etmesi gerektiğini ortaya koymakta hem de fakirin gözetilmesi ve sosyal barışın sağlanmasına yönelik ilke koymaktadır. Bu kefaretlerin delili el-Mâide 5/89. âyettir: *"[Ey Müminler!] Gerek dil alışkanlığı yüzünden gerek doğru olduğunu sanarak yanlış yere ettiğiniz yeminlerden Allah sizi sorumlu tutmaz; fakat bilerek, isteyerek ettiğiniz yeminlerden sizi sorumlu tutar. Bu tür bir yemini bozmanın kefareti, kendi çoluk çocuğunuza genellikle yedirdiğiniz türden yiyeceklerle on fakiri doyurmak yahut onların giyecek ihtiyaçlarını karşılamak veyahut bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmaktır. Bunları yapmaya gücü yetmeyen kimse ise [peş peşe] üç gün oruç tutmalıdır. Bilerek ve isteyerek ettiğiniz yeminleri bozmanın kefareti işte budur. O hâlde [hayırlı bir işi yapmamak üzere ettiğiniz yeminler hariç] yeminlerinizi bozmayın ve sıkça yemin etmekten kaçının. İşte Allah size emirlerini böyle açıklıyor ki iman ve itaat üzere O'na minnettarlık gösteresiniz."*

---

[124] Boynukalın, "Yemin",42/418.

[125] el-Mâide 5/89.

Allah'ın zatına mahsus olan isimlerden biriyle yemin edildiğinde bu sarîh yemindir. Akdedilen yeminler yemin edeni bağlar. "Allah'a kasem ederim veya âlemlerin rabbine kasem ederim" demek gibi. "Râzıka yemin ederim veya Âlime yemin ederim" şeklinde yapılan yemin, kinayeli yeminlerdir. Birincisinde söyleyen açısından yemin kesin olmakla beraber, ikincisinde yemini kastetmediğini söylemesi durumunda yemin kesinleşmez. Daha önce de ifade edildiği üzere, yemin sadece Allah'ın zatına ve sıfatlarına yapılır. Hz. Peygamber'in, "Babalar ve putlar adına yemin etmeyin. Yemin edecekseniz Allah adına yemin edin veya hiç yemin etmeyin"[126] şeklindeki hadisi, cahiliyede yapılan yemin şeklini ortadan kaldırmış ve aynı zamanda dilin yemine alıştırılmaması konusunda uyarıda bulunmuştur. Yine bu konuda bazı hadisler doğrudan Kâbe'ye değil "Kâbe'nin Rabbine" diye yemin edilmesini, İslam'dan başka bir din adına yemin edilmemesini emretmiştir.[127] Yukarıda geçtiği üzere Hz. Peygamber yemin ederken daha çok "Nefsimi elinde tutan Allah'a yemin ederim *ki*"[128] ifadesini kullanırdı. Hanefîlere göre nebî, Kur'ân ve Kâbe gibi kutsallar üzerine yapılan yeminler geçerli değildir.[129]

Yeminin hükmüne gelince, İslam'ın yasakladığı bir fiili yapmak için yapılan yeminler haramdır. Bir hakkın tesliminde yeminin yerine getirilmesi farzdır. Sevap işlemeye sevk etmek veya bir günahtan sakındırmak adına yapılan yeminler ise mubah görülmüştür. Daha önce ifade edildiği üzere, Allah adına da olsa çok yemin etmekten müminler menedilmişlerdir. Çünkü böyle davranıldığında yeminin ağırlığı kalmayacağı gibi çok yemin eden kimsenin inandırıcılığı da azalır. İslam, yemini, yemin edenin niyetine, söyleyiş tarzına, sonucuna göre değerlendirmiştir. Kur'ân'da ve Hz. Peygamber'in bazı hadislerinden gördüğümüz örnekler bunu ispat etmektedir. Hz. Peygamber'in şu hadisinde de davacı ve davalı arasındaki meselenin hallinde ve neticelendirmesinde yeminin rolü açıkça görülmektedir. "Haydi! Kendinden başka ilah olmayan Allah'a kasem ederek o kimsenin yani iddia sahibinin sende hiçbir şeyi olmadığına yemin et."[130]

Yemine sadakat gösterme konusunda Hz. Peygamber, "Bir şeye yemin edip de başkasını daha hayırlı gören kimse yeminini bozup yemininden dolayı kefaret ödesin, sonra da o hayırlı işi yapsın"[131] şeklinde yeminin gerekli hâllerde bozulabileceğine dair yol göstermiştir. Özellikle yasak olan bir şeyin yapılması konusunda yemin eden kimsenin o yemini bozması gereklidir. Sözgelimi anne ve babasıyla görüşmemeye yemin eden kimse, sılayı rahim gibi bir farzın terkine sebep olacağından söz konusu yeminini

---

126 İbn Hanbel, *el-Müsned,* 2/7; Tirmizî, "Nüzür", 8.

127 Nesâî, "Eymân", 6-7, 9.

128 İbn Mâce, "Keffaret", 1.

129 Kâsânî, *Bedâ'i'u's-Sanâ'i',*4/3.

130 Ebû Dâvûd, "Akdiye" 24.

131 Nesâî, "Eymân" 41; Ebû Dâvûd, "Eymân" 12.

bozması zorunludur. Anlaşma yapılıp yeminle de te'kîd edildikten sonra o anlaşmanın bozulmaması hususunda gereken titizliğin gösterilmesinin de zaruri olduğunun bilinmesi gerekir.[132]

Yemin günümüzde de fert ve toplum hayatının her safhasında başvuracağı bir ifade şekli olarak ağırlığını korumaktadır. Yemin günlük konuşmaların içinde olduğu kadar ant içme diye de ifade edildiği şekliyle bazı görevlerin başlangıcında tören düzenlenerek yapıldığı gibi mahkemelerde de bir davanın halli yolunda yemine başvurulmaktadır. Yemin, yerine göre alışkanlıktan kaynaklanan bir söylem biçimi olduğu kadar aynı zamanda örfî, hukukî bir yaptırım gücü de olan bir nevi ispat metodudur. Öyle anlaşılıyor ki yemin niyetiyle Allah'ı şahit tutarak söylenen her söz yemin hükmündedir. İslam'ın yasakladığı unsurları taşımadıktan sonra edilen yeminin Arapça olması da gerekmemektedir.

---

132 "(Ey Müminler), Bir antlaşma/sözleşme yaptığınızda Allah'ın adını anarak verdiğiniz söze sadakat gösterin Allah'ı kendinize/niyetinize şahit tutarak pekiştirdiğiniz yeminlerinizi sonradan bozmayın. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı çok iyi bilir." (en-Nahl 16/91).

SONUÇ

Kur'ân, Arap dilindeki çeşitli ifade ve üslup tarzlarını içeren bir hitap ve kelamdır. Kasem de bu ifade ve üslup tarzları arasında yer alır. Kur'ân'da kasem kelimesinin yanında benzer anlamlara gelen yemin, hilf, şahadet ve eliyye lafızları da kullanılır. Kasem sözü/haberi tahkik ve te'kît işlevine sahiptir. Başka bir ifadeyle, kasem, bir kimsenin kararlılığını pekiştirme ve başkalarını ikna etmek amacıyla Allah'ın adını veya sıfatını zikrederek sözünü kuvvetlendirmesidir.

Bu bağlamda kasem, sadece yemin edilen nesnelerin önemine veya kutsallığına dikkat çekmek için değil, aynı zamanda anlatılmak istenene güven duyulmasını sağlamak için kullanılan bir ifade şeklidir. Cahiliye toplumunda kasemin önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. O dönemdeki Arap toplumu hem Allah'a hem de kutsal saydıkları diğer varlıklara sık sık kasem etmişlerdir. Cahiliye devri Arap kültüründe özel bir yeri olan kâhin ve şairler; ölçülü, ahenkli ve secili söz söylerlerdi. Bunlar aynı zamanda karanlık-aydınlık, gece-gündüz gibi soyut kavramların yanında gök cisimlerine de sık sık yemin ederlerdi. Kâhinler ile şairlere ait kasemler arasındaki bazı farklar söz konusu edilebilir. Daha açıkçası, şairler kasemleri bir habere (muksemun aleyh) dayandırdıkları ve isnat ettirdikleri halde kâhinler secili sözlerinde kasemle (muksemun bih) yetinmişlerdir.

Kur'ân'daki yeminlerle ilgili, Allah'ın Kur'ân'da yemin edip etmediği hususunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. "Allah hakkında yemin etmesi caiz midir" şeklinde bir sorunun zait olduğu düşüncesindeyim. Zira Allah, Kur'ân'da yemin etmiştir. Hem de insanların üslûbunu kullanarak. Zira Kur'ân, Arap diliyle nazil olmuş, ilk muhatapları olan Arapların dil üslûbunu bütünüyle korumuş ve Kur'ân'ın anlaşılmasının kolaylaştırılması için bütün hitabet araçlarını etkin bir şekilde kullanmıştır. Nitekim Allah'ın bu kitabı hidayet rehberi kılmasındaki nükte, onun kolay anlaşılır olmasıdır. Bu sebeple ilk muhatap kitle Kur'ân'ı bildikleri dilin ıstılahına göre anlamaya ve yorumlamaya çalışmışlardır. Arapların alışageldikleri dil özellikleri arasında olan Kur'ân'ın da devam ettirdiği üslûplardan birisi de yemindir. Araplar yeminleri gelişi güzel kullanırken, Kur'ân yeminleri hidayet unsuru (aracı) olarak öne çıkarmış, böylece hem âyetin anlatımındaki vurgusunu artırmış hem de akletmeleri için Allah'ın yarattığı bir kısım nesneler üzerine insanların dikkatini çekmiştir. Bunun sonucunda yeminler, anlatımı güçlendirdiği kadar üslûbu da güzelleştirmiş ve aynı zamanda hidayet için delil teşkil etmiştir. Yemin, insanlık tarihinin başlangıcından itbaren insanlar arasında güven ve itimat telkin etmek için bir iletişim vasıtası olarak kullanılagelmiştir.

Mekke dönemi vahyinde, açık yemin örneklerinin sıkça kullanılması, bu ilk muhatapların yemin üslûbuna aşina olmalarıyla izah edilebilir. Şöyle de söyleyebiliriz: Bu dönemde Kur'ân, Mekke ve çevresinin kullandığı lafızları kullanarak bir bakıma onları

bu mesaja ısındırmaya ve gönüllerini almaya yönelik bir anlatım şeklini gerçekleştirmiştir. Kur'ân'a itiraz eden ilk muhatap kitle, onu anlamadıklarından değil, mesajın içeriğine karşı çıkmışlardır.

Mekke dönemde nazil olan âyetlerdeki yeminler, muksemun aleyh olan tevhid, nübüvvet ve ahiret konularını desteklemek için getirilmişlerdir. Kasemler, muksemun aleyhi desteklerken, salt bir destek değil, "muksemun bih" üzerinde de düşünme fırsatı vermiş olmalıdır. Yani haber, delil ve şahitlerle te'yîd edilirken aslında iki hedef güdülmüştür. Birincisi, "muksemun bih"deki şahitlere delillere dikkat çekilmesi; diğeri ise verilen haberin doğruluğunun desteklenmesidir. Yeminler ve ardından bir cevabın gelmesi ilk dönem Kur'ân sûrelerinin önemli özelliklerinden birisidir.

Medine dönemindeki yemin formatı Mekke dönemindeki yeminlerden farklılık arz etmektedir. Bu dönemdeki kasem âyetlerinin tamamı sosyal içerikli konulardan oluşan kapalı kasem örnekleridir. Aynı zamanda Mekkî dönemdeki Allah'ın kasemi yerine peygamberler veya bazı kimselerin yemini olarak yerini almıştır. Medenî sûrelerde göze çarpan yeminlerin önemli bir kısmının münafıklara ait olması, bu döneme ait ayrı bir özelliği yansıtmaktadır.

Kur'ân'daki yeminleri Allah'ın kendi zatına ve mahlûkatına yapılan yeminler şeklinde ikiye ayırabileceğimiz gibi, zatına, fiiline ve mahlûkata yapılan yeminler şeklinde de ayırabiliriz. Zatına yapılan yeminlerde kendisiyle yemin edilen "rab" ve "Allah" isimleridir. Mahlûkata yapılan yeminler ise çok çeşitli nesnelere yapılmıştır. Bazı âlimler, "Allah istediği şeyle istediği şekilde yemin eder" derken bu gerçeği vurgulamışlardır. Zaten yemin edilen nesneler onun mahlûkatıdır. Bu konuda şu hususu ayırt etmede fayda vardır: Cahiliye dönemi yeminleriyle Kur'ân yeminleri arasındaki benzerlik ancak şekil itibariyledir. Mahiyet ve maksat tamamen farklıdır. Bu farkı şöyle ifade edebiliriz: Cahiliyede yemin edilen nesnelere üstünlük verilmiş, onlara kutsallık atfedilmiş ve hatta onlara tapınılmıştır. Kur'ân üslûbundaki "muksemun bih" olarak kullanılan Allah'ın zatı dışındaki varlıklar, Allah'ın bir mahlûku olarak gösterilmiş, bu gibi varlıkların kutsanacak ve ibadet edilecek bir tarafının olmadığı ve ancak bu kasem edilen varlıkların Allah'ın yüce kudretine işaret eden birer âyet olduğu açıklanmıştır.

Allah'ın zatı dışındaki varlıklara yemin etmesi, o varlıklara değer verdiğini gösterir. İnsanların da bu yemin edilen şeylere dikkat etmeleri istenir. Suyûtî de bazı kasemlerdeki muksemun bihlerdeki ta'zimi kabul etmekte ve bu ta'zimin yaratıcı olarak yine Allah'a râci olduğunu belirtmektedir.

Kasemlerin hedefinde ikna etme metodunun olması nedeniyle, yemini Allah'a yakıştıramayanlar, bir davanın anlatılmasında muhatabı ikna etmenin varlığını da inkâr edemezler. Aslolan öncelikle bir meselenin izahıdır. Nitekim Hz. Peygamber'in gönderilmesi ve beraberinde altı bin küsür âyetle kitabın gönderilmesinin anlamı nedir? Hak ve hakikatı göstermek ve bu hususta rehberlik yapmaktır. O halde kasem üslûbu, Aişe Abdurrahman'ın da dediği gibi "beyânî" bir üslûptur.

Kur'ân'ın tüm anlatımları, "tevhid, nübüvvet ve ahiret" gibi inancın temel konularını desteklemektedir. Kur'ân'daki kıssaların, temsil ve anlatım şekillerinin hedefi, insanın Kur'ân mesajını iyi anlayarak, iyi bir kimse olmasını sağlamak olduğuna göre yeminlerin maksadını bu hedeften vareste tutmamak gerekir. Yeminlerin maksadının iyi kavranabilmesi, özelde içinde bulunduğu sûre ile genelde Kur'ân mesajı ile ilişkilendirerek düşünmekten geçmektedir. Zira Kur'ân âyetleri ısrarla ilk muhataplarının şahsında tüm insanlara Allah'ı, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatını, insanların kendisi tarafından yaratılmış bir mahlûk olarak dünyaya muvakkat bir zaman için gönderildiğini ve bu hayattan ahirette hesap sorulacağını ve sonunda mükâfat ve mücazatın olduğunu anlatmaktadır. İşte insanları uyandırmak, aklî melekelerini harekete geçirmek için yeminlerin de bu aktif rolü üstlendiğini görmekteyiz.

Yemin insanlık tarihinde bir iddianın ispatı için kullanılan önemli bir sözlü delildir. Eskiden olduğu gibi günümüzde de toplumun tüm fertleri arasında yemin resmî veya gayrı resmi olmak üzere yaygın halde kullanılmaktadır. Dünyanın her yerinde milletvekilliği yeminleri, devlet başkanlığı yeminleri, mahkemelerdeki hâkim kanaati için kullanılan yeminler ve diğer birçok bürokratik yeminler, yeminin insan hayatının her kademesinde nasıl yer aldığını göstermektedir. Kur'ân'daki yeminler, her ne kadar alışılmış ve insanların aşina olduğu bir üslûbu içermiş olsa da muhatabın şüphesini gidermede, "muksemun aleyh" hakkında verilen haberin doğruluğunu te'kîd etmede ve Kur'ân'ın ana konularından tevhid, nübüvvet ve ahiret meselelerinde en güçlü delil olma özelliğini muhafaza etmektedir.

Bu çalışmanın sonucunda şu bulguları sıralamamız mümkündür.

(1) Kasem, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren fert ve toplumlar arasında güven ve itimat telkin etmek için bir iletişim vasıtası olarak kullanılan bir ifade tarzıdır.

(2) Kasem, bugün tüm toplumların hayatında önemli bir yere sahip olduğu gibi, İslam öncesi Arap toplumunda da büyük bir değere sahipti. (3) Arapça bir dille vahyedilen Kur'ân, ilk muhataplarının aşina olduğu kasem üslûbuyla hitap etmiştir.

(4) Allah, Kur'ân'da mahlûkatın yanı sıra kendi zatına da yemin etmiştir.

(5) Kasem Kur'ân'ın genel ve temel hedefi dâhilinde hidayeti ön görmüştür. Çünkü Kur'ân'ın muhatabı insan, amacı hidayettir. Kâinat nizamı içindeki nesnelerden bahsetmesi ve onlara yemin etmesi de yine bu amaca matuftur. Bu manada Kur'ân muhtevasındaki tüm konular doğrudan ve dolaylı olarak hidayet ve ona giden yolu göstermeye programlanmış işaret taşlarıdır.

(6) Muksemun bih, kasem edilme sebebi olan muksemun aleyh ile birlikte değerlendirilmelidir.

(7) Kur'ân'daki kasemlerde, "muksemun bih"ler konusunda ta'zim, fayda, te'kîd ve faziletten bahsedeceksek bu insanlar için geçerlidir. Allah'ın zatı dışında mutlak kutsal yoktur.

(8) Kasem meselesinin Kur'ân'ın esasını oluşturan "tevhid" gayesine bağlı olarak Kur'ân bütünlüğü içerisinde incelenmesi yerinde bir anlayış olarak değerlendirilmektedir.

9. Müşrikler açısından kasem, kutsal kabul edip tazim ettiği nesnelerle sözüne ve hareketlerine kuvvet kazandırmaya yönelik bir ameliyedir. Müminler açısından kasem, Allah'ı sözüne ve işine şahit tutarak bu hususta bir başka kutsal ve şahit aranmayacağını bildirmektir. Allah'ın kasemi varlıklara tazim değil, dil yapısı içerisinde o varlıklar üzerinden kendisine işaret etmektir.

KAYNAKÇA

Aclûnî, Ebu'-Fidâ İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

Aişe Abdurrahman b. Şâtı. *et-Tefsîru'l-beyânî li'l-Kur'âni'l-kerîm.* Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.

Albayrak, Halis. *Tefsir UsûlüYöntem. Ana Konular, İlkeler, Teklifl*er. İstanbul: Şule Yayınları, 1998.

Algül, Hüseyin. "Muâhât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 30/308-309. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Altıntaş, Hayrani. "Dehriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 9/107. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Altuntaş, Halil.-Şahin-Muzaffer. M. *Kur'ân-ı Kerim Meâli.* Ankara: DİB Yayınları, 2005.

Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî.* Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985.

Apak, Âdem. *Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2012

Arendonk, C. Van. "Hilf". *MEB İslam Ansiklopedisi.* 5/486. İstanbul: MEB Yayınları, 1964.

Ateş, Ahmet. "Seci". *MEB İslam Ansiklopedisi.* 10/ 307-311. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.

Ateş, Ali Osman. *Kur'ân ve Hadislere Göre Şeytan*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.

Ateş, Ali Osman. *İslama Göre Cahiliyye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*.İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.

Ateş, Ali Osman, "Kusayy b. Kilâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 26/460-461. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.

Aydın, M. Akif. "Lian". *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi.* 27/172. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

Bardakoğlu, Ali, "Kaseme". *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi.* 24/528. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Beğavî, Ebû Muhammed el Hüseyn b. Mes'ûd. *Me'âlimu't tenzîl.* nşr. Muhammed Abdullah en-Nemr-Osman Cüm'a-Süleyman Muslih el-Hars. Riyad: Dâru Tayyibe, 2003.

Beydâvî, Abdullâh b. Ömer İbn Muhammed Nâsıruddîn. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl.* nşr. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'aşlî. Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 1996.

Birışık, Abduhamit. "Nâziât sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi.* 32/451. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Birışık, Abdulhamit. "Tîn sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi.* 24/189. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Boynukalın, Ertuğrul. "Yemin". *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi.* 43/417-420. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahihi Buhari Tercüme ve Şerhi.* İstanbul: Sağlam Yayınevi, 1992.

Bulut, Ali. *Belâgat*. İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.

Câbirî, Muhammed Âbid. *Fehmü'l-Kur'âni'l-hakîm: et-tefsîru'l-vâdıh Hasebe tertîbi'n-nüzûl.*çev. Muhammed Coşkun. İstanbul: Mana Yayınları, 2013.

Certel, Hüseyin. "Hz. Peygamber'in Risâlet Görevine Hazırlanması Bağlamında Çocukluk ve Gençlik Dönemi Yaşantıları". *EKEV Akademi Dergisi* 8/19 (2004), 53-69.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed Sâdık Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 1992.

Cündioğlu, Dücane. *Söz'ün Özü.* İstanbul: Kapı Yayınları, 1996.

Cevad Ali. *el-Mufassal fî tarîhi'l-Arab kable'l-İslâm*. Bağdat: Câmiatü Bağdat, 1993.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd.*es-Sıhâh: Tâcu'l-lüga ve sıhâhu'l-Arabiyye.* nşr. Şihâbüddîn Ebû Amr. Beyrut: Dâru'l-İlm el-melâyîn, 1998.

Cevherî, Tantâvî.*el-Cevâhir fî tefsiri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Coşkun, Muhammed. "Aksâmu'l-Kur'ân 89/Fecr, 1-4. Âyetleri Örneğinde Yemin İfadelerinin Anlaşılması ve Tercümesi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2014), 37-68.

Çağatay, Neşet. *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Mars T ve S.A.S. Matbaası, 1957.

Çağrıcı, Mustafa. "Arap (İslam'dan Önce Araplarda Din)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 3/316-321. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Çağrıcı, Mustafa. "Asabiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 3/453-455. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Çantay, Hasan. Basri. *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. İstanbul: Elif Ofset, 1992.

Çelebi, İlyas. "İstirâk-ı sem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 23/372. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Çelebi İlyas. "Kâhin" (Kelâm)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 24/171-172.* İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Çelebi, İlyas. "Sihir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 37/170-172.* İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Dâmeğânî, Ebû Abdillah Hüseyin b. Muhammed.*Islâhu'l-vucûh ve'n-nezâir fi'l-Kur'âni'l-kerîm*. thr. Abdulaziz Seyyidul Ehl. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1970.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân *es-Sünen*. nşr. Mustafa Dîbu'l-Bugâ. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1991.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü ve Tarihi*. İstanbul: M. Ü. İFAV Yayınları, 1998.

Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs: Nüzul Sırasına Göre Kur'ân Tefsiri*. çev. Şaban Karataş-Ahmet Çelen. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.

Derveze, Muhammed İzzet. *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Mehmet Yolcu. İstanbul: Düşün Yayınları, 2012.

Döndüren, Hamdi. "Îlâ".*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/61. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Duman, M. Zeki. *Vahiy Gerçeği*. Ankara: Fecr Yayınları, 1997.

Durmuş, İsmal. "Seci". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*36/273. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Ebu'l-Abbâs Sa'lebi. *Şerhu Züheyr b. Ebî Sülmâ.* nşr. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l Arabî, 2004.

Ebu'l-Futûh, Muhammed Hüseyn. *Uslûbu't-tevkît fi'l-Kurani'l-kerîm.* Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1995

Ebussuûd, Muhammed el-İmâdî. *İrşâdül-akli's-selîm ilâ mezaya'l-Kitâbi'l-Kerîm.* Riyâd: Mektebetü'r-Riyâd el-Hâdise, ts.

Endelûsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf. *el-Bahru'l-muhît.* nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz. Beyrut: Dâsru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993.

Eroğlu, Muhammed. "Beled". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 5/398. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Eroğlu, Muhammed. "Asr sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 3/502. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-Gayb.* Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981

Fayda, Mustafa. "Cahiliye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 7/17-19.İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Fayda, Mustafa. "Mübâhele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedis.31/425.* İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Fazlur Rahman. *Ana Konularıyla Kur'ân.* çev. Alpaslan Açıkgenç, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996.

Ferâhî, Abdulhamîd. *İm'ân fî Aksâmi'l-Kur'ân.* Kahire: Mektebetü's-Selefiyye, 1945.

Ferrâ, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'ân.* nşr. İmâdüddîn b. Seyyid Âli ed-Dervîş. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2011

Gedikoğlu, Muzaffer. *Arap Dilinde Kasem.* Selçuk Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi. Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Gölcük, Şerafettin. *Kur'ân ve İnsan.* İstanbul: Esra Yayınları, 1990.

Güç, Ahmet. (2010), "Putperestlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 34/365-368. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Günaltay, M. Şemsettin. *İslâm Öncesi Arap Tarihi.* nşr. Mehmet Mahfûz Söylemez. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.

Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi.* İstanbul: İrfan Yayınevi, 1972.

Hamidullah, Muhammed. "Îlâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 22/63. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Hamidullah, Muhammed. "Hilfü'l-fudûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 18/*31-32. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Hârisî, Ali b. Muhammed b. Abdi'l-Muhsin. *Üslûbu'l-kasem fî'l-Kur'âni'l-Kerîm.*Mekke: *Câmiatü Ümmü'l-Kurâ*, 1991.

Harman, Ömer Faruk. "Kâhin", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 24/170. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Karaman, Hayrettin-Çağrıcı, Mustafa-Dönmez, Kâfi İbrahim–Gümüş, Sadrettin. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir.* Ankara: DİB Yayınları, 2007.

Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed*. el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 2006.

Işıcık, Yusuf. *Kur'ân Meâli.* Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2010.

Işık, Emin. "ÂdiyâtSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 1/386-387. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Işık, Emin. "BurûcSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 6/463. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Işık, Emin "DuhâSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 9/546.* İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Işık, Emin. "DuhânSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 9/548.İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Işık, Emin. "FecrSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 12/*290-291.*İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Izutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Allah ve İnsan.* çev. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr.* Tunus: Dâru Tunisiyye, 1984.

İbn Ali, Süleymân. "*Min esrâri'l-kasem fi'l-Kurâni'l-Kerîm*". Mekke: *Mecelletü Câmiati Ümmi'l-Kurâ,* 19/31. 2004.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah *Muğni'l-lebîb an kütübi'l-e'ârib.* thk. Muhammed Abdulhamid. Kahire: Mabaatü'l-Medenî, ts.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye.* thk. Ömer Abdusselam Tedmuri. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1990.

İbn Kayyim el-Cevzîyye. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *et-Tıbyân fî eymâni'l-Kur'ân.* thk. Abdullah b. Salim el-Batâtî. Mekke: Dâru Âlemu'l-Fevâid, ts.

İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm.* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1969.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem. *Lisânü'l-Arab.* Beyrut: Dâru's-Sadr, 1990.

İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed. *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr.* nşr. Ali Muhammed Ömer. Beyrut: Dâru's-Sâdır, 1968.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr.* Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1984

İbnü'l-Kelbî, Ebu'l-Münzîr Hişâm b. Muhammed. *Kitâbu'l-asnâm: Putlar Kitabı.* çev. Beyza Düşüngen, Ankara: Ankara Üniversitesi, 1968.

Karaarslan, Nasuhi Ünal. "Şiir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 38/298-301. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Kattân, Mennâ Halil. *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân.* Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.

Kandemir, Yaşar.*İslam Ahlakı.* İstanbul: y.y., 1980.

Kannûcî, Sıddîk b. Hasen b. Ali el-Hüseyn. *Fethu'l-beyân fî mekâsidi'l-Kur'ân.* nşr. Abdullâh b. İbrâhîmel-Ensârî. Beyrut: el-Mektebetü'l Asriyye, ts.

Kılıç, Sadık. *Yemin Olsun ki (Aksâmu'l-Kur'ân).* İstanbul: İhtar Yayınları, 1996.

Kırca, Celal. "Aksâmü'l-*Kurân*". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 2/290. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Kılınçlı, Sami. *Mekkî sûrelerde Mü'min Kimliğinin Oluşumu ve Gayr-i Müslimlerle İlişkileri.* Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 2013.

Kocaer, Fevzi. Abdullah. *Kur'ân-ı Kerim'de Yeminler.* Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1994.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.

Kutub, Seyyid. *Fî zılâli'l-Kur'ân*, çev. M. Emin Saraç vd. İstanbul: Hikmet Yayınevi, 1970.

Mahallî, Ebû Abdillah Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed-Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman Ebî Bekr. *Tefsîru'l-Celâleyn*. Kahire: Matbaatü'l-İstikâme, ts.

Merâğî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. Mısır: Şirketü Mustafa el-Halebî, 1365/1946.

Mevdudî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhimu'l-Kur'ân*. çev. Kayanî, Muhammed Ali- Karaca, Yusuf-Şişman, Nazife-Bosnalı, İsmail-Ünal, Ali-Aktaş, Hamdi. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.

Mevsılî, Abdullah Muhammed. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*. İstanbul: Çağrı Yayıınları, 1996.

Meydânî, Abdurrahman Hasen Habenneke. *Kavâidu't-tedebbüri'l-emsel li Kitâbillâhi Azze ve Cel.* Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1430/2009.

Mukâtil, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr. *el-Vucûh ve'n-nazâir*. nşr. Ali Özek. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1993.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Yusuf Ali Budeyvî. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.

Nüceyramî, Ebû İshak İbrâhîmb. Abdillah b. Muhammed. *Eymânü'lArab fi'l-Cahiliyye*. nşr. Muhibbuddin el-Hatîb. Kahire: Matbaatü's-Selefiyye, 1963.

Okiç, M. Tayyib. *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*. İstanbul: Nûn Yayınları, 1995.

Özkuyumcu, Nadir. "Hilf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 18/29. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Öztürk, Hayrettin. "Abdülhamîd el-Ferâhî'nin 'Kur'ân'daki Yeminler Adlı Çalışması Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34/38 (2013), 51.

Öztürk, Mustafa. *Tefsir Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.

Öztürk, Mustafa.*Kur'ân ve Tefsir Kültürümüz*. Ankara: Ankara Okulu, 2008.

Öztürk, Mustafa. *Kıssaların Dili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008.

Öztürk, Mustafa. *Kur'ân-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri.* İstanbul: Düşünce Yayınları, 2011.

Öztürk, Mustafa. *Cahiliyeden İslamiyete Kadın*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.

Öztürk, Mustafa. *Kur'ân Dili ve Retoriği*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Pedersen, John. "Kasem". *MEB İslam Ansiklopedisi*. 6/374-378. İstanbul: Meb Yayınları, 1977.

Râğıb el-Isfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed. *el-Müfredâtfî garîbi'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Seyyid Kîlânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

Râvî, Kâzım Fethi. "Kur'ân-ı Kerim'de Tekid Üslupları". çev. Hasan Keskin. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2002), 133-173.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr.* Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1980.

San'ânî, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm. *Tefsîru'l-Kur'ân*. nşr. Mustafa Müslim Muhammed. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, ts.

Selâmî, Muhammed Muhtar. *el-Kasem fi'l-lügati ve fi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1999

Sofuoğlu, Mehmed. *Tefsire Giriş*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân.*el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Matbaatü Hicâzî, ts.

Şahin, M. Süreyya. "Cin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 8/5-8.* İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Şahinoğlu, Nazif. "Yemin". *MEB İslam Ansiklopedisi.* 6/374. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1986.

Şen, Ayşegül. "Kur'ân-ı Kerim'de Tekrarlar, Yeminler ve mesellerin İletişim Açısından Değerlendirilmesi". Ankara: *Ankara Üniversitesi,* Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Şimşek, M. Sait. *Kur'ân'ın Ana Konuları*. İstanbul: Beyan Yayınları. 1999.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

Tatlı, Bekir. *Âyet ve Hadislerde İsrâ ve Miraç Olayı*. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi, 2008.

Topaloğlu, Bekir. "SadSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/*376*. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Topaloğlu, Bekir. "SâffâtSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/465. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Topaloğlu, Bekir. "TârıkSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.40/22-23.İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Topaloğlu, Bekir. "TeğâbünSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.40/311-312. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Topaloğlu, Bekir. "TûrSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/404.İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Topaloğlu, Bekir. "VakıaSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/471.İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Topaloğlu, Bekir. "YâsînSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 43/340*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Topaloğlu, Bekir. "ZâriyâtSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/137. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Toprak, M. Faruk. "Klasik Arap Şiir Ve Nesrinde En Sık Rastlanan Yeminler". *Nüsha* 2/7 (Güz 2002), 73-82.

Toprak, M. Faruk. "Klasik Arap Şiir ve Nesrinde Kuraldışı Kullanımlar". *Ekev Akademi Dergisi* 8/19 (Bahar 2004), 294-308.

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen. *et-Tıbyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: İhyâu't-Türâsi'l-Arabiyyi, ts.

Turan, Abdulbaki. "Kur'ân-ı Kerim'deki Yeminler". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*2/2 (Mart 1986), 97-114.

Turgut, Ali. *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, 1991.

Tülücü, Süleyman. "Cahiliyye Kelimesinin Mânâ ve Menşei". *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Dergisi* 4 (1980), 279-285.

Uzun, Tacettin-Ayhan, Erdoğan-Tasa, Muhammed-Kırdar, Şahabettin-Samancı, Yusuf Sami. *Anlatımlı Belâğat*. Konya: Sebat Ofset Mabaacılık, 2008.

Üzüm, İlyas. "Kıyâme sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 23/516. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed. *Esbâbu nüzûli'l-Kur'ân.* nşr. Kemâl Besyûnî Zeğlûl. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 1991.

Watt, W. Montgomery *Kur'ân'a Giriş.* çev. Süleyman Kalkan. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1998.

Weir, T.H. "Cahiliyye". MEB İslam Ansiklopedisi. 3/10-11.İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977.

Yalar, Mehmet. "Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*17/2 (2008), 95-120.

Yaşaroğlu, Kamil. "Kâbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*24/14-22.İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Yaşaroğlu, Kamiloğlu. "İnşikâkSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 22/343. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Yaşaroğlu, Kamil. "KāfSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 24/143-144. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Yaşaroğlu, Kamiloğlu. "KalemSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 24/247. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Yaşaroğlu, Kamil0ğlu. "LeylSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 27/156. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

Yaşaroğlu, Kamil. "MüddessirSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 30/463. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Yaşaroğlu, Kamil. (2006), "NecmSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 32/495. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Yaşaroğlu, Kamiloğlu. "ŞemsSûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 38/510. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Yaşaroğlu, Kamiloğlu. “Zi’l-hicce”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.44/415-416. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Yaltkaya, Şerafettin. “Arap Edebiyatı Adlı Makalenin Sadeleştirilmesi”. sad. Ali Yılmaz. *Cumhuriyet Üniversitesi Fakülte Dergisi*11/2 (Aralık 2007), 467-492.

Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’ân Dili*. İstanbul: Eser Kitabevi, 1971.

Yıldız, H. D. “Arap (Tarih)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/272-276. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Yılmaz, Muhammed. *Hadis Açısından Fahreddin er-Râzî’nin Tefsîr-i Kebiri Üzerine Bir İnceleme*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, 2000.

Yılmaz, M. Faik. “Aksâmu’l-Kur’ân Bağlamında ‘Allah Nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder?’ Sorularını Yeniden Düşünm*ek*”. *İslâmî İlimler Dergisi* 5/1 (Bahar 2010), 133-149.

Yüksel, Ahmet. *Kur’ân-ı Kerim’de Harfler ve Edatlarla Te’kîd*. İstanbul: Etüt Yayınları, 2011.

Zebîdî, Ebü’l-Feyz Muhammed el-Murtaza *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*. nşr. Abdulfettâh el-Hulv. Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1986.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîmb. Serî. *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbuh*. nşr. Abdulcelil Abdu Şelebî. Beyrut: Âlemu’l-Kütüb, 1988.

Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki’t-tenzîl*.thk. Mustafa Hüseyin. Beyrut: Dâru Kütübi’l-Arabî, 1998.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fî ulûmi’l-Kur’ân*. nşr. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrahim. Beyrut: Dâru İhyâi’l-Kütübi’il-Arabiyye, 1972.

Zevzenî, Abdullâh el-Hüseyn b. Ahmed. *Şerhu’l-muallakâti’s-seb’*. Beyrut: Dâru Mektebetü’l-Me‘ârif Nâşirûn, 2004.

Bu çalışmada, özelde sûre bağlamında genelde Kur'ân bütünlüğünde yeminlerin (kasemlerin) ne anlama geldiği konusu incelendi. Yeminler, kendisiyle yemin edilen hususların insanlar açısından önemli olduğuna dikkat çektiği gibi yeminin cevabı hakkında da bir giriş oluşturduğu muhakkaktır. Çünkü yeminler cevaplarıyla ancak tamamlanır ve anlaşılır hâle gelir. Cevapsız yemin ise niçin yemin edildiği belli olmayan bir eyleme dönüşür. Dört bölümden oluşan çalışmanın giriş kısmında konu; kapsam ve yöntem bakımından incelendi. Birinci bölümde kavramsal çerçeve içinde kasem, yemin ve hilf gibi kavramların birbiriyle aynılığı ve farklığı üzerinde duruldu. İkinci bölümde İslam öncesi dönemde Arap dili ve kültüründeki kasem geleneği incelendi. Üçüncü bölümde Mekkî-Medenî sûrelerdeki kasem şekilleri mukayese edilerek bu bağlamda Mekkî sûrelerdeki kasemlerin genel itibariyle açık yemine örnek teşkil ettiği tespit edildi. Bu bölümde ayrıca Allah'ın zat ve sıfatlarıyla yemin ettiğine dair örneklerin yanında hem müşahhas hem de mübhem varlıklara yemin ettiği hususu belirtildi. Bu bağlamda Medenî sûrelerdeki kasemlerin kapalı yeminlere örnek oluşturduğu tespiti de yapıldı. Üçüncü bölümde Kur'ân'da yemin üslubu içerisinde yemin edilenlerle yemine cevap teşkil edenlere dair ilgili örnekler ele alındı. Dördüncü bölümde kasemin muhtemel sebepleri, hedefleri, neticeleri ve Allah'ın yemin etmesi incelendi ve kasemin fıkhî boyutuna da işaret edildi.

ISBN-13: 978-605-74416-5-2
9 786057 441652